

**T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**HAKAS MİLLİ BÖLGE ETNOGRAFYASI MÜZESİ'NDEKİ OKUNYEV
DÖNEMİ TAŞ HEYKELLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aias DOMOZHAKOV

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Türk İslam Sanatları Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Ü. Jale Özlem OKTAY ÇEREZCİ

MAYIS 2019

Aia2
Domozhakox... tarafından hazırlanan Hakes M. U. Ekran Mizesi'nde adlı bu
Sizak Uzas tezin ..... tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi
S. Öktem Oktem Cerezci

Tez Danışmanı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Sanat Tarihi..... Anabilim Dalında
Sizak Uzas tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi S. Öktem Oktem Cerezci
Üye : Doç. Dr. Nuri Sevgin
Üye : Doç. Dr. Malen Türkmen
Üye :
Üye :

Bu tez, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak yazılmıştır.

ÖZET

Proto-Türk Döneminde İç Asya'nın Hakas - Minusinsk Havzası'nda büyük sayıda bulunan esrarengiz taş heykelleri ve stelleri araştırarak semantik anlatımını yaparak ve Türk bilim dünyasına katalog olarak sunması bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Katalogtaki 128 taş heykel ve steller hem bulunma yeri hem de zaman dilimiyle sınırlandırılmıştır. Mezar envanteri, radyo-carbon araştırılması, şekil, teknik, plastiğe ve en önemlisi konu olarak benzerlikler gösteren arkeoloji anıtları bir araya getirerek Okunyeve arkeoloji kültürünü ayırmıştır. Proto-Türklerin yaklaşık M.Ö. II. yüzyılda Hakas - Minusinsk Havzası'nda yaşadığını kanıtlayan bulgular vardır. Bazı araştırmalar Proto-Türklerin söz konusu coğrafyada M.Ö. X. yüzyıldan itibaren yayılmış olduğu söylemektedir. Bu araştırmanın sorularından biri Proto-Türk kökenli insanların Hakas-Minusinsk Havzasında en az M.Ö. 2000 yıldan itibaren yaşadıklarına dair fikir vermektedir. Tarihi akrabalık ilişkileri dil kaynaklarından değil, Dünya algısına yolu benzerliklerinden kurulabilir.

Bize göre, Katalogtaki taş heykellerinin ana konusu “Kozmolojik Evren” modelidir. İşte bu dünya modeli, Dr. Emel Esin ve Prof. Dr. Yaşar Çoruhlu tarafından tarif edilmiş Türk kozmolojisiyle bir çok noktada birleşmektedir. Kozmolojik Evren modeli iki unsuru birleştirerek ortaya çıkmaktadır. Okunyeve Kültürü'nün ayrılmaz parçası olan Okunyeve işareti – sembolüne Dünya'nın yatay planı olarak sayılması uygun gördük. Ayrıca taş heykellerin dikey oluşumunu Dünya'nın dikey planı olarak düşündük ve bunlar birleştğinde “Kozmolojik Evren Modelini” elde ettik.

Okunyeve taş heykelleri ve stelleri daha önceki araştırmacılar tarafından sunulmuş ana üç gruba ayrılmaktadır. Bunların arasında Çernovaya Grubu'nun Kompleks (Tazmin Grubu) alt grubunda olan ritüel taş heykellerini daha yakından bakmak uygun gördük. Kompleks Grubu'ndaki taş heykellerin dikilişi Kızlasov'a göre yılın özel günlerinde yapılmıştır. Bu günler güneş durumları ve güneş ılımlarıdır. Ayrıca bu ritüel taşlar ortak bir tasvir konusu taşımaktadır. Bize göre bu taşlar Okunyeve mitolojisinin bir “kitabı” olarak düşünülmüştür ve bunlarla, Dünyanın oluşumuyla ilgili görsel model verilmiştir.

SUMMARY

The Khakas - Minusinsk depression of Entire Asia during the Proto-Turk period has left behind a large number of mysterious stone statues and steles. The most of them have been included to the current Catalog and presented to the Turkic science community.

These stone statues and steles were separated from other archeological monuments of Khakassia according to the radio-carbon analysis, its art form, technique and plastic, the tomb inventory and other artifacts, but the most important point of their deference without doubt is their iconography and message. These factors led archeologists to define Okunyevev archeological culture and date it 2000 B.C. boundary.

There are evidences that Proto-Turkic language have been spoken on the Khakas land 2 centuries B.C. with Huns` conquest. However there are some researches based on the Chinese achieves claiming that Dinlin people 9 - 4 centuries B.C. were Proto-Turkic. One of the question raised by current work was trying to undertake a question of Proto-Turk people living in Khakas - Minusinsk depression in the limits of 2000 B.C. The historical kin relationship might be established not by the language similarities, but by the similarties in World perception

The semantic interpretation of the current work stone monuments - sculptures is the Cosmologic model of universe wich has many contact points with the Cosmologic model of Turks presented by Dr. Emel Esin and Prof. Dr. Yaşar Çoruhlu. Our Cosmologic model of universe has been created by uniting two elements: the Okunyevev symbol which is the horizontal plan of the universe, in our opinion, and the vertical structure of the sculptures which is the vertical plan of the universe. These two elements together gives a picture of the Cosmologic model of the universe.

Okunyevev sculptures and steles have been organized according to the previous researches into 3 main groups: Uybat, Tas-Hazaa and Chernovaya. The latest one of them - Chernovaya main group has so called Complex group of sculptures (or Tazmin Group in some texts) are the most astonishing Okunyevev monuments created for rituals. That is why it was decided to look closely on one of them. The placing date of these ritual stones according to proffessor Kyzlasov comes on the special days of the year so called winter and summer solstice and vernal and autumnal equinoxes. Vast majority of these ritual sculptures has common image theme. In our

opinion, these monuments are like a book of the Okunyev mythology and shows us a picture of Universe structure.

ÖNSÖZ

Değerli okur, Türk sanat tarihinin bir bilim dalı olarak sürekli geliştiğini görmek mümkündür. Her sosyal bilimde bir maddi kaynağın, bir sosyal olayın veya bir eserin ortaya çıkması bir sebep olarak değerlendiriliyor ve araştırmaya yol açıyor. Dolayısıyla Türk İslam sanat tarihinin araştırma konularının gelişmesi üzerine tarih öncesi kaynaklara bakmakta fayda vardır. Türk İslam sanat tarihi bilim dalı hem Türklerin sanatına hem de Türk kelimesi altında toplayan halkların sanat tarihine bakar. Bunun için Türk coğrafyasına giren ve tarihte geçen Türk halklarıyla kültürel ve dil benzerlikleri olan herhangi bir millet Türk Dünyası'na girmektedir. Türk Dünyası'nı bir ağaçla kıyaslayarak olursak, görünen ağaç Türklerin bilinen tarihidir, görünmeyen ağacın parçası- kökenleridir ve bazen görünen ağacından daha büyüktür ve güçlüdür. İşte ağaç kökenleri Proto-Türk Dönemidir. Her ağacın olduğu gibi Türkler de bu Proto-Türk Dönemi'nden gücü alır. Bundan dolayı Türk sanat tarihinin hedeflerinden biri Proto-Türk Dönemi'ni araştırmaktır.

2011 yılında danışman öğretmen Prof. Dr. Yaşar Çoruhlu ile yüksek lisans tez konusu olarak, Türk Dünyası'nın bir parçası olan ve Sayan-Altay bölgesinde yaşayan Hakas Türklerinin coğrafyasında bulunan ve Okunyeve arkeoloji kültürüne ait taş heykelleri ve levhaları çalışması uygun gördük ve Hakas Milli Devlet Müzesi'nde Okunyeve Dönemi taş heykellerini araştırmaya yöneltildik. Araştırmanın amacı Sibiry'a'da Hakas Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer alan Hakas Milli Devlet Müzesi'ndeki Proto-Türk Kültürü'nden olan Okunyeve Kültürü'ne ait taş heykellerini, Sanat Tarihi yöntemlerine göre inceleyerek kataloğunu yapmak ve değerlendirmektir. Bunun yanı sıra Okunyeve Kültürü taş heykellerinin yapım işleme teknikleri, üslup özellikleri, gelişimi inceleyerek Müzedeki eserlerin kataloğunu yapmaktır. Ayrıca bu taş heykellerin İç Asya'nın çeşitli bölgelerindeki eserlerle karşılaştırması yapılacak ve etkileri üzerinde durulacaktır. Sanat Tarihi inceleme araştırma ve yazım teknikleri kullanılarak çalışma tez formatında kaleme alınacaktır.

Katalogta 128 adet taş heykel ve levha yer almaktadır. Her anıtın çizimi vardır, ayrıca anıtların büyük kısmının resimleri araştırmacı tarafından çekilmiştir. Okunyeve Arkeoloji Kültürü ve özellikleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Ayrıca taş heykellerin semantik anlatımı yapılmıştır ve

Kozmolojik model oluşturmuştur. Bu sonuçlar ve katalog hem sanat tarihçilerine hem de konuya ilgi duyan herkese yararlı olacaktır.

Bu çalışmanın tamamlanmasında yardımcı olan ilk danışmanım Prof. Dr. Yaşar oruhlu'ya, danışmanım Dr. Öğr. . Jale zlem Oktay erezci'ye, görüşlerinden dolayı Doç. Dr. Nuri Segin'e, Doç. Dr. Nalan Türkmen'e, tez metnini düzenleyen Arş. Görevlisi Fırat Kara'ya, zge ztrk Kara'ya, Aelya Dursun'a ve ayrıca Hakas Milli Müzesi'nde çalışmalarımda bana yardımcı olan Dr. Igor Taştandinov'a ve Dr. Stanislav Ugdiyekov'a teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
SUMMARY.....	II
ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER.....	VI
RESİM LİSTESİ	VIII
ÇİZİM LİSTESİ	XXI
ŞEKİL LİSTESİ	XXIV
HARİTA LİSTESİ.....	XXV
KISALTMALAR LİSTESİ	XXVI
I. BÖLÜM. GİRİŞ.....	1
I.1. Tezin Amacı, Kapsamı, Yapılan Çalışmalar ve Kullanılan Kaynaklar.....	1
I.2. İç Asya ve Hakasya'nın Coğrafyası	15
I.3. Hakasya Bölgesi'nin Kısa Tarihi	20
I.4. Erken İç Asya Kültüründe Hakasya Taş Heykelleri, Onların Bölge Heykel Sanatı İçindeki Yeri ve Kökeni.....	31

II. BÖLÜM. OKUNYEV KÜLTÜRÜ TAŞ HEYKELLERİNİN TEKNİK VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ.....	46
II.1. Okunyev Kültürü Taş Heykellerinin Teknik Özellikleri.....	46
II.2. Okunyev Kültürü Taş Heykellerinin Üslup Özellikleri.....	50
II.2.1. Uybat Grubu.....	50
II.2.2. Tas-Hazaa Grubu.....	52
II.2.3. Çernovaya Grubu.....	53
II.2.4. Grupların Gelişimi.....	57
III. BÖLÜM. KATALOG.....	67
IV. BÖLÜM. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	232
IV.1. Sanatsal Anlatım.....	232
IV.2. Kozmolojik Model.....	234
IV.3. Sonuç.....	247
KAYNAKÇA.....	251
EKLER (GRUPLANDIRMA, ŞEKİLLER).....	264
ÖZGEÇMİŞ.....	287

RESİM LİSTESİ

Resim numarası	Kaynak
Resim No: 1.	Minusinsk Martyanov Bölge Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 2.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 3.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 4.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 5.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 6.	Minusinsk Martyanov Bölge Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 7.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 8.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 9.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 10.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 11.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 12.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 13.	Minusinsk Martyanov Bölge Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 14.	Minusinsk Martyanov Bölge Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 15.	Minusinsk Martyanov Bölge Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 16.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 17.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 18.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov

Resim No: 19.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 20.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 21.	Minusinsk Martyanov Bölge Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 22.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 23.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 24.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 25.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 26.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 27.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 28.	Minusinsk Martyanov Bölge Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 29.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 30.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 31.	Minusinsk Martyanov Bölge Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 32.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 33.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 34.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 35.	Yesin, Y.N. (2005). a.g.e. s.38.
Resim No: 36.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 37.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 38.	Minusinsk Martyanov Bölge Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 39.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 40.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 41.	Minusinsk Martyanov Bölge Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 42.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 43.	Minusinsk Martyanov Bölge Müzesi, fot. Aias

	Domozhakov
Resim No: 44.	Minusinsk Martyanov Bölge Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 45.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 46.	Hakas Milli Uluğ-Hurtuyah Tas Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 47.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 48.	Minusinsk Martyanov Bölge Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 49.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 50.	Internet linki:
Resim No: 51.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 52.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 53.	Minusinsk Martyanov Bölge Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 54.	Minusinsk Martyanov Bölge Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 55.	Minusinsk Martyanov Bölge Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 56.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 57.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 58.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 59.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 60.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 61.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 62.	Minusinsk Martyanov Bölge Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 63.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 64.	Minusinsk Martyanov Bölge Müzesi, fot. Aias Domozhakov

Resim No: 65.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 66.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 67.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 68.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 69.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 70.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 71.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 72.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 73.	Minusinsk Martyanov Bölge Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 74.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 75.	Hakas Milli Devlet Müzesi, fot. Aias Domozhakov
Resim No: 76.	Gotlib (2008). a.g.e. , s.15-16

ÇİZİM LİSTESİ

Çizim numarası	
Çizim No: 1.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi arşivi. (Nisan, 2014).
Çizim No: 2.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 3.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 4.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 5.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 6.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi arşivi. (Nisan, 2014).
Çizim No: 7.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 8.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 9.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 10.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 11.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 12.	Okunyeve Dönemi taş heykel arşivi, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 13.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 14.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006). a.g.e.

Çizim No: 15.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi arşivi. (Nisan, 2014).
Çizim No: 16.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi arşivi. (Nisan, 2014).
Çizim No: 17.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi arşivi. (Nisan, 2014).
Çizim No: 18.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 19.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006). a.g.e.
Çizim No: 20.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 21.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 22.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 23.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 24.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi arşivi. (Nisan, 2014).
Çizim No: 25.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 26.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 27.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006). a.g.e.
Çizim No: 28.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 29.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi arşivi. (Nisan, 2014).

Çizim No: 30.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografı Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 31.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografı Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 32.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografı Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 33.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi arşivi. (Nisan, 2014).
Çizim No: 34.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografı Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 35.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi arşivi. (Nisan, 2014).
Çizim No: 36.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografı Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 37.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi arşivi. (Nisan, 2014).
Çizim No: 38.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografı Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 39.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografı Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 40.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografı Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 41.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006). a.g.e.
Çizim No: 42.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografı Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 43.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografı Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 44.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografı Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).

Çizim No: 45.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografî Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 46.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografî Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 47.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi arşivi. (Nisan, 2014).
Çizim No: 48.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografî Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 49.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006). a.g.e.
Çizim No: 50.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografî Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 51.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografî Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 52.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi arşivi. (Nisan, 2014).
Çizim No: 53.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografî Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 54.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi arşivi. (Nisan, 2014).
Çizim No: 55.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi arşivi. (Nisan, 2014).
Çizim No: 56.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografî Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 57.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografî Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 58.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografî Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 59.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografî Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).

Çizim No: 60.	Okunyev Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi arşivi. (Nisan, 2014).
Çizim No: 61.	Okunyev Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 62.	Okunyev Dönemi taş heykel, Vadetskaya, E.B. (1980a). a.g.e. s.70-72
Çizim No: 63.	Okunyev Dönemi taş heykel, Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006). a.g.e.
Çizim No: 64.	Okunyev Dönemi taş heykel, Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006). a.g.e.
Çizim No: 65.	Okunyev Dönemi taş heykel, Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006). a.g.e.
Çizim No: 66.	Okunyev Dönemi taş heykel, Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006). a.g.e.
Çizim No: 67.	Okunyev Dönemi taş heykel, Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006). a.g.e.
Çizim No: 68.	Okunyev Dönemi taş heykel, Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006). a.g.e.
Çizim No: 69.	Okunyev Dönemi taş heykel, Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006). a.g.e.
Çizim No: 70.	Okunyev Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi arşivi. (Nisan, 2014).
Çizim No: 71.	Okunyev Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 72.	Okunyev Dönemi taş heykel, Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006). a.g.e.
Çizim No: 73.	Okunyev Dönemi taş heykel, Vadetskaya, E.B. (1980a). a.g.e. s.72
Çizim No: 74.	Okunyev Dönemi taş heykel, Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006). a.g.e.

Çizim No: 75.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografî Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 76.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografî Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 77.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi arşivi. (Nisan, 2014).
Çizim No: 78.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi arşivi. (Nisan, 2014).
Çizim No: 79.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi arşivi. (Nisan, 2014).
Çizim No: 80.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografî Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 81.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi arşivi. (Nisan, 2014).
Çizim No: 82.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografî Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 83.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografî Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 84.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografî Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 85.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografî Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 86.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografî Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 87.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografî Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 88.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografî Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 89.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi arşivi. (Nisan, 2014).

Çizim No: 90.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 91.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi arşivi. (Nisan, 2014).
Çizim No: 92.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 93.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi arşivi. (Nisan, 2014).
Çizim No: 94.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 95.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 96.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi arşivi. (Nisan, 2014).
Çizim No: 97.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi arşivi. (Nisan, 2014).
Çizim No: 98.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi arşivi. (Nisan, 2014).
Çizim No: 99.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi arşivi. (Nisan, 2014).
Çizim No: 100.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi arşivi. (Nisan, 2014).
Çizim No: 101.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 102.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 103.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 104.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Lipskiy, A.N. (1970a). a.g.e. s.62
Çizim No: 105.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi

	Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 106.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 107.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 108.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 109.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 110.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 111.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 112.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 113.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 114.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 115.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Lipskiy, A.N. (1970a). a.g.e. s.60-62
Çizim No: 116.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 117.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 118.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 119.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 120.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi

	arşivi. (Nisan, 2014).
Çizim No: 121.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi arşivi. (Nisan, 2014).
Çizim No: 122.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi arşivi. (Nisan, 2014).
Çizim No: 123.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 124.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 125.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 126.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 127.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi arşivi. (Aralık, 2014).
Çizim No: 128.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Minusinsk Martyanov Müzesi arşivi. (Nisan, 2014).

ŞEKİL LİSTESİ

ŞEKİL NO.	
Şekil 1.	Okunyeve Dönemi kurganları, Sokolova, (2006). s. 259.
Şekil 2.	Okunyeve İşareti-dünyanın yatay şeması, Aias Domozhakov
Şekil 3.	Okunyeve Dönemi “Hıs Tas” taş heykeli, Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006), s. 39
Şekil 4.	Okunyeve Dönemi heykel, Leontyev, Kapelko, Yesin, (2006). s. 40
Şekil 5.	Mohendjo–Daro Tanrısı’nın tasviri, http://ancientcivs.ru/bd/0/95577149.jpg . Erişim tarihi: 17.05.2019.
Şekil 6.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006), s. 93
Şekil 7.	Amerikan Yerli’lerin Totem direği, https://publicdomainvectors.org/photos/johnny-automatic-totem.png . Erişim tarihi: 17.05.2019.
Şekil 8.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006), s. 123
Şekil 9.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006, s. 144
Şekil 10.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006), s. 98
Şekil 11.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006), s. 99
Şekil 12.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006), s. 99
Şekil 13.	Okunyeve Dönemi taş heykel, Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006), s. 97

Şekil 14.	Tas-Hazaa Grubu'nun antropomorfik tasvir stel, Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006), s. 98
Şekil 15.	Güneşin 3 pozisyonu, model, Düzenleyen Aias Domozhakov
Şekil 16.	Güneşin 3 pozisyonu, https://cdn2.arhivurokov.ru/multiurok/html/2017/11/19/s_5a114f0f36885/img7.jpg . Erişim tarihi: 17.05.2019.
Şekil 17.	Okunyeve Dönemi, Çernovya Grubu'nun Razliv Tip stel, Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006)., s. 99
Şekil 18.	Okunyeve Dönemi, Çernovaya Grubu'nun Üçlü tip stel, Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006)., s. 96
Şekil 19.	Okunyeve Dönemi taşlı havan, Tarasov, (1998), s.10
Şekil 20.	Djoy tipi kaya tasvirleri, Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006), s. 90
Şekil 21.	Okunyeve Dönemi miniyatür kemik levhaları, Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006), s. 90
Şekil 22.	Okunyeve İşareti'nin çeşitleri, Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006), s. 89
Şekil 23.	Okunyeve Dönemi mezar envanteri, Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006), s. 88
Şekil 24.	Büyük baş hayvan, www.240_F_29220035_St75BZkocrk4zyVlpIfmu3mMuMkstoUB.jpg . Erişim tarihi: 17.05.2019.
Şekil 25.	Mısır piramidi'nin Tuban yıldızına yönlendirici tunneli, https://www.crystalinks.com/thuban.jpg . Erişim tarihi: 17.05.2019.
Şekil 26.	Okunyeve Kozmolojik model, Resim, Aias Domozhakov
Şekil 27.	Maya takvimi, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/d/d5/Aztec_calend

	ar stone in National Museum of Anthropology%2C Mexico City.jpg/525px-Aztec calendar stone in National Museum of Anthropology%2C Mexico City.jpg . Erişim tarihi: 17.05.2019.
şekil 28.	Kuzey kutbu'nun hareketi, http://www.germanicmythology.com/ASTRONOMY3/IMAGES/3Precession.gif . Erişim tarihi: 17.05.2019.
şekil 29.	Çernovaya XI Kurganı'nda tekrar kullanılan taş heykelleri, Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006), s.
şekil 30.	Dendera Tapınaktaki burçlar kuşağı, https://i.warosu.org/data/sci/img/0092/61/1509219401114.png . Erişim tarihi: 17.05.2019.
şekil 31.	Dört yön şeması, Çoruhlu, Y. (2010)., a.g.e. s.90. Düzenleyen Aias Domozhakov.
şekil 32.	Sumer anıtı, https://mirtayn.ru/nerazgadannaya-zagadka-spiska-shumerskix-carej/ Erişim tarihi: 31.08.2017
şekil 33.	Okunyevev Kùltürü'nün İtköl-II Kurganı'nın 14 no'lu mezarında geyik kemiğinden yapılmış minyatürler. Esin, E.N. (2015), a.g.m. , s. 387
şekil 34.	Erken Demir Çağı'nda Orta Asya'dan Kuzey Karadeniz bölgesine yayılan, onların bronz figürleri: Esin, E.N. (2015), a.g.m. , s. 388

TABLO LİSTESİ

TABLO NO.	
Tablo 1	Okunyev Dönemi Taş Heykelleri, Uybat Grubu
Tablo 2	Okunyev Dönemi Taş Heykelleri, Tas-Hazaa Grubu
Tablo 3	Okunyev Dönemi Taş Heykelleri, Çernovaya Grubu. Kompleks (Tazmin)
Tablo 4	Okunyev Dönemi Taş Heykelleri, Çernovaya Grubu. Razlív
Tablo 5	Okunyev Dönemi Taş Heykelleri, Çernovaya Grubu. Üçlü Tipi
Tablo 6	Okunyev Dönemi Taş Heykelleri, Çernovaya Grubu. Realistik
Tablo 7	Okunyev Dönemi Taş Heykelleri, Çernovaya Grubu. Hayvan Tasvirli Tipi

HARİTA LİSTESİ

HARİTA NO.	
HARİTA 1	Okunyeve Dönemi Taş heykelleri, bulunduğu yerler, Leontyev, Kapelko Yesin'den düzenleyen Aias Domozhakov
HARİTA 2	Hakas-Minusinsk Havzası'nın Coğrafyası, Google maps'ten düzenleyen Aias Domozhakov

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.d.	Adı geçen dokuman
a.g.m.	Adı geçen makale
M.Ö.	Milattan önce
M.S.	Milattan sonra
No.	Numara
S.	Sayı
s.	Sayfa
vb.	ve benzeri

I. BÖLÜM. GİRİŞ

I.1. Tezin Amacı, Kapsamı, Yapılan Çalışmalar ve Kullanılan Kaynaklar

Bu araştırmanın konusu, Rusya Federasyonu Hakas Cumhuriyeti Hakas Milli Bölge Etnografyası Müzesi'nde, Minusinsk Martyanov Müzesi'nde ve Rusya Federasyonu Devlet Ermitajı'nda bulunan Proto-Türk kültürlerinden Erken Bronz Dönemi Okunyevev Kültürü'nün en önemli eserleri olan taş heykellerin yapım teknikleri, üslup özellikleri ve gelişiminin incelenerek kataloglama çalışmasının yapılmasıdır. Ayrıca söz konusu taş heykellerin tasvirlerini Sanat Tarihi yöntemlerine göre inceleyerek kozmolojik yorumunu açıklamaktır.

Sözü edilen taş heykel grubu, bilim dünyasında Erken Bronz Dönemi Güney Sibirya Bölgesi'nde, özellikle Hakas-Minusinsk Havzası'nda yer alan Okunyevev Kültürü'nün yaratmış olduğu taş heykellerdir. Okunyevev Kültürü'nün doğal sınırları batıdan, doğudan ve güneyden Kuznetskiy Alatau Dağları ile Batı ve Doğu Sayan Dağları'dır. Bugün bu topraklar Hakas Cumhuriyeti'nin ve Krasnoyarsk Bölgesi'nin güney topraklarıdır. Uygun tabiat ve iklim koşulları Erken Maden Çağı'nda hayvancılığın ve tarımın ilkel formlarının yayılmasına, parlak ve orijinal kültürlerin çıkmasına katkıda bulunmuştur. Bu kültürlerden biri M.Ö. III. binyılın sonlarından II. binyılın ortalarına kadar süren ve anıtsal ifadeli plastik sanatın bir türü olarak taş heykelleri ve stelleri arkasında bırakan Okunyevev Kültürü'dür.

Hakas-Minusinsk Havzası, Okunyevev Kültürü'nün vatanı ve gelişiminin yeridir. Bu topraklar tarih ve coğrafya açısından bilim dünyasında ilgi çekmiştir. Bir taraftan dışa açık olması Avrasya'daki yeniliklerle tanışma olanağına izin verirken, diğer taraftan ise bir derecede kapalı olması işgallere imkân bırakmamaktadır. Dolayısıyla değişik zaman dilimlerinde olan kültür gelişimleri sonraki kuşaklara ve bilime değer kazandırılmıştır. Teplouhov tarafından yapılmış Hakasya'daki taş anıtları tarihleme ve sınıflandırma çalışması bütün Sibirya arkeolojisi için bir örnek olmuştur. Bütün bu sınıflandırılmış kültürler arasından Okunyevev Kültürü başarılı bir şekilde önplana çıkmıştır. Özellikle

kültürün öz anlatısının tamlığı, bu kadar parlak Okunyeve sanatının ve bize göre kendi dünya kozmolojisi modelinin ortaya çıkmasının nedeni olmuştur. Kompozisyonun tamlığı, çok başarılı tasvir örneklerinin bulunması ve belirgin desen birliğinin yanı sıra resim çeşitliliğinin olması, bize Okunyeve kültür ve sanatının dünya sanatında apayrı bir yerde durması gerektiğini söylemektedir.

Bilim dünyasında, üzerinde antropomorfik veya başka tasvirler olan ve dikey koyulan taş levhalar, “steller” olarak bilinmektedir. Stellerin üç boyutlu ve yontularak yapılmış örnekleri de taş heykeller olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca heykeltıraşlık teknikleri dışında, taş heykellerin daha kompleks kompozisyonlara sahip olması ve tasvirlerin taşın geniş yüzeyinde değil dar tarafında yer alması da bir başka farklılığı göstermektedir. Buluntuların coğrafyası Hakas-Minusinsk Havzası’nın tamamını kapsamaktadır (Harita 1). Fakat bunlar çok düzensiz olarak dağılmışlardır. Yenisey Nehri’nin sağ kıyısında taş heykellerin ve stellerin bulunması daha nadir görülmektedir. Anıtlar büyük ölçüde Hakas Cumhuriyeti sınırlarında bulunmaktadır: Bür, Uybat, Ninya, Kamışta, Askız, Yes’ ve Töya nehirlerinin koyaklarında. Okunyeve taşlarının büyük kısmı Tagar kurganlarında¹ ve Erken Orta Çağ Çaatas kurganlarında² kullanılmıştır.

Antropomorfik taş heykeller ve levhalar (steller) neredeyse bütün Hakas-Minusinsk Havzası’nı kapsamaktadır. Sadece güney doğu bölgesinde rastlanmamaktadır. Genel olarak Okunyeve mirasının bulunduğu yerlerde taşlar düzensiz olarak yerleştirilmiştir. Sadece 17 tanesi Yenisey Nehri’nin sağ kıyısında olup³ büyük çoğunluğu sol kıyısından gelmektedir. Çoğu Bür, Uybat, Ninya, Kamışta, Askız, Yes’ ve Töya nehir

---

¹Tagar kurganları – M.Ö. VII-IV yüzyıllarda (Tagar arkeoloji kültürü) Hakas – Minusinsk Havzası’nda kurulan piramid formda kurganlardır.

²Çaatas kurganları – Taştık arkeoloji kültürü (M.Ö. III. yüzyıl. Hun Dönemi) ve Orta Çağ Dönemine ait Türk dili konuşan kabilelerin kurganları (Çaa- Hakasça – Savaş, Tas – Hakasça - Taş).

³ Leontyev, N.V., ve Kapelko, V.F. (2002). *Steinstelen Der Okunev-Kultur*. Archäologie in Eurasien: Bd. 13, Deutsches Archäologisches Institut, Eurasien-Abteilung, Mainz von Zabern. s. 12.

düzlüğünden gelmektedir. Taşların büyük kısmı daha geç Tagar ve Orta Çağ Çaatas kurganlarında kullanılmıştır. Okunyev taş mirasının araştırılan sayısı 300'e yakındır.

Taş heykellerin bilimsel araştırmanın odak noktası haline gelişi 300 yıl kadar öncesine dayanmaktadır. Taş heykeller, ilgili bilgiler ilk defa Misserschmidt ile başlanmaktadır. Misserschmidt, Rus Çarı Büyük Petro'nun emriyle 1721 son baharda yardımcısı Stralenberg ile birlikte Sayan Dağlarının kuzey bölgesini araştırmak amacıyla yola çıkmıştır.⁴ Bu topraklar Hakas Türkleri'nin vatanıdır ve yüzyıllar içinde farklı sınırlarda Hakas Devleti'nin merkezi olmuştur.⁵ Araştırma amaçlarının arasında “eski mezar eşyalarını” toplama veya satın alma da vardır. Fakat Misserschmidt, bunun dışında eski mezarları araştırarak kazılar gerçekleştirmiştir. 1722 yılının ocak ayında kurganların birini kazmıştır. İlk Sibiryaya araştırmacısı notlarına kaya resimlerini, taş heykelleri vb. ilgi duyduklarını kâğıda geçirmiştir.⁶

Bür ve Uybat nehirlerinin ovalarında eski Türk Yenisey Yazıtlarıyla birlikte birkaç taş heykeli araştırmıştır (katalog anıt 33). Yes' Nehri'nin Abakan Nehri ile birleştiği yerde, yerli halk arasında “Uluğ Hurtuyak Tas” olarak bilinen taş heykelini araştırmış ve bunu kâğıda geçirmiştir (katalog anıt 57). Yerli halk bu taşı tanrılar tarafından taşa dönüştürülmüş soylu bir kadın olarak sayıyorlardı.⁷ Yes' Nehri'nde Messerschmidt tarafından “Hıs Tas” olarak bilinen bir başka taş heykel de araştırılmıştır (şekil 3).

Hakaslar birçok taş heykele tapmasına rağmen onların çok eski çağlara ait olduklarını biliyorlardı. Messerschmidt, yerli halktan bu taş heykellerin Orta Çağ

---

⁴100 yıldan fazla süren savaşıdan sonra Hakas Devleti, Rusya İmparatorluğu'na tamamen 1707 yılında girmiştir.

⁵ Kızlasov, L.R. (1983). *V Sibiryu nevedomuyu za pismami tainstvennimi*. Puteshestviye v drevnost. Moskova: MGU Izdatelstvo.s. 44 – 100.

⁶ Vadetskaya, E.B. (1970). *Zhenskiye siluety na plitah iz okunyevskih mogilnikov*. Sibir i eyo sosedi v drevnosti, Novosibirsk; Nauka Izdatelstvo. s. 95–97.

⁷ Leontyev, N.V., ve Kapelko, V.F. (2002). *a.g.e.* s. 5.

Hakaslarından önce dikilmiş olduğunu öğrenmiştir. Onları ne eski Hakaslar, ne onların ataları ne de dedeleri dikmiştir.

Sonraki Sibirya araştırmacıları XVIII. asırda bu taşlara ilgi göstermişlerdir. 1739 yılında F.G. Miller ve İ.G. Gmelin, hem Messerschmidt'in tarif ettiği taşları yeniden incelemiştir hem de yeni taş heykelleri bulup araştırmışlardır. Buldukları taşlar arasında Kopenskiy Çaatası Kurganı'nda bulunan ünlü Tilgili ve Geyikli taşlar (katalog anıt, katalog no. 076), ayrıca Yes' ve Töy nehir ovalarında Kçük Hurtuyak Tas taş heykeli bulunmuştur (katalog anıt, katalog no. 051). 1771 – 1772 yıllarında Hakas bozkırlarında Messerschmidt'in izlediği yolla da P.S. Palas da araştırmalarda bulunmuştur.⁸

XVIII. yüzyılda, bilim adamları tarafından bulunmuş taş heykellerin 20'yi geçmemektedir. Onların içinde Orta Çağ Hakas taşları yer almaktadır. Taşların tarifleri, araştırmacıların notlarında genelde kısadır ve net değildir. Ama o dönemin notları, Avrupa bilim dünyasını "yabani" Sibirya dünyasıyla tanıştırmıştır ve Rus öncesi dönemine büyük ilgi çekmiştir.

XIX. asırda Güney Sibirya anıtların araştırılması daha amaçlı ve bilimsel bir şekil almaya başlar. O dönemin araştırmacıları Kastrin, Popov, Klements, Radlov, Adrianov, Aspelin, Kuznetsov – Krasnoyarski v.s. taşları sadece tarif etme çabasında değil aynı zamanda onları yorumlama ve tarihi analizlerini yapma çabındadırlar.⁹

Radlov Hakas-Minusinsk Havzası'nda kazdığı mezarlarda tunç aletlerin bulunmasından dolayı bu anıtların Tunç Çağı'na ait olduğunu savunuyordu. Aspelin de aynı düşüncededir. İkisi de taş heykelleri, mezarlarla ilişki kurarak yorumlamışlardır. Klements, taşların daha geç dönemden geldiğini düşünmüştür. Klements'e göre 3

---

⁸ Leontyev, N.V., ve Kapelko, V.F. (2002). *a.g.e.* s. 5.

⁹ Vadetskaya, E.B. (1980a). *Izvyaniya okunyevskey kultury*. Pamyatniki okunyevskey kultury. Leningrad: Izdatelstvo Nauka. s. 38-39.

tanisinin üzerinde eski Orhon Yazıtların bulunmasından ve taşların Orta Çağ kurganlarında kullanılmasından dolayı taş heykellerin M.S. I. yüzyıla ait olduğunu savunmuştur.¹⁰

Sibirya araştırmacısı Savenkov, geç yaşta gerçekleştirdiği arkeolojik kazı faaliyetlerinde, dünyada bu taşlarla ilk detaylı semantik betimlemeyi denemiştir. Ona göre taştaki tasvirler, ölülerin ruhlarının öteki dünyaya geçmesiyle ilişkilidir. Genel olarak onun betimlemesini doğru saymak zordur ama Savenkov'un tasvirleri dinsel ve mitsel semboller olarak düşünmesi büyük bir başarıdır.

Taş heykelleri araştırmanın yeni dönemi ise Gryaznov ve Şneyder isimleriyle özdeşleştirilmektedir. Bu araştırmacılar, 1921 – 1925 yıllarında Hakas topraklarında ve müzelerinde bulunan anıtlardan toplam 64 taş heykeli ve steli sistematik bir araştırma çerçevesinde ele almışlardır. Araştırmada bütün taşlar iki gruba ayrılmıştır. Birinci grup taşlar Hakas Havzası'nda nadir rastlanan M.S. I. binyılın ikinci yarısına ait eski Türk Dönemi kap tutan adam figürleridir.

İkinci grubun 55 anıttan oluştuğu sanılmaktadır. Bu taşlara, genelde, yatay çizgilerle ikiye veya üçe bölünmüş bir yüz şekli yontulmuştur ve bu yüzlerin çoğunun üzerinde de boğa boynuzları işlenmiştir. Bu taşların çoğu Tagar ve daha geç kültürlerin kurganlarında menhir olarak kullanılmıştır. Bazıları ters şekilde dikilmiştir. Taşların biri iki parçaya ayrıldığından dolayı bir mezarın döşemesi olarak kullanılmıştır.¹¹ 1899 yılında Znamenka Kasabası'nda gerçekleşen kazıda (şekil 4) Gryaznov'a ve Şneyder'e göre mezarın Tagar Kültürü'ne ait olmasından dolayı taş heykelinin daha erken Karasuk Kültürü'ne ait olduğu düşünülmüştür.

---

¹⁰ Leontyev, N.V., ve Kapelko, V.F. (2002). *a.g.e.* s. 35.

¹¹ Leontyev, N.V., ve Kapelko, V.F. (2002). *a.g.e.* s. 6.

Sunulmuş tarihleme Kisilyov tarafından kabul edilmiştir. Kisilyov ise söz konusu taş heykelleri iki özelliğe göre ayırmıştır: göğsü ve göbeği olan – dişil ve erkil taşlar.¹² Erkil taşlar ona göre çoğunluktadır ve soy-ataların tasvirleridir.

1945 yılına kadar ikinci grup taş heykellerin Karasuk Kültürü'ne ait olduğu düşünülmekteydi. 1945 yılında, Abakan'da gerçekleştirilmiş Andronovo Kültürü'ne ait arkeolojik çalışmalarda, mezarların birinde iki kemik levha bulunmuştur. Kemik levhalarda oymalı kadın başları tasvir edilmiştir.¹³ Kisilyov bu kemik plakaları Karasuk Dönemi öncesi gerçekçi insan tasvirlerinin örneklerinden olduğunu düşünmüş ve Karasuk Kuzey Çin teorisine uygun Şan-İn Dönemi mutluluk sembolü olan Tao-Te yüz tasviri olarak kabul etmiştir. Kalan iki kemik levha ise Andronovo Kültürü'ne tarihlendirilmiştir.¹⁴ Aynı buluntuya Gryaznov ise tamamen farklı bir biçimde tepki vermiştir. Kendi tarihleme şemasını tamamen yeniden gözden geçirmiş, yeni bakış açısına göre “Hıs Tas” şekilli taş heykellerinin erken Andronovo Kültürü'ne ait olmasını mümkün görmüştür. Başka taş heykeller ise geç Andronovo hatta Karasuk Kültürü'ne tarihlemiştir.¹⁵ M. P. Gryaznov'un görüşünün Kiselev'den farkı, taş heykellerin yapılmasının anaerkil toplumunun sona ermesiyle ortaya çıkmasıdır. Dolayısıyla taş heykellerin merkezinde antropomorfik yüzlü ata-ana sureti yer almaktadır.

Taş heykellerin büyük ölçüde Andronovo Kültürü'yle tarihlenmesine Kiselev ve L.R. Kızlasov farklı bir bakış açısı getirmiştir.¹⁶ Sonraki yapılan keşiflerde Lipskiy tarafından bu heykeller Afanasyevo Kültürü'ne tarihlendirilmiştir. Tas-Hazaa

---

¹² Kisilyov, S.V. (1933). *Semantika ornamenta karasukskih stel*. Iz istorii dokapitalisticheskoy formacii. Moskova: Izdatelstvo Akademii nauk. s. 20.

¹³ Kisilyov, S.V. (1951). *Drevnyaya istoriya Yujnoy Sibiri*. Moskova: Izdatelstvo Akademii nauk. s. 74–76, tablo VIII, 3,4.

¹⁴ Kisilyov, S.V. (1951). *a.g.e.*, s. 166-168.

¹⁵ Leontyev, N.V., ve Kapelko, V.F. (2002). *a.g.e.* s. 7.

¹⁶ Kisilyov, S.V. (1951). *a.g.e.* s. 165.

Kurganı'nda bulunan mezar taşlarında; vurulmuş, oyulmuş, boyanmış antropomorfik yaratıkların tasvirleri ortaya çıkmıştır.¹⁷ Kurganı oluşturan insanların söz konusu tasvirlerle önem vermemesi Lipskiy'in dikkatini çekmiştir. Dolayısıyla ona göre Afanasyevo Kültürü'nden daha önceki döneme ait olan, Neolitik Çağ'a tarihlendirilmiştir. Diğer taş heykelleri de aynı döneme tarihlendirmiştir. Fakat daha sonra bakış açısını değiştirmiş ve sadece "güneş yüzlü" tasvirleri Neolitik, hatta Eneolitik Çağ'a tarihlendirmiştir.¹⁸

Taş heykellerin yeni tarihlendirilmesi sonradan Kiselov tarafından da kabul edilmiş, araştırmacı, taş tasvirlerin kaynağını Çin'deki Banpo kaseler ve diğer Çin Neolitik sembollerine dayandırmıştır.¹⁹

Taş heykellerin araştırılmasının yeni dönemi Çernovaya mezar kazılarıyla 1962 – 1963 yıllarında başlamaktadır. Bundan sonra Maksimenkov'a göre bu dönem Okunev Kültürü olarak ortaya çıkmış ve M.Ö. II. binyılının başına tarihlendirilmiştir.²⁰ Çernovaya'da Tas- Hazaa Mezarlığı'ndan farklı olarak daha çok antropomorfik yüz, insan ve hayvan tasvirleri bulunmuştur.²¹ Tas-Hazaa ile ortak özelliği ise tasvirli taşlar, tabut duvarları ve tabut döşemesinin bulunmasıdır. Mezar taşlarının dışında Çernovaya'da mezar eşyaları arasında birkaç kült parça bulunmuştur. Kemikten yapılmış kadın başlı figürler, taştan yapılmış insan başı figürler bütün bu anıtsal taş heykellerle bağlantılıdır.

---

¹⁷ Lipskiy, A.N. (1961), *Noviye dannie po afanasyefskoy kultüre*. Voprosi istorii Sibiri i Dalnego Vostoka. Novosibirsk: Nauka Istadelstvo, s. 271-272.

¹⁸ Lipskiy, A.N. (1970b), *K voprosu o semantiki solnceobraznih lichin Yeniseya*. Sibir i eyo sosedi v drevnosti. Novosibirsk: Nauka Istadelstvo, s. 3–4.

¹⁹ Kiselyov, S.V. (1962), *K izucheniye minusinskih kamennih izvayaniy*. Istoriko – arheologicheskii sbornik. Moskova: Izdatelstvo Akademii nauk, s. 55–58, resim 2.

²⁰ Maksimenkov, G.A. (1980), *Mogilnik Chernovaya VIII - etolonny Pamyatnik okunevskoy kultury*. Pamyatniki Okunevskoy kultury. Leningrad: Izdatelstvo Nauka., s.56.

²¹ Maksimenkov, G.A. (1980), *a.g.e.*, s.34.

İnsan başlı bazı figürlerde kırmızı boya izlerine rastlanmıştır. Aynı biçimde hatlar ise birçok taş heykelde bulunmaktadır.

Vadetskaya bu diğer olguları dikkate alarak taş levhalardaki tasvirleri ve Çernovaya Mezarı'nın Okunyevev Kültürü'ne ait olduğunu savunmuştur.²² 1963 ve 1964 yıllarında Hakas topraklarından olan taş heykellerin çizimlerini mezarda bulunan tasvirlerle kıyaslayarak çizimlerin Okunyevev Kültürü'ne ait olduğu fikrine varmıştır.²³ Vadetskaya söz konusu heykellerin başka arkeolojik kültürlerle (Afanasyevo ve Andronovo) ilişkilerinin genetik bağlantılar da olmak üzere mümkün olmadığını savunur. Çünkü bu kültürlerde anıtsal taş eserlere rastlanmamaktadır. Zamanla neredeyse bütün araştırmacılar taş heykellerin Okunyevev Kültürü'ne ait olduğunu kabullenmişlerdir ancak Lipskiy ve L.R. Kızlasov kendi tarihleme sistemine sadık kalmışlardır.²⁴ Sonradan L.R. Kızlasov taş heykellerin bazılarını,²⁵ ayırt etmiştir ve bunların Tazmin Kültürü'nden olduğunu savunmuştur. Fakat bu düşüncesini geç Neolitik Tazmin Kültürü taş heykelleri ve menhirleri dışında başka hiçbir anıtlarla destekleyememiştir.²⁶

Araştırmacı Şer, taş heykellerin Okunyevev Kültürü'ne tarihlenmesine karşı çıkmıştır.²⁷ Ona göre tasvirli taşların asıl kullanım amacı ve anlamının tamamen unutulmasıyla bu taşlar başka bir biçimde mezar taşları olarak mezarlarda da kullanabilir veya mezar inşasında çağdaş fakat başka kültürlerden insanlar olabilmektedir. Okunyevev

---

²² Vadetskaya, E.B. (1965). *O kamennih stelakh epohi bronzi v Khakassko – Minusinskoy kotlovine*. Sovyetskaya Arheologiya. Moskova. Izdatelstvo Akademii nauk, s. 56-57.

²³ Vadetskaya, E.B. (1965), *a.g.e.*, s. 78.

²⁴ Leontyev, N.V., ve Kapelko, V.F. (2002), *a.g.e.*, s. 8.

²⁵ Bu çalışmada Çernovaya grubu karmaşık alt grubundaki taş heykeller.

²⁶ Kızlasov, L.R. (1986). *Drevnaya Khakassia*. Moskova: MGU Izdatelstvo., s. 85 – 86.

²⁷ Sher, Y.A. (1980). *Petroglifi Sredney i Centralnoy Azii*. Moskova; Nauka Izdatelstvo, s.223–229.

insanları Şer'e göre yerli balıkçılar ve avcılar olmasına karşın tasvirlerde hayvan yetiştirme konusunu işlemişlerdir.

Araştırmacı Maksimenkov, Okunyeve Kültürü'nün yerli olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla herhangi bir yerli kültürün gelişmesi gibi Okunyeve Kültürü de Neolitik Çağ'a inen erken dönemden ve tarım yaşamına yükselen geç dönemden oluşmaktadır. Ona göre Okunyeve Kültürü'nün kaynağını Güney Sibirya sınırları dışında aramak gereksizdir ki başka yan bölgelerde toplumun ortak gelişme özellikleri dışında Okunyeve'e benzeyen yakın konuları bulmak imkansızdır.²⁸

Kiselov Okunyeve taş heykellerinin yabancılar tarafından kurulduğunu düşünmekte ve diğer araştırmacıları etkilemektedir.²⁹ Formozov taş heykelleri Yam Kültürü stellerle ve Mohendjo-Daro (şekil 5) tanrısının tasvirleriyle kıyaslamaktadır.³⁰ Okunyeve Kültürü'nün gelişimi ona göre çok zor bir süreçten geçmiştir çünkü kültürü hem batı hem güney bağlantılar etkilemektedir.

Hlobistina'ya göre Okunyeve Kültürü'nün gelişmesi Güney Sibirya'ya ilk İndo-Avrupalılar'ın girmesiyle yani Afanasyevo Kültürü'nün temsilcileriyle başlamaktadır. Ona göre Afanasyevo'liler yerli Neolitik halkla büyük etkileşimde bulunmuşlardır ve dolayısıyla Okunyeve Kültürü yerli halkların ortaya çıkması Ön Asya batı kültürüyle karışmasıyla mümkün olmuştur.³¹

---

²⁸ Maksimenkov, G.A. (1981). *Suzhety okunyevskego iskusstva*. Drevniy vostok i mirovaya kultura. Moskova: Izdatelstvo Akademii nauk., s. 35.

²⁹ Savinov, D.G. (1997a). *Antropomorfnye izvayaniya iz Yuzhnoy chasti Askizskoy stepi*. Okunyevskiy sbornik, Saint Petersburg: Petro-RIF Izdatelstvo, s.110-140.

³⁰ Leontyev, N.V., ve Kapelko, V.F. (2002)., *a.g.e.*, s. 8.

³¹ Hlobystina, M.D. (1971a). *Drevneyshiye yujnosibirskiye mifi v pamyatnikah okunyevskego iskustva*. Pervobytnoye iskusstvo, Novosibirsk: Izdatelstvo Sibirskogo otdeleniya Akademii nauk., s. 10.

Ön Asya'dan göç fikri, Şer³², L.R. Kızlasov³³ ve diğer araştırmacıların çalışmalarında devam etmiştir. Ön Asya'dan Güney Sibirya'ya mitolojinin göç etmesi L.R. Kızlasov'a göre geç Neolitik Çağ'da, Şer'e göre ise Yam-Afanasyevo Dönemi'nde gerçekleşmiştir. Yeni buluntular Okunyeve sanatının araştırılmasına katkıda bulunmuştur. 1970'li yıllarda Lebyajee 1, Üst-Bür ve Karış Nehri'ndeki mezarlarda Okunyeve Kültürü anıtları ortaya çıkmıştır (katalog anıt 096, 093, 097; şekil 6). Daha yeni anıtlar L.R. Kızlasov tarafından 1986 yılında yayınlamıştır.³⁴ 1970'li yıllarda L.R. Kızlasov'un önderliğinde birkaç taş heykelin orijinal mekanlarında kazılar gerçekleştirilmiştir. Kazı sonuçlarında bu mekanlar tapınma yeri olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla bu sonuç taşların kült özeliğini kanıtlamıştır.³⁵

Birçok soruya cevap verecek buluntular 1980'li yıllarda Yenisey bölgesinde değil Dağlık Altay'da bulunmuştur. Dağlık Altay'da yer alan Karakol Mezarlığı'nda Kubarev tarafından çok renkli antropomorfik yaratıkların tasvirleri (şekil 32) tabut duvarlarında bulunmuştur. Bu tasvirler erken Okunyeve Kültürü'ndeki tasvirlerle sanatsal anlamda ve şekil konusunda çok benzemektedir.³⁶ Bu tasvirler mezarın oluşturulmasında levhalara işlenmiştir ve mezarlar kendi başında da Okunyeve mezarlarına çok benzemektedir.³⁷ Taş levhaları ise daha erken döneme ait insan ve hayvan figürleriyle bezenmiş olup sonradan söz konusu Okunyeve tipli renkli tasvirlerle kaplanmıştır. Sonradan Dağlık Altay bölgesinde Karakol Kültürü'ne ait mezarlıkta iki tane daha renkli tasvir bulunmuştur.³⁸

---

³² Sher, Y.A. (1980), *a.g.e.*, s. 272–277.

³³ Kızlasov, L.R. (1986), *a.g.e.*, s.233–234.

³⁴ Kızlasov, L.R. (1986), *a.g.e.*, s. 55.

³⁵ Kızlasov, L.R. (1986), *a.g.e.*, s.87–136.

³⁶ Kubarev, V.D. (1988). *Drevniye rospisi karakola*, Novosibirsk: Izdatelstvo IAET SO RAN., s. 12.

³⁷ Kubarev, V.D. (1998a). *Okunyevesko-karakolskiye pamyatniki Khakassii i Altaya. Korrelyatsiya i hronologiya. (Candidate dissertation)*. IAET Sibirskoye Otdeleniye Rossiyskoy Akademii Nauk., s. 7-8.

³⁸ Kubarev, V.D. (1998b). *Drevniye rospisi Beshozeka. Gumanitarniye nauki v Sibiri Dergisi*, 3, 34-36., s. 9.

1990'lı yıllarında Yenisey bölgesinde önemli buluntular ortaya çıkmıştır. Okunyevev Kültürü'ne ait Verh-Askız 1. Kurganı'nda birkaç bezenmiş stel bulunmuştur.³⁹ Bu stellerde antropomorfik tasvirler ernovaya VIII tasvirlerine yakınlık göstermektedir (katalog anıt 108 – 112).

Lazaretov tarafından kazılmış erken Okunyevev Kültürü'ne ait Uybat III Mezarlık'ta antropomorfik tasvirleri olan iki stel bulunmuştur (katalog anıt 113, 114).⁴⁰ Stelin biri dikey olarak mezarın üst yapısının köşesine yerleştirilmiştir, büyük ihtimal ile kült amacıyla koyulmuştur. Uybat 5 Kurganı'nda ise tabut duvarları olarak kullanılmış iki stel bulunmuştur. Lazaretov'a göre bu steller özellikle bu tabut için yapılmıştır. Kurganda bulunan başka stelin üzerinde Okunyevev işareti olarak tanıtılmış bir simge yer almaktadır. Bu simgeye neredeyse bütün Okunyevev taş heykellerinde çeşitli örneklerle rastlanmaktadır (şekil 23, 1).

Aynı kurganın tabut duvarları çeşitli geometrik renkli desenlerle süslenmiştir.⁴¹ Buna benzeyen bezemeler Verh-Askız 1. Kurganı'ndaki tabut duvarlarında da yer almaktadır.⁴² Bu tabut duvarları Altay mezarlıklarında olduğu gibi kurganın oluşturulması sırasında yerleştirilmiştir. Böyle bezemeler diğer daha önce araştırılmış Tas-Hazaa, ernovaya VIII ve Lebyajee 1 kurganlarında da görünmektedir. Fakat o zamanda bu çeşit bezemelere önem verilmemiştir.

---

³⁹ Kovalyov, A.A. (1997). *Mogilnik Verhniy Askiz 1, kurgan 2*. Okunyeveskiy sbornik, Saint Petersburg: Petro-RIF izdatelstvo, s.4.

⁴⁰ Lazaretov, I.P. (1997). *Okunyeveskiye mogilniki v doline reki Uybat*. Okunyeveskiy sbornik, Saint Petersburg: Petro-RIF izdatelstvo., s. 19-41.

⁴¹ Lazaretov, I.P. (1997)., *a.g.e.*, s. 24, tablo. XI, 7 – 9.

⁴² Havrin, S.V. (1997). *Mogilnik Verhniy Askiz 1, kurgan 1*. Okunyeveskiy sbornik, Saint Petersburg: Petro-RIF izdatelstvo., s. 71, 73, resim. 4.

1980’li yıllara kadar taş heykellerin semantik tarifi çok yeterli olmamıştır. Martınov önceki araştırmacıların tariflerini yetersiz bulmaktadır ve yapılan tahminlerle taşların gerçek net sembollerin analiz edilemediğini düşünmektedir.⁴³ Martınov’un bu dönem semantiğine uygun bir anahtar arama çabası olmuştur. Uygun anahtarı bulmak için Avrasya’nın çeşitli eski ve yeni çağ kültürlerini özellikle Sibiry halklarının kültürleriyle kıyaslamıştır.⁴⁴ Şimdiki Sibiry halklarının Şamanizm bakışlarına kıyaslama yapılmış, büyük oranda da doğruya yakın yanıtlar bulunmuştur.

Taş heykellerin semantik anlatımına anahtar bulmak çabası ilk defa Şer tarafından başarıyla sonuçlanmıştır. Şer, ilk defa heykellerin dikey şemasına dikkat çekmiştir.⁴⁵ Tasvirler dikey şemayla yerleştirilmiş ve daha çok 3 kattan oluşturulmuştur. Eğer tasvir tek bir parçadan oluşmuş durumda ise bu parça yine üç bölümle anlatılmakta yani alt, orta ve üst katlara ayrılmaktadır. Bu önemli düşünce o dönem araştırmacılarla devam ettirilmiştir. L.R. Kızlasov heykellerin üç katlı yapısını dünyanın üç katıyla ilişkilendirir: Üst dünya – gök yüzü, orta dünya – yaşadığımız dünya ve alt dünya – yer altı.⁴⁶ Taş heykelin tamamını evrenin bir ekseni veya bir Dünya Dağı olarak tarif etmiştir. Orta seviyesinde ana kültü veya ata-ana yüzü görüntüsü, üst seviyesinde tanrıların yaşadığı dünya, alt seviyesinde ise canavarların yaşadığı dünya tasvir edilmiştir. Bu canavarlar büyük anne betimlemesinin altında ağzı açık bir şekilde işlenmiştir.⁴⁷ Aynı yıllarda Podolski, heykellerin semantik anlatımını çalışmıştır⁴⁸ ve ileri sürdüğü fikir L.R.

---

⁴³ Martınov, A.I. (1983). *Rastitel'naya simbolika na izvayaniyah okunyevskey kultury*. Arheologiya Yuzhnoy Sibiri. Kemerovo: Kuzbas Izdatelstvo., s.19–20.

⁴⁴ Leontyev, N.V., ve Kapelko, V.F. (2002)., *a.g.e.*, s. 9.

⁴⁵ Sher, Y.A. (1980)., *a.g.e.*, s. 219–222.

⁴⁶ Kızlasov, L.R. (1986)., *a.g.e.*, s.188–236.

⁴⁷ Kızlasov, L.R. (1986)., *a.g.e.*, s.188–236.

⁴⁸ Podolskiy, M.L. (1988). *Dusha byka'' na okunyevskih stelakh*. Istoriko – kulturnyye svyazi narodov Yuzhnoy Sibiri. Abakan; Khakasskoye knizhnoye izdatelstvo, s. 10.

Kızlasov'un görüşüne yakındır. Podolski'nin teorisi bunların Hint-Avrupalı "rengiyle" kaplı olmasıdır. Podolski Hint-Avrupa mitolojisiyle ve daha geç Hindu mitolojisiyle ilişki kurmaktadır. Podolski'ye göre heykeller bir kurban direği, manevi "Evrensel Direk" olarak düşünülebilir. Bu direk evrenin dikey modeli olarak gösterilmektedir. Ortadaki antropomorf yüz şekli – bir Ata yaratık; gözleri, burnu, ağzı üçlü evrenin yapısı, kulaklar ise dünyanın yanları anlamına gelmektedir. L.R. Kızlasov'un ve Podolski'nin düşünceleri Hudyakov'un ve başka araştırmacıların çalışmalarında yer almıştır.⁴⁹ XX. yüzyılın 60'lı yıllarının başlangıcında Alekseyev birkaç makalesinde G.F. Debets'in fikrine katılmış ve Okunyevev Kültürü'nün güney bölgesindeki mezarlarındaki insan kafataslarının zenci tipi unsurlar taşıdığını söylemiştir. Fakat sonra Kozintsev, Alekseyev'in görüşleri eleştirmiştir.⁵⁰ Son yılların antropoloji çalışmaları Okunyevev halkının ırk açısından karışık olduğunu göstermiştir.⁵¹ Genel olarak Asya ve Melez tipi olup, Uybat Nehri yakınlarındaki erken Okunyevev mezarlarında daha çok Avrupa tipli ve melez tipli insanlar ve Asya-Avrupa tipi insanlar gömülmüştür, özellikle erkeklerde bu özellik belirgin bir şekilde görülmüştür.

Bu çalışmada kullanılmış kaynaklar genelde Okunyevev Kültürü uzmanlarının XX. ve XX. yüzyılın başlangıcında ortaya çıkmış kitapları ve makaleleridir. Okunyevev Kültürü uzmanları arasında Minusinsk Martyanov Müzesi'nde çalışan Leontyev, S. Petersburg Devlet Üniversitesi'nde çalışan Vadetskaya, Moskova Devlet Üniversitesi'nin eski profesörü L.R. Kızlasov, Leontyev ve Kapelko 2002 yılında Almanca'ya çevrilmiş ve aynı yerde yayınlanmış – «Steinstelen Der Okunev-Kultur» Verlag Philipp von Zabern. Mainz, kitabı ve onun 2006 yılındaki Rusça katalog baskısı bu çalışmanın bitmesine katkıda bulunmuştur. Ayrıca Savinov ve Podolskiy editörlüğünde "Okunevskiy Sbornik"

---

⁴⁹ Hudyakov, Y.S. (1988). *Po povodu nekotoryh realiy na okunevskiy kamennih izvayaniyah*. Hronologiya i kulturnaya prenadlejnost pamyatnikov kamennogo i bronzovogo vekov Yujnoy Sibiri, Barnaul: Altayskoye knizhnoye izdatelstvo., s.10.

⁵⁰ Kızlasov, L.R. (1986), *a.g.e.*, s. 8-9.

⁵¹ Gromov, A.V. (1995). *Antropologicheskiye osobennosti naseleniya okunevskoy kultury*. Problemi izucheniya okunevskoy kultury, Saint Petersburg: Petro-RIF izdatelstvo, s. 10.

kitabının 1997 ve 2006 2. baskı Okunyeve Kültürü'n n bilgilerinin toplamıdır ve bu kitaplarda basılmış makaleler bu kültürün aydınlatılmasına katkıda bulunmuştur. Bunların dışında “Hakasya’nın ve İç Asya’nın Coğrafiyası” bölümünde, 1974 yılında Gvozdetskiy ve Mihaylov tarafından yazılan “Fiziceskaya geografiya SSSR” adlı eser kullanılmıştır. Hakas topraklarının kısa tarihini içiren bölümde L.R. Kızlasov’un ve Vadetskaya kitapları kullanılmıştır. Çizim listesi oluşturmak amacıyla büyük ölçüde Kapelko’nun farklı kaynakları ve makalelerinde yayınlanmış çizimler kullanılmıştır. Resim listesi oluşturmak için bizler tarafınca çekilmiş fotoğraflar kullanılmıştır. Ayrıca  ekil listesi büyük ölçüde Leontyev’un, Vadetskaya’nın, ve Kızlasov’un kitaplarından alınmıştır. Son bölümünde semantik anlatımında Yaşar  oruhlu’nun ve Emel Esin’in eserlerinden yararlanılmıştır. Genel bakış oluşturmakta Ariel Golan kitabı “Myth and Symbol. Symbolism in Prehistoric Religions”, Tokaryev’in 1990 yılında basılmış “Dinlerin Erken Formları” kitabı referans alınmıştır.

I.2. İç Asya ve Hakasya'nın coğrafyası

Rusya Federasyonu'nun Güney Sibirya sınırları boyunca İrtiş ve Angara nehirlerin arasında 2 bin kilometrelik mesafesinde İç Asya toprakları yer almaktadır. İç Asya'nın Altay, Batı ve Doğu Sayan, Kuznetskiy Alatau ve Baykal Önü Dağları vardır. Bu dağlar Çin ve Sibirya kara levhalarının etkileşimiyle ortaya çıkmıştır. Bu etkileşim toprağın kırılmasıyla ve çeşitli kaynakların, toprak madenlerinin ortaya çıkmasıyla, depremlerin gerçekleşmesiyle sonuçlanmaktadır. Söz konusu Hersiniyen dağ oluşumu yaklaşık 345-280 milyon yıl önce gerçekleşmiştir. Paleozoik ve Mezozoik zamanlarında bu dağlar sabitlenmiş ve bir şekilde düzleşmiş, kaya kırıntıları dağların arasına geçmiş ve böylece taş ve linyit kömürlerin birikimine neden olmuştur. Neojen Dönemi'nde güçlü kara levhaların harekete geçmesiyle söz konusu bölgede büyük çukurlar oluşmaya başlamıştır. Bunların arasında Hakas – Minusinsk, Kuznetsk, Baykal, Tuva havzaları yer almıştır. Bölgenin en yüksek dağları Dağlık Altay'da bulunmaktadır. Hatta, Sibirya'nın en yüksek tepesi Beluha 4506 metre Altay Dağları'nda yer almaktadır. Kara levhalarının dikey ve yatay olarak hala aktif olması bütün bu alanları Rusya deprem bölgelerine dahil etmektedir. Depremlerin gücü 5 – 7 Moment magnitüd ölçeğinde gerçekleşmektedir. Özellikle büyük depremler Baykal Gölü'nde olmaktadır.⁵² Tektonik hareketler, Altay'da büyük demir ve polimetal madenlerin Baykal'da ise bakır ve altın madenlerinin oluşmasına neden olmuştur.

Bütün dağlar kıtanın içinde bulunup karasal iklime sahiptir. Karasal iklim doğuya doğru güçlenmektedir, ayrıca dağların güney aklanında daha güçlüdür. Dağların rüzgârsız aklanında yoğun yağışlar vardır. Özellikle Altay Dağları'nın batı aklanlarında yılda yaklaşık 2000 mm'dir. Dolayısıya tepeler karla ve buzla kaplıdır. Sibirya'nın en büyük

---

⁵² Gvozdetzkiy, N.A., ve Mihaylov, N.I. (1978). *Fizicheskaya geografiya SSSR*, Moskova: Izdatelstvo Mysl. s. 170-180.

kalıcı buz kütlesi Altay Dağları'ndadır. Dağlar arası çukurlarda yağışlar yılda 300 mm'den azdır.⁵³

Kışın Güney Sibirya Dağları, Asya'nın maksimum hava basıncının etkisine girmektedir. Havanın sıcaklığı düşüktür, gökyüzü açık ve güneşlidir. Özellikle soğuk havası dağlar arasında ve çukurlarında birikmektedir ve sıcaklık -50, -60 dereceye inmektedir. Buna karşılık Altay Dağları'nda durum biraz farklıdır, batıdan Altay'a siklonlar gelir ve yağışları getirir. Bu siklon bulutları ve yağışları bölgeyi düşük sıcaklıktan korur. Böylece Altay kışları diğer Sibirya bölgelerden daha yumuşaktır ve karlıdır. Bölgenin yazları kısadır ve serindir. Fakat çukurlarında yaz kuru ve sıcaktır, ortalama temmuz hava sıcaklığı +20 derecedir.

Güney Sibirya Dağları tümüyle kuru kıta iklime sahip olan Avrasya düzlükleri için bir nem biriktirici olarak sayılabilir. Bundan dolayı Sibirya'nın büyük nehirleri İrtiş, Biya, Katun, Ob, Yenisey, Lena, vs. bölge dağlarından çıkmaktadır. Dağlardan akan sular aşağıda bulunan bütün su birikintilerine özellikle göllere su getirmektedir. Sibirya'nın en ünlü gölleri Baykal ve Teletskoye'dir.

Sibirya coğrafyasından bahsederken mutlaka Baykal Gölü'nün özelliklerini hatırlatılmalıdır. Baykal'a 54 nehir dökülmektedir ve sadece tek nehir Angara çıkmaktadır. Baykal Gölü dünyanın en derin gölüdür. Baykal Gölü'nün içerdiği su miktarı Baltık Denizi'nin içerdiği su miktarına eşittir ve dünyanın tatlı su miktarının 20%'sidir. Baykal Gölü'nün suları çok temiz ve berraktır. Öyleki gölün sularında yaklaşık 800 bitki ve hayvan türü yaşamaktadır.

Dağlarda ve düzlüklerde, hava sıcaklığın farklı olduğu için toprağın ve bitki örtüsünün özellikleri farklıdır. Altay Dağları'nın kuzey tarafında 500 metre seviyesine ve güney tarafında 1500 metre seviyesine step yükselmektedir. Eskiden çok çeşitli bitkili

---

⁵³ Gvozdetkiy, N.A., ve Mihaylov, N.I. (1978)., *a.g.e.*, s. 170-180.

bozkırın şimdi neredeyse tamamen faunası değişmiştir. Altay bozkırının yukarısında köknar ve çam ormanları yaygındır. Onların yukarısında dağ otlakları yer almaktadır. Daha kuru Sayan ve Baykal bölgelerinde çam ve melez ağaçları yaygındır. Orman topraklarının altında dağlık – tayga donmuş topraklar yer almaktadır. Daha yukarıda çam ağaçlarına çokça rastlanmaktadır. Sayan ve Baykal dağlarının en yukarısında, daha sıkı soğuk iklimden dolayı dağlık tundra ve cüce akağaçları bitmektedir.

Hakas Cumhuriyeti Doğu Sibirya'nın güneyinde yer almaktadır. Bu bölgede Hakas – Minusinsk ve Çulım – Yenisey havzaları uzanmaktadır. Kuzeyden güneye 400 km batıdan – doğuya 200 km'lik bir alana sahiptir. Kuzeyde ve doğuda Krasnoyarsk bölgesiyle, güneybatıda Tuva ve Altay Cumhuriyetleri ile batıda Kemerovo bölgesiyle komşu olmaktadır.

Yer şekline göre dağlık alanları: Kuznetsk Alatau, Abakan sıradağı, batı Sayan dağının yamacı (yüksekliği yaklaşık 2930 metre) ve düzlük bölgeleri: Hakas – Minusinsk ve Çulım – Yenisey havzalarıdır. Sayan dağların yüksekliği birçok yerde 2000 metreyi aşmaktadır ve ülkenin üçte iki alanını kapsamaktadır. Hakasya'da neredeyse bütün su birikinti çeşitleri mevcuttur: dağ gölleri, dereler ve küçük nehirleri vardır. Yenisey ovası geniş yer kaplamaktadır. Ayrıca daha küçük Abakan, Tom, Ak ve Kara İyus nehirleri akmaktadır.⁵⁴ Su kaynaklarının arasında Şıra Gölü'nden önem arz eder. Gölün ünlü tedavi suları ve çamurları vardır. Onun dışında Tuz Gölü vardır, gölün tuz oranı Ölü denizin oranına eşittir. Hakas topraklarında toplam 500 göl vardır.

Hakasya'nın 1500'den fazla bitki çeşidi bulunmaktadır. Orman alanları bölgenin üçte ikisini kaplamaktadır. Orman kaynakları 96% dağlık bölgelerde yer almaktadır.

---

⁵⁴ Kotlyakova, V.M. (2006). *Slovar sovremennyh geograficheskikh nazvaniy*. Yekaterinburg: Yekaterinburg, s. 7-10.

Ormaların ağaçlarının 75%'i iğne yapraklı ağaç çeşitlerindendir. Hakasya'nın özel değerli ağaç türü Sibiryada sedir ağaçlarıdır⁵⁵, onların oranı toplam ağaç sayısından yaklaşık 29%'udur. Ülkenin 20%'sinde bozkır yer almaktadır. Yaklaşık 300 bitki türü tedavi ve endüstriyel amaçla kullanılmaktadır. Hakas topraklarında avcılığa uygun 76 çeşit memeli hayvan ve 45 tür kuş vardır. Toynaklılardan Avrupa musuyu, karacayı, yabani domuz, Sibiryada dağlık tekeler; onların dışında boz ayı, samur, tilki, kunduz vs. yaşamaktadır. Kırmızı kurt, irbis (Sibiryada parısı) ve arhar – bu tür hayvanlar nadirdir ve “Kırmızı kitabı'nda”⁵⁶ geçmektedir. Hayvanların 25 çeşidi yerli nadir ve kaybolan kaydında geçmektedir. 190'ı büyük ve küçük nehirlerde ve 500'ü tatlı ve tuzlu göllerinde 37 çeşit balık yaşamaktadır.

Toprak kaynaklarına göre Hakas Cumhuriyeti diğer Rusya Federasyonu'nun illerine ve özerk cumhuriyetlerine göre çok zengindir. Sadece araştırılmış madenlerde bütün Rusya yedek 25% molibden, 27% barit, 13% kaplama taşlar, 6.5% bentonit, 3% taş kömür kaynakları mevcuttur. Demir, altın, mineral ve radon sular, barit, mermer ve granit çıkarma faaliyeti sürdürülmektedir. Ayrıca araştırılmış bakır, fosforit, kurşun, çinko, asbest, alçı, nefrit, petrol ve doğal gaz kaynakları bulunmaktadır.

Genel olarak İç Asya bölgesi aslında dünyanın en tehlikesiz yerlerinden biridir. Bu bölgede yaşam için gerekli maddeler büyük ölçüde bulunmaktadır. Taş ve linyit kömürlerin birikimleri, büyük demir ve polimetal madenleri, bakır ve altın madenleri, geniş ormanları, sadece Hakas topraklarında avcılığa uygun 76 çeşit memeli hayvan ve 45 tür kuş, hastalıkların yayılmasına ve yemeklerin stoklanmasına gerekli olan uzun kışları, yabancılardan korunmak için doğal engeller – yüksek dağlar ve çukurlar, okyanus tehlikelerinden uzak olma ve dünyanın en önemli kaynağı olarak sayılan büyük içilebilen

---

⁵⁵ Samayev, S.V. (2010). *Geograficheskiye kultury kedra sibirskogo v dmitrevskom lesnichestve moskovskoy oblasti*. Lesnoy vestnik. Moskova: Izdatelstvo Nauka, s. 132-133

⁵⁶ IUCN Nesli Tükenme Tehlikesi Altında Olan Türlerin Kırmızı Listesi ("IUCN Kırmızı Listesi") ve bitki ve hayvan türlerinin dünyadaki en kapsamlı Küresel Koruma durumu envanteridir. IUCN Kırmızı Listesi Uluslararası Doğal Hayatı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği tarafından sürdürülmektedir.

tatlı su birikimleri güvenli hayatın önemli unsurlarıdır. Bu faydaların yanı sıra diğer medeniyet merkezlerden uzak kalması, ulaşımının zor olması, uzun kışlarından dolayı hayat gelişiminin yavaş olması gibi zayıf tarafları da vardır.

İç Asya'nın tam merkezinde kalması, etrafında doğal engellerin bulunması, diğer yan bölgelere göre yumuşak iklimin olması, kışın düzlüklerde rüzgâr nedeniyle karın yok olması dolayısıyla çiftlik hayvanların rahatça yem bulması ve diğer faydalı tarafların olması Hakas – Mûnusinsk havzasını güvenli yaşam için çok uygun bir mekan yapmaktadır.

I.3. Hakasya Bölgesi'nin Kısa Tarihi

Hakas Cumhuriyeti Rusya Federasyonu Güney Sibirya'da Yenisey Nehri'nin sol kıyısında yer almaktadır. Bu bölge Krasnoyarsk Kray'ın güney topraklarıyla birlikte Hakas – Minusinsk Havzası olarak bilinmektedir. Bu toprak Avrasya çapında arkeoloji açısından istisna bir yerdir. Buradaki bozkırlarda, bayırlarda, bir taraftan izole edilmiş aynı zamanda da diğer uzak bölgelerle ipliklerle bağlanmış sanki yerde onbinlerce arkeoloji kalıntıları bulunmuştur. Binlerce yıl önce Hakas-Minusinsk Havzası arkeoloji kültürü olarak adlandırılan ve geride benzersiz anıtlar bırakan birçok medeniyetlere yurt olmuştur. Taş Çağı'ndan demir Çağı'na kadar ortaya çıkan eski insan durakları, kentleri, kaleleri, kurganları, taş heykelleri, yazıtları bütün bunlar eski medeniyetlerin mirasıdır.⁵⁷

Taş Çağı: Paleolitik (Erken Taş Çağı), Mezolitik (Orta Taş Çağı) M.Ö. X. – VIII. binyıl, Neolitik (Geç Taş Çağı) M.Ö. VIII.– IV. binyıl, Eneolitik (Bakır-Taş Çağı), Afanasyevo Kültürü M.Ö. XXV – XVIII. yüzyılları, Tunç Çağı: Okunyevo Kültürü M.Ö. XXI. – XIII. yüzyıllar, Andronovo Kültürü M.Ö. XIV. – XI. yüzyıllar, Karasuk Kültürü M.Ö. XI. – VIII. yüzyıllar, Erken Demir Çağı: Tagar Kültürü M.Ö. VIII.– II. yüzyıllar, Taştık Kültürü M.Ö. II. yüzyıl – M.S. V. yüzyıl, Yenisey Kırğızları – Orta Çağı Hakaslar M.S. VI – XIII. yüzyıllar,⁵⁸ Moğol istilasası M.S. XIII.– XVI. yüzyıllar, Hakas Beylikler Dönemi M.S. XVI. – XVIII. yüzyıllar (XVII. yüzyıl tümüyle Rus İmparatorluğu'yla savaş içinde geçmiştir), XVIII. yüzyıldan itibaren egemenliğini kaybederek önce Rus İmparatorluğu, Soviyet Birliği ve Rusya Federasyonu'nun içinde farklı statüsünde devamını sürmüş ve 16 Mayıs 1992 yılında özerk cumhuriyet statüsünü almıştır.

---

⁵⁷Kızlasov, L.R. (1992). Ocherki po istorii Sibiri i Centralnoy Azii. Krasnoyarsk: Krasniyarsk Izdatelstvo. s.4-5.

⁵⁸Vadetskaya, E.B. (1986). Sibirskiye kurilnitsy. Kratkiye soobsheniya instituta arheologii Dergisi, 121, 35-65.

Hakas – Minusinsk Havzası’nda yaklaşık M.Ö. XXXII. binyıla tarihlenen en erken yerleşim yeri Beliy İyus Nehri’nin kıyısında Malaya Sıya Paleolitik merkezidir.⁵⁹ İlk defa dağlardan toprak madenleri çıkartmaya başlamışlar fakat madenleri boya için kullanmışlardır. Kalıntılar arasında müzik aleti - düdük ve tasvirli çakıl taşları bulunmuştur. Bu kalıntılar Paleolitik insanların yüksek kültüre sahip olduğunu göstermektedir. Sonraki çağlarda sanat kalıntılarında daha sık rastlanmaktadır. Mayna yakınlarında Rusya’da en eski seramik insan heykelciği bulunmuştur. Kuzey Asya’da rastlanan bu heykelcik ilk eseridir ve yaşı 16 bin yıldır.

M.Ö. VIII.– IV. binyıllar arasında Hakas topraklarında Neolitik Çağ’da en yaygın faaliyet alanı avcılıktır. Bu dönemde insanlar seramik eşyaları yapmaya öğrenmişler. Seramik eşyaların üzeri tamamen desenlerle üstlenmiştir. Neolitik kaya tasvirleri anlamlı gösterilmiştir: geyik çeşitleri, ayılar. Farklı dönemlerde ve farklı ustalardan ortaya çıkmış bu tasvirler tek bir üslupla yapılmıştır – hareketli dünyaya sanatsal bakış. Geyik figürleri oldukça hareketli gösterilmiştir. M.Ö. III. binyılın ortalarında Neolitik Çağı Eneolitik Çağı’yla çekip eder. Bu dönem içerisinde Hakas – Minusinsk Havzası’nda yabancı bir kültür rastlanmaya başlanmaktadır. Bu kültürle Sibiryadaki “çobanlar” tarihi başlanmaktadır. İlk kazı yerine göre Afanasyevo Kültürü olarak adlandırılan bu yabancılar Paleo-Avrupa kafatasını (yuvarlak yüz) olmakla birlikte kültür envanterinde de fark gösterilmektedir. Afanasyevo Kültürü insanları çoban kültürü getirip daha çok büyük baş hayvanlara bakıyorlardı. Bu dönemde ilk defa metal aletlere rastlanmaktadır. Ayrıca Güney Sibiry topraklarında ilk defa kurganlar yapımları görülmektedir.

Arkeoloji kültürlerin arasında en çekici anıtlar Okunyevev arkeoloji kültürü anıtlarıdır. Bu kültürün parlak örnekleri ya taşın üzerinde ya da taştan yapılmıştır: ince plastik ve gravürler, petroglif ve rengarenk kaya tasvirleri, anıtsal taş heykelleri ve steller. Yüksek sanat arkeoloji kalıntılarının tek bir yerde çok sayıda konsantre olmasına Dünya

---

⁵⁹ Kızlasov, L.R. (1992). Ocherki po istoriyi Sibiri i Centralnoy Azii. Krasnoyarsk: Krasniyarsk Izdatelstvo. s. 5.

apında az rastlanmaktadır. Okunyeu Kültürü eserleri bize Okunyeu'luların dünya bakışının ne kadar gelişmiş olduğunu gösterir. Onların kozmoloji inanışına – kendilerinin kim olduğunu, nereden geldiğini, doğa ve kozmos anlayışına perde açar. Okunyeu sanat kalıntıların arasında en muhteşem ve anlamlı eser türü taş heykelleri. Okunyeu taş heykelleri Okunyeu'in efsanevi karakterlerin zoomorfik (hayvan biçimi) ve antropomorfik (insan biçimi) görünümleri gösterir. Bu taş heykellerinin en yaygın hayvan tasvirlerinin arasında ayı, kurt ve geyik türleri yer alır. Peneli ayı muskaları ayı kültün yaygın olduğunu gösterir.⁶⁰ Okunyeu mezar yapı birbirinden fark göstermektedir, Sokolova gömme yapıları 5 gruba ayırmıştır (Şekil 1).⁶¹

Ayı tasviri kutsal eşyalarda, ritüel kıyafetlerde, taş heykellerde ve daha kk motiflerde görünmektedir. Okunyeu kabileler avcılık ve çobanlıkla uğraşmaktaydılar. Hakas – Minusinsk Havzası'ndaki gelmiş geçmiş hiçbir başka kültüründe avcılık konusu bu kadar net ifade edilmemiştir.

M.. II. binyılların ortasında Hakas – Minusinsk Havzası'nda Okunyeu Kültürü Andronovo Kültürü tarafından kademeli olarak yenilenmiştir.⁶² Andronovo Kültürü Yenisey Nehri'ne hazır halinde gelmiştir. Andronovo'lular tarım ile uğraşıyor, at ilk defa çeker kuvvet olarak kullanılmıştır – iki ve dört tekerlekli at arabaları ayrıca da savaş at arabaları ve çift atlı savaş arabaları bulunmaktadır. Aynı zamanda seramik gelişmekte idi. Halk arasında gündelik ve törensel seramik bulaşıklar vardı. Gündelik seramik sade dik veya hafif şişkin kapla temsil edilmektedir. Törensel olanlar ise zarif güzel profilli,

---

⁶⁰ Kızlasov, L.R. (1992)., *a.g.e.*, s. 22-23.

⁶¹ Sokolova, L.A. (2006). *Tipologiya pogrebalnih sooruzheniy Okunyevskoy kultury*. Okunyevskiy sbornik 2, Saint Petersburg: Izdatelstvo Saint Petersburg Gosudarstvenniy Universitet, s. 251-259.

⁶² Chebodayev, P.I. (1992). *Istoriya Khakassii*. Abakan: Khakasskoye izdatelstvo., s. 20.

içbükey boyunlarla, omuzlarla, şişkin gövdeyle ve tasvirli tabanla olmaktadır. Üzerileri çoğu zaman geometrik desenle kaplıdır.⁶³

Tunç Çağı'n sonunda Güney Sibirya toprakları metalurji merkezine dönüşür. Bu dönem Karasuk arkeoloji kültürüne denk gelir⁶⁴. Bu kültür temsilcileri bazıları güneyden, bazıları batıdan gelip karışık bir toplum oluşturdular. Karasuk halkı çok sayıda tunç savaş ve ev eşyaları döküyordu. Bıçak ve kılıç sapları dekoratif dağ keçisi, koyun ve geyik kafalarıyla süsleniyordu. Bütün tunç sanat eserleri özgündür ve bileşik kalıplardan dökülmektedir.⁶⁵ Kaya resimleri Karasuk halkının hayat tarzını görmeye imkân vermektedir. Karasukluların yaşam koşulları hayvancılığa bağlıydı. Dolayısıyla hayvancılık başta olmak üzere et, süt, yün, deri hem günlük ihtiyaçları gideriyordu hem de depolamaya imkân veriyordu. Tekerlikli araçlar da yaygın olmuştur. Büyük olasılıkla ilk defa Karasuk Dönemi'nde at eyerlenmiştir.

M.Ö. VIII. yüzyılda Hakas topraklarında arkeoloji Tagar Kültürü ortaya çıkmaktadır. Bu çağda Avrasya Bozkır Kültürü ortaya çıkmıştır. Birbirinden binlerce kilometre uzaklıkta yaşayan toplumlar aynı silah, sanat eserleri bırakmışlardır. Sibirya sanatında hayvan motifleri yaygındır. Bu hayvan motifleri hem anıtsal kaya sanatında hem de süsleyici tunç döküm sanatında yaygındır. Belirli hayvan türlerinin geleneksel pozlarda yansıtması hayvansal deseni (süslemeyi) oluşturur. Hayvan türleri ise geyikler, dağ keçileri, parslar, grifonlar, panterler, atlar ve yaban domuzlarıdır. En baştaki hayvan tasviri ise dağ keçisidir. Dağ keçisi tasviri çeşitli yazıtlarda yer alıp, aynı zamanda onun tunç figürleri pekçok eşyalarda görmek mümkündür: damgalarda, bıçaklarda, kılıçlarda, plakalarda, tokalarda, aynalarda vs. Diğer hayvan tasvirleri genelde belirli bir eşya türünü

---

⁶³ Kızlasov, L.R. (1992). Ocherki po istoriyi Sibiri i Centralnoy Azii. Krasnoyarsk: Krasniyarsk Izdatelstvo., s. 24-25.

⁶⁴ Kızlasov, L.R. (1992)., *a.g.e.*, s. 27-28.

⁶⁵ Chebodayev, P.I. (1992)., *a.g.e.*, s. 21.

süslüyordu. Örneğin yabani domuz resimleri bıçakları ve kılıçları, geyikler tokaları ve plakaları süslüyordu.

Tagar Kültürü Çin tarihi yazılarda zikredilen Güney Sibirya “Dinlin” Devleti olarak geçer.⁶⁶ Bu yazılı kaynak, muhtemelen Dinlin Devleti’nin Çin tarafından devlet olarak sayılmasını göstermektedir. Arkeolojik kazılarda aynı döneme ait ama yabancı kültürlerinden gelen ürünleri ve yazıtları ele geçmiştir. Bundan dolayı Dinlin Devleti’nin uluslararası alanda hem ticari ve askeri hareketlerde bulunmuştur. Kazılarda ele geçen Çu Döneme ait Çinçe yazılı tunç aynaları bize Çin ve Güney Sibirya arasındaki ticaret yollarının olduğunu göstermektedir. Çin lüks eşya ithalinin karşılığına Dinlin halkı, muhtemelen, değerli kürkler, altın ve diğer malları ihraç ediyordu. Tagarların geçim kaynağı hayvancılıktan ibaret olup, büyükbaş hayvan besiciliği oldukça yaygındı. Atın önemi de artmıştır, artık at hem ulaşım hem besin kaynağıdır. Hayvancılığın yanı sıra tarım da vardı.⁶⁷

Aslında Tagar Kültürü’nün en büyük mirası kurganlardır. Salbık bozkırı olarak bilinen Hakas Cumhuriyeti’nin başkenti Abakan’dan kuzey-batıya doğru 60 km uzaklıkta dağlar arasında yer almaktadır. Üç tarafında yüksek olmayan tepelerle, kuzeyden ise Kuznetsk Alatau Dağ koluyla sınırlanmıştır. Bu vadide Tagar Kültürü’ne ait 100’den fazla kurgan bulunmaktadır. Onların arasında on beş kurganın çapı 50 metreden daha büyüktür ve bunlar büyük kurganlar olarak bilinmektedir. Bu kurganların bazıları hala orijinal dörtgen piramid şeklini korurlar. Bunların arasında en büyük ve görkemli olanı Büyük Salbık Kurganı’dır. Büyük kurganların taş ölçüleri Büyük Salbık Kurgan taşlarından biraz daha küçük olmasına rağmen dikkat çekicidir. Onların arasında zincir şeklinde küçük ve orta büyüklükte diğer kurganlar yer alır. Bu muhteşem kurgan vadisi birçok ülkeden kendisine farklı alanda araştırma yapan bilim adamlarını çekmektedir.⁶⁸ Akademik

---

⁶⁶Chebodayev, P.I. (1992)., *a.g.e.*, s. 26.

⁶⁷Kızlasov, L.R. (1992)., *a.g.e.*, s. 30-33.

⁶⁸Kızlasov, L.R., (1993), *a.g.e.*, s. 34-35.

biliminde Büyük Salbık Kurganı ilk defa XVIII. yüzyılda Miller tarafından zikredildi ve 1899'da ilk fotoğrafı çekildi. 1939'da akademik Kisilyov tarafından araştırıldı ve 1954'te iki yıl süren büyük arkeolojik çalışmalar başladı.

Büyük Salbık Kurganı inşa yapabilmek için muhtemelen yüzlerce insan çalıştırılmıştır. Kazılar sırasında her dört köşe taşların yanında kurban olarak öldürülmüş üç yetişkin insan, birinin kolu ayağı bağlanmış olarak ve bir çocuk kalıntısı bulunmuştur. Duvarların iç kısmında piramid yapılmıştır. Bu piramidin içinde daha küçük ama yine piramid şeklinde ve ahşaptan iç mezar yapılmıştır. Mezarlığın içine ağaç gövdesiyle yapılmış ve süslenmiş koridor bulunmaktadır. Kurganın yüksekliği 25-30 m çapı 500 m'dir.⁶⁹ Mezarın içinde 70 yaşında asker gömülüydü. Hakas topraklarında gömülmüş bu adam 25 yüzyıl önce en kudretli hükümdardı, kağan belki de din adamı idi. Bu küçük iç mezarlıkta kağanın yanında daha 6 kişinin kalıntısı bulunmuştur. Bazıları bu kişinin yakın akraba olduğunu düşünüyor bazıları ise bilerek orada öldürülmüş köle olabileceklerin düşünülmektedir. Son genetik araştırmalar iki insanın kız erkek kardeş olduğunu göstermiştir. Büyük Salbık Kurganı döneminin büyük ve güçlü devletini göstermektedir.

M.Ö. II.– M.S. V. yüzyıllarda Hakas topraklarında Taştık Kültürü olarak bilinen dönem sürmüştür. Bu dönemde Hakas – Minusinsk çukuruna Altay Dağları'ndan yeni kabileler gelmektedir. Taştık Kültürü'nün diğer kültürlerden en önemli farkı gömme geleneğidir. Hem ölüyü yakma hem de mumyalama geleneği vardır. Ölüyü yakma geleneğinde, ölünün tozu koyun derisinden ve ottan yapılmış insan kuklasına koyup dikeyorlardı. İnsan kuklası ölünün boyutunda idi. Daha sonra ölüden kalmış kıyafetleri giydirip yüzüne alçıtaşından gömme maske koyuluyordu. Gömü maskler atalar kültü ve öbür dünya inancı yansıtır. Taştık grafik sanatının insan ve hayvan tasvirleri Tagar

---

⁶⁹Chebodayev, P.I., (1992), *a.g.e.*, s. 30.

sanatına göre daha gerçekçi bir sanat göstermektedir. Sanat eserlerini ahşapta, taşta görmek mümkündür. Konu olarak ise savaş, av ve en yaygını atlı askerler başta gelir.⁷⁰

Orta Çağ'ında Hakas toprakları kültür gelişiminde Yenisey Kırgızlar - Hakaslar başta gelir (Yenisey Kırgızları – Hakaslar eşittir). Hakasların Orta Çağ ataları Yenisey Kırgızlar, Orta Çağ boyunca Hakas – Minusinsk Havzası'nda yaşamışlardır. Hakas kültürü Orta Çağlarda tarihi gelişmelerden dolayı büyük değişikliklere uğramıştır. VI. yüzyıl Hakas Devleti'nin oluşumu olarak sayabiliriz.⁷¹ Bu aşamada Hakaslar'ın İç ve Orta Asya bozkır halkı ile (Gök Türkler, Uygurlar, Telesk kabileler) sürekli savaş halinde olmaları kendilerinin sosyal yapısını etkilemiş ve devlet haline gelmesine katkıda bulunmuştur.⁷² Kültür hayatında Hakaslar önceki kültürlerin mirasını kendilerine, zamanına ve devlet yapısına göre yeniden gözden geçirip yeni formlar bulmuşlardır. Eski Taştık geleneğinin Çaatas Kurgan yapımında görmek mümkündür. Hakas Çaatas Kurganları kare veya oval planlı olup duvarları üstüste yatay koyulmuş düz kumtaşlarından kurulmuştur. Böyle yöntemi Taştık kültürü temsilcileri aile kurganlarında kullanıyorlardı. Kırgız kurganlarının duvarlarında 4'ten 12'e kadar yüksek dikme taşlar kullanılıyordu, bazı örneklerde böyle dikme taşlar ikişer öne çekik girişi oluşturuyordu. Böyle girişleri yapma geleneği Taştık Kültürü'nden önce adı geçen arkeoloji kültürlerden kalmadır. Kurganın içinde kare şeklinde çukur açılıyor ve içi taş levhalarla ve ahşap sırtıklarla döşeniyordu. Aynı yöntemle de Taştık çukurları düzenliyordu. Ak ağaç kabuğuyla döşenmiş çukurun dibine birden üçe kadar ölünün tozları koyuluyordu, ki bu yöntem ölü yakma geleneğinin devamının bir kanıtıdır. Yeni gömme tekniğinin ortaya çıkması büyük ihtimal ile eski soy düzeninin yıkılmasıyla başlamıştır. Üstte tanıtılmış

---

⁷⁰Kızlasov, L.R. (1992)., *a.g.e.*, s. 35-36.

⁷¹Chebodayev, P.I. (1992)., *a.g.e.*, s. 40-41.

⁷²Kızlasov, L.R. (1992)., *a.g.e.*, s. 44-46.

kurgan tipleri seçkin ölümler için yapılmıştır. Sıradan Hakaslar için daha basit yapılar vardı.⁷³

Aynı zamanda Hakas Kültürü'ne şekil vermesinde başka kültürlerin başarılarını benimsemişler. Bozkır hayatının genişlenmesiyle kültürel iletişim kolaylaşmıştır. Sonuç olarak Hakas-Minusinsk coğrafyasında bulunan Yenisey Kırgız dönemine ait kültürel maddi değerler diğer Avrasya göçebe halkların eserleriyle birçok noktada: at donatımı, silahlar, çiftçilik ve ev aletleri gibi eşyalarda benzerlikler göstermektedir.

Güneydeki komşulardan seramik üretiminde kullanılan yeni kil temizleme tekniklerini öğrenmişlerdir. İşte bu tekniği kullanarak “Yenisey Kırgız kapları” olarak bilinen seçkin seramik eserleri ortaya çıkıyor ve bunlar Orta Çağ Hakas Kültürü'nün VI – X. yüzyıllarda ayrılmaz bir parçası olarak biliniyor. Yenisey Kırgız kaplarının farklı şekilleri vardı: gövdeleri düz dipli - “yumurtalı” veya “top” şeklinde, ile ve dar kısa boğazlı idi. Vazoların süslemesi pres kalıbıyla desen yapılırdı: küçük kareler, dörtgenler, zikzaklar belirli mesafede yatay iki çizgiyi oluşturuyordu. Bu çizgilerin arasındaki alan spiral ve zikzak şeklinde çizgiyle dolduruyordu.⁷⁴ Güneyden ayrıca dünya dinleri gelmiştir: Budizm ve Manihey Hristiyanlık. Dolayısıyla bazı dini motifleri dekor sanatında yansıtılmıştır.⁷⁵

Bazen bozkır Orta Asya halkları Orta Çağ Hakaslar'la iletişimde bulunuyordu. Her seferden sonra Hakas – Minusinsk Havzası'nda bazı askerler kalıyordu. Örneğin zaferle sonuçlanan İkinci Göktürk Devleti'nin seferinden sonra 710 – 711 kışı Hakas topraklarında kalmıştır.⁷⁶ Büyük ihtimal ile sınırları korumak ve isyan önlemek için

---

⁷³Kızlasov, L.R. (1992)., *a.g.e.*, s. 37-40

⁷⁴Kızlasov, L.R. (1992)., *a.g.e.*, s. 45

⁷⁵Kızlasov, L.R. (1986)., *a.g.e.*, s. 11- 17

⁷⁶Chebodayev, P.I. (1992)., *a.g.e.*, s. 49

kalmışlardır. Hakasya’da Göktürkler’in atla gömme geleneği ve Balbal “kadehi tutan savaşçı” taş heykelleri görmek mümkündür.

Türklerden alınan, benimsenen en önemli kültürel unsur eski Orhon yazısıdır. Orhon yazısı Orta Yenisey’de VIII. yüzyılda itibaren yayılmaya başlamıştır. Günümüze ulaşmış Orhon yazıtların büyük sayısı taş stellerin üzerindeki cenaze yazısı olarak rastlanmaktadır. Bunun dışında Eski Çağ kurgan stellerde, kayalarda ve eşyalarda yazıtları bulmak mümkündür. Bu kalıntılar bize Orta Çağ Hakaslar arasında yazıtların yaygın kullanılmasını gösterir. Bu yazı geleneği XIII. yüzyıl Moğol istilasını zamanında sona ermiştir.

Orta Çağ Hakasların kültür gelişimine dış ticaret katkıda bulunmuştur. Araştırmacılara göre Hakaslar Orta Asya, Tibet, Çin gibi bölgelerle ticaret yapmışlardır. İpek Yolu’nun bir uzantısı olan Hakasya’ya yolu vernik ve gümüş, seramik, metal aynaları, süs eşyaları, kolyeler, süslü silahlar ve tabii ki ipek vs. Birçok ithal mal yerli ustalar tarafından kopyalanıyordu. Mal çeşitlerinin arasında mutlak pulluktan bahsetmek lazım, Çin’de üretilmiş pulluğun parçaları Hakas topraklarında talep duyuyordu. Çin’de üretilmiş pulluklar yerli tarımına büyük katkıda bulunmuştur.

Yenisey Kırgızlar M.S. 840 yılında Uygur Devleti’yle olan savaşında zafer kazanmışlardır. Bu olaydan sonra XIII. yüzyıla kadar Hakas Devleti’nin ve dolayısıyla kültürünün altın çağı sürmüştür. Orta Çağ Hakas Devleti’nin görevleri: bekler, eltebekler, tarhanlar, tutuklar. görevleri onların başında Kağan vardır. Orta Çağ Hakas Devletinin X. yüzyıla kadar sınırları batıda İrtiş Nehri’nden doğuda Selenga Nehri’ne kadar, kuzeyde Angara Nehri’nden güneyde Doğu Türkistana kadardı.⁷⁷ Daha sonra Hakaslar sadece Sayan-Altay bölgesine sahiptiler. IX. – X. yüzyıllar arasında Hakas ordusu en gelişmiş

---

⁷⁷Kızlasov, L.R. (1992)., *a.g.e.*, s. 55-56.

haline gelmektedir, Hudyakov’a göre askerlerin ok uçların sayısı başka hiç bir bozkır kültüründe görülmemektedir.

Aynı dönemde bölgede metalurjinin gelişimi gerçekleşmektedir. Sunçugaşev’in bilgilere göre VIII. - XII. yüzyıllar arasında demir ocakların sayısı oldukça yüksektir. Büyük ihtimal ile o döneme de sulama kanallarının yapılması aittir. Sulama kanallarının olması hem hayvancılığa hem de tarıma iyi katkıda bulunmaktadır. IX. yüzyılında da metal süs eşyalarının yapım sanatının en parlak dönemi yaşanmaktadır. Kopen Çaatası’nda bulunan bezeme sanatının şaheserlerin arasında bitkisel motifli olan altın ibrikler, kakma desenleri olan altın tabak. Orta Çağ Hakas kuyumculara basma, figürlü kesme, kakma, oyma, gümüş aplikasyon, sıcak altın kaplama, tekniklere aşina olmuşlardır. IX. ve XX. yüzyıllarda karmaşık bitkisel motifleri ve altın kaplamalı tunç plakalar yaygındır. Bütün bu eserler “Tyahyat Hazinesi’nde” bulunmaktaydı. Bu dönemde Orta Çağ Hakaslar dışarıdan ustaları getirerek kerpiç binaları inşa ediyorlardı. L.R. Kızlasov tarafından böyle iki tane bina kazı çalışmaları sırasında bulunmuştur.

Bilim adamları Yenisey Kırgızların IX. – X. yüzyılda her akımda doruğuna erişmiş kültürü Yenisey Kırgız Altın Çağı olarak adlandırıyorlar. Halkın önemli tarihi gelişmeleri ve sanatının yükselmesi genel kültürünün değişmesini etkilemiştir. Bütün bunlar gömme geleneğinde dahi yansımıştır. IX. yüzyılın ortalarında Çaatas kurganların oluşturulması azalmıştır. Ölüler eskisi gibi yakıyorlardır, fakat kalıntıları artık küçük çukurlara koyuyorlardı. XI. yüzyıldan sonra yakma kalıntıları direkt toprağın üzerine koyuyorlar. Mezarlığın etrafında halka şeklinde yatay taşları üst üste dizerek duvar oluşturuyorlar. Bu gelenek Moğol istilasında da kısmen görülmektedir. XI. yüzyıldan itibaren özel eşyalarında da değişimleri görmek mümkündür. Plakalar, kemerler, tokalar artık demirden yapılyordu, ayrıca tunç koşum parçaları yerine demir parçaları kullanıyordu. Bu eşyaların çoğu gümüşle ve altınla kakılıyor veya kaplanıyordu.⁷⁸

---

⁷⁸ Kızlasov, L.R. (1992)., *a.g.e.*, s.103-104.

1207 yılında Orta Çağ Hakaslar, Cengizhan'nın oğlu Djuçi'nin ordularına baş eğdiler. İsyanlara karşı Moğol orduları cezalandırma seferleri yapmışlardır. Kısa zaman içinde Hakas – Minusinsk Havzası'nda yaşayan halkın büyük kısmı yok edilmiştir, diğer büyük kısım kaçırılmıştır⁷⁹. Bu trajedi Hakas halkının kültürüne unutulmayacak olumsuz etkileri bırakmıştır. Arkeologlar Hakas toprakları için hala XV-XVI yüzyılları “beyaz leke” olarak adlandırırlar. Egemenliğin kaybolmasıyla birçok kültür akımların yok olması, sulama kanalların bırakılması, tarımın parçalı olarak unutulması ve yazının tamamen unutulmasıyla birlikte halkın gerilmesiyle sonuçlandı.

XVII. yüzyılda Rus İmparatorluğu'nun doğuya hızlı bir şekilde genişlenmesiyle Hakaslar için yeni savaş başlamıştır. Erenek Han önderliğiyle Hakas asker ekipleri birçok Rus hisarları kuşatarak yakmıştır. Gelişmiş silahlar, sürekli yeni profesyonel Rus askerlerin gelmesi ve diğer sebeplerden dolayı XVIII. yüzyılın başında Hakas beylikleri sırayla Rus İmparatorluğu'na girmişlerdir. 1703 yılında Rus orduların Hakasya'ya gelmesiyle Djungar Moğolları Hakasların büyük kısmını kaçırmışlardır. Kaçırılan Hakaslar şimdi Çin'de yaşamaktadır ve Heyluntzan Kırgızları olarak bilinmektedir.

---

⁷⁹Chebodayev, P.I. (1992)., *a.g.e.*, s. 53 – 57.

I.4. Erken İç Asya Kültüründe Hakasya Taş Heykelleri, Onların Bölge Heykel Sanatı İçindeki Yeri Ve Kökeni

Yenisey topraklarında taş heykelleri oluşturma geleneği büyük ihtimal ile M.Ö. III. ve II. binyılların sınırlarında ortaya çıkmış olup birkaç yüzyıl sürmüştür. Fakat bununla ilgili net bir tarih söylemek oldukça zordur. M.Ö. III. binyıllarından önce Eneolitik Dönem'e tarihlenen Afanasyevo Kültürü'nde taş heykelleri büyük ihtimalle yapılmıyordu. Herhangi bir tasviri olmayan direk şeklindeki taşlar Hakas steplerinde birçok yerde tek olarak bulunuyordu. Askiz Nehri'nin sol kıyısında bulunan bu tür taşlardan birinin yanında Afanasyevo Kültürü seramik parçaları bulunmuştur. Kazakistan'da bulunan ve şimdilik az araştırılmış Yamno – Afanasyevo anıtlarının arasında olan menhirlerin en erkeni Eneolitik Dönem'e tarihlenmektedir.⁸⁰ Altay bölgesinde bulunan ve üstünde yuvarlak çukurcukları olan steller Kubarev'e göre Afanasyevo Dönemi'nde dikilmişlerdir. Araştırmacı ayrıca Okunyevev dikili taş geleneğinin Afanasyevo geleneğinden kaynaklandığından söz etmektedir.⁸¹ Fakat onun görüşü diğer araştırmacılar tarafından destek bulmamıştır.

Afanasyevo Kültürü'nde erken resim sanatı göze çarpmamaktadır fakat bu onun tamamen olmaması anlamına gelemez. Yenisey kayalarında küçük bir grup kaya tasvirleri vardır ve büyük ihtimal ile bu resimler o döneme tarihlenmektedir.⁸² Bu kaya tasvirleri Yenisey için özel büyük boğa figürleri ve bir antropomorfik yüz şekli oluşturmaktadır. Bu yüz şekli üç delikten ve radyal ışıklardan oluşmaktadır. Üsttekiler göz, alttakiler ağız anlamındadır.⁸³ Bu tür bir tasvire Okunyevev sanatında rastlanmamaktadır.⁸⁴ Dolayısıyla bu

---

⁸⁰ Leontyev, N.V., ve Kapelko, V.F. (2002), *a.g.e.*, s. 13.

⁸¹ Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006). *Izveyaniya i steli okunyevevskoy kultury*. Abakan: Khakaskoye kniznoye Izdatelstvo., s. 13.

⁸² Leontyev, N.V. (1995). *K voprosu hronologiyi petroglifov Minusinskoy kotlovini epohi eneolita i bronzi*. Naskalnoye iskusstvo Azii, Kemerovo; Kuzbassvuzizdat., s.57, 58, resim. 2.

⁸³ Sher, Y.A. (1980), *a.g.e.*, resim.76, 3,8.

⁸⁴ Leontyev, N.V., ve Kapelko, V.F. (2002), *a.g.e.*, s. 13.

resimlerin kaynağı Okunyeve öncesi yani Güney Sibirya Neolitik ve Eneolitik Çağı olabilir.

Hakas topraklarında bulunan çeşitli arkeolojik kültür anıtlarının tarihsel sınıflandırılması 1920’li yıllarda ilk defa Teplouhov tarafından yapıldı.⁸⁵ Bu tarihsel sınıflandırma on yıllarca hem Hakasya hem de diğer Sibirya bölgeleri için örnek olmuştur.

Kurganlar, yerleşik yaşam durakları, kaya tasvirleri, tepe hisarları ve taş heykeller, Okunyeve Kültürü anıtları arasında taş kutular içinde defnetme ritüeliyle gömülmüş olan çitle inşa edilmiştir. Yaşam alanları ve definlere Tuva’da da rastlanmaktadır. Eşya kalıntılarının arasında şunlar yer almaktadır: tunç bıçakları, baltalar, mızraklar, ok ve mızrak taş uçları, kemikli mızraklar, dibi dahil tamamen desenle kaplı seramik çanak çömlek, insan başlı taş heykelcikleri, kadın yüz tasvirleri olan kemik levhalar. Taş heykellerinde ve kaya tasvirlerde üç gözlü vahşi hayvan ve insan biçimli fantastik yüz şekilleri gösterilmiştir.

Okunyeve stelleri, üzerinde hayvan biçiminde (zoomorfik) ve diğer görüntülerin oyulmuş bulunduğu dikili taş levhalardır. Üzerine hacimsel olarak yapılmış görüntülere taş heykel denir. Uygulama tekniğine ek olarak, taş heykeller, genelde, daha kompleks bir katman kompozisyonu ile ve ana görüntülerin geniş tarafında değil, levhaların dar tarafında yer almaktadır. Taş heykel ve stel buluntu alanı, Hakasya’nın doğal bir parçası olmayan güneydoğu kısmı hariç, Hakas-Minusinsk Havzası’nın tüm bölgesini kapsamaktadır. Taş heykeller daha çok, Byur, Uybat, Ninya, Kamışta, Askiz, Yes’ ve Töya nehirlerinin vadilerinde yoğunlaşmıştır.

Büyük ihtimalle benzer süreçler, Dağlık Altay, Ob’ ve İrtiş vadilerinde de geçerliydi; buralarda Okunyeve Kültürü’nün “akrabası” olan Karakol, Eluninsk, Krotov ve Samus kültürleri oluşmuştur.

---

⁸⁵ Leontyev, N.V., ve Kapelko, V.F. (2002)., *a.g.e.*, s. 13.

Okunyeve sanatı, yerel Geç Neolitik nüfustan, “Angara” hayvan tasvir etme tarzının özelliklerini, insan imajının yorumlanmasının bazı özelliklerini ve Sibirya faunasının bazı temsilcilerinin gösterme yöntemini devralmıştır.

Yenisey’deki taş heykel ve stellerin ortaya çıkışı ve gelişimi, M.Ö. III. ve II. binyılın başında Hakas-Minusinsk Havzası’nda meydana gelen karmaşık etnik süreçlerle ilişkilidir. Bu ilişki, Afanasyevo Kültürü ile Neolitik avcı-balıkçıların huzurlu bir arada bulunması olarak ifade edilebilir. Bunlar, kendi gelenekleri, daha önce Hakasya’da yaşayan nüfusun maddi ve manevi mirasının öğeleriyle iç içe geçtiği yeni bir kültürün oluşumuna yardımcı olan bir katalizör rolü oynadılar.

Aralarındaki ilişkinin niteliği farklı değerlendirilmektedir. Samus IV Yerleşimi’ne ait seramiklerin antropomorfik görüntüleriyle izlenen Samus-Okunev paralellikleri, başlangıçta Batı ve Güney Sibirya nüfusunun tartışılmaz genetik bağlantılarının (veya kültürel etkisinin) kanıtı olarak kabul edilmişti.⁸⁶ Bununla birlikte, söz konusu materyallerin doğrudan karşılaştırılmasından sonra çoğu uzman tarafından şüphe ile karşılanmıştır.

Yeni göç dalgasıyla Yenisey’e getirilen geleneklerin kökenleri hakkında üç ana hipotez dile getirilmiştir: Birincisi, onların Doğu Avrupa’daki Yam (çukur) Kültürü’nden⁸⁷; diğeri Küçük Asya’dan⁸⁸ gelmesiydi. Üçüncüsü ise Güneydoğu Asya’nın eski çiftçiler ile bağlantılıdır.⁸⁹ Okunyeve sanatı ile Kuzey Karadeniz bölgesindeki bozkır kültürlerinin gelenekleri ve Kafkasya arasında kesin bir benzerlik vardır. Lakin, benzerlik

---

⁸⁶ Maksimenkov, G.A. (1968). *Okunevskaya kultura i yeyo sosedi na Obi*. Istoriya Sibiri. Leningrad: Izdatelstvo Akademii nauk, s. 170-171.

⁸⁷ Lazaretov, I.P. (1997)., *a.g.m.*, s. 40.

⁸⁸ Kızlasov, L.R. (1986)., *a.g.e.*, s. 234.

⁸⁹ Kiselyov, S.V. (1962)., *a.g.e.*, s. 236.

en genel niteliktedir ve esasen mezar tabutlarının duvarlarını boyama ve taş stel oluşturma geleneğinde ortaya çıkar.⁹⁰

Aynı zamanda, Yenisey taş heykelleri ve stelleri başka biçimlerdedir. Yalnızca görüntüleri taş levhaların geniş yüzlerine de oyulmuş olan Tas Hazaa görüntülere sahip steller ve antropomorfik figürlerin kafaları da omuzlara “basık” özelliğiyle Avrupa anıtlarına biraz daha yakınlık göstermektedir. Okunyeve sanatı, Batı ve Güneydoğu Asya'daki görüntüleri ile benzer genel karaktere sahiptir.

Erken devir İç Asya sanatı ile Okunyeve sanatının konusu ve üslup tarzı açısından önemli derecede benzerlikler bulunmaktadır.

Kaya ve mezar tasvirlerine ve diğer Okunyeve kalıntılarına göre taş heykeller bir tür kapalı, bitirilmiş kompleks olarak sayılabilir. Bunlar ayrıca mitsel ve sanatsal özellikleri olan genelde tek konuya adanmıştır. Söz konusu taş heykellerin sanatsal metinlerin anlamı farklı derecede tamdır. Taştan taş farklılıklar göstermektedir ve aynı zamanda birbirini tamamlamaktadırlar. Daha geç eklemeler net bir şekilde farklıdır. Taş heykellerin yekpare kompozisyonu oldukça nettir ve sabittir. Fazlalık içermemektedir. Fakat bazı özellikleri süs olarak sayılabilir.

“Vedalar (Aryan) teorisi”

Bu konuyu birkaç yıldır geliştiren Podolskiy, yorumlarının anahtarını esas olarak Vedik Aryanların kültürü ve mitolojisinde bulur.⁹¹ Bununla birlikte, teorinin yazarına göre, “Avrupa kökenli kültürlerin Sibiryaya aktarılması hakkında konuşmak için hiçbir neden yoktur. Orada “verimli” bir kültürel ortamın ortaya çıkışı, daha sonra gerçekleşebilecek kültür oluşumunun ön koşulları hakkında konuşmak mümkündür. Bu

---

⁹⁰ Kubarev, V.D. (1988)., *a.g.e.*, s. 123-124.

⁹¹ Podolskiy, M.L. (1988)., *a.g.e.*, s. 30.

bağlamda, Okunyevev kültürel geleneğinin köken sorununu çözme konusunda daha yumuşak bir kavram olan “arkeolojik koşulları” ortaya koyma önerisi çok verimlidir.⁹²

Görüntülerin karmaşıklığı, çeşitliliği ve ifadesi nedeniyle, Okunyevev sanatı en silinmez izlenimi yaratmakta ve olağanüstü bir fenomen olarak algılanmaktadır. Taş üzerine basılan sıra dışı Okunyevev Kültürü’nün tasvirleri, Sayan-Altay tarihinin önceki veya sonraki dönemlerinde hiçbir anıt ile benzerliğe sahip değildir. Pek çok yönden, Okunyevev toplumundaki kaya sanatının özel bir rolü ile ilişkilidir. Gerçek şu ki, işlevsel olarak Okunyevev tasvirleri, dini ilahiler (dualar) gibidir çünkü resimli metinleri insanlara değil, tanrılara ve diğer insanüstü güçlere yöneliktir. Gerekli cevabı alabilmek için mitolojik bir tanrıdan övgü ile söz etmeye odaklanmıştır.

Yesin, tipolojik olarak Okunyevev stelindeki görüntüleri kronolojik olarak “Vedik ilahiler” ile birleştirmektedir.⁹³ Vedik ilahiler, tanrıyı övmeyi ve onun erdemlerini çeşitli metafor ve sıfatların yardımıyla, ama şiirsel bir yapıya göre sıralamayı amaçlamaktadır. Vedik ilahilerin en önemli özelliği, tek bir görüntünün yorumlanmaması, saklı bir anlamın varlığı ve anlamlar ile oynanmasıdır.

Görüntülerin fonksiyonu, onların içeriklerini ve kullanılan yaratıcı teknikleri doğrudan etkilemiştir. Bu yaratıcı teknikler, görüntüleri çok değerli hale getiren metaforik tanımlamalar önemli bir rol oynamıştır. Bu yaratıcı yöntem, bir nesnenin görüntüsünü bir başkası yerine kullanmaktır. Bu da yeni bir nitelik kazanır. En yaygın kullanılanlar vücut kısımlarının, duyu organlarının, ve doğa özelliklerini ve objeleri olan ilahi kostümün (örneğin bir göz - bir yıldız, yüksek bir başlık - bir dağ, vb.) tanımlamalarıdır. Buna göre,

---

⁹² Podolskiy, M.L. (1995). *Stanovleniye skotovodstva na Sayano-Altaye i okunevskaya problema*. Saint Petersburg: Izdatelstvo Saint Petersburg Gosudarstvenniy Universitet, s. 30.

⁹³ Yesin, Y.N. (2005). *Mir bogov drevney stepi*. Abakan: Khakasskoye kinzhnoye izdatelstvo., s. 146.

Okunyeve sanat geleneğinde, tanrıların görüntüleri ve niteliklerinin sayımı (imgesi) ibadet ritüelinin önemli bir parçasıydı, pragmatik bir değeri vardı.

Pauls'un bozkır Bronz arkeolojik kültürlerinin ortak ideolojik fikirlerine dayanan bir bakışı vardı.⁹⁴ Vedik ilahilerin yaratıcılarının fikirlerine göre, ilahi ne kadar ustaca oluşturulursa, o kadar önemli, dikkat çekici ve tanrının iyiliğini kazandıran iyi bir şanstır. Bu, mükemmelliğe ihtiyaç duyması ve aktarım şeklinin sürekli iyileştirilmesi ve karmaşıklığı için bir arzu yarattı. Benzer fikirler ve özelemler muhtemelen neredeyse her çizimin özel olduğu Okunyeve görüntülerinin şaşırtıcı çeşitliliğinin ana nedenlerinden biri haline gelebilir. Bu açıklama aynı zamanda Okunyeve görüntülerinin göreceli olarak basit erken olanlardan son derece karmaşık klasik olanlara doğru giden genel gelişimini göstermektedir.

Son zamanlarda Maçinskiy, Okunyeve sorununun çözümüne değinmiştir. Hakas-Minusinsk Havzası'nın, Doğu Akdeniz, Hindistan ve Tibet ile yakın bağları olan Avrasya'nın eski kutsal merkezi olduğunu önermiştir. O, Okunyeve heykellerinin ikonografisinin örneğin antropomorfik görüntülerinin kökenini Hint-Tibet ezoterik geleneğinde görür.⁹⁵

Avrasya'nın o kadar eski dönemine ait hayvan yetiştiren kültürlerinin yaşamları hakkında az kaynak bulunmaktadır. Bunların en ünlüsü, Kuzey Hindistan ve İran dağlık bölgelerinde yaşayan halkların bıraktığı Rig Veda ve Avesta metinleridir. Ancak, bu kaynakların üzerine inşa edildiği bilgiyi sözlü ve yazılı olarak, olumlu yönlerle birlikte olumsuz yönler de içerir.

Okunyeve sanatının anıtları, çağının kültürünü İran ve Hindistan'daki karşılaştırılabilir yazılı metinlerden ziyade daha doğru ve nesnel bir şekilde yakaladılar;

---

⁹⁴ Pauls, E.D. (1995). *Istoki kulturnogo edinstva stepey Yevrazii*, Saint Petersburg: PLOK SPB, s. 30.

⁹⁵ Machinskiy, D.A. (1989). *Bospor Kimmeriyskiy i Tanais v istorii Skifii i sredizemnomorya VIII-V vv. do n.e.* Novocherkesk: Izdatelstvo Nestor – Istoriya, s. 24-28.

çünkü sözlü gelenek çerçevesinde, nesilden nesile bilgi aktarırken kaçınılmaz olan modernleşme ve değişimlere maruz kalmadılar.

Ön Asya kökenleri

Hlobistina Okunyevevi Kültürü'nü dört bölge anıt grubunun tahsisi ile dönemlere göre ayırmıştır; Bunlar arasında, sınır pozisyonu Tas-Haza tipi anıtlar (erken Afanasyevo-Okunyevevi) ve Çernovaya VIII tipi (klasik)⁹⁶ bulunmaktadır. Araştırmacıya göre Okunyevevi Kültürü'nü izole bir kültürel kompleks olarak araştırmak doğru olmaz, ve sadece Hakas - Minusinsk Havzası'nda değil, aynı zamanda daha geniş coğrafi alanda ve genetik ve kültürel ilişkilerin tüm çeşitliliği içinde araştırmak gerekmektedir.⁹⁷ Onun çalışmalarından birinde, kültürel ve genetik hedefler belirlenmiştir: Batı kökenli Afanasyevo Kültürü, Güney Sibirya nüfusunun güneyle, özellikle Batı Asya ile dış temaslarını teşvik etti; Okunyevevi Kültürü, M.Ö. II. binyılın ilk yarısında kuruldu, yerel Neolitik ve Afanasyevo kabilelerinin karşılıklı etkilerinin bir sonucu olarak, Neolitik Asya insanının antropolojik tipinden ve ikincisinden - sığır yetiştiriciliği, metalurji, sığır sürüsü ve sanatı üzerine at arabası; Okunyevevi sanatının ideolojik temeli, Ön ve Orta Asya'daki hayvancılık ve tarımsal toplulukların kozmogonik mitlerinin ve yerel Sibirya kültürlerinin kaynaşması ile örnek olmayan erken devir sanat eserlerini ortaya çıkarttı. Gelecekte Okunyevevi halkı, Andronovo ve Karasuk insanlarıyla bir arada yaşayacaktı, bu sayede Okunyevevi Kültürü'nün zoomorfik görüntüleri Bozkır Kültürü hayvan sanat biçiminin bazı özelliklerini belirledi.⁹⁸ Hlobistina, Okunyevevi geleneklerinin güçlü ve uzun süreli olduğunu vurgulamış, ayrıca bir örnek olarak, Okunyevevi bıçaklarının uçları ile Karasuk

---

⁹⁶ Hlobistina, M.D. (1973). Proishozhdeniye i razvitiye kultury ranney bronzy v Yujnoy Sibiri, Saint Petersburg, Nauka Izdatelstvo, s. 30.

⁹⁷ Hlobistina, M.D. (1971b). Kultovaya simbolika petroglificheskikh risunkov v kulture ranney bronzy Yujnoy Sibiri. Sovyetskaya arheologiya, Moskova: Izdatelstvo Akademii nauk, s. 34-35.

⁹⁸ Hlobistina, M.D. (1969). Etno-kulturniye sootvetsviya v drevney istorii Yujnoy Sibiri. Novosibirsk: Izdatelstvo Sibirskogo otdeleniya Akademii nauk, s. 40.

Kültürü'nün bıçakları arasındaki tipolojik sürekliliği dikkate almıştır. Böylece bu bıçak araştırması Karasuk Kültürü'nün bir dönemlemenin temelini oluşturdu.⁹⁹ Hlobistina dört ana konu - mitolojik kompozisyonun (totemin ve kadın soyunun efsanesi, uzay avının efsanesi, güneş arabasının efsanesi, Güneş ve yılan efsanesi) vurgulandığını anlatan Okunyeve görüntülerinin anlamsal bir analizini verdi. Bu, eski doğu medeniyetlerinin mirası olarak sayılabilir".¹⁰⁰

Bir hipoteze göre, Orta Asya'nın kuzeybatı bölgelerinin kaya oymaları, Okunyeve'in Ön Asya'dan Sayano-Altay'a göç yolunu işaret etmekteydi.¹⁰¹ Bununla birlikte, Okunyeve sanatının engin Orta Asya kültürel bölgesinin kuzey çevresi olarak görünmesi muhtemel görünüyor.¹⁰² Bu bölge, (Taş Devri'nden beri) kültürel özgünlüğü dahil olmak üzere, Ön Asya toplumlarından etkilenme sürecindedir. Bu nedenle, Ön Asya bölgesindeki Okunyeve sanatıyla birtakım paralellikleri vermeden, görünüşlerini, nüfusun bu kadar uzak bölgelerden doğrudan yer değiştirmesiyle ilişkilendirmek için hiçbir neden yoktur. Okunyeve Kültürü'nün bazı özellikleri kronolojik ve coğrafi olarak çeşitlilik gösteren en uygun aracılık bağlantılarıdır.

Genel olarak, Ön Doğu ve Hindistan'daki eski zamanlardan kalma bir ineğin boynuzları ilahi gücün bir simgesiydi: M.Ö. IV. yüzyıla tarihlenen Susa'dan bir Stela'daki boynuzlu Naram-Sin'e, Kur'an'da Büyük İskender Zulkarneyn (Çift boynuzlu) adı verildi. Müslüman zamanlarında bile, eski efsaneler hayattaydı. Başka bir örnek, Büyük Selçuklu şairi Ömer Hayyam'ın (XI.-XII. yüzyıllar) Rubai'sindeki yıldız gökyüzündeki inektir.

VIII. yüzyılda Çinliler tarafından kaydedilen efsanevi köken, Yenisey Kırgızların Türkler gibi kurtlardan gelmesi değil, "bir inek ile Tanrının çiftleşmesinden gelmesini

---

⁹⁹ Hlobistina, M.D. (1962). *Bronzoviye noji Minusinskogo kraya i nekotoriye voprosi razvitiya karasukskoy kultury*, Leningrad: Izdatelstvo Akademii nauk, s. 35.

¹⁰⁰ Hlobystina, M.D. (1971a)., *a.g.m.*, s. 166.

¹⁰¹ Pyatkin, B.N., ve Martynov, A.I. (1985). *Shalabolinskiye petroglifi*. Krasnoyarsk: Izdatelstvo Nauka, s. 81.

¹⁰² Yesin, Y.N. (2005)., *a.g.e.*, s. 35.

belirtmektedir. Ananın inekten gelmesi Okunyeve insanlarından bir fikir olarak alınması olasılığı yüksektir.

Bu nedenle, Yenisey taş heykellerinde bir ineğin boynuzları ve kulakları olan ana tasviri (genç bir kadının hamile karnı ve göğsünün karmaşık figürlere eklendiği), Büyük Ana - eski Yenisey kabilelerinin bir köken efsanesidir.

Okunyeve sorununa bir diğer çözüm, Okunyeve “çevresi” kavramına dahil olan, akraba kültürleridir. Bobrov'a göre, Andronovo öncesi Tunç Dönemi'ndeki (M.Ö. XIII. yüzyıla kadar), kültürlerin - Samus, Karakol, Çaahol, Krotov ve Okunyeve – yerli sayılması gerekmektedir ve bunlar Eski Sibirya medeniyetleridir.¹⁰³ Bunlardan en parlak olanı Okunyeve'dir. Bütün bu kültürlerin kompozisyonunda, özellikle görsel sanatların anıtlarında öne çıkan güney bileşeni, aynı “rengi” veren, batıdan büyük bir göç ile ilişkilidir. Bobrov, mezarlıklarındaki taş tabutların (“ölülerin evleri”) taş levhaları Okunyeve görüntüleri ile Orta Asya halkları arasında eskiden bilinen evlerin duvarlarını boyaması ile karşılaştırır. Andronovo Kültürü'nün yayılması, Okunyeve Kültürü'nün ve çevre kültürlerinin gelişmeleri azaltmıştır.¹⁰⁴

Bozkır sanatının “Hayvan Üslubu”na etkisi.

Okunyeve sanatı, ritüel ve mitolojik fikirleri, diğer ulusların resimsel gelenekleri ve kültürü üzerinde büyük etki yapmıştır. Örneğin, Okunyeve sanatı ile Bozkır üslubu olarak daha sonra böyle bir güçlü Avrasya kültürel olgusu arasında açık bir bağlantı vardır. Okunyeve mirası, bu geleneklerin ortak kökenlerine ve muhtemelen Okunyeve halkının Avrasya'daki Bozkır dünyası halklarıyla akrabalık ilişkisine tanıklık eder. Okunyeve yüzlerinin iç yapısına sahip gizemli analogiler, Hun-Sarmat zamanının Hakas-Minusinsk Havzası'nın mezarlarında bulunan alçıdan yapılmış ölü insanların heykelsi yüz masklerinin renklendirme yakınlığını gösterir. Ayrıca, ritüel, mitolojik ve Sibirya

¹⁰³ Bobrov, V.V. (1987). *Nekotoriye aspekti smeni arheologicheskikh kultur. Smeni kultur i migracii v Zapadnoy Sibiri*, Tomsk: TGU Izdatelstvo, s. 83.

¹⁰⁴ Bobrov, V.V. (1987), *a.g.e.*, s. 80.

şamanlarının kıyafet yakınlıkları vardır. Bazı araştırmacılar, steldeki görüntülerin detayları eski şaman kostümünün öğeleri olarak açıklanabileceğine inanıyor. Böyle bir kostüm, şeritler ve boynuzlu koni biçimli bir başlık, bir göğüs plakası, serpantin kolye, bir yüz boyama veya bir hayvan başı, bir kuş şeklinde bir maskeyi içerebilir. Bütün bunlar, Okunyeve stellerinin çizimlerini Sibirya şamanizminin tarih öncesine veya ortaya çıkışına görüş sağlamaktadır. Okunyeve halkının bir grubu toplumundan ayrı Sve-hisarları'nda¹⁰⁵ hayatını sürdürürlerdi ve orada ritüelleri yerine getirirlerdi. Fikrimize göre zaman içerisinde bu grup insanları Şaman enstitüsüne gelişmiştir. Aynı zamanda, görüntülerin detayları Budizm'deki kostümler ve tanrıların görünümü ile, özellikle Lamaist tatili "Tzami" katılımcılarının kıyafetleriyle karşılaştırılabilir. Böylece, Okunyeve sanatının eski tarihin ve Avrasya kültürünün en önemli sorunlarının kavşağında olduğu ortaya çıkmıştır. Bu belki de bugün henüz çözülmemiş birçok sorunun cevabını saklamaktadır.

Özellikle, Okunyeve stilistik olarak karşılaştırılabilir olan antropomorfik yüzlerin görüntülerine, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuzey-batısında hatta İndus Nehri'nin üst bölgesinde rastlanır.¹⁰⁶ Aynı Merkezi Asya bölgesinde, hayvan tasvirlerine ait bazı önemli stilistik özelliklerin benzerleri bulunur ("iskelet" tarzı, sığır boynuzu tarzı, kuyruk dekorasyonu vb.). Örneğin, Hakas-Minusinsk Havzası'ndan taş "çubukların" üzerindeki boğa boynuzlarının uçları arka ve aşağıya kavisli özelliği Moğolistan kaya sanatıyla büyük ölçüde benzerlik göstermektedir.¹⁰⁷ Hakasya güneyinde ve güney batısındaki sınırında olan Tuva ve Altay'da, bazı ikonografik özelliklere göre Okunyeve ile birleşen bazı taş heykeller ve steller bulundu.¹⁰⁸ Kızıl Kum Çölü'ndeki bir dağ silsilesi olan

---

¹⁰⁵ Sve hisarları – Okunyeve dönemine tarihlenen dağ tepelerinde dini ritüelleri için inşa edilmiş Kalelerdir.

¹⁰⁶ Kubarev, V.D. (2007). *Aral-Tolgoy: Noviy pamyatnik naskalnogo iskusstva Mongolii*. Arheologia, etnografia i antropologia Evrazii. Novosibirsk: Izdatelstvo Sibirskogo otdeleniya Akademii nauk, s. 111.

¹⁰⁷ Kubarev, V.D. (2006). *Mifi i ritualy, zapechatlenniye v petroglifakh Altaya*. Arheologia, etnografia i antropologia Evrazii. Novosibirsk: Izdatelstvo Sibirskogo otdeleniya Akademii nauk, s. 41-52, resim 1.

¹⁰⁸ Devlet, M.A. (1976). *Petroglifi Ulug-Hema*, Moskova: Nauka Izdatelstvo, s. 29-30.

Bukantau'nun kaya resimleri konu olarak Okunyeve sanatıyla tematik olarak ilişkilidir. Bukantau'nun antropomorfik figürlerinin yüksek başlıkları, fantastik yırtıcı hayvan, boğa, kuş başlarla gösterilmiştir.¹⁰⁹ Okunyeve sanatının resim konuları “Güneş başlı” antropomorfik tanrıların ve “süslü takımların” görüntüleri de dahil olmak üzere birçok teması, diğer Orta Asya tapınaklarında bulunmaktadır: Saymalı-Taş, Tamgalı, vb. Antropomorfik figürlerin görüntülerine – elde yılan tutanlar, kuş başlı olanlar, efsanevi yırtıcılar ve yılanlar- Bronz Çağı'ndaki Baktırya'da rastlanmaktadır.¹¹⁰

Anıtsal taş heykellere ek olarak, Şıra İlçesi'nde Okunyeve Kültürü'nün İtköl-II Kurganı'nın 14 no'lu mezarında geyik kemiğinden yapılmış 8 tane minyatür bulunmuştur. Söz konusu minyatürler Merkezi Asya ve Sibirya arkeolojisi için çok önemli buluntulardır.¹¹¹ Bulunan minyatürler Okunyeve Kültürü'nün erken dönemine ait sayılmıştır. Avrasya sanatının grafik materyalleriyle karşılaştırma analizi için en değerli buluntu “üç çubuk”, beşikteki bebeğin göğsüne deri kayışlara takılmak içindi. Bunların her birine çeşitli tasvirler oyulmuştur. Bunlar, dar uçlu uzun gagası olan bir kuşun başı şeklindedir ve geniş ucunda bir avcının açık ağzı gösterilmiştir (Şekil 33). Şekil, büyüklük ve genel kompozisyon bakımından, Okunyeve geyik boynuzlu minyatürler ayrıca Erken Demir Çağı'nda Orta Asya'dan Kuzey Karadeniz bölgesine yayılan, bronz taklitleri (Şekil 34) ile ilginç bir benzerlik göstermektedir. Okunyeve mezarlarından çıkan buluntular gibi, kullanımları da deri kayışlarla ilişkilidir, ancak bunlar başka amaçlar içindir. Demir Çağı ürünleri arasında at binicisinin hançer, kılıç, kemer gibi detayları başta gelmektedir. Tasarımlarının en önemli özelliği, dar ucunda kuşun başının ve geniş ucunda yırtıcı

¹⁰⁹ Aleksandr Oskin, Petroglifi Centralnih Kyzylkumov kak istoricheskiy istochnik dlia izucheniya arhaicheskikh kultov, Moskova 1985, s. 40.

¹¹⁰ Oskin, A.V. (1985). Petroglifi Centralnih Kyzylkumov kak istoricheskiy istochnik dlia izucheniya arhaicheskikh kultov, Moskova: Izdatelstvo MGU, s. 40.

¹¹¹ Polyakov, A.V., ve Yesin, Y.N. (2015). *Miniatyurniye izobrazheniya iz pogrebeniya okunyevskoy kultury na ozere itkul v Khakassii*. Arheologia, etnografia i antropologia Evrazii. Novosibirsk: Izdatelstvo Sibirskogo otdeleniya Akademii nauk, s. 43-57.

hayvan ağzının bir kombinasyonudur. Okunyeve eşyalarında olduğu gibi, Demir Çağı eşyalarının kompozisyonu doğal şeklini en iyi şekilde kullanır (boynuz veya diş). Demir Çağı'ndan çok sayıda eşya, Okunyeve eşyaları ile biçim, malzeme ve işlev açısından bağlantı gösterir.¹¹²

Okunyeve Itkol II Mezarı'ndan çıkan boynuzlu minyatürler kuşkusuz Okunyeve halkının gelişmiş sanatsal oyma geleneğine sahip olduğunu göstermektedir. Bonuz üzerindeki oyma ve ahşap işleme ile kullanılan teknolojiye birbirine bağlarsak, uygulamanın kapsamının oldukça geniş olduğunu söyleyebiliriz.

Okunyeve Kültürü'nün M.Ö. II. binyılda ortaya çıkması oldukça yerel bir fenomendir ve bu kültür Hakas-Minusinsk Havzası'nda Andronovo ve Karasuk kültürlerinin gelişmesiyle sona erer. Bu nedenle, Okunyeve ile Bozkır sanatlarının arasındaki bağlantıların doğrudan olduğunu söylemek zordur. Ancak, Okunyeve kültürü tamamen eşsiz değildi. Orta Asya'nın dağ-bozkır bölgelerinde Tunç Çağı'nın aynı döneminde, birçok açıdan benzer başka kültürler de vardı. Belki de birtakım geleneklerin Bozkır sanatına aktarılması onlar tarafından sağlanabilirdi. Diğer yandan söz konusu Bozkır sanatına etkisi zamanla değişime uğramış Okunyeve Kültürü taşıyıcıları tarafından gerçekleştirilebilirdi.

Yerli teorisi

Okunyeve Kültürü'nün zaman içerisinde göç etkilerinin altında bulunması fakat köken olarak tamamen yerli olması Matyushenko'nun çalışmalarında açıkça görülmekte ona göre, M.Ö. III. binyılda genel olarak Sayan-Altay topraklarında ve özellikle Hakas - Minusinsk Havzası'nda, üç grup insan vardı: yerli Neolitik Asya tipi (Baykal kökenli); yerli Avrupa tipi; yabancı Avrupa tipi (Afanasyevo). M.Ö. III.-II.'nin binyılların arasında

---

¹¹²Yesin, E.N. (2015), *Miniatürniye izobrajeniya iz roga okunyeveskogo mogilnika Itkol II. v kontekste iskusstva skifo-sakskogo kruga*. Arhiologiya Zapodnoy Sibiri i Altaya: Obit mejdistseplinarnih issledovaniy., s. 384-386.

bu yerli ve yabancı grupların yoğunlaştırılması, Okunyeve Kültürü'nün oluşumuna yol açtı. Okunyeve Kültürü'nün daha güçlü olması önceki kültürleri kenara itmiştir. İleride, tüm bu insan gruplarının yanı sıra Andronovo ve Karasuk halklarının gelişile bölge daha da kompleks hale gelecektir. Bu kültürel geleneklerin mirasçıları bir şekilde Hakasya bölgesinde var olmaya devam etti. Matyushchenko'ya göre kültürlerin oluşum gerçek kökenini bulmak amacıyla sonraki çalışmaları için arkeolojik eşyaları teker teker ayırtması ve arkeolojik kazıları sürdürmesi gerekiyordu.¹¹³

Okunyeve Kültürel Kompleksi'nin tanımlayıcı özelliklerinin biri Neolitik Sibirya kökenidir, Sokolova tarafından verilen bilgilerde daha erken Yenisey-Baykal bölgesine ait anıtların Okunyeve seramik yerel motiflerine yakınlıklarını bir kez daha teyit edilmiştir.¹¹⁴ Okunyeve Kültürü'nün nüfusu tek bir popülasyon değil, farklı kökenlerden oluşan grupların yapısal bir karışımıydı.¹¹⁵ Sokolova, antropoloji açısından yeni bakış açısı olarak; Okunyeve insanların Avrupa Asya melez tipleri ile değil Güney Amerika yerlilerle ile bağlantıları aramaktadır.¹¹⁶ Ona göre, Okunyeve Kültürü'nün kaynakları genellikle Sibirya Neolitik avcı ve balıkçı kabileleridir. Bununla birlikte, Hakasya'daki söz konusu Okunyeve Kültürü ve onun anıtsal eseri olan taş heykellerin yapanların konuştuğu dil sorusunu çözmekten çok uzaktır.

---

¹¹³ Matyushenko, V.I. (1988). *Zapadnaya Sibir i Sayano-Altayskoye nagorye v epohu neolita i bronzy. Epoha kamnya i paleo-metalla Aziatskoy chasti SSSR*. Novosibirsk: Izdatelstvo Sibirskogo otdeleniya Akademii nauk, s. 30.

¹¹⁴ Sokolova, L.A., (1995). *Problemy slojeniya okunyevskey kultury*. Saint Petersburg: Saint Petersburg Gosudarstvenniy Universitet, s. 40.

¹¹⁵ Gromov, A.V. (1995)., *a.g.e.*, s. 72.

¹¹⁶ Kozincev, A.G., Gromov, A.V., Moiseyev, V.G., (1995). *Amerikanoyidy na Yeniseye?* Saint Petersburg: Izdatelstvo Saint Petersburg, s. 77.

Bugüne kadar, bazı araştırmacılar Okunyevev Kùltürü taşıyacılarının Proto-Samodyan¹¹⁷, diğlereri Hint-Avrupalılar¹¹⁸, veya Sayan-Altay'ın Ket¹¹⁹ dilleri konuşan halklarının atası olduğunu düşünmüşlerdir.

Günümüzde, Okunyevev Kùltürü'nün yerel Neolitik kökeni hakkındaki Maksimenkov - Vadetskaya hipotezine karşı çıkan herhangi bir çaba ciddi bir şekilde eleştirii ile karşı karşıyadır. Bizim görüşümüz ise şimdiki dil üzerinde bağlantıları ararken ilk önce kùltür geleneklerinde, yaşam koşullarında, antropolojik yakınlığında ve dünya görüşü gibi özelliklerinde benzerlikleri aramak gereklidir. Ayrıca Amerika, Ön Asya, Tibet, Avrupa gibi söz konusu topraklardan çok uzak coğrafi mekanlara bakmaksızın önce içerde yaşayan yerlilere bakmakta fayda var.

Hakas – Minusinsk Havzası yerlileri Hakas Türkleridir yani Türkçe'nin Sibirya koludur. Üstte belirttiğimiz özellikleri gözden geçirmiş olursak, Okunyevev insanları ile olan yakınlıklarını örneğin; kùltürel yaşam, ilk önce benzerlikleri fark etmiş oluruz: Kurgan ve tabutlar, karmaşık ekonomi (hayvancılık, basit tarım, avcılık ve balıkçılık), metal dökme faaliyeti, taş heykelleri kurma ve atalar kùltü ortak özellikleri arasındadır.

İklim ve yaşam koşulları açısından Okunyevev toplumu ile Hakas Türkleri aynıdır; eski Türk lehçeleri konuşan halkların Hakas-Minusinsk Havzası'nda yaşamasına dair yazılı kaynaklar M.Ö. V. yüzyıla dayanmaktadır (Tagar Kùltürü-Dinlin halkı). Eneolitik ve Erken Bronz Çağı ile arasında 1000 yıl fark vardır, fakat Türkçe lehçelerin M.Ö. V. yüzyılda birden çıkması mümkün değildir. Dünya dillerin gelişimine bakacak olursak; Türkçe lehçelerin geçmişi Orta Asya'da ve Sibirya'da II. binyıllı, Anadolu'da ise bin yılı aşar, Slav lehçelerin Balkanlardan Doğu Avrupa'ya kadar binyıldan fazla tarihi vardır. Çince, Hintçe, Arapça, Latin ve Alman dillerinin coğrafyası binlerce yıldır

---

¹¹⁷ Vadetskaya, E.B. (1986)., *a.g.e.*, s. 14 – 18.

¹¹⁸ Pyatkin, B.N. (1987a). *Proishojdeniye okunyevskey kultury i istoki zverinogo stila rannih kochevnikov. Istoricheskiye chteniya pamyati M.P. Gryaznova*. Omsk: Izdatelstvo Omskogo Gosudarstvennogo Universiteta., s. 82.

¹¹⁹ Pyatkin, B.N. (1987a)., *a.g.e.*; s. 82.

değişmemektedir. Dolayısıyla Türkçe lehçeleri ilk yazılı kaynaklardan binyıldan önce de Hakas – Minusinsk Havzası’nda yaygın olabilirdi. Bugünkü iklim koşulları M.Ö. II. binyıldan farklı değildir ve Okunyeve insanları ciddi iklim değişikliklerinden dolayı göçe zorlanmamıştır. Antropolojik verileri Okunyeve toplumunun kompleks olduğunu söylemektedir. İki farklı antropolojik tipi olan tek dil ailesi Türk dili ailesidir (Asya, Avrupa ve melez).

Dünya görüşleri inanç sistemi de belirler; en eski Türk inancı Şamanizm’dir. Şamanizm’in kökeni ise animizm ve onun kült, ritüel ve tanrı inançlarıdır. Bu argümanlar, Okunyeve halkının Türk dili grubunun halklarına karşı tutumunun dolaylı bir doğrulamasıdır ve Okunyeve halkına yönelik olarak Proto-Türk halkı teriminin kullanılmasına izin vermektedir.

Böylece Okunyeve Kültürü’nün kökeni yerli Neolitik Çağ’dan gelmektedir. Okunyeve Kültürü, dışarıdan göç kültürlerini benimsedikten sonra Sibirya’nın ilk medeniyeti seviyesine yükselmiştir. Bu kültür söz konusu taş heykelleri ve bununla birlikte eşsiz tasvir örneklerini arkada bırakarak Hakas – Minusinsk Havzası, Güney Sibirya ve Merkezi Asya için miras olmuştur.

BÖLÜM II.

OKUNYEV KÜLTÜRÜ TAŞ HEYKELLERİNİN TEKNİK VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

II.1. Taş Heykellerinin Teknik Özellikleri.

Taş heykellerin ve stellerin yapılması büyük çaba ve emek ister. İlk Çağ ustaları taş aletleri kullanmışlardır çünkü tunç aletler, kum taşı işleminde çabuk bozuluyordu.¹²⁰ Taşın işleme zorluk derecesi taşın türünden ve heykel suret büyüklüğünden kaynaklanmıştır.

Stellerin yapılması ise daha az emek istemiştir. Kum taşı ocaklarının olduğu yerlerde sanatçıların stel taşları seçmesi daha yaygın olmuştur.¹²¹ Kayalık bölgelerde, kum taşının dışa açık olması sebebiyle taş rüzgarla aşınıyordu ve levhalar kendi kendine kırılıyordu, böylece taşı çıkarması kolaylaşmıştır. Boyuta göre belirli levhayı seçip doğru yerden kama çakarak uygun boyutta levhayı ayırmak mümkün olmuştur. Genellikle böyle çıkarılmış taş ek işleme gerektirmemiş taş ekstradan üst tarafından kenarlarına çekidüzen verilmiştir. Yapılacak tasvirin ön hatları taşçı kalemle yapılmıştır. Böyle hazırlık çalışmanın izleri katalogtaki 067 ve 068 numaralı dikili taşların üzerinde açıkça görülmektedir.¹²² Bu hazırlık çalışmanın arkasından taşçı kalemle yapılmış ön hatları daha derin noktalı kakma olmuş sonra bu kakma derin oluğa dönüştürülmüştür. Son etapta kum taşıyla taşlama yapılmıştır. Tasvirin son halinde bütün çizgiler düz idi ve açık gri renkte olup kırmızı-kahverengi veya gri-yeşil yüzeyinde belirgindir. Bazen bu çizgiler

---

¹²⁰ Gryaznov, M.P. (1950). *Minusinskiye baby v svyzi s nekotorymi materialami*. Sovyetskaya arheologiya, Moskova; Izdatelstvo Akademii nauk, s.130.

¹²¹ Kızlasov, L.R. (1986)., *a.g.e.*, s.178.

¹²² Kızlasov, L.R. (1986)., *a.g.e.*, s.179.

kırmızı okra ile boyanmıştır.¹²³ Çernovaya VIII arkeolojik kazılar sırasında mezarda bulunan büyük antropomorfik yüz tasviri olan steli örnek alarak bir deneme çalışması yapılmıştır. Söz konusu yüz tasviri profesyonel aletler ile değil basit kum taşı aletleri kullanılarak 6 saatte yapılmıştır.¹²⁴

Buna karşılık taş heykellerin yapılması ve forma göre uygun tekparça taşı bulmak zor bir süreçtir. Ayrıca sonraki çalışmaların büyüklüğü İlk Çağ sanatçıları için taşın uygun formda olup olmadığından kaynaklanmıştır. Eğer taşın doğal formu uygunsa o zaman taş heykelin sadece ön tarafı işlenmiştir. Taş heykelin yontulması taşta basit antropomorfik form verilmesi rölyefle çözülmüştür, göğüs, göbek gibi temel unsurlar belirginleştirilmiştir. Eğer heykeltıraş taşta daha düzgün “kılıç formu” vermek isterse, o zaman çalışmaların büyüklüğü artmıştır. Kaba işlemesinden sonra taş heykel taşlanmıştır. Taşlama genelde sadece tasvirin olduğu yerde yer almıştır. Taş heykeller için kullanılan kalın kumtaşları genelde kaya taş ocaklarından çıkarılmıştır. Dağın yamacında bulunan büyük kaya parçaları da kullanılmıştır. Yontulma işi genelde zıt dar taraflarında yer almıştır. Taşın ön tarafı yüz yontulmuş, arka tarafına kavis veya açılı formu verilmiştir fakat her zaman uygulama bu şekilde değildir.

Gri granit taşında tasvir hatları kum taşından daha soluk görülmektedir. Bundan dolayı İlk Çağ sanatçıları çizgileri kırmızı boyayla boyamışlardır. Bunun için okra (toprak boyası) kullanmışlardır. Bazen gri granit taş heykellerindeki antropomorfik yüz tamamen boyanmış, sadece yüz hatları boyanmayan kalmıştır. Açık bozkırda 4 bin yıldır durmaksızın, çeşitli doğa etkilerine rağmen kırmızı okra boyanın izleri birçok taş heykellerde açıkça görülmektedir. Boya çok solmuştur fakat yayılmamıştır. Bu zamana

---

¹²³ Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., ve Yesin, Y.N., (2006)., *a.g.e.*, s.14.

¹²⁴ Leontyev, N.V. (1970). *Izobrajeniya zhivotnih i prits na plitah mogilnika Chernovaya VIII. Sibir i eyo sosedi v drevnosti*. Novosibirsk: Izdatelstvo Nauka, s.267.

kadar kalması boyanın üretim sürecinde irinli kanla karışmasıdır.¹²⁵ Aynı boya karışımı Kuzey Amerika Kızılderilileri boyanın uzun süre dayanması ve yayılmaması için kullanılmıştır.¹²⁶ Mezar taşlarındaki tasvirlerin boyanması uzun sergilenmemesinden dolayı su ile karıştırılmış kırmızı okra ile boyanıyorlardı. O tür taşların daha yumuşak koşullarda saklanmalarına rağmen boyası yayılmıştır.

Taş heykellerin put niteliği kapsamlı olarak Kızlasov L.R. tarafından araştırılmıştır. L.R. Kızlasov orijinal yerlerde duran Okunyeve taş heykellerini uzun süre araştırmıştır. Orijinal yerde duran taş heykellerin büyük kısmı “Sorga” dağına çukurda Bür Nehri’nin sol kıyısında yoğunlaşmış bulunuyordu.¹²⁷ Bu çukurda toplam 8 İlk Çağ kutsal mekânı bulunmuştur. Taş heykellerin sayısı bu kutsal mekanlarda farklıdır. İki kutsal mekâna sadece birer taş heykel koyulmuştur. Onların birisinde katalogtaki 025 numaralı taş heykel yer almış ve yüzü Doğu-Güneydoğu tarafına bakmaktadır. Bu taş heykelin güneyinde taş dolu kurban çukuru bulunmuştur. Taş heykelin ve kurban çukurunun arasında az sayıda bilinmeyen hayvan kemikleri bulunmuştur. İkinci kutsal mekânda taş heykel (katalog anıt 035) birinci gibi Doğu-Güneydoğusuna bakmaktadır. Bu taş heykelin bulunduğu kuyunun dibinde altı aylık kuzunun kafatası ve ayak kemikleri, ayrıca dişi koyunun ayak kemikleri bulunmuştur. Taş heykelin hemen güneyinde olan kurbanlık yerinde taşların altında iki dişi koyunun 35 kemiği bulunmuştur. Çukurun dibinde genç koyunun kemikleri vardır.¹²⁸ Geleneksel hayvancılık kültürlerin kuzulama dönemi martın sonlarına gelmesi ve kurbanlık olarak kullanılmış 6 aylık kuzunun yaşı bize taş heykelin yapılış zamanı vermektedir – eylülün sonu. Tabiatla eylülün sonuna düşen tek önemli günü vardır 22 Eylül, güz ılımıdır. Güneş bu günde tam doğuda kalkıyor, fakat taş heykel doğu-güneydoğusuna yönlendirilmiştir. Büyük ihtimal ile dikiliş vakti

---

¹²⁵ Maksimenkov, G.A. (1981), *a.g.e.*, s.36.

¹²⁶ Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006), *a.g.e.*, s.14.

¹²⁷ Kızlasov, L.R. (1986), *a.g.e.*, s.102 – 125.

¹²⁸ Kızlasov, L.R. (1986), *a.g.e.*, s. 103.

tam şafakta değil kısa bir zaman sonra gerçekleşmiştir. Katalog No. 047. anıt da bu tarihte kurulmuştur.

Başka iki kutsal mekânda taş heykellerin yanı sıra menhirler de vardır. Birincide taş heykel (şekil 12) ön tarafla doğuya bakmaktadır. Ondan 7 metre uzaklıkta, düşmüş menhir vardır. Taş heykelin bulunduğu çukurda kurban kemikleri yoktur.¹²⁹ Ondan Güney-güneybatıya 2,7 metrelik uzaklıkta kurbanlık yerin taş döşemesi yer almaktadır. Taş aralarında omurga ve at bacakların kemikleri, ayrıca büyük baş hayvanların 2. omur kemikleri bulunmuştur. Menhir olarak kabaca yontulmuş üst kısmı kırık, tasvirleri yok olan bir Okunyeve taş heykeli kullanılmıştır. Yanlarında iki at dişi bulunmuştur. Başka kutsal mekanın taş heykeli (şekil 13) de düşmüştür. Asıl pozisyonunda ön tarafı doğuya bakıyordu. Bu taşın kurulduğu ayı da kurban kemiklerden çıkartabiliriz. Taşın dibinde iki tane üç aylık kuzunun kemikleri bulunmuştur.¹³⁰ Demek ki kuruluş tarihi haziran ayına düşüyor ve bu ayın en önemli astronomik günü 22 Haziran yaz gün durumudur. Bu taş heykeli de gün doğumunda değil biraz sonra kurmuşlardır.

---

¹²⁹ Kızlasov, L.R. (1986), *a.g.e.*, s. 103.

¹³⁰ Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., ve Yesin, Y.N. (2006), *a.g.e.*, s.15.

II.2. Taş heykellerinin üslup özellikleri

Taş heykellerin üslup özelliklerinden bahsederken öncelikli şunu belirtmemiz gerekmektedir, Okunyevev Kùltürü Hakas – Minusinsk Havzası'nda 600 yıldan fazla sürmüştür. Bu uzun dönem içersinde ve bölgelerde Okunyevev Kùltürü'nün sanatı farklılıklar göstermektedir. Leontyev'a göre taş heykelleri büyük üç gruba ayrılmak mümkündür. Diğer Okunyevev araştırmacılar bu üç grubu kabul etmektedir. Çünkü bu grupların hem bulunma noktası hem zaman dilimi hem de ortaya çıktığı dönem fark göstermektedir. Ayrıca tasvir şekilleri de benzer değildir.

II.2.1. Uybat Grubu

En eski antropomorfik tasvirler, Erken Okunyevev mezarlarında karşımıza çıkmaktadır. Bu tip taşların biri dikey olarak Uybat III Mezarlığı'nın üstüne köşe taşı olarak koyulmuştur (katalog anıt 114). Stelin yüzü özellikle şema şeklinde yapılmıştır. İki yuvarlak delikle gözler açılmıştır ve geniş çukurcukla düz ağız gösterilmiştir. Lazaretov'a göre stel bir şekilde gömme ile alakalıdır ve bu dünya ile öbür dünya arasında bir bağlantı fonksiyonu taşımıştır.¹³¹ Bu kurganın ikinci steli eski dönem hırsızlar tarafından bozulan mezarın içinde bulunmuştur (katalog anıt 113). Üzerinde çakılmış yüz şekli birinci stelden ancak yüz çerçevesiyle ve yüzü bölen yatay çizgiyle fark göstermektedir. Lazaretov'a göre bu stel baştan mezar üstünde bulunmaktaydı ve birinci stel ile aynı fonksiyonu taşımaktaydı.¹³²

Yüz çerçevesi olmayan ve yatay çizgi ile ikiye bölünmüş yüz tasvirli iki stel Uybat V Okunyevev kurganındaki mezar tabutunda duvar olarak kullanılmıştır (katalog anıtlar 115, 116). Lazaretov'a göre bu stellerin hazırlanması özellikle bu mezar için yapılmıştır, ama kurganın etrafında bulunan tasvirli iki taş levhanın parçaları (katalog anıtlar 117, 118)

¹³¹ Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., ve Yesin, Y.N. (2006)., *a.g.e.*, s. 13.

¹³² Lazaretov, I.P. (1997)., *a.g.m.*, s. 35.

başka bir yoruma kanıttır. Bize göre kırık steller tabut için kullanılmalıydı ki kullanılmış yüz tasvirli taşlar büyük ihtimalle kurgan üstünde oluşturulmuştur.

Uybat tipli şemalı yüz tasvirleri olan steller mezarlık dışında da gösterilmiştir. Onların neredeyse tümü daha geç arkeoloji kültürlerinde kurgan oluşturulmasında köşe menhirler olarak kullanılmıştır (katalog anıt 008).

Yatay çizgisi olan ve olmayan şemalı yüz tasvirlerinin yanı sıra Uybat Grubu'na ters "Y" şekli olan Okunyeve antropomorfik tasvirli taşları da eklemek lazımdır. Çünkü yüzlerinde "kaşların" – göz üstü çizgilerin bulunmasının yanı sıra yatay çizginin de yer alması söz konusudur (katalog anıtlar 008, 116).

Uybat Grubu'na tütsü kâse tasvirlerini de eklemek gerekmektedir çünkü bu tür tasvirler sadece Afanasyevo ve Erken Okunyeve mezarlarına özgüdür.¹³³ Uybat V Mezarlığı'ndaki taş levhanın fragmandaki (katalog anıt 117) tütsü kâse tasvirleri ile yay şeklinde paralel çizgiler eşlik etmektedir. Bu yay çizgiler büyük baş hayvan tasvirleri ile süslenmektedir. Bu tür büyük baş hayvan tasvirleri daha geç Okunyeve sanatına aittir.¹³⁴ Diğer 4 stelde sadece paralel yay çizgiler gösterilmiştir. Büyük ihtimalle onları da Erken Okunyeve sanatına tarihlemek mümkündür. Fakat yay çizgileri unsuru tasvir geleneği olarak Katalog No. 042 anıtında görüldüğü gibi daha geç zamanlarında da karşımıza çıkmaktadır.

Sıraladığımız özellikler bize Okunyeve Dönemi diğer anıtlar ile karşılaştırıldığında fark göstermektedir. Bundan dolayı söz konusu özellikleri olan dönem anıtlarını ayrı bir gruba koyabiliriz. Bu grup örnekleri bütün Hakas – Minusinsk Havzası'nda bulmak mümkündür fakat en çok bulunma yeri Uybat Nehri'nin bölgesindedir. Söz konusu

---

¹³³ Vadetskaya, E.B. (1986), *a.g.e.*, s. 33.

¹³⁴ Leontyev, N.V., ve Kapelko, V.F. (2002)., *a.g.e.*, s. 13.

özelliker daha çok Uybat bölgesinde bulunan hem taş heykellerde hem mezarlık envanterlerinde görülmektedir. Uybat Grubun mezarlık kompleksleri Uybat-Tibik, Uybat I, Uybat III, Uybat IV, Üst-Bür, Karasuk II ve VIII, Pristan I, Mohov VI olarak sayılabilir.¹³⁵

II.2.2. Tas-Hazaa Grubu

Tas-Hazaa Kurganı'nda bulunan ve Okunyeu Uybat Grubu'na şekil olarak yakın olan steller bulunmuştur. Bütün steller kırık durumundaydı.¹³⁶ Kırılma hali büyük ihtimal ile kurganın yapımından önceki farklı bir zamanda olmuştur. Bunun düşümümüzün sebebi söz konusu stellerin kurganda parça halinde bulunmuş olmalarıdır (katalog anıt105, 106). Ancak 048 numaralı stel sağlam şeklinde ortaya çıkarılmıştır.

Tas-Hazaa antropomorfik yüz şekilleri, Uybat Grubu'na yakındır; tek fark bunların ek tasvirlerle donatılmış olmasıdır: uçlarında noktalı olan ışınlar, uzun boğa boynuzları. Ayrıca önemli farklılıklar arasında Tas-Hazaa Grubu'nda yüz çerçevesinin yuvarlak olup belirgin bir şekilde omuzlara basık halde bulunması gelmektedir. Bununla birlikte Tas Hazaa tasvirlerin sadece yüz şekillerin iberet olmadığı bu taş heykellerin çoğunun göğse hatta belle kadar yontulduğu dikkat çekmektedir.

048 katalog numaralı taş heykel, aşağı doğru bakan damla şeklindeki göz çerçevesiyle diğerlerinden ayrılmaktadır. Ayrıca başının üstünde belirgin noktalarla sonuçlanan iki tane ışın vardır. Tuba Nehri'nin ağzında olan kaya resimlerinde 048 katalog numaralı taşına çok benzer fakat üç ışınlı olan diğer bir tasvir vardır.¹³⁷ Taş

¹³⁵ Lazaretov, I.P. (1997), *a.g.m.*, s. 36.

¹³⁶ Lipskiy, A.N. (1961), *a.g.e.*, s. 273–276.

¹³⁷ Leontyev, N.V. (1978), Antropomorfniye izobrazheniya okunyevskey kultur, *Sibir, Centralnaya i Vostochnaya Aziya v drevnosti. Neolit i epoha metala.*, Novosibirsk: Izdatelstvo IAET SO RAN, resim 3.

levhanın üzerinde yüz şeklinin dışında kuş figürleri ve kuşbaşı antropomorfik yaratıkların görüntüleri yer almıştır. Farklı derecede benzer tasvirler söz konusu grubun diğer stellerinde, fragmanlarında ve kurgan taşlarının üzerinde görülmektedir.¹³⁸ Ayrıca bu tür taşlarda yüksek sivri başlığı olan birçok insan figürü vardır.¹³⁹ Buların yuvarlak yüzleri Tas-Hazaa Grubu'nun özelliklerini yansıtmaktadır.

Tas-Hazaa Grubu'nun antropomorfik stelleri kurgan kompleksinin dışında da rastlanmaktadır. Hakas bozkırlarında olan bu stellerin tasvirleri daha çok güneş ışınlarını anımsatır (katalog anıtlar:001, 018 vs şekil 14) fakat bunların yüksek sivri başlıkları da vardır (katalog anıt 044). Başın üstünde yeralan üç ışınlı bazı şematik yüz şekillerini de söz konusu gruba ait olarak düşünebiliriz (katalog anıtlar 026, 090). Çünkü bunların “kaşları” – göz üstü çizgileri, alındaki çizgiler gibi geç Okunyevev Dönemi sanatına özgü olmayan öğeleri bulunmaktadır. Tas-Hazaa kaya resimlerinin çoğu kırmızı boya ile yapılmıştır.¹⁴⁰

II.2.3. Çernovaya Grubu

Çernovaya Grubu taşlarının Okunyevev Kültürü'nün daha geç döneminden olduğu sanılmaktadır. Bu geç dönemde tasvirli taşların mezarlarda tekrar kullanılma geleneği varlığını korumuştur. Tekrar kullanılan taşların çoğu Çernovaya VIII Mezarlığı'nda görülmüştür (katalog anıtlar: 062 – 068, 072, 073). Ayrıca bu özellik harap Lebyajeye Mezarlığı'nın kurganlarında da görülmektedir (katalog anıt 096). Çernovaya XI Kurganı'nda beş (şekil 29), Verh-Askız I Mezarlığı'nda dört (katalog anıt 108 – 110,112),

---

¹³⁸ Lipskiy, A.N. (1961), *a.g.e.*, s. 274–276.

¹³⁹ Hlobistina, M.D. (1979), Kultura ranneskotovodcheskih plemyon basseyna Abakana / Arheologiya Yujnoy Sibiri, Kemerovo:, resim 5,5,9,10.

¹⁴⁰ Leontyev, N.V. (1976), Naskalniye risunki Korovyevo loğa *Izvestiya Sibirskogo otdeleniya AN. SSSR*, Novosibirsk: , resim.1, 2.

Razliv X Kurganı'nda (şekil 17) ve Üst-Bür'de¹⁴¹ (katalog anıt 093) birer adet stel bulunmuştur. Bütün bunlar hem tabut duvarları hem de döşeme taşları olarak kullanılmıştır. Çernovaya Grubu'nun üslup özellikleri birkaç alt grubuna ayırmak mümkündür.

Kompleks (Tazmin) Tip

Çernovaya VIII ve Verh-Askız I Mezarlıkları birbirine 190 km'lik mesafede yer almaktadır. Bu mesafede yüz tasvirli aynı tip taş heykeller bulunmaktadır. Bu tip taşlar Vadetskaya'ya göre "kompleks" olarak nitelendirilmektedir.¹⁴² L.R. Kızlasov ise bu tip taşları ayrı arkeolojik kültüre dahil etmiştir ve bunları "Tazmin" olarak adlandırmıştır. Fakat onun fikirleri diğer araştırmacılar tarafından destek bulamamıştır. Biz de Vadetskaya'nın görüşüne uygun olarak çalışmamızda söz konusu gruba "kompleks" diyeceğiz çünkü tasvirlerin oluşumunda iç içe geçmiş pek çok unsuru bulunmaktadır. Bu tip taşların yüz şekli 2 veya 3 yatay çizgilerle bölünmüştür. Gözlerin ayırt edilmesi iki dalgalı ve yay şeklinde çizgilerle gösterilmiştir, bu hatlar özellikle burun sınırlarını göstermektedir. Ayrıca alt yatay çizgilerin üzerinde halkalar veya yarım halkalarla burun delikleri ve ince kısa bıyık bırakılmıştır. Bu tip yüz şekli tasvirleri Hakas topraklarındaki taş heykellere özgüdür. Taş heykellerin stellerden farkı ise baş tasvirinin taşın ince tarafında yontularak yerleştirilmesi ve yüz şekillerinin kabartmalı olmasıdır.

Razliv Tip¹⁴³

Çernovaya Grup taşların ikinci alt grubu "Razliv" olarak bilinmektedir. Bu grubun sadece bir steli günümüze ulaşmıştır. Bu sağlam stel Razliv X Kurganı'nda bulunmuştur (şekil 17). Bu kurgan kompleksi farklı mezarlarda bulunan altı tane anıtle bilinmektedir. Bu tip yüz şekilleri "kompleks" tipi yüz şekillerine göre daha yuvarlaktır ve burnunun

¹⁴¹ Leontyev, N.V., ve Kapelko, V.F. (2002)., *a.g.e.*, s.14.

¹⁴² Vadetskaya, E.G.(1980a), *a.g.m.*, s. 48-49.

¹⁴³Söz konusu kelemenin birebir Türkçe karşılığı bulamadığından dolayı Rusça adıyla belirtilmiştir.

daha gerçekçi olduğundan bahsetmek gerekir. Bu tip yüzlerde burun alın hatlarından veya üçüncü gözden aşağıya inen iki çizginin burun deliklerle sonuçlanmaktadır. Bu tip taşlarının üçünde burun hatları arasında “yılan sembolü” olarak bilinen ucu çatallı kıvrımlı çizgi yer almaktadır (katalog anıt 063, 109 vs.). Burun hatlarından dışa doğru kıvrımlı çapraz çizgiler vardır. Bu çizgilerin sayısı 6 – 19 arasında değişmektedir. Bu tip tasvirler şekil olarak minyatür taşı (şekil 17) kompleks tipine çok yakın olup Razliv tipi özellikleri barındırmaktadır. Mesela 3. gözden ağzın çizgisine kadar inen iki dikey çizgi mevcuttur.

Üçlü Tip

Antropomorfik yüz şekillerin bir diğeri “Üçlü” tiptir. Ve mezarlarda sadece 3 tane stelle gösterilmiştir (katalog anıt 068, 130).¹⁴⁴ Bu tipin özelliklerinin arasında yüz çerçevesinin olmaması, kavisli 3 çizginin bulunması ve bu çizgilerin genelde 3 paralel çizgilerden oluşmasıdır. İki kavisli çizgi karşılıklı soldan ve sağdan 3. ise üstten yüzü vurgulamaktadır. Bu tip taş heykellerin ayrıca yüzü bölen yatay tekil veya üçlü çizgiler ile fark göstermektedir. Bu tip stellerin arasında *şekil 18* gösterilen stelin ayrıca “kompleks” tip özellikleri de vardır.

Gerçekçi Tip

Çernovaya alt tipleri arasında Gerçekçi tipi olarak sayılabilen Okunyeu sanat eserlerinin bir grubudur. Kompleks taş heykellerin arasında yüz şekillerinin daha gerçekçi sayılması üçüncü gözün olmaması, diğer gözlerin çukurcukla veya halkalarla gösterilmesi, yüz şekillerinin genelde işaretlenmemesi bu grubun özelliklerindendir. Sadece yüzleri yatay çizgiyle ikiye bölünmüştür (katalog anıtlar 004, 005, 006 vb.).

---

¹⁴⁴ Leontyev, N.V., ve Kapelko, V.F. (2002)., *a.g.e.*, s.16.

Ancak gerçekçi unsurları olan 103 numaralı taş heykel “Kompleks” olarak geçmektedir.¹⁴⁵ Gerçekçi unsurları dışında hem bu grup hem de Kompleks tipi taşları aynıdır. Söz konusu olgu bu tür taşların aynı dönemde yapılmış olduğunu göstermektedir. En erken gerçekçi taş heykeli Kamışta Nehri’nde “Büyük Halka” kurganında bulunan insan başı taş heykelidir.¹⁴⁶

Hayvan Tasvirli Tip

Antropomorfik tasvirli stellerin dışında Çernovaya Grubu kurganlarında bulunan taş levhaları ve fragmanlarında birçok hayvan tasviri vardır. Bunlar Tas-Hazaa tasvirlerinden farklıdır. En yaygın temaları besili boğalar, zayıf inekler, fantastik yaratıklar, ayrıca yalnız Avrupa Musu köpekler, atlar, kuşlar ve yılanlardır.¹⁴⁷ İnsan figürlerine hayvan tasvirlerine göre daha nadir rastlanmaktadır.¹⁴⁸ Tas-Hazaa’da olduğu gibi resimler birbirini kapatmıştır. Bazı durumlarda taş yüzeyi aşındığı için söz konusu erken hayvan tasvirleri tespit etmek oldukça zordur.

Sanat açısından bütün Çernovaya hayvan tasvirleri eşit değillerdir. Bazıları ince ve becerikli bir şekilde yapılmıştır, diğerlerinde ise hayvan figürleri oranlı olmayıp kabaca yapılmıştır. Fakat bütün Çernovaya hayvan tasvirleri ortak özelliklere sahiptir ve böylece Okunev hayvan motiflerinin temel özelliklerinden bahsetmek mümkün olmaktadır. Çernovaya VIII hayvan tasvirlerinin toplam sayısı 34’tür. Cinsel organlar ile vurgulanmış boğalar, inekler ve inek figürlere benzeyen öküz resimleri vardır. Ayrıca Minusinsk

¹⁴⁵ Leontyev, N.V., ve Kapelko, V.F. (2002)., *a.g.e.*, s. 33.

¹⁴⁶ Lipskiy, A.N. (1961), *a.g.e.*, s. 276–277, resim 3.

¹⁴⁷ Lipskiy, A.N. (1970), *a.g.e.*, resim 1–3.

¹⁴⁸ Vadetskaya, *a.g.e.* 1970, resim 1 a,b.

yakınında bulunan ritüel çukurunda büyük baş hayvan kemikleri bulunmuştur. Kemiklerin analiz sonucunda, öküzlere ait olduğu kanıtlanmıştır.¹⁴⁹

II.2.4. Grupların Gelişimi

Okunev sanatının kökenleri Sibirya orman Neolitik Dönemi'ne inmektedir. Zoomorfik konuları, orman hayvanları, ve ahşap figürlerin taşa kopyalanması¹⁵⁰ buna kanıttır. Vadetskaya'ya göre Karasuk ve Tagar Kültürü'nün ortaya çıkması ve gelişmesi büyük ihtimal ile Okunev Kültürü'nden kaynaklanmaktadır.¹⁵¹

Uybat III ve V mezarlık stellerinin Tas-Hazaa tipi tasvirleri en erkenden olarak sanılıyordu.¹⁵² Uybat ve Tas-Hazaa tipleri ise hala tartışılmalıdır. Büyük olasılıkla, Uybat tasvirlerinin kökeni daha erkendir fakat tasvir farklılıkları semantik anlatım farklılığından da kaynaklanabilir.¹⁵³ Okunev radiocarbon analizli tarih M.Ö. 1880 yıldır + 25 yıl. Heidelberg Radiocarbon Lab'te yapılan araştırma Uybat V Mezarlığı'nda 1. Kurganın 3. Mezarı'nda uygun kalıntının çıkmasıyla mümkün oldu.¹⁵⁴ Ayrıca Okunev Kültürü'nün var olmasının sınırı bölgenin güneyi için Andronovo Kültürü'nün yayılmasıyla, kuzeyde ise Karasuk Kültürü'nün gelmesiyle sonuçlanmaktadır, yani bu tarih M.Ö. XIV-XIII. yüzyıla denk gelmektedir.¹⁵⁵

Uybat tipi şematik yüz şekillerini Çernovaya taşlarında da görmek mümkün. Böyle taşların büyük sayısı Lebyajeye I'inde bulunmuştur. Katalogtaki No. 096 stelde Uybat

---

¹⁴⁹ Vadetskaya, E.B., Leontyev, N.V., ve Maksimenkov, G.A. (1980), Pamyatniki okunevskoy kultury, Leningrad, s. 31

¹⁵⁰ Vadetskaya, E.B. (1986), *a.g.e.*, s. 32-33

¹⁵¹ Vadetskaya, E.B. (1986), *a.g.e.*, s. 34-35

¹⁵² Lipskiy, A.N. (1970), Yeniseyskiye izvayaniya. Abakan: Putivoditel, s.163; resim 6

¹⁵³ Leontyev, N.V., ve Kapelko, V.F. (2002), *a.g.e.*, s. 17

¹⁵⁴ Lazaretov, I.P. (1997), *a.g.m.*, s. 40-41.

¹⁵⁵ Vadetskaya, E.B., Leontyev, N.V., ve Maksimenkov, G.A. (1980), *a.g.e.*, s. 41

Grubu yüz tasviri, Çernovaya Grubu Kompleks tip yüz tasvirinin yanında yerleştirilmiştir. Bazı taş heykellerde şematik Uybat yüzleri taşın dar kenarında yer almışlardır, fakat bildiğimiz kadarıyla Uybat ve Tas-Hazaa tip yüz tasvirleri taşın geniş kenarında yerleştiriliyordu. Uybat tipi şematik yüz tasvirleri büyük olasılıkla Okunyevev Kültürü boyunca yapılıyordu. Yüz şekilleri değişik zaman dilimlerinde bazı eklentileri içermeye başlamıştır (katalog anıtlar 023, 039, 062 vs.).

Uybat mezarlıklarında bulunan seramik envanteri Batı Sibirya, Baykal ve Krasnoyarsk seramikle büyük farklılıklar göstermektedir. Uybat seramiği daha çok Günye Batı Altay'daki Novenkoye-6 arkeoloji durağında bulunan kaplara benzerlikleri göstermektedir.¹⁵⁶

Kronoloji bağlantıları antropomorfik Tas-Hazaa ve Çernovaya yüz şekil tasvirleri arasında daha kolaydır ve tek anlamlıdır. Çernovaya mezarlıklarında Tas-Hazaa tipi tasvirleri yoktur. Bazı Tas-Hazaa taşlarının üzerinde Çernovaya tipi hayvan alt grubu boğa resimleri ile kaplanmıştır. Çernovaya Boğa tasvirlerinin önceki resimleri kapatması yaygındır. Örneğin, İzrih-tas Kayası'nda Uybat ve Tas-Hazaa tipi yüz şekilleri Çernovaya tipi hayvan resimlerle kapatılmıştır.¹⁵⁷

Tas-Hazaa yüz şekillerine zaman içerisinde yeni buluşlardan kaynaklanan yeniden gözden geçirme, tasvir unsurlarının yeni anlamlar kazanması ve dolayısıyla Çernovaya tipi yüz tasvirlerini etkilemesi dikkat çekicidir. Örneğin Uybat ve Tas-Hazaa taşlarına sıkça rastlanan göz üstü çizgiler “kaşlar” Çernovaya Grubu'nun yüz çerçevelere yapışık duran yarım dairelere dönüşmüştür (katalog anıtlar 015, 093 vs). Bazen bu yarım daireler yüzün gözleri olarak, bazen da boğa boynuzlarının temeli olarak kullanılmaktadır. Tas-Hazaa tipi taşların yüz şekillerinde rastlanan alındaki dikey çizgi Çernovaya taşlarında üçüncü göz olmaya başlamıştır.

¹⁵⁶ Vadetskaya, E.B., Leontyev, N.V., ve Maksimenkov, G.A. (1980), *a.g.e.*, s. 39

¹⁵⁷ Leontyev, N.V. (1970), *a.g.e.*, resim 3a

Tas-Hazaa kavisli omuz çerçeveleri Çernovaya taşlarında da değişmiştir. Bazıları benzerlikler göstermektedir, büyük ihtimalle onlar erken Çernovaya tip tasvirleridir (şekil 8). Bazı yüz şekillerinde bu omuzların seviyesine yüzü bölen yatay çizgi indirilmiştir, böylece hat yüzün dışına çıkmaya başlamıştır (katalog anıt 093, 107). Sonradan omuzların fonksiyonel, kutsal anlamı unutulduğunda, sadece yüz çerçevesinden çıkan yatay çizgi kullanılmaya devam etmiş olabilir. Bütün bu alt çizgilerin uçları aşağıya sarkıktır (katalog anıt 030, vb). Söz konusu sarkıklık genelde üçgenle veya küçük ovalle vurgulanmıştır. Bu unsur Çernovaya tipi taş heykellerin bir parçası olmuştur.

Tas-Hazaa antropomorfik yüz tasvirlerinin bir özelliği olan radyal ışınlar Çernovaya Grubu'nda nadir olarak rastlanmaktadır. Daha çok 3 ışınlı baş üstü ögeler mevcuttur (katalog anıtlar 030, 062, 071 vb). Tas-Hazaa taşlarında yaygın olan yüksek sivri şapkalar, ise daha detaylı bir şekilde “klasik” taş heykelerde görmek mümkündür, birçok örnekte taşın kendisi bir sivri şapka olarak sayılabilir. Çernovaya Grubu'nda büyük taş heykellerin yanı sıra küçük – minyatür taş heykelleri de vardır. Bu minyatür taşlar başka amaçla yapılmıştır (katalog anıtlar 071, 092 vb). Minyatür taş heykellerin resimleri büyük taşların resimleri ile özdeştir.

Minyatür taş heykellerinin ölçüsüne hayvan başlı “havan” şeklinde heykeler yakındır. Töya Nihri'nde boğa başlı, Karış Nehri'nde balık başlı böyle heykeller bulunmuştur (katalog anıt 127).¹⁵⁸ Her ikisinde baş altı kenarı düzdür.

Bu tür heykellerin Okunyevev Kültürü Dönemi'nde yapılması önceden tartışılıyordu, ama 1997 yılında Biry Nehri'nde vahşi hayvan başlı taş bulunmuştur. Bu eser Okunyevev sanatı kurallarına göre yapılmıştır (şekil 19).¹⁵⁹ Bu buluntunun sayesinde Hakas –

---

¹⁵⁸ Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006)., *a.g.e.*, s. 22

¹⁵⁹ Tarasov, A.Y. (1998). Maliye formy okunyeveskih kamennih izvayaniy. *Yezhegodnaya Mezhdunarodnaya konferenciya po pervobytnomu iskusstvu*, Kemerovo, Kemerovskay oblast, Russian Federation: Ağustos 3-8, s.10

Minusinsk Havzası'nda, Tuva'da ve Moğolistan'da bulunan bir takım küçük havan şeklinde heykellerin Okunyevev Kùltürü'ne ait olduğunu kanıtlamak mümkün oldu.¹⁶⁰ Boğa başlı heykelin boynuzlarının arkasına doğru belirgin kıvrımlarının varlığı, Töya Nehri'nden Okunyevev örnekleri ile paralellik kurmayı sağlamıştır.¹⁶¹

Okunyevev taş anıtlarına nehirde bulunan yüz şekli olan taşı eklemek gerekmektedir (katalog anıt 070). Tanıtım açısından bu yüz tasviri diğer taş heykellerinden farklıdır. Ancak ökertme tekniğiyle yapılmış başına benzer örnekler Okunyevev yüz şekillerin arasında söz konusu nehir taşında benzer örnekleri bulmak mümkündür (katalog anıtlar 044, 119, 120).

Son grubumuz “Djoy” antropomorfik Grubu'dur. Son zamanlara kadar sadece Katalog No. 075 stelle ve kaya resimlerinde temsil edilmiştir. Kaya resimleri sadece Djoy yüz şekillerden oluşan ve kırmızı boya – okra ile yazılmış komplekslerle göstermiştir (şekil 20). Bu komplekslerin en gösterişli temsilcileri dağlık – tayga alanındaki Djoy, Kundusuk ve Arbatı¹⁶² ile Tuba Nehri'nin ağızındaki bir komplekste bulunmaktadır.¹⁶³

Bu anıtların birbirinden uzak mesafede bulunmalarına rağmen her birinde antropomorfik yüz şekli tek motifle yapılmıştır: erevesi olmayan, uçları “Y” şeklinde olan çapraz çizgiler vs. Farklı motifle yapılmış tek örnekler de vardır. Bunlardan biri Arbatı anıtında bulunan yüz şeklidir, bu yüz şekli Uybat ve Tas-Hazaa Grubu'na benzerlik göstermektedir ve dolayısıyla erken örnekler de sayılmaktadır (şekil 20, 1).

Diğer Djoy yüz şekilleri, Uybat Grubu'na şematik yapıım tarzı ile yakın erevesi ve baş üştü özellikli örnekler yoktur. Djoy ve Uybat Grupların arasında önemli

---

¹⁶⁰ Leontyev, N.V. (1975). *Kamenniye figurniye zhezly Sibiri*. Pervobytnaya arheologiya Sibiri. Leningrad: Nauka Izdatelstvo, s.288-289, resim 199

¹⁶¹ Kızlasov, L.R. (1992)., *a.g.e.*, resim 5

¹⁶² Leontyev, N.V. (1978). *Antropomorfniye izobrazheniya okunyeveskoy kultury*. Sibir, Centralnaya i Vostochnaya Aziya v drevnosti. Neolit i epoha metala. Novosibirsk: Izdatelstvo IAET SO RAN, s. 97–98, resim 8; 2

¹⁶³ Sher, Y.A. (1980)., *a.g.e.*, resim 116

farklılıkların olması da dikket çekicidir. Örneğin Uybat yüzlerinde genellikle tek çapraz çizgi dikkat çeker, Djoy yüzlerinde ise birden beşe kadar değişmektedir, Uybat Grubu'nda "Y" şeklinde çapraz çizgilerin ve ağız köşelerin olmamasıdır.

Bahsedilen son iki farklılık Djoy Grubu ile Çernovaya Grubu'nu birbirine yakınlaştırır. Ağız köşeleri Çernovaya yüzlerinde mevcut ayrıca "Y" uçları da görmek mümkündür. Bununla birlikte bazın çapraz şekillerde görülmektedir (şekil 20). Ayrıca Çernovaya tipinde hayvan tasvirlerinin bulunması dikket çekicidir (katalog anıt 104). Bunlara dayanarak Djoy Grubu'nu Çernovaya'nın alt grubu olarak düşünebiliriz. Fakat Djoy taşlarının yaygın olduğu dönemde Çernovaya tipi yok almaya başlamıştır.

Djoy taşlarının geç döneme tarihlendirilmesine L.R. Kızlasov karşı çıkmıştır.¹⁶⁴ Ona göre bu taşlar tam tersine en erken döneme aittir. Çünkü çerçevesi olmayan yüz şekilleri Neolitik Çin Yanşao Kültürü'nün seramik eşyalarında ve yine Neolitik dönemi ile tarihlenen Amur bölgesi kayalarında görülmektedir. Yenisey bölgesinde de çerçevesi olmayan bu tür yüzleri erken dönemde görmek mümkündür, ama daha geç Çernovaya taşlarında da çerçevesi olmayan yüzler mevcuttur (katalog anıtlar 031, 038, 065 vb.). Okunyeve taşlarının ikincil kullanımı araştırmacılar arasında bilinen bir olgudur, dolayısıyla Djoy Tipi yüz şekillerin hangi döneme ait olduğunu hala tartışma konusudur.¹⁶⁵

Okunyeve gömme geleneği bazı önemli kült eşyaları içermektedir. Bu eşyalar Okunyeve taş heykelleri diğer Okunyeve anıtlarla birbiriyle bağlantı kurmasına yardımcı olmaktadır. Bu gömme geleneği eşyalar arasında minyatür kemik levhalarında ve taşlı çubuklarda gösterilmiş insan başı tasvirleri vardır (şekil 21). Araştırmacılar bu levhaları Okunyeve Kültürü'ne ait taş heykeller ile kıyaslar ve bunları da aynı döneme ait olarak

---

¹⁶⁴ Kızlasov, L.R. (1986), *a.g.e.*, s. 168 – 169.

¹⁶⁵ Leontyev, N.V., ve Kapelko, V.F. (2002), *a.g.e.*, s. 19.

kabul eder. Bazı tarihçiler söz konusu levhaları gerçekçi tip taşlarla kıyaslıyorlar, ama bu tip insan yüzleri olan taşlar ile söz konusu levhalar arasındaki tek benzerlik – gerçekçi insan yüzüdür.¹⁶⁶ Bununla birlikte insan başı kemik levhaları “Hıs Tas” taş heykelle kıyasladığımızda önemli ortak taraflar bulunmaktadır.¹⁶⁷

Leontyev ve Yesin tarafından yapılan “yüzeyde kopyalama” ile yeni unsurlar belli olmuştur, bunların arasında: levhalar için geleneksel şakak yanı üç daire, yüz şeklinin vücudunda olan ve Messerschmidt tarafından kayıtlanmış çizgiler (şekil 3). Bu şekil “Hıs Tas” taş heykeli Çernovaya VIII mezarlıktaki stel fragmanındaki “doğum yapacak” kadına benzemektedir. “Doğum yapacak” kadının “Hıs Tas”ta olduğu gibi vücudu çapraz çizgilerle çizilmiştir (katalog anıt 006, şekil 3). “Hıs Tas” anıtının sol kenarında kavisli askılar görülmektedir, aynı kavisli askılar Katalog Nu.018 stelde “güneşyüzlü” yüz şeklinde de mevcuttur. “Hıs Tas” vücudunun solunda ana tasvirin üzerinde boğa figürü yer almaktadır. “Hıs Tas”ın saç çizgileri boğa figürün üzerinde görünmektedir çünkü ana resmin çizgileri daha derindir. Bu tip boğa figürleri Çernovaya VIII taşlarında görmek mümkündür.¹⁶⁸ Aynı boğalar taş heykellerinde de görünmektedir. Örneğin katalogtaki 059 numaralı taş heykelde aynı tip boğa figürleri birbirine karşı olarak yüzün üstüne yerleştirilmiştir. Diğer anıtlarda boğa resimleri ana tasvirin üzerinde yerleştirilmiştir (katalog nu. 068). Böylece “Hıs Tas” taş heykeli diğer taşlı anıtlara göre daha uyumlu bir rol oynamaktadır. Kadın baş tasvirli minyatür levhalar, “doğuracak kadın” tasvirleri ve bütün Çernovaya “kompleks” alt tipi “Hıs Tas” taş heykeli ile bağlamaktadır.

Bazı taş levhada iki tarafında antropomorfik yüz tasvirleri ilgi çekmektedir. Bununla Çernovaya VIII mezarlığı’nda minyatür başlar bulunmuştur (şekil 21, 4). Söz konusu yüz şekli karşılıklı duran kavisli iki çizgiyle vurgulanmıştır. Bu tip karşılıklı çift çizgiler genellikle taş heykellerinin tepesinde yer alır (katalog anıt 009, 053 vb).

¹⁶⁶ Sher, Y.A. (1980)., *a.g.e.*, s. 221

¹⁶⁷ Kızlasov, L.R. (1986)., *a.g.e.*, s. 286–287

¹⁶⁸ Leontyev, N.V. (1980)., *a.g.e.*, tablo XXX–XXXI

Kompleks tipi taşların yüz şekillerinin bir bölümü aynı karşılıklı duran kavisli çizgiler tasvirin üst katını vurgulamaktadır (katalog anıt 034, 035, 037 vb). Daha genişçe ağız uçlarıyla benzerlik kurulabilir. Bu tür ağız uçları farklı Okunyevev grup taşların arasında hem antropomorfik hem de zoomorfik tasvirler yer alır (katalog anıt 104, 111).

Okunyevev Kùltürü mezarlığındaki eşyalar üzerinde bir takım "Okunyevev işareti" olarak adlandırdığımız simgeler ortaya çıkmıştır. Okunyevev işareti birçok Rusya ve Dünya araştırmacı tarafından "solar" olarak bilinmektedir fakat biz bunu Okunyevev işareti olarak adlandıracğıız. Bu Okunyevev işaretleri Çernovaya taş heykellerinin özgü unsurlardır.

Askız Kasabası'nın Okunyevev mezarlığında bulunan iki kâsenin altında değişik formda işaret bulunmuştur.¹⁶⁹ Bunlarda birinde 6, diğesinde 9 tane ışın vardır, fakat klasik işaretlerde sadece 4 tane ışın mevcuttur. Klasik 4 ışınlı Okunyevev işareti (şekil 22) Lebajeye Mezarlığı'nda kırmızı boya ile kap dibinin alt tarafında, ana desenin üzerine yerleştirilmiştir (şekil 23, 2). Uybat V Mezarlığı'nda bulunan taş levha kare formdadır oyalanmıştır (şekil 23, 1). Bu işaret 4 ışılı boğa boynuzlarıyla süslenmiştir. Kare formu diğerev anıtsal taş heykellerdeki Okunyevev işaret ile yakınlaşır (katalog no. 036, 037).

Taş heykelleri tarihleyen objeler arasında Çernovaya VIII Mezarlığı'nda bulunan iki kùlt eşyayı saymak mümkündür. Bunlar, antropomorfik yüzlerin baş üstü unsurları olan vazolar (şekil 23, 4), yontulmuş iki hayvan başlı boynuzlu değnektir (şekil 23, 5). Bu tür eşyalar taş heykellere, ikonografi açısından değil içerik açısından benzerlik göstermektedir.

İki kap fragmanından bahsedecek olursak fragmanlarda antropomorfik figürler yer almıştır, figürün başları kavisli ışınlarla süslenmiştir (şekil 21,6). İkonografi açısından bu

---

¹⁶⁹ Lipskiy, A.N. (1952). *Afanasyefskiye pogrebeniya v Khakassii*. Kratkiye soobsheniya Instituta istorii materialnoy kultury. Moskova: Nauka Istadelstvo, s. 71–73, resim 27, 4,5.

figürler Tas-Hazaa tip tasvirlerle yakındır. Fragmanlar Askız kasabasının yanındaki kurganın dışında bulunmuştur. Pauls'a göre bunlar Okunyevev Kùltürü'ne aittir.¹⁷⁰

Araştırmamızda anlattığımız mezar eşyaları bize çoğunlukla Hakas-Minusinsk Havzası'nda bulunan taş heykellerinin Okunyevev Kùltürü'ne ait olduğunu göstermektedir. L.R. Kızlasov söz konusu taş heykellerin Okunyevev Kùltürü'ne ait olmasını reddetmektedir.¹⁷¹ Ancak arkeolojik çalışmalarda evcil hayvan kemikleri dışında herhangi bir tarihleme objesi bulunmamıştır. Çukurların dışında ise küçük Neolitik seramik parçaları ele geçmiştir. Bu parçacıklar büyük ihtimal ile ritüel sırasında düşürülmüştür. Yesin'a göre bu parçacıklar Menhir veya stelin kuruluş ritüel ile alakalı değildir ve farklı dönemde düşürülmüş olabilirler.¹⁷² Bilinmiş mezarlar arasında kayıta geçirilmemiş Çül Çaatası'nda bulunan ve hangi arkeoloji kùltürüne ait olduğunu bilinmeyen bir mezar vardır. Bu mezar Okunyevev yüz çerçevesi ve ışınları olan stel ile kapatılmıştır. L.R. Kızlasov bu stelin Eneolitik Çağ'a¹⁷³ ama Vadetskaya'ya ve Hudyakov'a göre bu mezar Geç Orta Çağ'a aittir demektir.¹⁷⁴

Taş heykellerini Okunyevev Kùltürü'yle tarihlemek için başka bir kanıt da bulunmuştur, Dağlık Altay'da Karakol Kùltürü'ne ait mezarlık taşlarında süslemeler ve bunlar özellikle gömme geleneği için yapılmıştır.¹⁷⁵ Konu ve ikonografi açısından onlar Tas-Hazaa tipi taş heykellerine çok yakındır. Okunyevev antropomorfik tasvirleri Samusk

---

¹⁷⁰ Pauls, E.D. (1997). *Dva okunyeveskih pamyatnika na yuge Khakassii*. Okunyeveskiy sbornik, Saint Petersburg: Petro-RIF Izdatelstvo, s. 126–127, resim 4.

¹⁷¹ Kızlasov, L.R. (1986)., *a.g.e.*, s. 97–135.

¹⁷² Leontyev, N.V., ve Kapelko, V.F. (2002)., *a.g.e.*, s.24.

¹⁷³ Kızlasov, L.R. (1986)., *a.g.e.*, s. 161–168.

¹⁷⁴ Vadetskaya, E.B. (1988). *Drevneyshiye mogili Khakassii*. Hronologiya i kulturnaya prenadlezhnost pamyatnikov kamennogo i bronzovih vekov Yuzhnoy Sibiri. Barnaul: Izdatelstvo Altaysgogo universiteta, s. 47.

¹⁷⁵ Kubarev, V.D. (1998b)., *a.g.m.*, s. 40.

Kültürü'nün seramiğiyle benzerlikler göstermektedir.¹⁷⁶ Bu kültür Tunç Çağı'na tarihlendirilmektedir.

Tuva'da 1968 – 1980 yıllar arasında Aymırlık Mezarlık tarlada Tunç Çağı'na ait kurganda gerçekleşen kazılarda iki bakır bıçak bulunmuştur. Biri Okunyeu Uybat diğeri ise klasik Çernovaya kurganlarında bulunan bıçaklar ile eşitlerdir.¹⁷⁷ Ayrıca Aymırlık seramik envanteri Okunyeu seramik geleneğiyle benzerlik taşır.¹⁷⁸ Rus-Alman arkeoloji gezisi 2000-2004 yıllarında Tuva'daki, Turan Uyuk çukurunda bulunan ritual ve gömme alanı Arjan-2'nde kazılar gerçekleşti, kazmalar sırasında kurganın üst katında Bozkır Dönemi'nden önceki kültürlere tarihlenen petroglifli taş levhalar bulunmuştur. Sonra erken bozkır kurganının altında Okunyeu Kültürü'ne ait kültürel tavan bulunmuştur. Tuva'da bulunan Okunyeu Kültürü Hakas-Minusinsk Havzası'ndaki Okunyeu Kültürü'nden farklılık göstermektedir.

Son yıllarda Okunyeu Kültürü'yle ilgili sorulardan biri Okunyeu Kültürü geleneklerinin uzun sürmüş olması ile ilişkilidir. Değişik zamanlarda bu konuyla ilgili farklı sorular sorulmuştur. Cevaplamış soruların arasında: Okunyeu insanların Karasuk Kültürü'nün oluşmasına katkıda bulunması, Karasuk Torgajak Yerleşim yerinde Okunyeu yüz şeklinde olan taşın bulunması ve dolayısıyla Karasuk halkının Okunyeu tanrılarına saygı göstermesidir.¹⁷⁹ Toora Daş arkeoloji durağında Okunyeu kültürel tabakası geç Karasuk kültürel tabakasının hemen hemen altında yatmaktadır. Özellikle bundan dolayı Semenov Okunyeu Kültürü'nün türemişlerinin Bozkır Dönemi'ne kadar kaldığından söz etmektedir. Bozkır Dönemi İç Asya'da Arjan 2 Kurganı'nın tarihlemesine göre M.Ö. VIII.

¹⁷⁶ Leontyev, N.V. (1978)., *a.g.e.*, s.97-99.

¹⁷⁷ Stambulnik, E.U., ve Chugunov K.V. (2006). *Pogrebeniye epohi bronzi*. Okunyevskiy sbornik 2. Saint Petersburg: Izdatelstvo Saint Petersburg Gosudarstvenniy Universitet, s. 302.

¹⁷⁸ Stambulnik, E.U., ve Chugunov K.V. (2006)., *a.g.m.*, s. 302.

¹⁷⁹ Savinov, D.G. (1997b)., *a.g.m.*, s. 20.

– IX. yüzyılları kapsar.¹⁸⁰ Mendelstam’a göre Tuva’daki erken Bozkır Dönemi’ne ait taş sandık gömmeleri Okunye mirasıyla alakalı olabilir.¹⁸¹ Karasuk II ve VIII Okunye Kurganı’nın üst yapısının dört yön şeklinde yapılması¹⁸² ve Tuyim’de bulunan gömme ve ritüel kopleksinin planı.¹⁸³ İç Asya’da yaşamış Hereksurların planlama tekniğinde devamı bulunmaktadır. Ayrıca Savenova göre Hereksurların Olen taşların yanında ritüel (kurbanlık yeri) yerinin olması Okunye ritüel taşlarının olduğu gibidir.¹⁸⁴ Olen taşlarında olan antropomorfik tasvirlerin bazıları Okunye zoomorfik yüzleri ile yakınlık göstermektedir.¹⁸⁵

Vadetskaya’ya göre Okunye insanların Andronovo baskısından Tuva’ya göç edip sonra Taştık döneminde Hakas-Minusinsk Havzası’na geri dönmüşlerdir.¹⁸⁶ Okunye geleneklerin Güney Sibirya kültürlerin arasında kendi göstermelerinden söz etmek mümkündür. Kısaca diyebilirizki Okunye Kültürü’nün Bozkır sanatına etkisi oldukça fazladır.

---

¹⁸⁰ Semyonov, V.A. (1984). *O dvuh etapah okunyevskey kultury v Tuve*. Problemy istorii Tuvy. Kyzyl: Tuvinskoye knizhnoye Izdatelstvo, s. 261.

¹⁸¹ Mendelstam, A.M., ve Stambulnik, E.U. (1980). *O nekotorykh problemakh ranney istorii kochevnikov Tuvi*. Noveyshiye issledovaniya po arheologii Tuvi i etnogenezu tuvincev, Kyzyl: Izdatelstvo Centr RHTU, s. 53-54.

¹⁸² Komarova, M.N. (1981). *Svoyeobraznaya gruppa eneoliticheskikh pamyatnikov na Yeniseye*. Problemy zapadnosibirskoy arheologii. Epoha kamnya i bronzy. Novosibirsk: Izdatelstvo NGU, resim 1-7

¹⁸³ Kızlasov, L.R. (1986), *a.g.e.*, s. 30.

¹⁸⁴ Savinov, D.G. (1997a), *a.g.m.*, s. 142-143.

¹⁸⁵ Savinov, D.G. (1997a), *a.g.m.*, s. 140.

¹⁸⁶ Vadetskaya, E.B. (1986a). *Arheologicheskiye pamyatniki v stepyakh Srednego Yeniseya*. Moskova: Nauka Izdatelstvo, s. 36.

III. BÖLÜM. KATALOG

Katalog No:001

Çizim No: 001

Resim No: 001

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: 1971 yılında Minusinsk Martyanov Bölge Müzesi'ne getirilmiştir.

Müze Envanter No: MKM ОФ А 10029/8(8. figür)

Taşın Cinsi: Gri Granit

Boyutları:

Yükseklik: 145 cm

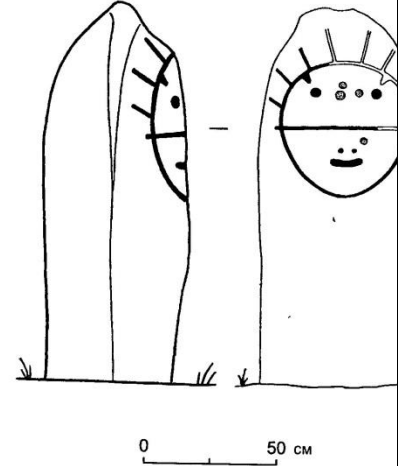
Genişlik (üst, orta, alt): 65cm(orta)

Kalınlık: 55 cm

Tanımı: Uybat Çaatas'ın birinci heykeli (Üst-Abakan ilçesi Hakas Cumhuriyeti). Kurganda Menhir olarak kullanılmıştır. Çarkov Köyü'nün güney batısına 4 km uzaklıkta, Uybat bozkırında Uybat Nehri'nin sağ kıyısında bulunmaktaydı.

Taş heykelin kabuğu yer yer dökülmüştür. Taşın ön tarafına oval şekilde antropomorfik yüz yontulmuştur. Yüz, ortadan bir yatay çizgi ile iki bölüme ayrılmıştır. Yüz tasvirinin üst bölümünde yuvarlak iki göz yer almaktadır. Alt bölümünde ise kalın çizgiyle, gülümseyen ağız ve onun üzerinde küçük iki noktayla burun delikleri gösterilmiştir. Yüzün üst bölümünde ışınlar bulunmaktadır.

Katalog No:002

Çizim No: 002

Resim No: 002

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: 1981 yılında L.R. Kızlasov tarafından Hakas Milli Bölge Müzesi'ne getirilmiştir.

Müze Envanter No: 314-/3

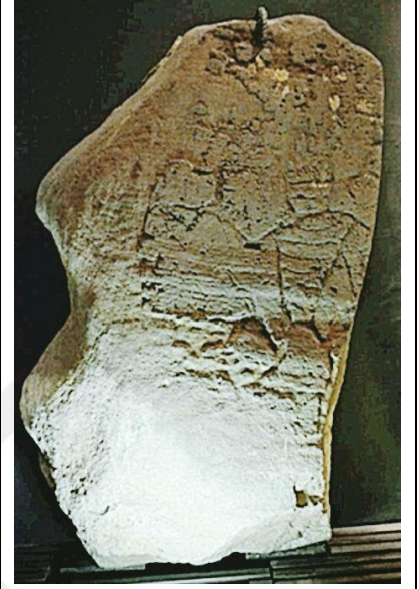
Taşın Cinsi: Kahverengi Kumtaşı

Boyutları:

Yükseklik: 75 cm

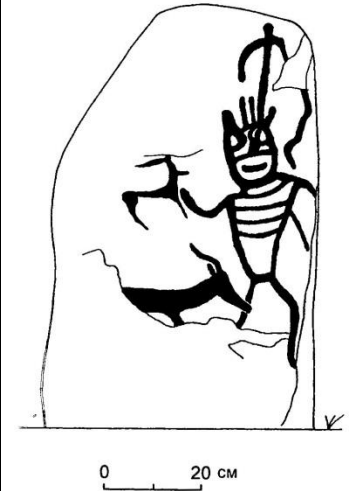
Genişlik (üst, orta, alt): 62cm(orta)

Kalınlık: 74 cm

Tanımı: Pulankul Tagar Kurganı'ndaki Taş heykeli (Pulankul Köyü, Askiz ilçesi, Hakas Cumhuriyeti). Pulankul Köyü'nün 250 m kuzey doğusunda bulunan Tagar Kurganı'ndaki taş, Menhir olarak kullanılmıştır.

Taşın birçok yerinde taş kabuğu dökülmüş durumdadır. Süslemenin yer aldığı yüzeyde, insan betimlemesinin yanında iki geyik tasviri de yer almaktadır.

Katalog No:003

Çizim No: 003

Resim No: 003

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: 1954 yılında Lipskiy tarafından Hakas Milli Bölge Müzesi'ne getirilmiştir.

Müze Envanter No: 304/5

Taşın Cinsi: Gri Kumtaşı

Boyutları:

Yükseklik: 145 cm

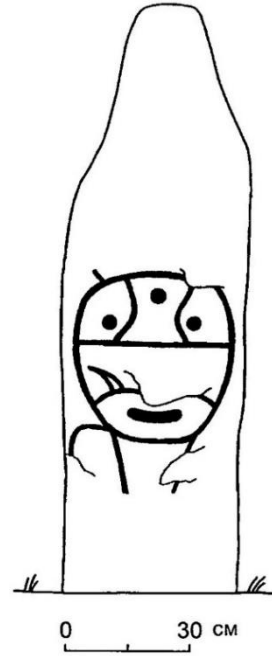
Genişlik (üst, orta, alt): 20cm(orta)

Kalınlık: 50 cm

Tanımı: Çaptıkov Çaatası'ndaki Taş heykel (Beya İlçesi, Hakas Cumhuriyeti) Çarkov Köyü civarında bulunan Orta Çağ Kurganı'nda menhir olarak kullanılmıştır.¹⁸⁷

Taşın kabuğu yer yer dökülmüş durumdadır. Taşın ön tarafında oval biçimli yüz yer almaktadır. Yüz, ortasından yatay bir çizgiyle iki bölüme ayrılmaktadır. Üst bölümünde 3 yuvarlak göz vardır, gözler birbirlerinden dikey eğri çizgilerle ayrılmaktadır. Yüzün alt bölümünde kalın çizgiyle belirtilmiş gülümseyen ağız yer almaktadır. Ağızın üzerinde eğri yatay çizgiyle belirtilmiş bıyık yer almaktadır. Bıyık çizgisinden sağ göze doğru boynuz çeklinde bir çıkıntı bulunmaktadır. Büyük ihtimal ile sol gözün altında da aynı çıkıntı yer almaktaydı fakat birtakım kırılmalar sebebiyle bu alan kaybolmuştur. Ayrıca yüzün üzerindeki ve altındaki tasvirlerden bazı parçalar da kaybolmuştur, sadece anlamsız çizgiler kalmıştır.

¹⁸⁷ Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., ve Yesin, Y.N. (2006)., *a.g.e.*, s. 79.

Katalog No:004

Çizim No: 004

Resim No: 004

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: 1954 yılında Hakas Milli Müzesi'ne Lipskiy tarafından getirilmiştir.

Müze Envanter No: 304/58

Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

Yükseklik: 230 cm

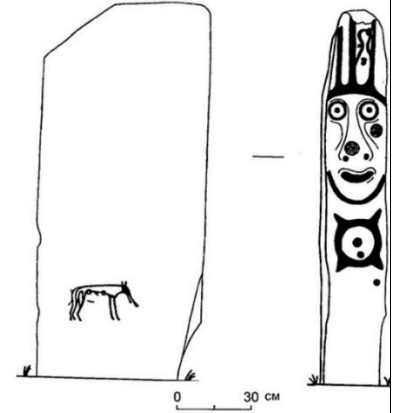
Genişlik (üst, orta, alt): 25cm(orta)

Kalınlık: 75 cm

Tanımı: Baza Nehri'nin ağzındaki Taş heykel (Askiz İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Baza Nehri'nin biraz yukarısında, Askiz Nehri'nin sol kıyısında toprak işleri sırasında bulunmuştur.¹⁸⁸

Taş heykelin ön tarafında (yukarıdan - aşağıya) dikey olarak yerleştirilmiş üç ışın bulunan antropomorfik özellikler gösteren yüz: iki göz, burun, sol gözün altında ve burunda 2 yuvarlak leke, gülümseyen ağız ile birlikte yer almaktadır. Yüzün altında Okunyev işareti (dört çıkıntısıyla halka) ve halkanın ortasında nokta bulunmaktadır. Taş heykelin sağ

¹⁸⁸Lipskiy, A.N. (1954)., *a.g.e.*, s. 48.

tarafında kurda benzeyen bir hayvan tasviri yer almaktadır. Sol tarafında ise dişil siluet: (yukarıdan - aşağıya) 3 göz, ağız ve göğüs ile birlikte betimlenmiştir. Taşın arka tarafında (yukarıdan aşağıya) birbirinden farklı 5 antropomorfik özellik gösteren yüz yer almaktadır.

Katalog No:005

Çizim No: 005

Resim No: 005

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: 1950 yılında Hakas Milli Bölge Müzesi'ne Lipskiy tarafından getirilmiştir. ¹⁸⁹

Müze Envanter No: 304/61

Taşın Cinsi: Kahverengi Kumtaşı

Boyutları:

Yükseklik: 90 cm

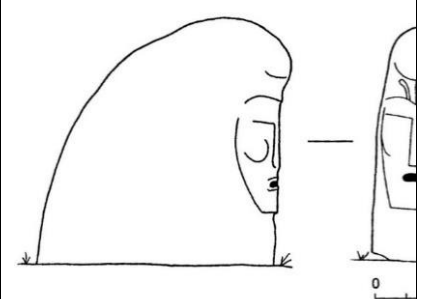
Genişlik (üst, orta, alt): 20cm(orta)

Kalınlık: 90 cm

Tanımı: “Hız köze” (Kız taş heykel) taş heykeli, Beltırı Köyü çevresi, Askiz ilçesi, Hakas Cumhuriyeti). Hır Çolı Deresi'nin ağzında bulunan Tagar Kültürü'ne ait kurgan da Güney – Batı doğrultusunda yönlendirici Menhir olarak kullanılmıştır. ¹⁹⁰

Taş heykelin ön tarafında antropomorfik özellikler gösteren yüz: (yukarıdan - aşağıya) birbirine bitişik iç bükey kaşlar ve yukarıya doğru eğri uzantılar yer almaktadır. Kaşların altında ince çizgilerle gözler belirtilmiştir. Gözleri ifade eden çizgiler aşağıya doğru inerek burun oluşturmaktadır. Ağız kalın kısa bir çizgiyle gösterilmiştir. Yüz, daha net belirtilmek için çizgi ile çevrelenmiştir.

¹⁸⁹Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

¹⁹⁰Kızlasov, L.R. (1986)., *a.g.e.*, s.72.

Katalog No:006

Çizim No: 006

Resim No: 006

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: XIX. yüzyılın sonundan itibaren Minusinsk Martyanov Bölge Müzesi'nde saklanmaktadır.¹⁹¹

Müze Envanter No: MKM ОФ Ac 10(13. figür)

Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

Yükseklik: 67 cm

Genişlik (üst, orta, alt): 70cm(orta)

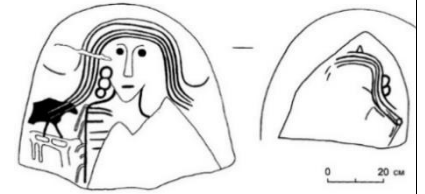
Kalınlık: 12 cm

Tanımı: “Hıs Tas” (Kız Taş) bir stel olarak yapılmıştır (Yes’ Nehri, Askiz ilçesi, Hakas Cumhuriyeti). 1722 yılında ilk kez Avrupalı Sibirya araştırmacısı D.G. Misserschmidt tarafından, bugünkü Üst-Yes’ Köyü’nden 2 km uzaklıkta bulunmuştur.¹⁹²

Stelin ön tarafında kadına benzer, büst şeklinde insan figürü yer almaktadır. Figürün vücut bölgesinde az görünen iki çapraz çizgi bulunmaktadır.

Kadın figürü (yukarıdan - aşağıya) omuzlara kadar saçlar, iki yuvarlak göz, kaşlardan inen uzun burun, ağız ve sivri çeneden oluşmaktadır. Yüzün sağ tarafında, kulak bölgesinde küpe olarak nitelendirilebilen yukarıdan aşağıya sırayla üç halka bulunmaktadır. Sağ omuz diğerinden daha

¹⁹¹Minusinsk Martyanov Müzesi *a.g.d.* 2014.

¹⁹²Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., ve Yesin, Y.N. (2006)., *a.g.e.*, s. 80

üsttedir. Görünmeyen sağ kolda 6 yatay çizgi dikkat çekmektedir. Aynı bölgede fakat dışarıya doğru yapılmış eğik 5 uzantı görünmektedir. Sağ tarafta saçların bittiği yerde boynuzsuz boğa figürü yer almaktadır, araştırma sırasında boğanın sonradan çizilmiş olduğu anlaşılmıştır.

Katalog No:007

Çizim No: 007

Resim No: 007

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: 1956 yılında Hakas Milli Bölge Müzesi'ne Lipskiy tarafından getirilmiştir. ¹⁹³

Müze Envanter No: 304/63

Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

Yükseklik: 245 cm

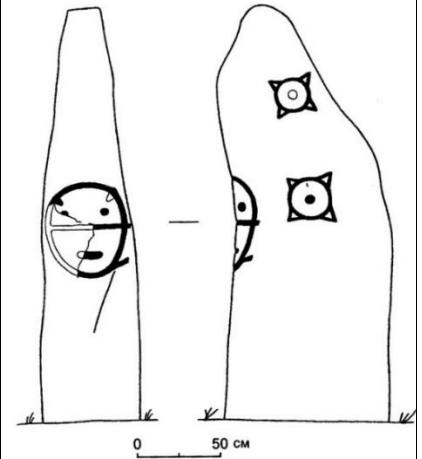
Genişlik (üst, orta, alt): 45cm(orta)

Kalınlık: 85 cm

Tanımı: Töya Nehri'nin aşağısındaki kurganda bulunan taş heykel (Askiz ilçesi, Hakas Cumhuriyeti). Tagar Kurganı'nın batı köşesinde ters şekilde bulunmuştur. ¹⁹⁴

Taş heykelin ön tarafında topraktan çıkan taşın tam ortasında yontulmuş olarak antropomorfik özellik gösteren yuvarlak yüz bulunmaktadır. Yüz ortadan yatay bir çizgiyle ikiye bölünmüştür. Üst kısımda, geniş aralıklı yuvarlak 2 noktayla gözler gösterilmiştir. Yüz çerçevesinden gözlere doğru olan iki uzantı kaşları betimlemektedir. Yüzün alt yarısında ağız yer almaktadır. Taşın sol tarafında iki Okunyeve simgesi bulunmaktadır. Daha küçük olan yukarıda tutulmuştur, diğeri ise yüz ile aynı hizada yer almaktadır.

¹⁹³Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

¹⁹⁴Lipskiy, A.N. (1970)., *a.g.e.*, s. 56.

Katalog No:008

Çizim No: 008

Resim No: 008

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: 1952 yılında Hakas Milli Bölge Müzesi'ne Lipskiy tarafından getirilmiştir. ¹⁹⁵

Müze Envanter No: 397/1

Taşın Cinsi: Gri Kumtaşı

Boyutları:

Yükseklik: 250 cm

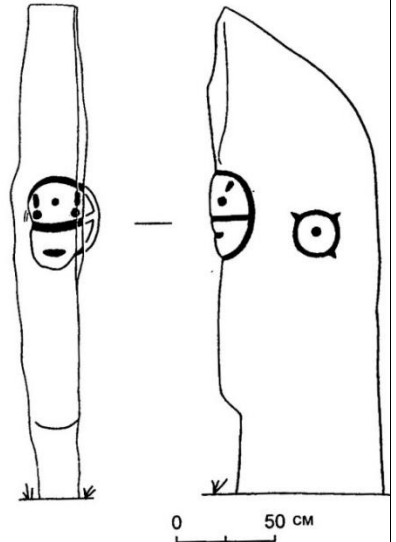
Genişlik (üst, orta, alt): 30cm(orta)

Kalınlık: 85 cm

Tanımı: Kamişta Nehri'nin ağzında bulunan kurgandaki taş heykel (Askiz İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Erken Tagar Kurganı'nın kuzey köşesinde durmaktaydı. ¹⁹⁶

Taş heykelin ön kısmında antropomorfik yüz yer almaktadır. Yüzün sol kısmı taşın sol tarafına doğru çıkmaktadır. Yüz, ortadan yatay bir çizgiyle ikiye bölünmüştür. Üst yarısında 3 göz yer almaktadır. 3. göz alın bölgesindedir. Sağ ve sol gözlerin üstünde damla şekli ile kaşlar gösterilmiştir. Yüzün alt kısmında ağız yer almaktadır. Taşın sol tarafında yüzle aynı seviyede Okunyev simgesi bulunmaktadır. Okunyev simgesinin 4. çıkıntısının olmaması da dikkat çekicidir.

¹⁹⁵Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

¹⁹⁶Lipskiy, A.N. (1970)., *a.g.e.*, s. 43

Katalog No:009

Çizim No: 009

Resim No: 009

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Lipskiy tarafından Hakas Milli Bölge Müzesi'ne getirilmiştir. ¹⁹⁷

Müze Envanter No: 397/2

Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

Yükseklik: 140 cm

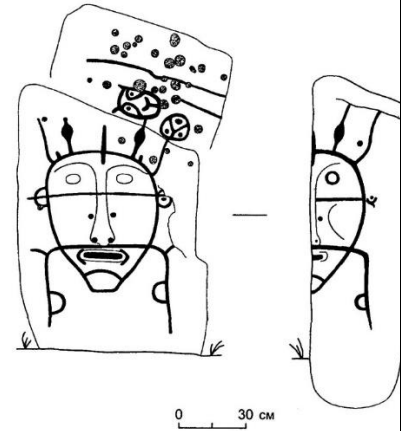
Genişlik (üst, orta, alt): 45cm(orta)

Kalınlık: 40 cm

Tanımı: Patankov Köyü'nün çevresindeki kurganda bulunan taş heykel (Şıra İlçesi, Hakas Cumhuriyeti), Çörnoye Gölü'ne giden yolda olup, Beliy İyus Nehir Köprüsünün 4 km kuzeyinde bulunan Tagar Kurganı'nın içinde yer almaktaydı (Gölden 1 km uzaklıkta).¹⁹⁸

Taşın ön kısmında antropomorfik yüz yer almaktadır. Yüz (yukarıdan-aşağıya): Yatay bir çizgiyle ikiye bölünmüştür, üst kısmında oval şeklinde iki kaş bulunmaktadır, burun kaşlardan başlamakta ve yüzün alt yarısında bitmektedir. Alın kısmının ortasında dikey olarak yerleştirilmiş ışın yer almaktadır. Yanlarında ise şişlikleri olan daha 2 çıkıntı daha vardır. Ayrıca geniş tutulmuş boynuzla da bulunmaktadır. Yüzü bölen çizgi ile aynı düzeyde yuvarlak kulaklar yer almaktadır. Burun delikleri yuvarlaktır ve tamdır. Delikler

¹⁹⁷Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

¹⁹⁸ Vadetsakaya, E.G. (1969), *a.g.e.*, s. 43.

ile ve bölen çizginin arasında burnun her iki tarafında birer nokta daha vardır. Burnun altındaki ağız sağdan ve soldan tırnakların içine alınmıştır. Ağız ve burun arasında “n” formunda bıyık vardır. Söz konusu bıyığın alt kısmında her iki tarafta içeri doğru yarım halka şeklinde çıkıntılar görülmektedir.

Taşın tepesinde iki küçük yüz daha yer almaktadır.

Katalog No:010

Çizim No: 010

Resim No: 010

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: 1953 yılında Hakas Milli Bölge Müzesi'ne Lipskiy tarafından getirilmiştir. ¹⁹⁹

Müze Envanter No: 314/1

Taşın Cinsi: Gri Kumtaşı

Boyutları:

Yükseklik: 180 cm

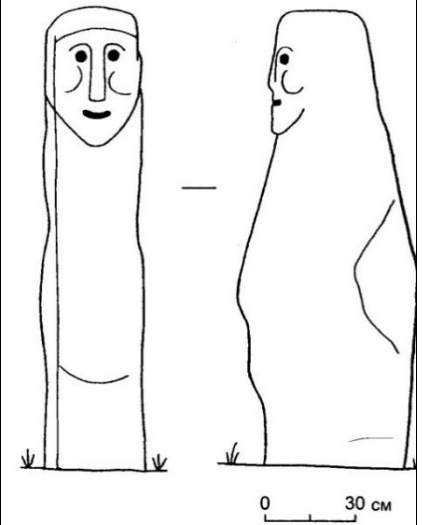
Genişlik (üst, orta, alt): 25cm(orta)

Kalınlık: 45 cm

Tanımı: Ninya Nehri'ndeki Çaatas Kurganı'na ait taş heykel (Ust – Abakan İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Kamışta Nehri'nin doğduğu yerin yakınlarında, Ninya Nehri'nin sol kıyısında bulunan Çaatas Kurgan'larının birinde bulunuyordu. ²⁰⁰

Taşın ön tarafında, en üst kısma yontulmuş antropomorfik yüz yer almaktadır. Yüz; yuvarlak gözler, kaşlardan inen uzun burun, gülümseyen ağız ve sivri çeneden oluşmaktadır. Ayrıca yuvarlak yanaklar da belirtilmiştir. Taş heykel bel kısmında öne ve arkaya doğru kalınlaşmaktadır.

¹⁹⁹Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

²⁰⁰Lipskiy, A.N. (1979), *a.g.e.*, s. 55.

Katalog No:011

Çizim No: 011

Resim No: 011

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne Lipskiy tarafından getirilmiştir. ²⁰¹

Müze Envanter No: 314/2

Taşın Cinsi: Kahverengi Kumtaşı

Boyutları:

Yükseklik: 135 cm

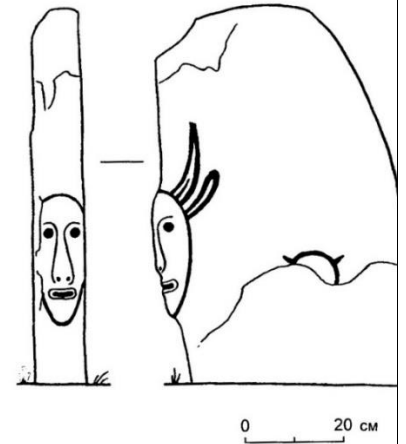
Genişlik (üst, orta, alt): 15 cm(ortalama)

Kalınlık: 80 cm

Tanımı: Solyonoozernoye Köyü'nün civarında bulunan taş heykel (Şıra İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Solyonoozernoye Köyü'nden Şıra tren istasyonuna giden yola 1 kilometre uzaklıktadır.²⁰²

Söz konusu taşın ön tarafında toprağa yakın olarak antropomorfik yüz yontulmuştur: Taş üzerinde yuvarlak gözler, kaşlardan inen uzun burun, burun delikleri ve ağız yer almaktadır. Taşın sol tarafında ağız ve burun seviyesinde, büyük ihtimalle, Okunyeve işareti mevcuttur çünkü taştaki kırılmalar nedeniyle simgenin alt yazısını görmek mümkün değildir. Taşın arka tarafında, gözler ve alın ile aynı düzeyde başka bir Okunyeve işareti de bulunmaktadır. Bu işaret dikdörtgen formda olup net olarak görülebilmektedir.

²⁰¹Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

²⁰²Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., ve Yesin, Y.N. (2006)., *a.g.e.*, s.90.

Katalog No:012

Çizim No: 012

Resim No: 012

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: 1952 yılında Hakas Milli Bölge Müzesi'ne Lipskiy tarafından getirilmiştir. ²⁰³

Müze Envanter No: 314/4

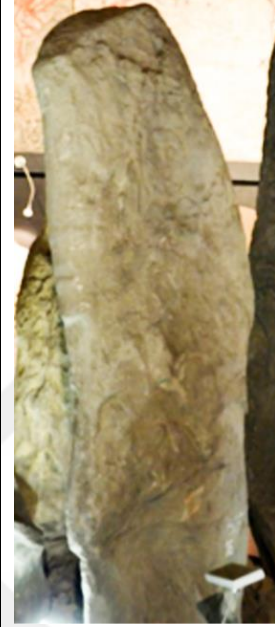
Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

Yükseklik: 180 cm

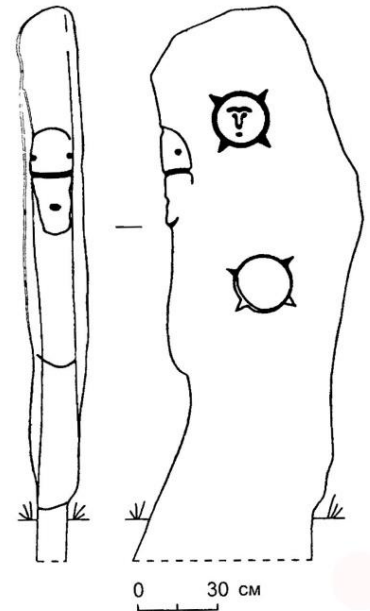
Genişlik (üst, orta, alt): 20cm(orta)

Kalınlık: 70 cm

Tanımı: Safronov Köyü'nün civarındaki kurganda bulunan taş heykel (Askiz İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Köyün civarındaki Tagar Kurganı'nın kuzey doğu duvarında menhir olarak kullanılmıştır. Ön tarafı doğuya doğru bakmaktaydı. ²⁰⁴

Taşın ön tarafının üst kısmında zoomorfik yüz yer almaktadır. Yüz ortadan yatay çizgiyle ikiye bölünmüştür. Üst kısmında geniş aralıklı yuvarlak gözler, alt kısmında küçük ağız vardır. Taşın ön tarafında göbek şeklinde bir kavis mevcuttur. Taşın sol tarafında yüzle aynı hizada Okunyev işareti vardır. İşaretin içinde kaşları bitişik ve küçük ağızlı antropomorfik yüz yer almaktadır. Simgenin boynuzları tamdır. Aynı tarafın ortasında içi boş başka bir Okunyev işareti daha vardır.

²⁰³Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

²⁰⁴Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., ve Yesin, Y.N. (2006)., *a.g.e.*, s.95

Katalog No:013

Çizim No: 013

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne Lipskiy tarafından getirilmiştir. ²⁰⁵

Müze Envanter No: 314/7b

Taşın Cinsi: Gri Granit

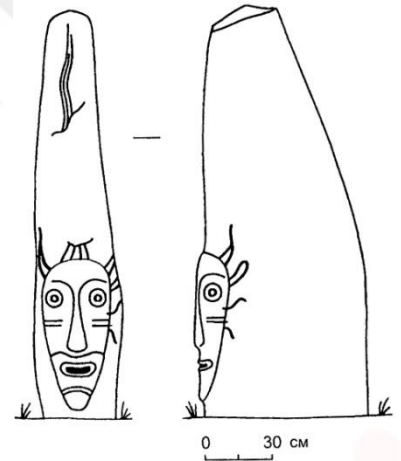
Boyutları:

Yükseklik: 170 cm

Genişlik (üst, orta, alt): 30cm(orta)

Kalınlık: 60 cm

Tanımı: Ninya Nehri'ndeki Taş heykel (Askiz İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Ninya Nehri'nin sağ kıyısında, Kamışta Nehri'nin doğduğu yerin yukarısında bulunuyordu. ²⁰⁶ Taşın ön tarafının alt kısmında antropomorfik yüz yer almaktadır. Yuvarlak gözleri çift halka ile gösterilmiştir ve kaşlardan inen uzun burun, dalgalı yatay bıyık, ağız ve çift eğik çizgiyle çene belirgin bir insan yüzü ifade etmektedir. Yanaklarında ikişer çizgi bulunmaktadır. Yüzün tepesinden yukarıya doğru birlikte 4 çizgi yükselmektedir, taştaki kırılmalar nedeniyle çizgilerin büyük orta kısmı görünmemektedir. Yüzün tepesinde sağdan ve soldan birer boynuz çıkmaktadır. Ayrıca yüzün sol tarafında farklı formda küçük uzantılar vardır.

²⁰⁵Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

²⁰⁶Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., ve Yesin, Y.N. (2006)., *a.g.e.*, s.98.

Katalog No:014

Çizim No: 014

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Ermitaj Müzesi'ne
Vadetskaya tarafından getirilmiştir.

Müze Envanter No: Numarasız

Taşın Cinsi: Gri Granit

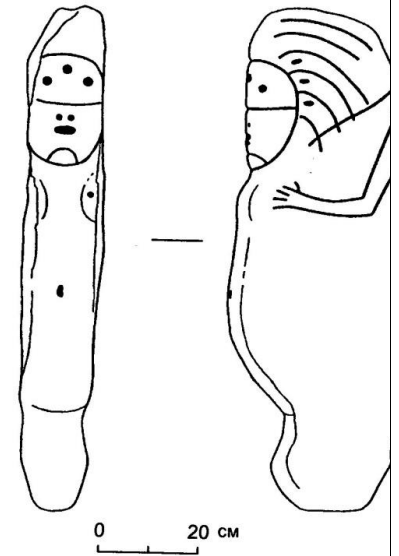
Boyutları:

Yükseklik: 200 cm

Genişlik (üst, orta, alt): 35 cm(orta)

Kalınlık: 65 cm

Tanımı: Çarkov Köyü'nde bulunan kurgandaki taş heykel (Ust-Abakan İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Köyden güney batıya doğru 1 km uzaklıkta olan Tagar Kurganı'nın köşesinde Menhir olarak kullanılmıştır.²⁰⁷ Heykelin ön tarafının üst kısmında bir yüz şekli bulunmaktadır. Yüz yatay bir çizgiyle ortadan ikiye bölünmüştür. Yüzün üst kısmında üç göz olarak algılanan 3 nokta vardır. Yüzün alt kısmında iki burun deliği, ağız ve yay çizgiyle gösterilmiş çene yer almaktadır. Taşın ön tarafında bel kısmında damla şekli ile göbek gösterilmiştir. Taşın sol tarafında saçlar gösterilmiştir, alttaki 4 saç teli arasında 3 adet damla şekli vardır. Heykelin sol tarafında omuzdan göğse doğru, eğik pozisyonda antropomorfik kol yer almaktadır.

²⁰⁷ Vadetskaya, E.B. (1967), *a.g.e.* s. 30

Katalog No:015

Çizim No: 015

Resim No: 013

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Minusinsk Martyanov Bölge Müzesi'ne İ.T. Savenkov tarafından 1911 yılında getirilmiştir.²⁰⁸

Müze Envanter No: MKM ОФ Ac 6. (6. figürü)

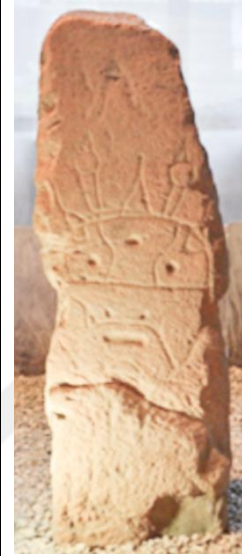
Taşın Cinsi: Pembe Granit

Boyutları:

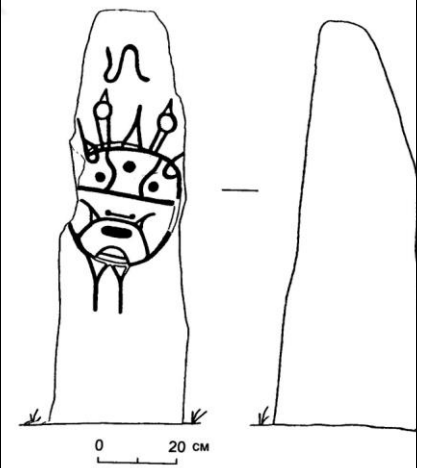
Yükseklik: 148 cm

Genişlik (üst, orta, alt): 35cm(orta)

Kalınlık: 35 cm

Tanımı: Tazmin Köyü'nün civarındaki kurganda bulunan dikili taş (stel) (Ust-Abakan İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Tazmin Köyü'nün karşısında, Bür Nehri'nin sol kıyısında yer alan Tagar Kültürü'ne ait kurganda duvar Menhiri olarak kullanılmıştır. Heykel güneye doğru bakmaktaydı.²⁰⁹ Taşın ön tarafında yuvarlağa yakın bir çerçeve içinde yüz gösterilmiştir. Yüz ortadan yatay bir çizgiyle ikiye bölünmüştür, üst yarısı ise dalgalı iki dikey çizgiyle üç bölüme ayrılmıştır. Her bölümde birer göz olarak nitelendirilen nokta vardır. Ortadaki nokta biraz daha yüksek tutulmuştur. Ortadaki gözün tam üstünde sivri uzantı (ışın) bulunmaktadır. Bu uzantının solunda ve sağında üstte yuvarlak şişkinliği olan birer ışın daha yer almaktadır. Sol

²⁰⁸Minusinsk Martyanov Müzesi, *a.g.d.* 2014.

²⁰⁹ Leontyev, N.V. (2001). Stela okunyevskey kultury iz ulusa Tazmin. Gummanitarniye nauki v Sibiri, Dergisi, 3, s.30-35.

ve sağ göz bölümlerinden başlayan damla şeklinde uzantılar vardır. Soldaki uzantının sivri kısmı, büyük olasılıkla taştaki kırılmalar yüzünden görünmemektedir. Yüzün alt kısmında birbirine yatay çizgiyle bağlı burun delikleri, yukarıya doğru uzantıları olan yay şeklinde bıyık, tam ağız ve çene yer almaktadır. Çenesinden aşağıya doğru tepesindeki gibi 2 sarkaç vardır. Taşın ön tarafında yüzün üstünde yılan şeklinde dalgalı yatay çizgi gösterilmiştir.

Katalog No:016

Çizim No: 016

Resim No: 014

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Minusinsk Martyanov Bölge Müzesi'ne 1971 yılında L.V. Leontyev tarafından getirilmiştir.

Müze Envanter No: MKM OФ A 10029/5(21. figür)

Taşın Cinsi: Gri Granit

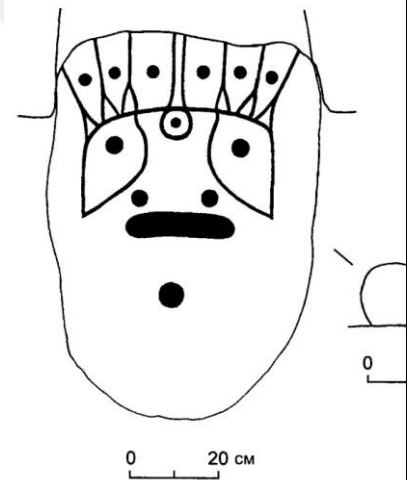
Boyutları: Yükseklik: 97 cm

Genişlik (üst, orta, alt): 45cm(orta)

Kalınlık: 70 cm

Tanımı: Uybat Nehri'nin sağ kıyısındaki dikili taş (stel) (Ust-Abakan İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Uybat tren istasyonunun batısına 3 km uzaklıkta Uybat Nehri'nin sağ kıyısında ön tarafta yatar vaziyette bulunmuştur.²¹⁰ Dikili taşın (stel) ön tarafının neredeyse tamamını kaplayan bir yüz tasviri bulunmaktadır. Yüzde üç adet göz vardır, ortadaki göz diğerlerinden biraz daha yukarıda olup içindeki bir nokta ile ayırt edilebilmektedir. Bu gözden yukarıya dikey çift çizgiyle uzantı (ışın) yükselmektedir. Işın sağdan ve soldan ters "Y" şeklinde üçer uzantısı daha vardır bu uzantılar arasında ise noktalar bulunmaktadır. Diğer iki göz yay biçimli çizgilerle ayırt edilmektedir. Gözlerin altında iki burun deliği vardır ve deliklerin aşağısında ağız bulunmaktadır. Ağızın altında ise nokta ile büyük ihtimal çene belirtilmiştir.

²¹⁰Leontyev, N.V., ve Kapelko, V.F. (2002)., *a.g.e.*, s.20.

Katalog No:017

Çizim No: 017

Resim No: 015

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Minusinsk Martyanov Bölge Müzesi'ne 1971 yılında getirilmiştir.²¹¹

Müze Envanter No: MKM OФ 10029/6(15. figür)

Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

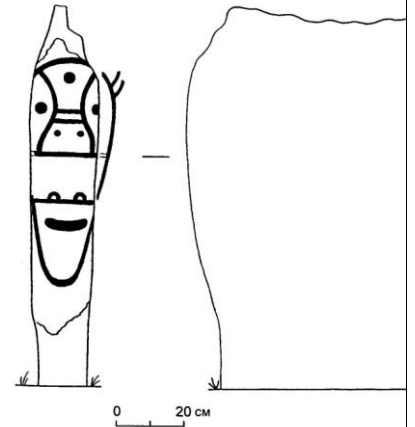
Yükseklik: 115 cm

Genişlik (üst, orta, alt): 20 cm(orta)

Kalınlık: 60 cm

Tanımı: Uybat Çaatası'nın 4. taş heykeli (Ust-Abakan İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Taştık Kültürü'nün bir Çaatas kurganında menhirin arasında bulunuyordu.²¹² Taşın ön tarafında zoomorfik yüz yer almaktadır. Yüzü ortasından bir çizgi ikiye bölmektedir. Üst yarısı dikey iki eğik çizgi ile üçe bölünmüştür. Bu üç bölümde birer göz, ortadaki bölümde ise altta iki benek ve onların üstünde yatay iki çizgi yer almaktadır. Yüzün alt yarısında 2 burun deliği ve iç bükey kalın ağız bulunmaktadır. Yüzün sol üst köşesinde iki kısa uzantı vardır. Taş kırılmaları nedeniyle bu uzantılar tam görünmemektedir ama katalogdaki 14. ve 15. resimlerde olduğu gibi, büyük olasılıkla aynı düzenlemeye sahiptir. Ayrıca katalogdaki 14. ve 15. resimlerinde olduğu gibi burada da yüz izomorfiktir.

²¹¹Minusinsk Martyanov Müzesi, *a.g.d.* 2014.

²¹²Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., ve Yesin, Y.N. (2006)., *a.g.e.*, s. 110.

16. taş heykelde yüz ineğe veya boğaya benzemektedir. Dolayısıyla yüzün üst bölümündeki ayırt edici dikey eğik çizgiler ineğin burun şeklini göstermektedir.

Katalog No:018

Çizim No: 018

Resim No: 016

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne 1954 yılında Lipskiy tarafından getirilmiştir.²¹³

Müze Envanter No: 314/10

Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

Yükseklik: 250 cm

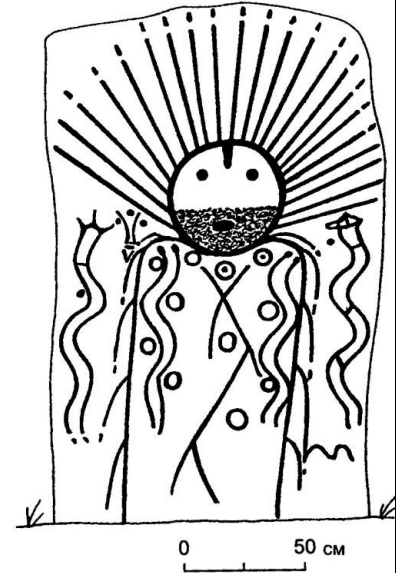
Genişlik (üst, orta, alt): 25cm(orta)

Kalınlık: 130 cm

Tanımı: Anhakov Köyü'nün civarındaki kurgan dikili taşı (stel) (Askiz İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Abakan Nehri'nin kuzeybatısına 1 km ve Anhakov Köyü'nün batısına 500 m uzaklıktaki Tagar Kurganı'nda batı duvar levhası olarak kullanılmıştır.²¹⁴

Dikili taş bilim dünyasında "Güneş ve yılanlar" olarak bilinmektedir. Taşın ön tarafında ilk bakışta görülebilen insan şeklinde bir figür yer almaktadır. Figürün başı yuvarlaktır ve ortadan ikiye bölünmektedir. Alt kısım işlenmiş durumdadır. Üst kısımda ise iki yuvarlak göz ve alındaki çerçeveden sarkan ve üçüncü göz olarak nitelendirilebilecek bir damla bulunmaktadır. Ağız alt kısmında yer almaktadır. Yuvarlak yüz çerçevesinde 22 adet düz ışın çizgisi vardır.

²¹³Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

²¹⁴ Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., ve Yesin, Y.N. (2006)., *a.g.e.*, s.70.

Tasvirin vücut kısmı değişik motiflerle donatılmıştır, onların arasında yukarıya doğru çıkan dört yılan, halkalar ve çapraz çizgiler bulunmaktadır. Vücudun solundan ve sağından uçları kesik uzantılar sarmaktadır. Vücudun yanlarında birer büyük yılan yükselmektedir. Sağ omuzun hemen yanında çerçevesi olmayan küçük zoomorfik yüz yer almaktadır. Dikili taşın bulunduğu kurgan 1953 yılında Lipskiy tarafından araştırılmıştır.

Katalog No: 019

Çizim No: 019

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Ermitaj Müzesi'nde saklanmaktadır.

Müze Envanter No: Numarasız

Taşın Cinsi: Gri Granit

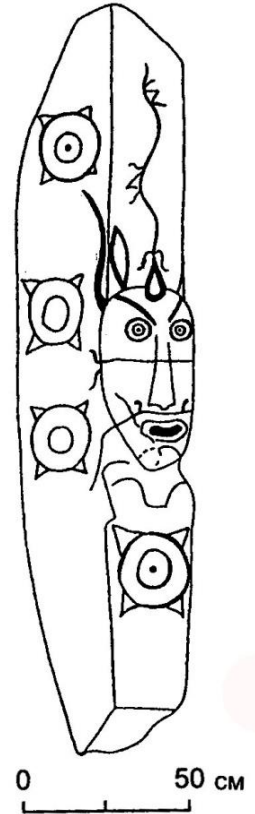
Boyutları:

Yükseklik: 250 cm

Genişlik (üst, orta, alt): 40 cm(orta)

Kalınlık: 30 cm

Tanımı: Uybat Çaatas Kurganı'nın 5. taş heykeli (Ust-Abakan İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Taştık Kültürü Çaatas Kurganı'nda Menhir olarak kullanılmıştır.²¹⁵ Taşın ön tarafının orta kısmında antropomorfik yüz yer almaktadır. Yüz, ortadan yatay çizgiyle ikiye bölünmüştür ve yaklaşık 45° ile kaşlar, iç içe 2 daire ve içinde nokta olan iki göz, uzun burun, alında üçüncü göz olarak algılanabilen damla belirtilmiştir. Damladan yukarıya çıkan dalgalı dikey bir uzantı vardır. Uzantı kısa çıkıntılarla süslenmiştir, bütün olarak bakıldığında uzantı damla ile birlikte yılan şeklini anımsatmaktadır. Yüzün tepesinde iki adet hayvan kökenli kulak ve iki boynuz vardır. Yüzün alt yarısındaki burun altında ise uzun bıyık ve bıyığın altında ağız yer almaktadır. Yüzün altında Okunyev simgesi görülmektedir. Taşın sağ tarafında üç Okunyev simgesi daha vardır.

²¹⁵ Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., ve Yesin, Y.N. (2006)., *a.g.e.*, s.75.

Katalog No:020

Çizim No: 020

Resim No: 017

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne 1953 yılında Lipskiy tarafından getirilmiştir. ²¹⁶

Müze Envanter No: 314/11

Taşın Cinsi: Gri Granit

Boyutları:

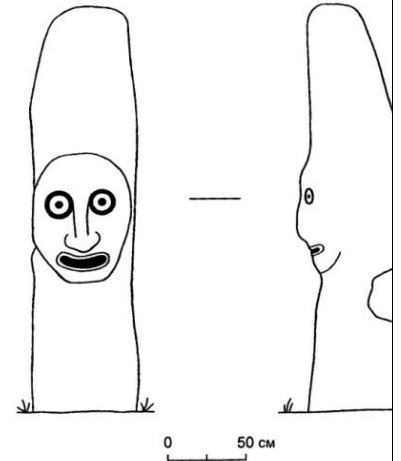
Yükseklik: 290 cm

Genişlik (üst, orta, alt): 65cm(orta)

Kalınlık: 55 cm

Tanımı: Çalgıs oba Kurganı'nın 1. Taş heykeli (Ust-Abakan İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Uybat Nehri'nin ağzının 10,5 km yukarısındaki büyük Tagar Kurganı'nın doğu köşesinin yanında yatmaktaydı.²¹⁷ Söz konusu taş heykelin ön tarafının orta kısmına yuvarlak antropomorfik yüz yontulmuştur. İki gözün içi noktalarla belirtilmiştir, göz dairelerinden aşağıya doğru burun inmektedir. Burnun alt kısmı da belirtilmiş olup onun aşağısında ağız yer almaktadır. Taşa yandan bakıldığında yüzün olduğu bölgenin dışı çıkık olduğu farkedilmektedir.

²¹⁶Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

²¹⁷Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., ve Yesin, Y.N. (2006)., *a.g.e.*, s. 77

Katalog No:021

Çizim No: 021

Resim No: 018

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne Lipskiy tarafından getirilmiştir.²¹⁸

Müze Envanter No: 314/12

Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

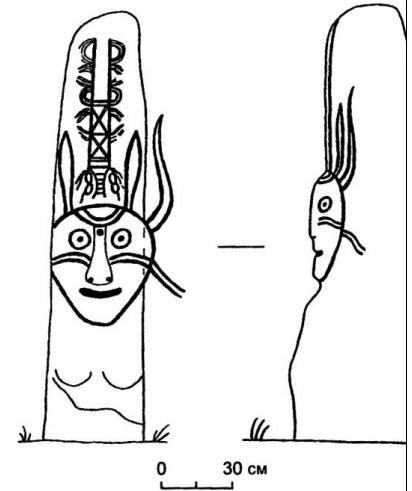
Yükseklik: 270 cm

Genişlik (üst, orta, alt): 40 cm(orta)

Kalınlık: 80 cm

Tanımı: Çörnoye Gölü Hıs taşı (Şıra İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Hızıl Has dağının kuzeydoğusuna 300 m uzaklıkta ve Batanakov Köyü'nün 1 km kuzeyindeki tarlada bulunmaktaydı.²¹⁹ Taş heykelin (stelin) ön tarafının ortasına zoomorfik unsurlarla antropomorfik yüz yontulmuştur. Yüzün alın kısmında yay biçimli çift yatay çizgi vardır, alt çizgiden burun inmekte ve burun iki delikle sonuçlanmaktadır. Burnun üst kısmında 3. göz olarak nitelendirilebilen bir nokta yer almaktadır. Onunla aynı seviyede yuvarlak gözler mevcuttur. Gözlerin içi noktalarla vurgulanmıştır. Gözlerin altında burundan çıkan ve dışa doğru taşan yatay dalgalı ikişer çizgi yer almaktadır. Yüzün tepesinde dikey zoomorfik kulaklar ve sol tarafında uzun

²¹⁸Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, *a.g.d.* 2014

²¹⁹Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., ve Yesin, Y.N. (2006)., *a.g.e.*, s. 73.

boynuz vardır. Kulaklar arasında yukarıdan aşağıya çapraz çizgilerle, çıkıntılarla, dairelerle süslenmiş fantastik bir yılan olarak algılanabilen bir uzantı yer almaktadır. Yüzün ve toprak seviyesinin arasında yay şeklindeki çizgilerle kadın göğüsleri vurgulanmıştır.

Katalog No:022

Çizim No: 022

Resim No: 019

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge
Müzesi'ne 1956 yılında getirilmiştir. ²²⁰

Müze Envanter No: 314/14

Taşın Cinsi: Gri Granit

Boyutları: Yükseklik: 340 cm

Genişlik (üst, orta, alt): 35cm(orta)

Kalınlık: 60 cm

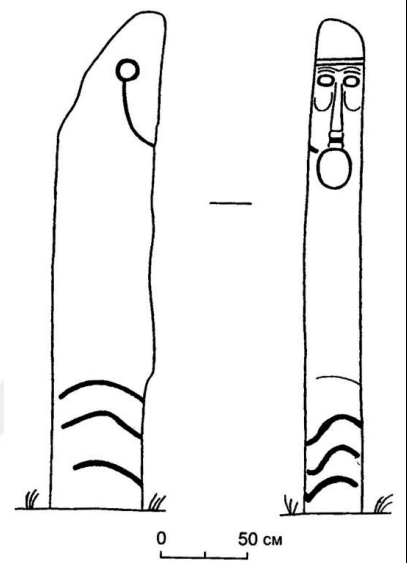

²²⁰Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

Tanımı: Salbık bozkırından İğır oba taş heykeli (Ust-Abakan İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Büyük Salbık Kurganı'nın 900 m kuzeyinde tek başına durmaktaydı. 1971 yılında L.R. Kızlasov tarafından araştırılmıştır ve yanında evcil hayvan kemikleri ile dolu bir kurban yeri bulunmuştur.²²¹

Taşın ön tarafının üst kısmında antropomorfik yüz betimlenmiştir. İki oval göz, uzun bir burun, burnun altında ağız ya da bıyık olarak tanımlanabilecek bir unsur bulunmaktadır. Burnun altındaki bıyık olarak ifade edilirse, en altta olan geniş daireye ağız demek uygun olacaktır. Yay şeklindeki çizgilerle çıkık yanaklar betimlenmiştir. Her gözün ikişer kaşı vardır, üstteki kaşlar bitişiktir (tek kaş). Alın ise buruşuk görünüm verecek şekilde iki yatay çizgiyle süslenmiştir. Taşın sağ tarafında kaşlarla aynı seviyede bir daire gösterilmiştir ve daireden ön tarafta olan bir büyük daireye inen eğik çizgi bulunmaktadır.

²²¹Kızlasov, L.R. (1986)., *a.g.e.* s.22

Katalog No:023

Çizim No: 023

Resim No: 020

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge
Müzesi'ne Lipskiy tarafından 1952 yılında getirilmiştir. ²²²

Müze Envanter No: 314/16

Taşın cinsi: Kahverengi Kumtaşı

Boyutları:

Yükseklik: 90 cm

Genişlik (üst, orta, alt): 35 cm(orta)

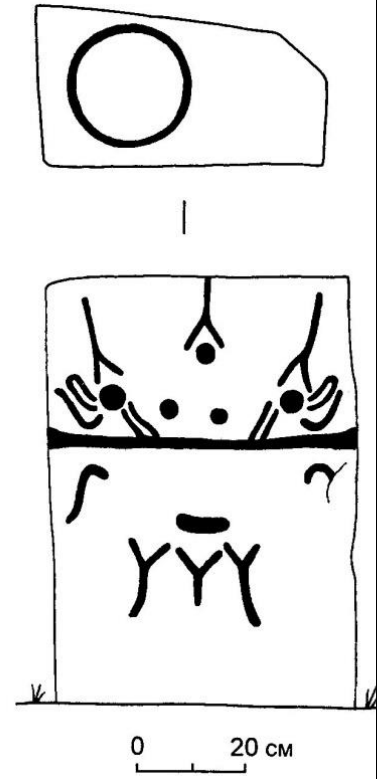
Kalınlık: 60 cm

²²²Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

Tanımı: Töya Nehri'ndeki kurganın dikili taşı (Askiz İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Töya Nehri'nin ağzının civarındaki Tagar Kurganı'nda duvar menhiri olarak kullanılmıştır.

Taşın ön tarafında zoomorfik, çerçevesi olmayan bir yüz bulunmaktadır. Yüzü ortasından yatay bir çizgi ikiye bölmektedir. Üst yarısında üç adet daire ile üç göz gösterilmiştir. Alttaki iki gözün arasında daha küçük dairelerle vurgulanmış olan burun delikleri vardır. Gözlerin üstünde kaşlar olarak nitelendirilebilecek ters "Y" şekilleri bulunmaktadır. Sağ ve sol gözlerden değişik formlarda uzantılar çıkmaktadır. Yüzün alt yarısında üçüncü göz ve burun delikleri ile aynı aksta ağız yer almaktadır. Ağız altında "Y" şeklinde 3 motif vardır. Yüzün alt yarısında üst sağ ve sol köşelerde birer kıvrık çizgi vardır. Taşın yukarıya bakan tarafında büyük bir daire mevcuttur.

Katalog No:024

Çizim No: 024

Resim No: 021

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Minusinsk Martyanov Bölge Müzesi'ne 1880'li yıllarında Klementsov tarafından getirilmiştir. ²²³

Müze Envanter No: MKM ОФ Ac 7 (11. figür)

Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

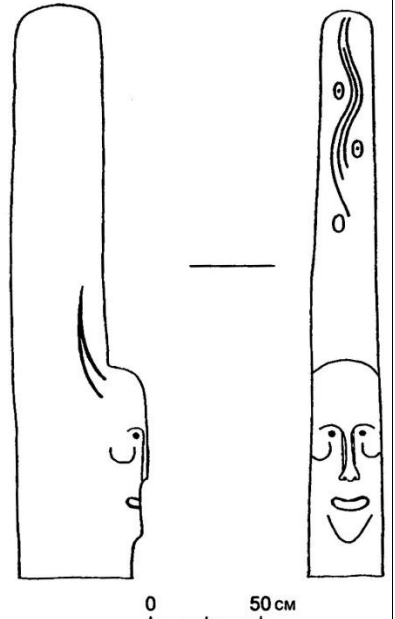
Yükseklik: 220 cm

Genişlik (üst, orta, alt): 25 cm(orta)

Kalınlık: 50 cm

Tanımı: Çarkov Köyü civarındaki taş heykel (Ust-Abakan İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Uybat Nehri'nin sağ kıyısında Çarkov Köyü'nün 3 km yukarısında tek olarak bulunmuştur. Taşın en alt kısmında antropomorfik yüz yer almaktadır. Yüzün yüksek alnı, küçük gözleri, kaşlardan inen uzun burnu ve altta ağız bulunmaktadır. Ayrıca yay biçimli çizgilerle çene ve yanaklar belirtilmiştir. Taşın üst kısmında yan yana dikey kıvrımlı üç çizgi vardır. Kıvrımlarda üç küçük daire bulunmaktadır ve üst iki dairenin içinde birer nokta yer almaktadır.

²²³Minusinsk Martyanov Müzesi, (2014), *a.g.d.*

Katalog No:025

Çizim No: 025

Resim No: 022

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne Lipskiy tarafından getirilmiştir.²²⁴

Müze Envanter No: 314/17

Taşın Cinsi: Gri Granit

Boyutları:

Yükseklik: 185 cm

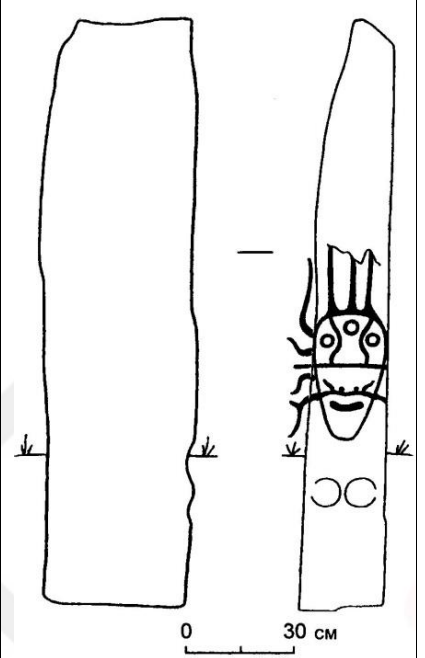
Genişlik (üst, orta, alt): 30 cm(orta)

Kalınlık: 45 cm

²²⁴Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

Tanımı: Verhnebiciyskaya bozkırındaki kurgan taş heykeli (Ust-Abakan İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Verhnebiciysk Köyü'nün güneybatısında olan Ahmarça yerindeki Tagar Kurgan'larının birinde ters olarak dikilmiştir. Toprakta çıkan taşın (orijinal dikilişte) alt yarısında zoomorfik yüz vardır. Yüz, ortadan yatay bir çizgiyle bölünmektedir. Yüzün üst kısmında yuvarlak üç göz vardır, ortadaki 3. göz biraz daha üstte tutulmuştur. Gözlerin arasında iki adet kıvrımlı dikey çizgi yer almaktadır. Yüzün tepesinde yukarıya doğru çıkan 3 ışın vardır. Sağ tarafında boynuz biçiminde 4 adet uzantı görülmektedir. Yüzün alt yarısında küçük burun delikleri altında ise bıyık gibi bir çizgi ve onun altında ağız yer almaktadır. Taşın toprakta gömülmüş ön kısmında iki daire ile kadın göğsü gösterilmiştir. Taş heykelin çizgileri kırmızı okra (toprak boyası) ile boyanmıştır.

Katalog No:026

Çizim No: 026

Resim No: 023

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne Lipskiy tarafından 1953 yılında getirilmiştir. ²²⁵

Müze Envan No: 314/18

Taşın Cinsi: Kahverengi Kumtaşı

Boyutları:

Yükseklik: 195 cm

Genişlik (üst, orta, alt): 35 cm(orta)

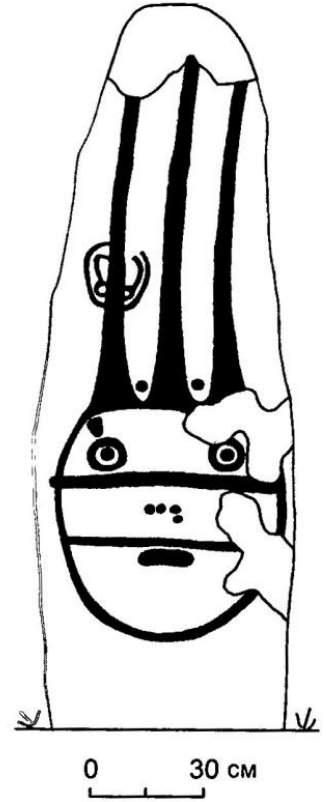
Kalınlık: 70 cm

²²⁵Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

Tanımı: Töy dağ geçidindeki kurgan dikili taşı (stel) (Askiz İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Terentiy Köyü'nün civarında olan Töy Nehri bozkırından Taştıp Nehri bozkırına giden dağ geçidindeki Tagar Kurganı'nda duvar menhiri olarak kullanılmıştır.

Taş heykelin ön tarafına yuvarlak bir yüz yontulmuştur. Yüz eşit iki yatay çizgi ile üç eşit bölüme ayrılmıştır. Üst bölümde arası geniş iki göz vardır, gözler yuvarlak olup içleri birer noktayla vurgulanmıştır. Sağ gözün yukarısında damla şeklinde bir işaret vardır. Sol gözde taştaki kırılmalar sebebiyle aynı işareti görmek mümkün değildir. Yüzün orta kısmında burun delikleri olarak nitelendirilebilen dört nokta vardır, üç nokta yatay sırayla dördüncü ise en soldakinin altına yerleştirilmiştir. Yüzün alt bölümünde ise ağız yer almaktadır. Yüzün tepesinde yukarıya doğru üç uzun dikey ışın bulunmaktadır. Aralarında yüze yakın birer nokta görünmektedir. Sağdaki ışın ortasında yuvarlağa yakın bir işaret görülmektedir.

Katalog No: 027

Çizim No: 027

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Ermitaj Müzesi'nde saklanmaktadır

Müze Envanter No: Numarasız

Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

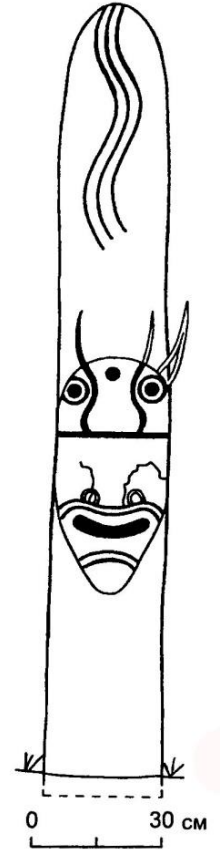
Boyutları:

Yükseklik: 190 cm

Genişlik (üst, orta, alt): 29 cm(orta)

Kalınlık: 45 cm

Tanımı: Uybat Nehri bozkırındaki taş heykel (Ust-Abakan İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Taşın ön tarafında zoomorfik yüz yer almaktadır. Yüz ortadan yatay çizgiyle ikiye bölünmüştür. Yüzün üst yarısında 3 adet göz yer almaktadır, ortadaki 3. göz biraz yukarıda tutulmuştur. Soldaki ve sağdaki gözler yuvarlak çerçeve ile vurgulanmıştır. Gözleri birbirinden ayıran kıvrımlı iki dikey çizgi yüz tepesine kadar çıkmaktadır. Sol göze yakın bir yerde boynuz bulunmaktadır. Yüzün alt kısmında burun delikleri, çift kıvrımlı yatay çizgiyle bıyık, onun altında ağız ve yine çift yay çizgiyle çene gösterilmiştir. Taşın üst kısmında üç dikey kıvrımlı çizgiyle yılanı benzeyen bir şekil yer almaktadır.

Katalog No:028

Çizim No: 028

Resim No: 024

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge
Müzesi'ne Lipskiy tarafından getirilmiştir. ²²⁶

Müze Envanter No: 314/19

Taşın Cinsi: Kahverengi Kumtaşı

Boyutları:

Yükseklik: 250 cm

Genişlik (üst, orta, alt): 20 cm(orta)

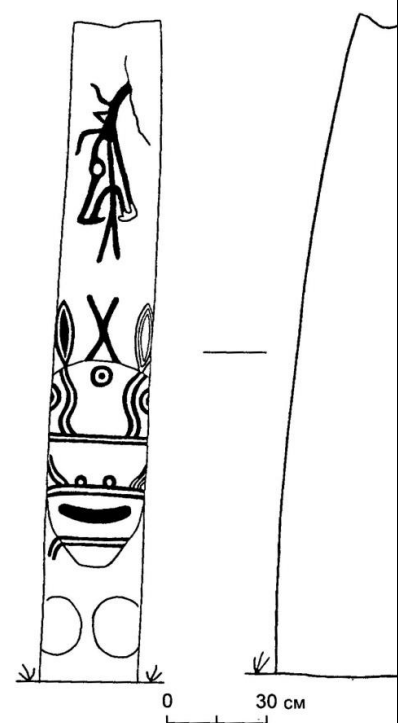
Kalınlık: 130 cm

²²⁶Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

Tanımı: Kızlas Köyü’ndeki taş heykel (Askiz İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Kızlas Köyü’nün kuzeyinde yer alan Taştık Dönemi’ne ait anmalık menhirlerin 8 km doğusunda bulunuyordu.

Söz konusu taş heykelin ön tarafında güzel bir zoomorfik yüz yer almaktadır. Yüzü eşit bölümlere iki çift çizgi bölmektedir. Alttaki çift çizgi bıyık olarak da algılanabilir. Yüzün üst bölümünde üç göz yer almaktadır. Gözlerin içi noktalarla vurgulanmıştır. Yüzün üst bölümü de iki adet çift kıvrımlı dikey çizgiyle ayrılmıştır. Her bölümde birer göz vardır. Yüzün orta kısmının en altında yuvarlak burun delikleri yer almaktadır. En alt bölümde ağız bulunmaktadır. Çene kısmı da çift çizgiyle vurgulanmıştır. Taş heykelin en üst kısmında ağzı açık, dışarı çıkarılmış dili ters “Y” şeklinde olan, aşağıya bakan yılanbaşı(profilden) ve parçalı vücudu yer almaktadır. Yılan vücudundan çıkan farklı biçimde uzantılar vardır. Heykel yüzünün altındaki daireler ile göğüs kısmı vurgulanmıştır.

Katalog No:029

Çizim No: 029

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Minusinsk Martyanov Bölge Müzesi'ne 1971 yıllarında Lazaretov tarafından getirilmiştir.²²⁷

Müze Envanter No: MKM OФ 10029/4 (19. figür)

Taşın Cinsi: Gri Granit

Boyutları:

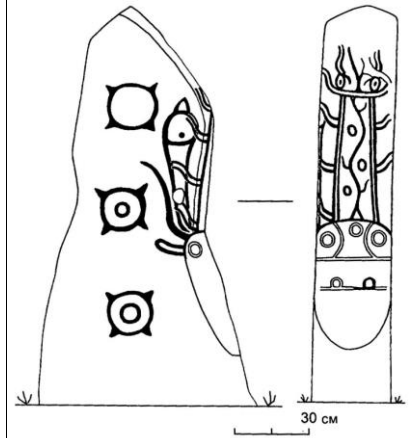
Yükseklik: 225 cm

Genişlik (üst, orta, alt): 25 cm(orta)

Kalınlık: 85 cm

Tanımı: Tibik Deresi'nin ağzında bulunan kurgan dikili taşı (Ust-Abakan İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Uybat Nehri'nin sağ kolu olan Tibik deresinin ağzındaki Tagar Kurganı'nda köşe taşı olarak kullanılmıştır. Taşın kabuğu yüzün olduğu yerde ve sağ tarafta yok olmuştur. İşlenmiş çizgilerin içinde kırmızı boya izleri bulunmaktadır.

Taşın ön tarafında alt kısımda zoomorfik yüz yer almaktadır. Yüz eşit üç bölüme iki çift yatay çizgiyle bölünmektedir ve yüzün üst kısmı da iki dikey çift yay çizgiyle üçe bölünmektedir. Her bölümde iç geçmiş içe dairelerle birer göz gösterilmiştir. Yüzün orta kısmının alt sınırında burun delikleri yer almaktadır. Yüzün tepesinden yukarıya doğru çıkan çeşitli formdaki uzantıları yılanla bağdaştırmak mümkündür. Taş heykelin sağ tarafında üç adet Okunyev simgesi yer almaktadır ve üsttekinin içi boştur. Ortadaki ve

²²⁷Minusinsk Martyanov Müzesi, *a.g.d.* 2014.

alttaki singeler iç içe daireler olarak gösterilmiştir. Ayrıca sadece yandan görülebilen yüzün sağ gözünün olduğu yerde boynuz ve kulak olarak nitelendirilebilen uzantılar vardır. Boynuzun ve yılanın arasında sivri üçgenle biten bir uzantı da bulunmaktadır.

Katalog No:030

Çizim No: 030

Resim No: 025

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne 1959 Lipskiy tarafından getirilmiştir. ²²⁸

Müze Envanter No: 314/20

Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

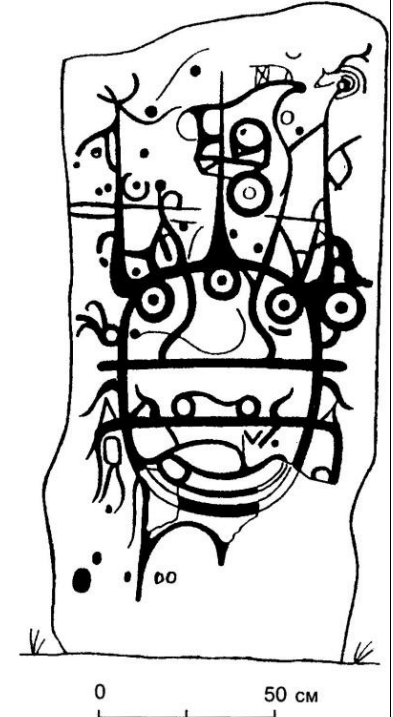
Yükseklik: 150 cm

Genişlik (üst, orta, alt): 12 cm(orta)

Kalınlık: 80 cm

Tanımı: Yenisey çiftliğindeki kurgan dikili taşı (stel) (Askiz İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Yenisey merkez çiftliğinin yanındaki Tagar Kurgan' duvarında kullanılmıştır. Dikili taşta ana yüzün dışında çok sayıda yarı silinmiş ikincil tasvirler vardır. Söz konusu taşın ön tarafının ortasında zoomorfik yüz yer almaktadır. Yüzü üçe bölen iki yatay çizgi vardır, alt çizgi bıyık olarak da algılanabilir çünkü hem burun deliklerinin hemen altında yer almaktadır hem de sivri olan uçları aşağıya inmektedir. Yüzün üst bölümü de kıvrımlı dikey çizgilerle üçe bölünmektedir. Her bölümün yukarısında birer göz yer almaktadır, göz içleri noktayla belirlenmiştir. Gözlerden taşın üstüne kadar boynuzlar yükselmektedir. Yüzün orta bölümünde yuvarlak burun delikleri vardır. Bıyıktan yukarıya doğru burun delikleri bulunmaktadır ve burun deliklerinin yanlarında kıvrımlı iki

²²⁸Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

uzantı mevcuttur. Yüzün alt bölümünde büyük ağız yer almaktadır. Yüzün yukarısında belirtilmiş detaylar dışında çeşitli başka elementler vardır: halkalar, üçgenler, noktalar, kıvrımlı çizgiler vs.

Katalog No:031

Çizim No: 031

Resim No: 026

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne Lipskiy tarafından 1952 yılında getirilmiştir. ²²⁹

Müze Envanter No: 314/23

Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

Yükseklik: 160 cm

Genişlik (üst, orta, alt): 15 cm(orta)

Kalınlık: 80 cm

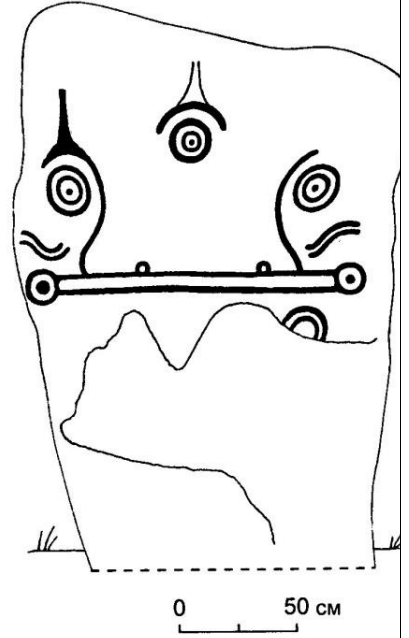
²²⁹Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

Tanımı: Kamışta Nehri'ndeki kurganın dikili taşı (stel) (Askiz İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Askiz merkezi çiftliğinin yanındaki Tagar Kurganı'nın kuzeydoğu duvarında menhir olarak kullanılmıştır.

Taş dıştan aşınmış durumdadır, alt kısımdaki kabuğu dökülmüştür.

Taşın ön tarafında yer alan zoomorfik yüz çift çizgi ile yatay olarak ikiye bölünmüştür. Söz konusu çizgi dairelerle sonuçlanmaktadır ve daireler noktalarla vurgulanmıştır. Yüzün üst kısmında iç içe dairelerle 3 göz gösterilmiştir, göz içleri noktalarla vurgulanmıştır. Sağ ve soldaki gözler dikey kıvrımlı çizgilerle ayrılmıştır. Sağdaki ve ortadaki gözün üstünde stilize edilmiş kaşlar yer almaktadır. Sağdaki ve soldaki gözleri ayıran iki çizgi aslında bir burun olarak algılanabilir ve onun altında 2 küçük yuvarlak burun deliği vardır. Yüzün alt yarısı dökülmüş durumdadır fakat solda sanki ağzın bir parçası görülmektedir.

Katalog No:032

Çizim No: 032

Resim No: 027

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne 1954 yılında Lipskiy tarafından getirilmiştir. ²³⁰

Müze Envanter No: 314/24

Taşın Cinsi: Gri Granit

Boyutları:

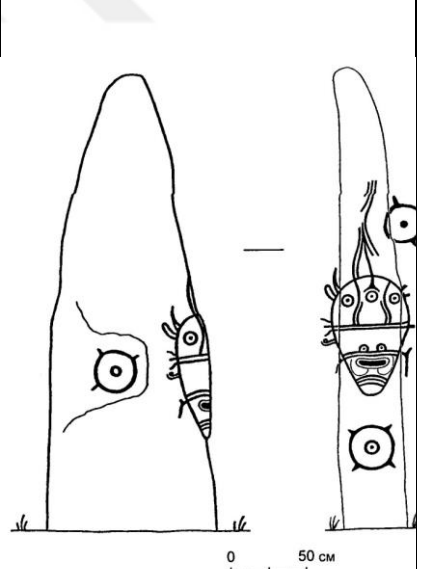
Yükseklik: 350 cm

Genişlik (üst, orta, alt): 40 cm(orta)

Kalınlık: 80 cm

Tanımı: “Çalgıs oba” Kurganı'nın 2. taş heykeli (Askiz İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Uybat Nehri'ndeki büyük Tagar Kurganı'nın kuzey köşesinde bulunuyordu. Söz konusu taş heykelin ön tarafına zoomorfik yüz yontulmuştur. Yüz iki çift yatay çizgiyle üçe bölünmüş durumdadır. Yüzü bölen alttaki çizgi ayrıca bir bıyık olarak düşünülebilir. Yüzün üst kısmı dikey kıvrımlı iki çizgiyle üçe bölünmektedir. Her bölümde birer yuvarlak göz mevcuttur. Göz içleri noktalarla gösterilmiştir. Ortadaki gözün üstünde stilize edilmiş kaş, kaşın üstünde yukarıya kıvrılan bir çizgi yer almaktadır. Yüzün sağ üst tarafında kulak ve boynuz bulunmaktadır. Yüzün orta bölümünde yuvarlak burun delikleri ve yüzün alt bölümünde ağız ve çenesi vurgulayan yay biçiminde üç çizgi vardır. Yüzün altında belirgin Okunyev işareti vardır:

²³⁰Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

İç içe iki halka ve ortada nokta. Taşın sağ tarafında yüzün aynı seviyesinde sağ alt boynuzu yok olan ve iç içe iki halkalı başka bir Okunyeve işareti daha vardır.

Katalog No:033

Çizim No: 033

Resim No: 028

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: 1721 yılında D.G. Misserschmidt tarafından bulunmuş ve kaydedilmiştir. 1886 yılında Klements tarafından Minusinsk Martyanov Bölge Müzesi'ne getirilmiştir. ²³¹

Müze Envan No: MKM OΦ Ac 8(36. figür)

Taşın Cinsi: Kahverengi Kumtaşı

Boyutları:

Yükseklik: 260 cm

Genişlik (üst, orta, alt): 20 cm(orta)

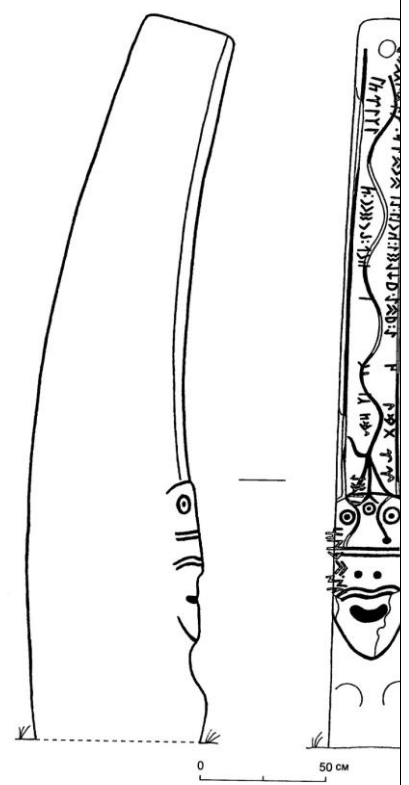
Kalınlık: 50 cm

²³¹Minusinsk Martyanov Müzesi, *a.g.d.* 2014.

Tanımı: Çarkov Köyü'nün civarındaki taş heykeli (Ust-Abakan İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Uybat Nehri'nin sol kıyısında köyünden kuzeye 1 km uzaklıkta bozkırda tek olarak duruyordu.

Taş heykelin alt kısmında zoomorfik yüz yer almaktadır. Yüzü ortasından yatay çift çizgi bölmektedir. Üst yarısı da iki dikey kıvrımlı çizgiyle üç bölüme ayrılmıştır. 3 yuvarlak gözün içleri noktayla vurgulanmıştır. Yüzün tepesinden taşın yukarısına kadar yükselen dalgalı çizgi bulunmaktadır, ayrıca onu sağ ve solunda, yüz tepesinden düz dikey 2 çizgi yükselmektedir. Sol gözün yanında boynuz çıkmaktadır. Yukarıya yükselmekte olan çizgilerin üstünde bir halka bulunmaktadır. Yüzün alt yarısında burun delikleri, onların altında çift çizgiyle bıyık ve onun altında ağız yer almaktadır. Yüzün altında iki yay çizgiyle kadın göğsü gösterilmiştir. Taşın ön ve sol tarafında Orhon-Yenisey yazıtları yer almaktadır.

Katalog No:034

Çizim No: 034

Resim No: 029

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne 1955 yılında Lipskiy tarafından getirilmiştir. ²³²

Müze Envanter No: 314/25

Taşın Cinsi: Gri Granit

Boyutları:

Yükseklik: 290 cm

Genişlik (üst, orta, alt): 25 cm(orta)

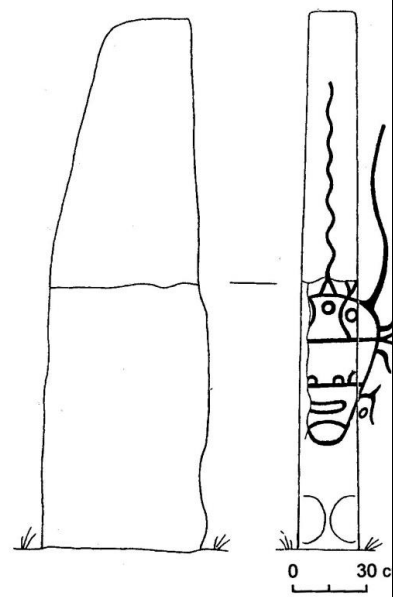
Kalınlık: 70 cm

²³²Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

Tanımı: Bür Nehri'nden taş heykel (Ust-Abakan İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Bulunduğu yer tam netleştirilmemiş olmakla birlikte, bulunduğu müzenin kayıtlarına göre Yerbinsk Çaatasta gelmektedir. Lipskiy'in kayıt defterinde önce aynı yer gösterilmiştir fakat sonra yer Ust Bür olarak yazılmıştır. Vadetskaya'ya göre söz konusu taşın bulunduğu yer Uybat Çaatası olarak gösterilmiştir fakat Lipskiy taş heykeli bu yerden götürmemiştir.

Taş heykelin ön tarafında zoomorfik yüz yer almaktadır. Yüz yatay çizgilerle üç bölüme ayrılmaktadır. Üst bölüm de içe kıvrımlı dikey iki çizgiyle bölünmüştür. Yüzün sağ bölgesi dökülmüştür, dolayısıyla sağ göz görünmemektedir. Ortadaki ve sol gözler yuvarlaktır. Sol gözün yanından yukarıya doğru boynuz yükselmektedir. Ortadaki gözün üstünde dalgalı dikey uzun çizgi vardır. Yüzün orta kısmında yuvarlak burun delikleri vardır. En alt kısmında ise ağız ve yay biçiminde çizgiyle çene gösterilmiştir. Yüzün sol çerçevesinden dışarıya doğru kısa kıvrımlı uzantılar bulunmaktadır. Taşın alt bölümünde dairelerle kadın göğsü gösterilmektedir.

Katalog No:035

Çizim No: 035

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: 1971 yılında Minusinsk Martyanov Bölge Müzesi'ne L.R. Kızlasov tarafından getirilmiştir.²³³

Müze Envanter No: MKM OΦ A 10029/1 (müze parkı)

Taşın Cinsi: Gri Kumtaşı

Boyutları:

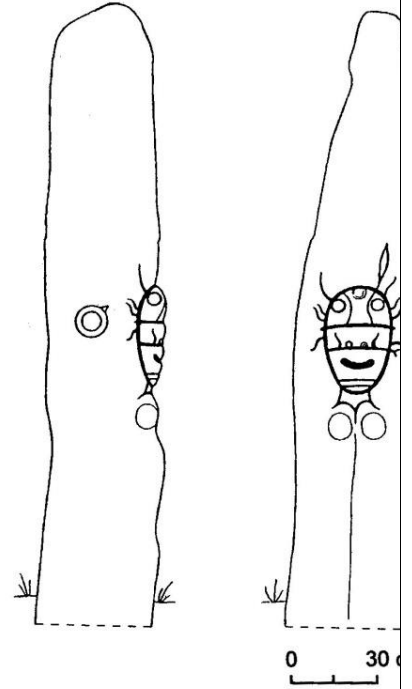
Yükseklik: 285 cm

Genişlik (üst, orta, alt): 30 cm(orta)

Kalınlık: 40 cm

Tanımı: Yerbinsk Köyü'nün civarından taş heykel (Ust-Abakan İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Bür Nehri'nin 300 m doğusunda ve köyden kuzeye 2 km'lik uzaklıktaki düzlükte tek olarak durmaktaydı.²³⁴ 1971 yılında L.R. Kızlasov kazıları sırasında taşın altında 6 aylık kuzu kafatası ve yetişkin kuzunun bacak kemikleri bulunmuştur. Ayrıca yanındaki kurban çukurunda yetişkin kuzuların bacak kemikleri bulunmuştur.

Taş heykelin ön tarafında tam ortasında zoomorfik yüz gösterilmiştir. Yüz yatay 2 çizgiyle üç bölüme ayrılmaktadır. Üstteki bölüm de dikey kıvrımlı iki çizgiyle üçe bölünmektedir, her bölümde birer yuvarlak göz yer almaktadır. Sol gözün üstünde hayvan kulağına benzeyen uzantı vardır. Ayrıca yüzün soldan ve sağdan kısa kıvrımlı uzantıları mevcuttur. Yüzün orta bölümünde yuvarlak iki

²³³Minusinsk Martyanov Müzesi, (2014), *a.g.d.*

²³⁴Minusinsk Martyanov Müzesi, (2014), *a.g.d.*

burun deliği vardır ve yanlarından kıvrımlı yukarıya doğru uzantılar görünmektedir. Alt kısmında ağız ve çeneyi belirten yatay düz iki çizgi yer almaktadır.

Yüzün altında boyun olarak algılanabilen çıkıntılar vardır. Onun hemen altında iki daireyle kadın göğsü yontulmuştur. Göğüslerin arasından başlayan ve aşağıya inen dikey çizgi bulunmaktadır.

Taşın sağ tarafında tek boynuzlu iç içe iki daire yer almaktadır bu daireler, sanki bitirilmemiş veya silinmiş Okunyeve işareti olmalıdır.

Katalog No:036

Çizim No: 036

Resim No: 030

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne 1960 yılında Lipskiy tarafından getirilmiştir. ²³⁵

Müze Envanter No: 314/29

Taşın Cinsi: Gri Kumtaşı

Boyutları:

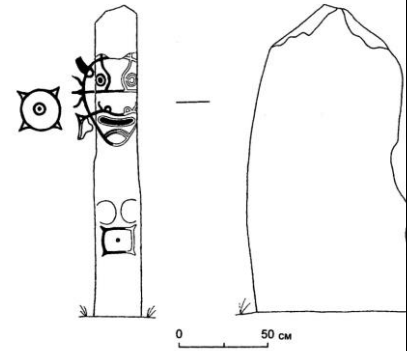
Yükseklik: 187 cm

Genişlik (üst, orta, alt): 22 cm(orta)

Kalınlık: 94 cm

Tanımı: Yeni Çörnaya Köyü civarındaki Çaatas Kurganı'ndan taş heykel (Bograd İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Krasnoyarsk baraj gölünün oluşmasıyla suyun altında kalan eski Yeni Çörnaya Köyü'nün batısına 1 km uzaklıkta bulunan Çaatas Kurganı'nda menhir olarak kullanılmıştır. Taşın üstü yer yer aşınmış durumdadır ve bazı yerleri dökülüp tepesi kırılmıştır. Taş heykelin üst kısmının ön tarafında zoomorfik yüz yer almaktadır. Yüz 2 yatay çizgiyle üç bölüme ayrılmaktadır. Altaki kıvrımlı

²³⁵Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

çizgi bıyık olarak ifade edilebilir. Üstteki bölüm dikey kıvrımlı iki çizgiyle üç bölüme ayrılmaktadır. Sol ve sağ bölümlerde yuvarlak iki göz yer almaktadır. Göz içleri noktayla vurgulanmıştır. Burun delikleri bıyığın üstünde orta bölümde gösterilmiştir. Yanlarından yukarıya doğru kıvrımlı kısa uzantılar yükselmektedir. Bıyığın altında geniş bir ağız yer almaktadır. En altta yay şeklindeki iki çizgiyle çene gösterilmiştir. Yüzün sağ tarafından boynuz çıkmaktadır fakat bilinmeyen nedenlerden, büyük olasılıkla taşıdaki kırılmalar yüzünden boynuzun üst kısmını görmek mümkün değildir. Ayrıca yüzün sağ tarafının orta kısmında kıvrımlı uzantılar vardır. Taşın sağ tarafında iç içe 2 halka içinde nokta ve 4 boynuzdan oluşan Okunyeve işareti vardır. Taşın alt yarısında iki daire ile kadın göğsü belirtilmiştir ve onun altında Okunyeve simgesi yer almıştır: dörtgen içinde nokta ve köşelerde dört boynuz.

Katalog No:037

Çizim No: 037

Resim No: 031

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: 1900 yılında A.V. Adrianov tarafından Minusinsk Martyanov Bölge Müzesi'ne getirilmiştir.²³⁶

Müze Envanter No: MKM ОФ Ac 1 (22. figür)

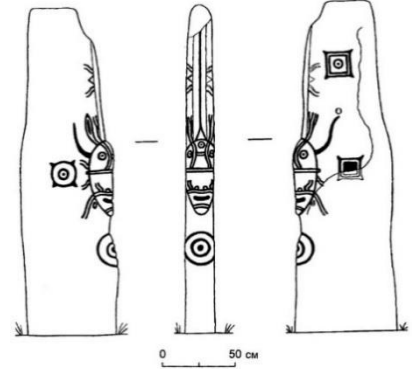
Taşın Cinsi: Gri Kumtaşı

Boyutları:

Yükseklik: 220 cm

Genişlik (üst, orta, alt): 20 cm(orta)

Kalınlık: 65 cm

Tanımı: Taşeba Çaatas'tan birinci taş heykel (Abakan, Hakas Cumhuriyeti). Adrianov tarafından 1894 yılında kazılmış olan 2 numaralı kurganda dikili durmaktaydı. Abakan civarında Taşeba Nehri'nin sağ kıyısında bulunan, değişik arkeolojik kültürlere mensup mezarlıkta daha en az 9 Okunyev taş heykeli bulunuyordu. Söz konusu taş heykelin ön tarafının orta kısmında zoomorfik yüz yer almaktadır. Yüz 3 bölümden oluşmaktadır, ortadaki 2 çift yatay çizgiden üstteki düz alttaki kıvrımlıdır ve bu uygulama ayrıca diğer taş heykelerde olduğu gibi bıyık olarak algılanabilir. Yüzün üst bölümü de iki dikey çift kıvrımlı çizgiyle üç bölüme ayrılmıştır. Bu çizgiler üstten yüz çerçevesinden çıkan uzantılarla ve kulaklarla sonuçlanmaktadır. Her bölümde birer göz yer almaktadır, aradaki göz daha üstte tutulmuştur ve altında sağ ve sol

²³⁶Minusinsk Martyanov Müzesi, (2014), *a.g.d.*

bölümleri bağlayan çift çizgiyle gösterilmiş bir köprü vardır. Göz içleri noktalarla vurgulanmıştır. Yüzün orta bölümünde bıyığın hemen üstünde yuvarlak burun delikleri vardır ve onlardan soldan ve sağdan yukarıya doğru çıkan kıvrımlı ve kısa ikişer uzantı vardır. Yüzün alt bölümünde ağız ve ağzın altında yatay çift çizgiyle çene gösterilmiştir.

Yüzün altında iç içe iki daire ve içinde nokta olan bir simge yer almaktadır. Yüzün üstünde ters Y şeklinde bir uzantı vardır. Büyük ihtimal ile bu uzantı taşın en tepesine kadar yükselmekteydi çünkü kırıntılar nedeniyle taşın ön tarafının tepesi kırılmıştır ve tasvirin üst parçası görünmemektedir. Bu uzantının yanlarında 2 adet daha ince çizgi vardır, onların ortasında dışına doğru üçgen ve kıvrımlı kısa uzantılar yer almıştır.

Taş heykelin sağ tarafında yüzün aynı seviyesinde Okunyeve işareti vardır: iç içe 2 daire içinde nokta ve daire dışında 4 boynuz. Taş heykelinin sağ tarafında yüz hizasında başka Okunyeve işareti daha vardır: iç içe 2 kare vardır, içerideki kare tamdır ve dışındaki köşelerde 4 boynuz bulunmaktadır. Taşın aynı tarafında yukarıda başka kare şeklinde Okunyeve işareti de yer almaktadır.

Katalog No:038

Çizim No: 038

Resim No: 032

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne Lipskiy tarafından getirilmiştir. ²³⁷

Müze Envanter No: 314/32

Taşın Cinsi: Gri Granit

Boyutları:

Yükseklik: 190 cm

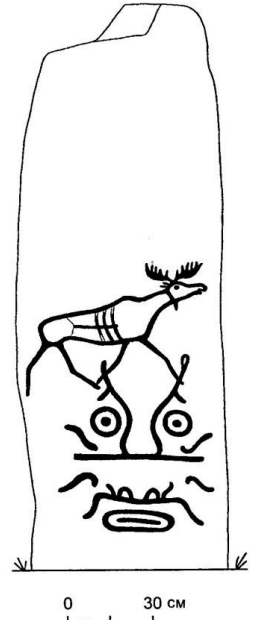
Genişlik (üst, orta, alt): 30 cm(orta)

Kalınlık: 40 cm

Tanımı: Sartıgoy Köyü'ndeki Çaatas'ın dikili taşı (stel) (Ust-Abakan İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Üst Bür Köyü'nün güneybatısına 5 km uzaklıkta, Uybat Nehri'nin sağ kolu olan Sartıgoy deresinin 2 km yukarısındaki Çaatas Kurgan'larının birinde menhir olarak kullanılmıştır. Bulunduğunda dikili taş eğimli bir pozisyonda ve ön tarafıyla doğuya bakıyor olarak duruyordu.

Dikili taşın ön tarafının alt kısmında bir yüz, üst kısmında geyik tasvirleri yer almaktadır. Yüzün çerçevesi yoktur fakat ortadan yatay çizgiyle ikiye bölünmektedir. Üst kısmında gözler ve aralarında, ilk bakışla, burun olarak algılanabilen iki dikey kıvrımlı çizgi yer almaktadır ve soldaki çizgi üstten içi boş küçük oval ile sonuçlanmaktadır. Yüzün alt kısmında burun delikleri, bıyık ve kıvrımlı uzantılar vardır. Bıyığın altında ağız bulunmaktadır. Yüzün sol ve sağ kısımlarında

²³⁷Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

ikişer kısa kıvrımlı çizgi yer almaktadır. Yüzün hemen üstünde bir geyik tasviri vardır. Geyiğin kaburga kemikleri ve omurgası gösterilmiştir. Bacakları açıktır, geyik yürür vaziyettedir.

Katalog No:039

Çizim No: 039

Resim No: 033

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne 1953 yılında Lipskiy tarafından getirilmiştir. ²³⁸

Müze Envanter No: 314/33

Taşın Cinsi: Kahverengi Kumtaşı

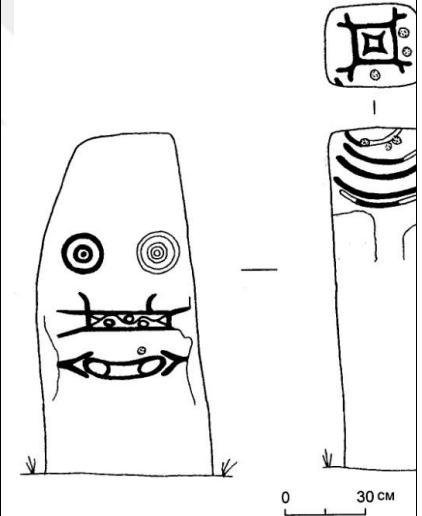
Boyutları: Yükseklik: 183 cm

Genişlik (üst, orta, alt): 45 cm(orta)

Kalınlık: 60 cm

Tanımı: Kamışta tren istasyonundaki kurganın dikili taşı (stel) (Askiz İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Kamışta tren istasyonunun yanındaki Tagar Kurganı'nın doğu köşesinde duvar taşı olarak kullanılmıştır. Kabuğu yer yer dökülmüştür. Dikili taşın ön tarafında bir yüz tasviri yer almaktadır. Yuvarlak gözler, iç içe iki daire ve içinde nokta, yatay dikdörtgen olarak burun delikleri gösterilmiştir. Köşelerden dışarıya kıvrımlı uzantılar mevcuttur, dörtgenin içinde uçlarından ikiye ayrılan yatay dalgalı çizgi kıvrımlarında küçük daireler gösterilmiştir. Yüzün alt kısmında yanlarından yatay Y işaretleri ile parantez içine alınmış ağız vardır. Ağız dikey yay şekilli çizgilerle eşit üç parçaya bölünmüştür. Dikili taşın sol tarafının üst kısmında üst üste 5 tane eğri çizgi vardır. Taşın tepesinde Okunyev işareti vardır: iç içe iki kare içindeki karenin 4 boynuzu, dıştaki karenin Y şekli gibi boynuzları vardır.

²³⁸Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

Katalog No:040

Çizim No: 040

Resim No: 034

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne 1956 yılında Lipskiy tarafından getirilmiştir.²³⁹

Müze Envanter No: 314/34

Taşın Cinsi: Gri Granit

Boyutları:

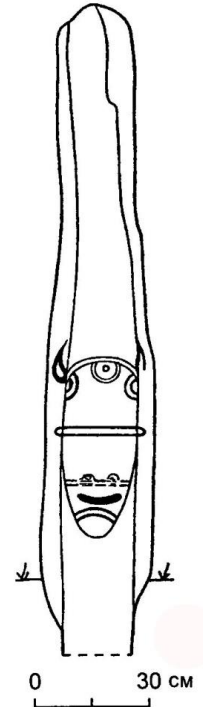
Yükseklik: 180 cm

Genişlik (üst, orta, alt): 30 cm(orta)

Kalınlık: 80 cm

Tanımı: Yerbinsk Köyü'nün civarındaki Çaatas taş heykeli (Ust-Abakan İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Bulunduğu yer çelişkilidir Lipskiy'e göre Yerbinsk Çaatası'nın üstünde yatmsktaydı, Vadetskaya göre Kamışta Nehri'nin doğduğu yerin yukarısında, Ninya Nehri'nin sol kıyısındaki Çaatası'nda yatıyordu. Taşın alt kısmının ön tarafında zoomorfik yüz yer almaktadır. Yüz ortasından çift çizgiyle iki bölüme ayrılmaktadır. Üstte üç göz: iç içe iki daire olarak gösterilmiştir, ortadaki göz içi noktayla vurgulanmıştır. Sol ve sağ gözlerinden boynuzlar yükselmektedir. Yüzün alt kısmında burun delikleri, ağzı, çenesini belirten çift eğri çizgi yer almaktadır.

²³⁹Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

Katalog No:041

Çizim No: 041

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Ermitaj Müzesi'nde saklanmaktadır.

Müze Envanter No: Numarasız

Taşın Cinsi: Gri Kumtaşı

Boyutları:

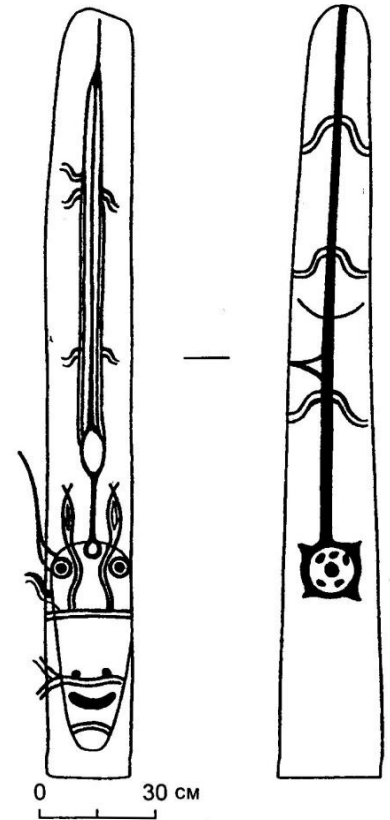
Yükseklik: 220 cm

Genişlik (üst, orta, alt): 25 cm(orta)

Kalınlık: 50 cm

Tanımı: Taşeba Çaatası'ndaki 2. Taş heykel (Ust-Abakan İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Taşeba Çaatas Kurgan'larının birinde menhir olarak kullanılmıştır. Taş heykelin ön tarafının alt kısmında zoomorfik yüz bulunmaktadır.

Yüz yatay çift çizgiyle üç bölüme ayrılmaktadır. Yüzün üst bölümü dikey çift çizgiyle üçe ayrılmaktadır, her bölümde birer yuvarlak göz bulunmaktadır. Sağ ve sol gözlerin içleri kalın noktayla vurgulanmıştır. Üst bölümü ayıran iki kıvrımlı çizgi, yüz çerçevesinden çıkarak yılanlara benzeyen kulaklarla sonuçlanmaktadır. Ortadaki 3. gözden yukarıya bir uzantı yükselmektedir ve yaklaşık kulakların bittiği seviyede dikey form ovale dönüşmektedir. Ovalden sonra 5 çizgi taş tepesine kadar devam etmektedir. Beş çizgi tepede tek çizgiyle birleşmektedir. Bu uzantının yanlarında ikişer kıvrımlı kısa uzantı vardır. Sağ gözden bir boynuz yükselmektedir. Onun altında daha küçük bir boynuz yer almaktadır. Yüzün orta bölümü neredeyse boştur, sadece bıyığın üzerinde yuvarlak burun delikleri vardır. Bıyığın sağ

tarafı görüldüğü gibi ikiye ayrılmaktadır. Bıyığın altında ağız yer almaktadır. Ağzın altında çift eğri çizgiyle çene gösterilmiştir. Taş heykelin arka tarafında yüzün aynı seviyesinde Okunyeve işareti vardır: halka içinde nokta ve etrafında küçük lekeler, halka ve 4 boynuz. Simgenin üstündeki kalın uzantı tepeye kadar yükselmektedir, onun yanlarında kıvrımlı çift çizgiyle simetrik çıkıntılar yer almaktadır. Ayrıca yaklaşık olarak orta kısmında, taşın arka tarafının sağındaki kalın uzantıya yapışık sivri bir üçgen vardır.

Katalog No:042

Çizim No: 042

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne 1953 yılında Lipskiy tarafından getirilmiştir. ²⁴⁰

Müze Envanter No: 314/44

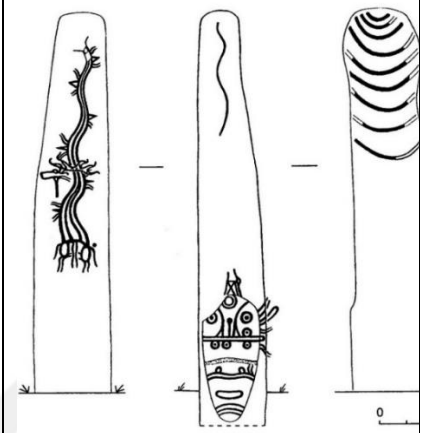
Taşın Cinsi: Kahverengi Kumtaşı

Boyutları:

Yükseklik: 320 cm

Genişlik (üst, orta, alt): 50 cm(orta)

Kalınlık: 70 cm

Tanımı: Askız Çaatası'ndaki taş heykel (Askız ilçesi Hakas Cumhuriyeti) Askız tren istasyonunun kuzeydoğusuna 1,5 km uzaklıkta, demir yolunun yanındaki Çaatası'nda Menhir olarak kullanılmıştır. Taş heykelin ön tarafının alt kısmında zoomorfik bir yüz yontulmuştur. Yüz yatay olarak çift çizgiyle üç bölüme ayrılmıştır: alttaki çizgi kıvrımlıdır ve bıyık olarak algılanabilir. Üstteki kısım ise eğri iki dikey çizgiyle üç bölüme ayrılmaktadır. Her bölümde birer göz yer almaktadır. Soldaki ve sağdaki gözlerin içleri noktayla gösterilmiştir, ortadaki göz daha üstte ve iç içe iki daire ile vurgulanmıştır. Onun alt sınırındaki çizgiden yukarıya bir dikey ve noktayla sonuçlanan uzantı vardır. Üstteki ve alttaki bölümlerin sınırında dört daire bulunmaktadır. Orta gözün üzerinden yukarıya bir uzantı başlamaktadır fakat taş döküntüleri yüzünden devamı görünmemektedir. Yüzün sol tarafında uzantılar vardır. Orta katında yatay geniş hafif dalgalı bir çizgi yer almaktadır. Bıyığın üstünde burun

²⁴⁰Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

delikleri vardır. Alt katta ağız ve çeneyi gösteren eğri üç çizgi vardır. Taşın ön tarafının üst kısmında yılan sembolü olarak algılanabilen kıvrımlı bir çizgi vardır. Taşın arka tarafında yukarıdan aşağıya böceğe benzeyen stilize yılan gösterilmiştir: altta olan başında oval 2 göz, kuyruğunda kısa kıvrımlı 2 ışın, vücut boyunca Okunyeve Kültürü'nün süsleme unsuru olarak sayılan stilize şekiller vardır. Yılanın belinde boynuzlu geyik figürü yer almıştır. Geyik tasviri daha farklı dönemlere aittir.²⁴¹ Taşın sağ tarafının üst kısmında paralel yay biçimli çizgiler yontulmuştur.

²⁴¹Kızlasov, L.R. (1986)., *a.g.e.*, s. 56.

Katalog No: 043

Çizim No: 043

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne 1958 yılında Lipskiy tarafından getirilmiştir.²⁴²

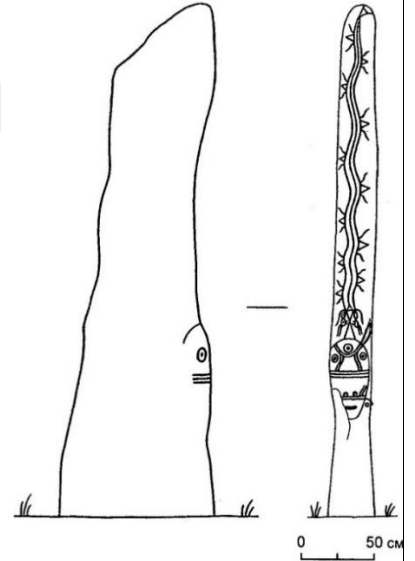
Müze Envanter No: 314/48

Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları: • Yükseklik: 330 cm

- Genişlik (üst, orta, alt): 25 cm(orta)
- Kalınlık: 90 cm

Tanımı: Kamışta Nehri'nin doğduğu yerden taş heykel. (Askız ilçesi, Hakas Cumhuriyeti). Terentiy Köyü'ndeki nehrin sol kıyısında bulunuyordu.²⁴³ Taş heykelin ön tarafının alt kısmında zoomorfik yüz yontulmuştur. Yüz, yatay üç çizgiyle ikiye bölünmektedir. Üst yarısında 3 yuvarlak göz yer almaktadır, gözün içleri noktayla vurgulanmıştır. Gözler arasına eğri çizgilerle sınırlar konulmuştur. Sol gözün üstünden kulak çıkmaktadır. Yüzün alt kısmında burun delikleri yer almaktadır, onların altında bıyık ve ağız gösterilmiştir. Yüzün üstünde yukarıdan aşağıya doğru stilize yılan tasviri yer almaktadır. Yılanın kuyruğunda kıvrımlı iki ışın vardır. Başında ise dört oval şekil ile gözler gösterilmiştir. Vücudu boyunca soldan ve sağdan stilize uzantılar vardır.

²⁴²Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

²⁴³Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., ve Yesin, Y.N. (2006)., *a.g.e.*, s. 76

Katalog No:044

Çizim No: 044

Resim No: 036

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne 1948 yılında Lipskiy tarafından getirilmiştir. ²⁴⁴

Müze Envanter No: 314/52

Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

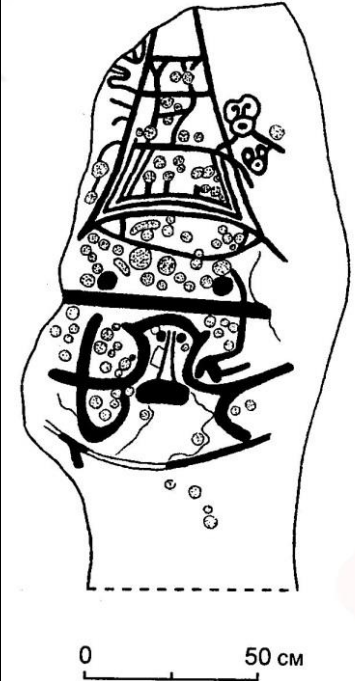
Boyutları: • Yükseklik: 135 cm

• Genişlik (üst, orta, alt): 65 cm(orta)

• Kalınlık: 15 cm

Tanımı: Kızlas Çaatası'ndan dikili taş – stel (Askız ilçesi Hakas Cumhuriyeti). Yes Nehri'nde, Kızlas Köyü'nün civarındaki Çaatas Kurganı'ndaki diğer Menhirlerle birlikte duruyordu. Taşın yüzeyi çok aşınmıştır. Stelin ön tarafında yüz tasviri bulunmaktadır. Çerçevesi olmayan yüzü ikiye bölen yatay bir çizgi vardır. Üst yarısında arası geniş iki göz bulunmaktadır. Gözlerin üstünde üçgen şeklinde ilk bakışta şapka olarak algılanabilen bir uzantı yer almaktadır. Şapkayı katlara bölen birkaç yatay çizgi vardır. Sağ tarafında farklı uzunlukta ve formda uzantılar vardır. Sol tarafında ise kalp şeklinde Okunyeve Kültürü'nde tipik olmayan iki yüze yer verilmiştir. Yüzün alt yarısında burun delikleri ve ağız açıkça seçilmektedir ama başka çizgilerin anlamı anlaşılamamaktadır.

²⁴⁴Leontyev, N.V. (2001), *a.g.e.*, s. 96

Katalog No:045

Çizim No: 045

Resim No: 037

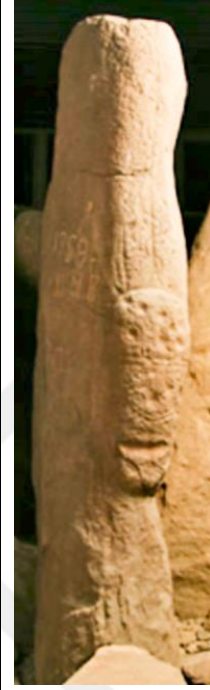
Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne 1949 yılında Lipskiy tarafından getirilmiştir.²⁴⁵

Müze Envanter No: 314/53

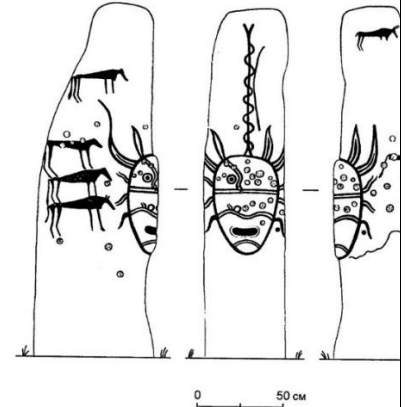
Taşın Cinsi: Kahverengi Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 200 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 40 cm(orta)
- Kalınlık: 70 cm

Tanımı: Çörnoye Gölü'nden Taş heykel (Şıra İlçesi Hakas Cumhuriyeti). Çörnoye Gölü'nün civarında, Hızıl has dağının güneybatısına 2 km uzaklıktaki Menhirin yanında durmaktaydı.²⁴⁶ Taşın ön tarafına zoomorfik yüz yontulmuştur. Yüz iki çift çizgiyle yatay olarak 3 bölüme ayrılmıştır, alttaki çizgi kıvrımlıdır ve bıyık olarak anlaşılabilir. Yüzün üst kısmının sağ tarafında bir adet göz yer almıştır. Gözün içi noktayla gösterilmiştir. Gözün olduğu yer kıvrımlı çizgiyle ayrılmıştır. Yüzün tepesinden taşın yukarısına kadar dikey iki ışınla biten düz bir uzantı vardır. Bu uzantı dalgalı bir çizgiyle süslenmiştir. Bütün olarak bakıldığında bir yılan olarak algılanabilir. Yüzün çerçevesinin solunda ve sağında kıvrımlı çıkıntılar

²⁴⁵Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

²⁴⁶Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., ve Yesin, Y.N. (2006)., *a.g.e.*, s. 81.

mevcuttur ve onların arasında yukarıda iki kulak ve iki boynuz vardır. Taşın sol tarafında boğaya benzeyen iki hayvan figürü vardır. Sağ tarafında üst üste üç adet boğa yer almaktadır. Onların yukarısında bir boğa figürü daha vardır.

Katalog No:046

Çizim No: 046

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge
Müzesi'ne yılında Lipskiy tarafından getirilmiştir.²⁴⁷

Müze Envanter No: 314/54

Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

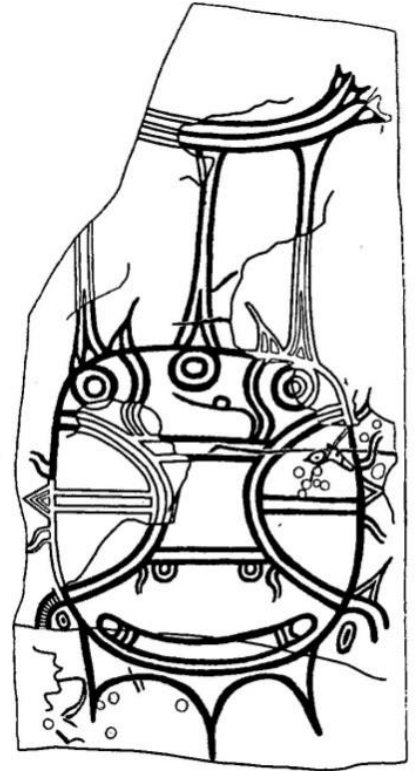
Boyutları:

- Yükseklik: 225 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 130 cm(orta)
- Kalınlık: 15 cm

---

²⁴⁷Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

Tanımı: Uybat bozkırındaki kurgan dikili taşı –stel (Ust-Abakan ilçesi Hakas Cumhuriyeti). Çarkov Köyü'nün kuzeydoğusunda, Uybat Nehri'nin sol kıyısındaki Tagar Kurganı'nda duvar Menhiri olarak kullanılmıştır. Taş iki parçaya ayrılmıştır, sol üst köşe kırık olup taş yüzeyi aşınmış, kabuğu yer yer dökülmüştür. Dikili taşın ön tarafında zoomorfik bir yüz bulunmaktadır. Yuvarlağa yakın çerçevesinin üstünden üç ışın yükselmektedir, onlar yatay eğri bir çizgiyle bitmektedir. Bu eğri çizginin hemen üstünde paralel olarak iki çizgi daha vardır. Yukarıda belirttiğimiz gibi taşın sağ üst köşesi kırılmıştır, bu yüzden tasvirin o parçası görünmemektedir. Üç ışının altında birer göz vardır, iç içe iki daire ile gösterilmiştir. Gözlerin olduğu kısımlar birbirinden kıvrımlı çift çizgiyle ayrılmış durumdadır. Yüzün orta seviyesinde eğri biçimli çift çizgi ile büyük yanak kısımları vurgulanmıştır. Yanaklar da ortadan yatay düz çift çizgiyle iki eşit parçaya bölünmüştür. Yanakların olduğu yerin yüz çerçevesinde üçgen ve kıvrımlı kısa çıkıntılar vardır (Okunyevev karakteristiği). Yanaklarda ayrıca çift çizgiyle gösterilmiş iki köprü yer almıştır. Alt köprüünün hemen altında yuvarlak burun delikleri vardır ve bunlar iç içe iki daire ile gösterilmiştir. Yüzün en altında geniş bir ağız ve ağızın altında sivri üç uzantı bulunmaktadır. Söz konusu taş Okunyevev Kültürü'ne ait en güzel sanat eserlerinden biridir.

0 30 cm

Katalog No:047

Çizim No: 047

Resim No: 038

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Minusinsk Martyanov Müzesi'ne Adrianov tarafından 1900 yılında getirilmiştir.

Müze Envanter No: MKM OΦAc 2 (2. figür)

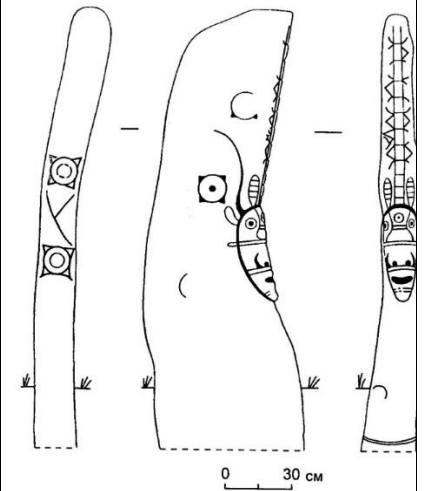
Taşın Cinsi: Kahverengi Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 300 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 25 cm(orta)
- Kalınlık: 75 cm

Tanımı: Taşeba Çaatası'nın 3. Taş heykeli (Abakan, Hakas Cumhuriyeti) Çaatas Kurgan'larının birinde Menhir olarak kullanılmıştır.²⁴⁸ Taşın ön tarafının ortasında zoomorfik yüz yer almıştır. Yüz iki yatay çift çizgiyle üç bölüme ayrılmaktadır. Alt çizgi bıyık olarak da algılanabilir. Üst bölümünde üç yuvarlak göz yer almaktadır ve gözlerin içleri noktayla vurgulanmıştır. Ortadaki göz daha üstte tutulmuştur. Yüzü bölen çizgiler yüz çerçevesinden eğri çıkıntılarla sonuçlanmaktadır. Ayrıca çerçeve ile kulakların

²⁴⁸ Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., ve Yesin, Y.N. (2006)., *a.g.e.*, s. 82.

arasında taşın tepesine kadar yükselen bir ışın vardır, diğer taş heykellerde olduğu gibi bir yılan vücudu olarak düşünülebilir. Yüzün orta bölümünde burun ve alt bölümünde ağız yer almıştır. Taşın toprak seviyesinde sağ kısımda halka görünmektedir. Taş heykelin sağ tarafında iki okunyeve işareti vardır. Üstteki yer yer silinmiştir. Arka tarafında iki Okunyeve işareti daha bulunmaktadır.

Katalog No: 048

Çizim No: 048

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne 1957 yılında Lipskiy tarafından getirilmiştir.²⁴⁹

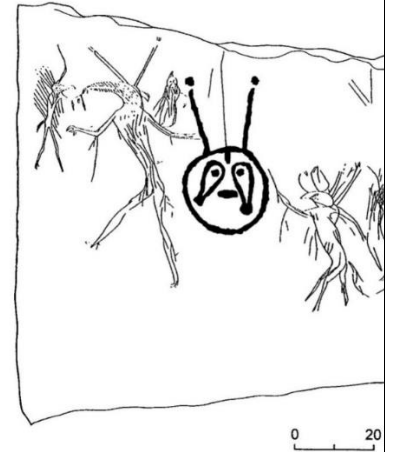
Müze Envanter No: 314/55

Taşın Cinsi: Gri Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 152 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 107 cm(orta)
- Kalınlık: 14 cm

Tanımı: Tas Hazaa Kurganı'ndan bir taş levhası (Bey ilçesi Hakas Cumhuriyeti). 1957 yılında Lipskiy tarafından kazılmış Okunyevev Kültürü'ne ait kurganın 1. mezarında 1. katın üst levhası olarak kullanılmıştır. Aynı kurganda, 105, 106 numaralı stellerin parçaları da bulunmuştur.²⁵⁰ Söz konusu taş levhanın ortasında çift ışınlı yuvarlak yüz şekli bulunmaktadır. Işınlr birer noktayla sonuçlanmaktadır. Yüzün olduğu taş yüzeyinde daha ince bir biçimde yapılmış olan kuş başlı beş insan figürü vardır. Figürlerin başlarında ışınlar yer almaktadır.

²⁴⁹Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

²⁵⁰Kızlasov, L.R. (1986), *a.g.e.*, s. 24.

Katalog No:049

Çizim No: 049

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Vadetskaya tarafından araştırılmış ve Ermitaj Müzesi'nde saklanmaktadır.

Müze Envanter No: Bilgi bulunmamaktadır

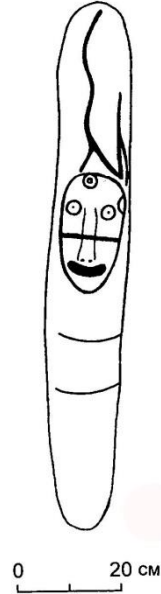
Taşın Cinsi: Kahverengi Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 200 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 50 cm(orta)
- Kalınlık: 70 cm

Tanımı: Uybat Çaatası'nın 8. Anıtı (Üst-Abakan ilçesi Hakas Cumhuriyeti). Kurganda Menhir olarak kullanılmıştır. Heykelin yüzü güneybatıya bakmaktaydı.²⁵¹

Taş heykelde antropomorfik yüz yontulmuştur ve yüzün üstünde yukarıdan aşağıya doğru bir yılan işareti bulunmaktadır. Oval yüz ortadan bir çizgiyle ikiye bölünmüştür. Üst bölümünde üç yuvarlak göz olup daha üstte olan orta gözün içi daha kalın olan bir noktayla vurgulanmıştır. Üst bölümünde gözlerden başlayan uzun burun, alt bölümde burun delikleriyle sonuçlanmaktadır. Onun altında kalın bir ağız gösterilmiştir. Yüzün altında yay biçimli iki çizgi vardır.

²⁵¹Vadetskaya, E.B. (1967)., *a.g.e.* s.34.

Katalog No:050

Çizim No: 050

Resim No: 039

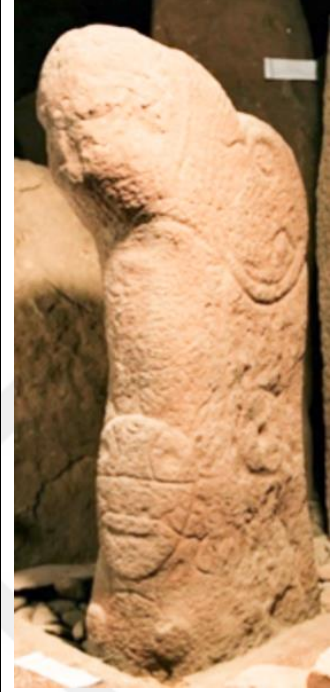
Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne 1948 yılında Lipskiy tarafından getirilmiştir.²⁵²

Müze Envanter No: 314/63

Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

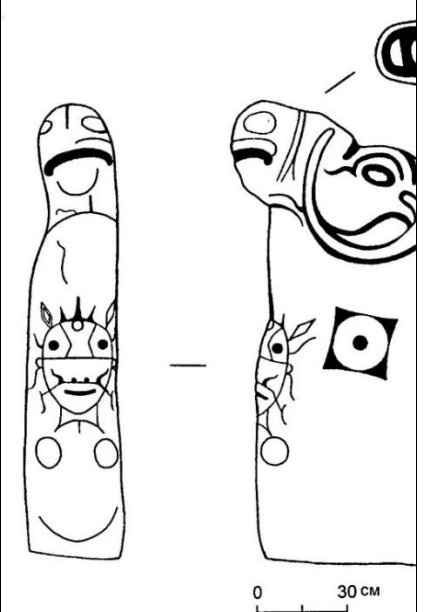
Boyutları:

- Yükseklik: 150 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 32 cm(orta)
- Kalınlık: 55 cm

Tanımı: Verhnebeycinsk koyunu olarak bilinmektedir (Üst-Abakan ilçesi, Hakas Cumhuriyeti). Verhnebeycinsk Köyü'nün güneybatısına 3 km uzaklıktaki dörtgen kurganın kuzeydoğu köşesinde menhir olarak kullanılmıştır. Taşın yüzü batıya bakmaktaydı.²⁵³

Okunyevev Kültürü'ne ait dikkat çekici bir örnektir. Taşın ön tarafına zoomorfik bir yüz yontulmuştur. Yüz üç bölüme ayrılmıştır. Alt katı ayıran çizgi bir bıyık olarak algılanabilir ve aşağıya doğru yamulup eğri çıkıntılarla sonuçlanmaktadır. Ortadaki çizgi düzdür ve onun da çıkıntıları bulunmaktadır. Üst bölümde üç adet göz yer almaktadır, her göz ayrı bir bölümde yer almaktadır. Soldaki ve sağdaki gözler tamdır. Ortadaki göz daha üstte

²⁵² Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

²⁵³ Vadetskaya, E.B. (1967), *a.g.e.* s.44.

tutulmuştur. Orta katta, bıyığın hemen üzerinde burun delikleri ve eğri çıkıntılar yer almaktadır. Alt katta ağız vardır. Yüzün çerçevesinde ortadaki gözün hemen üzerinde üç çıkıntılı bir taç gösterilmiştir. Etrafında iki kulak çerçevesinin altında bir alt taç vardır. Alttaki tacın hemen altında göğüsler birer halka ile gösterilmiştir. Taş heykelin tepesi bir koyun şeklinde yapılmıştır: oval gözleri, boynuzları, belirgin burnu ve ağzı vardır. Taşın tepesine üstten bakıldığında Okunyeve işareti yer almaktadır. Heykelin sol tarafında çok net olarak Okunyeve işareti görülmektedir.

Katalog No: 051

Çizim No: 051

Resim No: 040

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne 1953 yılında Lipskiy tarafından getirilmiştir.²⁵⁴

Müze Envanter No: 314/64

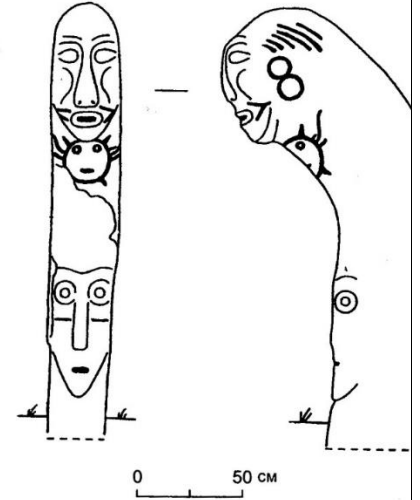
Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 200 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 45 cm(orta)
- Kalınlık: 25 cm

Tanımı: Hız Tas (tr: Kız Taş) taş heykeli Poltakov Köyü'nde bulunuyordu (Askız İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Poltakov tarlalarında Taştıp Kasabası'na giden yolda Yes Nehri'nin doğduğu yere 2-3 km uzaklıkta bulunmuştur.²⁵⁵ Taşın kabuğu bazı yerlerde dökülmüştür. Okunyeve antropomorfik taş heykelleri arasında çok güzel bir örnektir. Taşın ön tarafında toplam üç şekil yer almaktadır. En üste taşın tüm tepesini kaplayan bir yüz yontulmuştur. Yüz, oval gözler, kaşlar, kaşlardan inen uzun burun, burun delikleri, yanaklar, net bir ağız ve çeneden oluşmaktadır. Yanlarında iki halkayla gösterilmiş kulaklar ve/veya küpeler vardır. Ayrıca saçlar da belirtilmiştir. Yüzün hemen altında yüz şeklinde bir Okunyeve işareti vardır. Gözleri ve ağzı olan bu işaret eğri çıkıntılarla süslenmiştir. Taş heykelin alt kısmında bir tane

²⁵⁴Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

²⁵⁵Kızlasov, L.R. (1986)., *a.g.e.* s. 67

daha antropomorfik bir yüz bulunmaktadır. Göz halkalarının içleri de yine halkalarla gösterilmiştir. Gözlerden inen uzun burun ve altta ağız yer almaktadır. Bu yüz şekli ortadan yatay bir çizgiyle ikiye bölünmüştür fakat bu tasvirde yatay çizgi üzerinden burun geçmektedir.

Katalog No: 052

Çizim No: 052

Resim No: 041

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Savenkov İ.T. tarafından 1911 yılında Minusinsk Martyanova Müzesi'ne getirilmiştir.²⁵⁶

Müze Envanter No: MKM ОФ Ac 5 (25. figür)

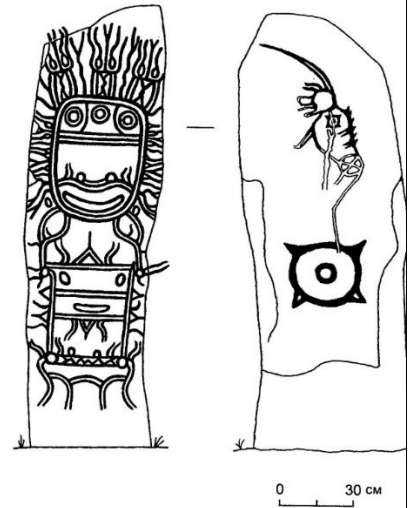
Taşın Cinsi: Gri Granit

Boyutları:

- Yükseklik: 280 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 50 cm(orta)
- Kalınlık: 95 cm

Tanımı: Tazmin Köyü civarından taş levha - stel (Üst - Abakan ilçesi, Hakas Cumhuriyeti). Yerbinsk Köyü'nün kuzeydoğusunda bozkırda tek başına duruyordu.²⁵⁷ Taş levhanın ön tarafında yüz ve vücut olarak düşünülebilecek kare bir şekil bulunmaktadır. Oval yüz üç bölümden oluşmaktadır. Üst kısım üç çizgiyle alt bölüm ise bıyık olarak algılanabilen çift eğri çizgiyle ayrılmaktadır. Alt bölümde ağız, orta bölümde burun delikleri ve süslü çıkıntılar, üst bölümde iç içe halkalarla gösterilmiş üç göz yer almaktadır. Çift çizgiyle gösterilmiş yüz çerçevesinde Okunyev karakteristiğinde eğri çizgiler, yılan şekilleri, üçgenler uzanmaktadır. Yüz tasviri boyundan vücuda doğru inmektedir. Burada çift olarak düz çizgilerle kare şeklindeki

²⁵⁶Minusinsk Martyanov Müzesi, (2014), *a.g.d.*

²⁵⁷Podolskiy, M.A. (1997), *a.g.m.* s. 191-192 resim 34.

vücut gösterilmiştir. Kare de yine çift çizgilerle üç bölüme ayrılmıştır. Okunyeve karakteristiğinde olan çeşitli unsurlarla süslenmiştir, vücut alttan çift uzantılarla sonuçlanmaktadır. Taşın sol tarafında büyük Okunyeve işareti ve onun üzerinde profilden gösterilmiş yaratık bulunmaktadır. Yaratığın boynuzları, kolları, bacakları belirtilmiştir ve vücudunda Okunyeve işareti vardır.

Katalog No: 053

Çizim No: 053

Resim No: 042

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne 1958 yılında Lipskiy tarafından getirilmiştir.²⁵⁸

Müze Envanter No: 314/5

Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

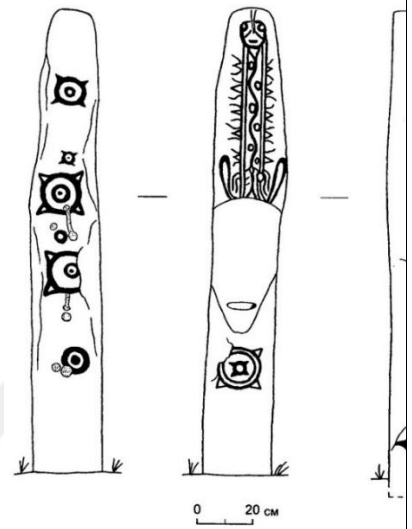
Boyutları:

- Yükseklik: 230 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 45 cm(orta)
- Kalınlık: 25 cm

²⁵⁸ Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

Tanımı: Çiti hıs (tr: Yedi kız) Çaatası'ndan taş heykeli (Askız ilçesi, Hakas Cumhuriyeti). Palganov Köyü'nün yanında Askız Nehri'nin sol kıyısında bulunan Çaatas Kurgan'larının birinde Menhir olarak kullanılmıştır. Yüzü batıya doğru bakmaktaydı. Taşın kabuğu bazı yerlerde dökülmüştür.²⁵⁹ Taş heykelin yüz kısmı kırılmıştır. Ön tarafının orta kısmında bir yüz çerçevesi vardır fakat şekli kırılma nedeniyle bilinmemektedir, yalnızca alt kısmındaki ağız bölümü günümüze kalmıştır. Çerçevesinin üstünden iki kulak yer almaktadır ve kulakların arasında stilize bir yılan figürü gösterilmiştir. Yılan aşağıdan taşın tepesine kadar yükselmektedir ve oval bir başla sonlanmaktadır. Yılanın başında iki göz, ağız ve iki ışın gösterilmiştir. Vücudu eğri çizgiyle ve küçük oval şekillerle süslenmiştir. Ayrıca dışa doğru Okunyev süsleme motifleri yer almaktadır. Yılanın kuyruğu uzantılarla hareketlendirilmiştir. Yüz çerçevesinin altında iç içe iki Okunyev işareti yer almaktadır. Taşın sol tarafında iki Okunyev işareti daha vardır fakat kırılmalar yüzünden bir diğer Okunyev işaretinin yalnızca üst parçası seçilebilmektedir. Lipskiy'e göre kırılmaların olduğu yerde bir yüz şekli yer almaktaydı.²⁶⁰ Taşın arka tarafında değişik boyutlarda dört Okunyev işareti vardır, ayrıca iki farklı boyutta halkalar da mevcuttur.

²⁵⁹Leontyev, N.V. (2000). Obraz Mirovoy gory v pamyatnikah iskusstva okunyevskey kultury. Gummanitarniye nauki v Sibiri, Dergisi, 3, 15, resim 1,5.

²⁶⁰Lipskiy, A.N. (1970)., *a.g.e.*, s. 168.

Katalog No: 054

Çizim No: 054

Resim No: 043

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: 1880 yılında Popov tarafından Minusinsk Martyanov Müzesi'ne getirilmiştir.²⁶¹

Müze Envanter No: MKM OФ Ac 14(7. figür)

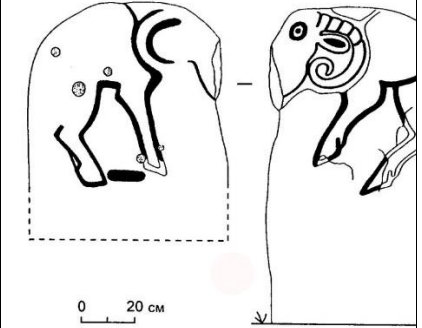
Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 130 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 20 cm(orta)
- Kalınlık: 75 cm

Tanımı: Maydaşın koyunu olarak bilinmektedir. 1876 yılında Yenisey Nehri'nin sağ kıyısında Minusinsk şehrinin 10 km daha aşağısındaki Maydaşın kışlağı yakınlarında bulunmuştur (Minusinsk ilçesi, Krasnoyarsk ili).²⁶² Taşın yüzeyi rüzgâr etkisiyle aşınmış, özellikle sol ve ön tarafı aşınmalar nedeniyle görünmemektedir. Sol tarafından baktığımızda açık bir şekilde koyun silueti karşımıza çıkmaktadır: göz, kulak, nervürlü boynuz ve iki ön bacak vardır. Taşın sağında boynuz ve bacaklar seçilebilmektedir.

²⁶¹Minusinsk Martyanov Müzesi, *a.g.d.* 2014.

²⁶²Kızlasov, L.R. (1986)., *a.g.e.*, s. 201, r. 131

Katalog No: 055

Çizim No: 055

Resim No: 044

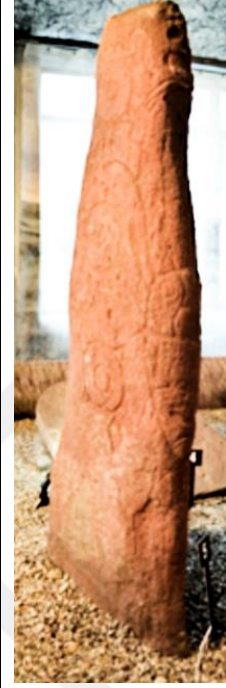
Bulunduğu veya Getirildiği yer: Svenkov İ.T. tarafından 1910 yılında Minusinsk Martyanov Müzesi'ne getirilmiştir.²⁶³

Müze Envanter No: MKM OΦAc 9(5. figür)

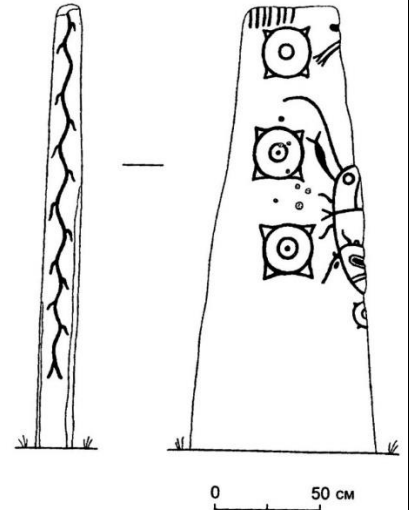
Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 220 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 20 cm(orta)
- Kalınlık: 75 cm

Tanımı: Kafkaz Köyü'ndeki taş heykel. Tagar Kültürü'ne ait kurganda Menhir olarak kullanılmıştır.²⁶⁴Taşın ön tarafına zoomorfik yüz yontulmuştur, yüz yatay çizgilerle üç bölüme ayrılmıştır. Alt kısmı ayıran çizgi eğri bir yol izlemektedir ve bu bıyık olarak algılanabilir. Onun üzerinde iki burun deliği ve yanlardan eğri çıkıntılar vardır. Alt kısımda ağız ve çift çizgilerle çene gösterilmiştir. Üst kısmı ayıran çizgiden neredeyse taşın tepesine kadar eğri iki çizgi yükselmektedir. Onların üst kısmında oluşturulan üç bölümde birer göz yer almaktadır. Ortadaki gözün hemen üstünde yılan sembolü olabilecek eğri bir çizgi bulunmaktadır. Taşın tepesinde hiçbir anlam ifade etmeyen farklı işaretler vardır. Yüz çerçevesinde ayrıca iki uzun boynuz, iki kulak ve Okunyev

²⁶³Minusinsk Martyanov Müzesi, *a.g.d.* 2014.

²⁶⁴ Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., ve Yesin, Y.N. (2006)., *a.g.e.*, s. 82

motifleri vardır. Taşın sağ tarafında açıkça görünen üç Okunyeve işareti vardır. Taşın arkasında neredeyse taşın tam boyutunda olan ve yılanı sembolize eden eğri çizgiler bulunmaktadır.

Katalog No: 056

Çizim No: 056

Resim No: 045

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne 1970 yılında Lipskiy tarafından getirilmiştir.²⁶⁵

Müze Envanter No: 319/9

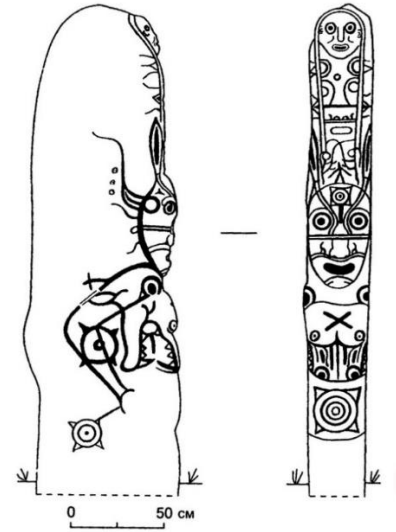
Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 290 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 25 cm(orta)
- Kalınlık: 80 cm

Tanımı: Şıra tren istasyonundan taş heykeli (Şıra ilçesi, Hakas Cumhuriyeti). Tagar Kurganı'nda bir köşe taşı olarak konumlandırılmıştır. Lipskiy'e göre yanında üç adet daha taş heykel bulunmaktaydı fakat bunlar günümüze ulaşmamıştır.²⁶⁶ Söz konusu örnek Okunyevev Kültürü'nün en önemli taş heykellerinin biridir. Şekil olarak çok bölümlü, detaylı ve yüksek anlam ifade eden bu anıtın ön tarafının ortasına antropomorfik bir yüz yontulmuştur. Taşın tepesinde bir yüz daha yer almaktadır, bu yüzden aşağı doğru stilize bir yılan inmektedir. Ortadaki yüzün altında yandan tasvir edilmiş kurda benzeyen bir hayvan başı

²⁶⁵Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

²⁶⁶Lipskiy, A.N. (1970)., *a.g.e.*, s. 87

gösterilmiştir ve en altta dört halkadan oluşan Okunyeve işareti vardır.

Ortadaki yüz ortadan yatay çift çizgiyle ikiye bölünmüştür, üstte iki büyük göz yer almaktadır. Okunyeve sanatında yaygın olarak kullanılan orta göz unsuru bu örnekte Okunyeve işareti ile gösterilmiştir. Alt bölümünde çene, ağız, süslü bıyık, burun delikleri ve burun gösterilmiştir. Burnu gösteren çizgiler yükselerek kulakları oluşturmaktadır. Gözlerden dışa doğru boynuzlar çıkmaktadır. Yüz çerçevesi bazı bölgelerde daha ince bazı bölgelerde ise daha kalındır. Bu modern resim sanatında kullanılan gölgelemeye benzemektedir ve daha canlı bir görünüş vermektedir. Üstteki antropomorfik yüz: iki yuvarlak gözden, burnundan, kulaklardan, yanaklardan ve ağızdan oluşmakta olup çerçevesi ise saçları ifade etmektedir.

Katalog No: 057

Çizim No: 057

Resim No: 046

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne 1954 yılında Lipskiy tarafından getirilmiştir.

Müze Envanter No: 314/6

Taşın Cinsi: Kahverengi Kumtaşı

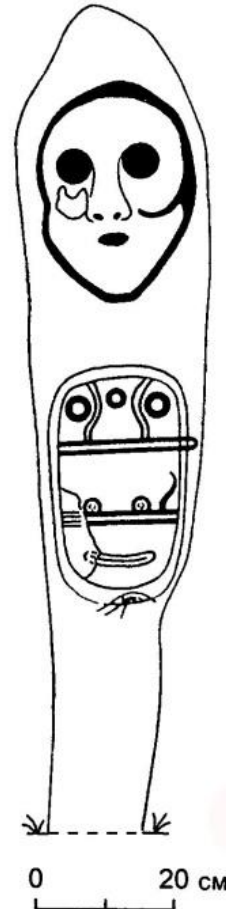
Boyutları: • Yükseklik: 220 cm

- Genişlik (üst, orta, alt): 60 cm(orta)
- Kalınlık: 50 cm

Tanımı: "Ulug Huruyah Tas" taş heykeli (Askız İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Tagar Kurganı'nda bir Menhir olarak kullanılmıştır. Söz konusu kurgan, Onhakov Köyü'nün 500 m batısında ve Abakan Nehri'nden kuzeybatıya doğru 1 km uzaklıkta yer almaktadır. Misserschmidt tarafından 1722 yılında bulunmuştur. 1970'lerde L.R. Kızlasov kazı çalışmalarını başlatmıştır. Kazılar sırasında çok sayıda renkli küçük taşlar bulunmuştur, bunlar "Taş nine'ye" hediyelik olarak götürülen taşlardır.

Taşın ön tarafında iki yüz gösterilmiştir, üstteki antrpomorf, alttaki ise zoomorfik karakterdedir. Antrpomorf yüzün kalın çerçevesinde yuvarlak gözler, burun, burun delikleri ve küçük ağız yer almaktadır. Altteki zoomorfik yüz çift yatay çizgiyle üç bölüme ayrılmıştır. En üstte birbirinden ayrı bölümlerde yer alan yuvarlak üç göz vardır. Ortadaki kısımda burun delikleri ve stilize uzantılar gösterilmiştir. En alt bölümde ise ağız vardır. Bu taş heykel Okunye mirasından Hakas Cumhuriyeti'nde bulunan ve günümüze tek kalan tapınma yerinde bulunmuştur.

Katalog No: 058

Çizim No: 058

Resim No: 047

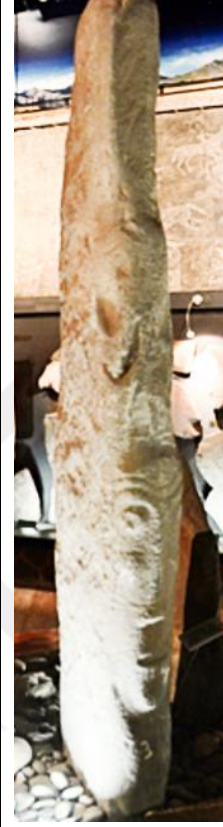
Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne yılında Lipskiy tarafından getirilmiştir.

Müze Envanter No: 314/13

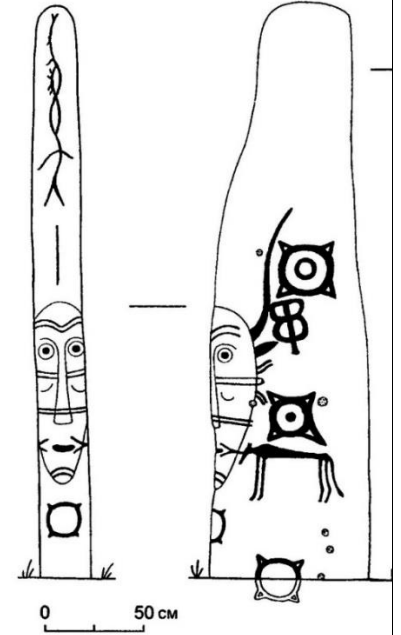
Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 310 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 25 cm(orta)
- Kalınlık: 70 cm

Tanımı: Ust-Yes Köyü civarından taş heykel (Askız ilçesi, Hakas Cumhuriyeti). Heykel, Köyü'n kuzeybatısında 2km uzaklıkta yatar vaziyette bulunmuştur. Taşın ön tarafında üstten aşağıya doğru inen yılan olarak algılanabilecek bir tasvir yer almaktadır. Ortada ise antropomorfik bir yüz yer bulunmaktadır. Yüzün yuvarlak iki gözü, kalın göz içleri, kaşlardan inen uzun burnu, düşük tutulmuş küçük ağzı ve iki çizgiyle gösterilmiş bir çenesi bulunmaktadır. Ayrıca alında, gözlerin altında ve burun seviyesinde ikişer çizgi vardır. Yüz çerçevesi incedir. Şemanın altında Okunyeve işareti vardır. Taşın sağ tarafında üç Okunyeve işareti ve boğa figürü yer almaktadır. Taşın arkasında değişik geometrik figürler bulunmaktadır.

Katalog No: 059

Çizim No: 059

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne Lipskiy tarafından getirilmiştir.

Müze Envanter No: 397/1

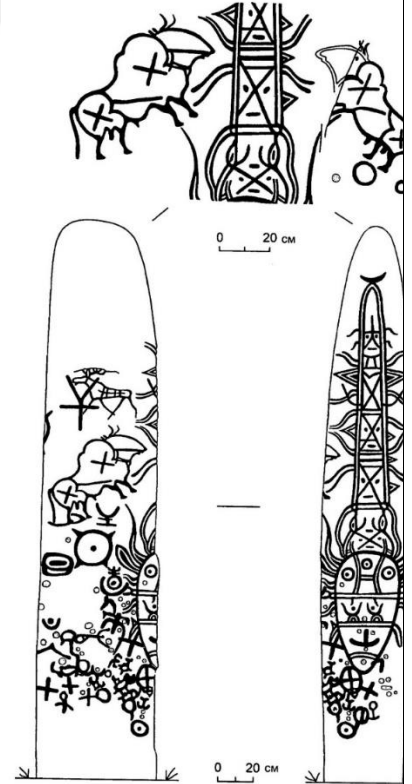
Taşın Cinsi: Gri Granit

Boyutları:

- Yükseklik: 470 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 50 cm(orta)
- Kalınlık: 70 cm

Tanımı: Çörnoye Gölü'nden "Kime Tas" olarak bilinen taş heykel, Şıra tren istasyonuna giden yolun sol tarafında, Hızıl Has dağından 600 m kuzeybatıda (Şıra İlçesi, Hakas Cumhuriyeti) bulunmaktaydı.²⁶⁷

Taşın dört tarafında resimler yer almaktadır. Ön tarafında yukarıdan aşağıya inen stilize yılan figürü bulunmaktadır. Yılanın kuyruğu ay şekliyle sonlanmaktadır. Hemen altında ise zoomorfik yüz şekli yer almaktadır. Yüzün üç bölümden oluşmaktadır. Üstte birbirinden ayrı bölümlerde üç göz yer almaktadır. Orta bölümde ise süslü burun delikleri yer bulunmaktadır. En alt bölümde ağız ve çene gösterilmiştir. Yüz çerçevesinde kulaklar, boynuzlar ve Okunyev motifli çıkıntılar vardır. Yüzün altında değişik geometrik figürler bulunmaktadır. Taşın sol tarafında Okunyev işareti, stilize bir boğa ve onun üstünde ise geyik vardır. Sol tarafta, yaklaşık olarak geyiğin olduğu yerde "Y" şeklinde bir işaret

²⁶⁷Hakas Milli Devlet Etnografi Müzesi, (2014), *a.g.d.*

yer almaktadır ve bu işaret büyük ihtimal ile daha geç zamanlara aittir. Taşın sağ tarafında da stilize boğa tasviri yer almaktadır.

Taş yüksekliği ve kompozisyon şeması ile Okunyeve taş heykelleri arasında en dikkat çekici örneklerden biridir.

Katalog No: 060

Çizim No: 060

Resim No: 048

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Minusinsk Martyanov Müzesi'ne Savenkov İ.T. tarafından 1911 yılında getirilmiştir.²⁶⁸

Müze Envanter No: MKM ОФ А 9897 (18. figür)

Taşın Cinsi: Kahverengi Kumtaşı

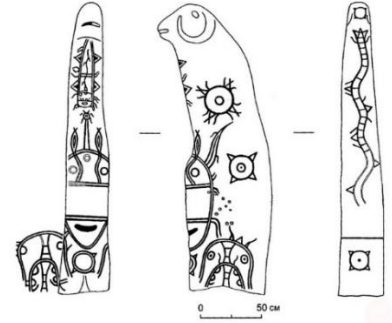
Boyutları:

- Yükseklik: 250 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 40 cm(orta)
- Kalınlık: 70 cm

Tanımı: Üst-Bür Çaatası'ndan taş heykel (Ust –Abakan ilçesi, Hakas Cumhuriyeti). Çaatas Kurganı'nın kuzey batı köşesinde menhir olarak kullanılmıştır. Taşın bazı yüzeyleri çok yıpranmış durumdadır, alt kısmı ise kırılmıştır.

Taşın dört tarafında da betimlemeler vardır. Tepesi koyun başı ile vurgulanmıştır. Ön tarafında koyun başından aşağıya doğru stilize yılan figürü yer almaktadır. Yılanın altında zoomorfik yüz bulunmaktadır. Yüz üç bölümden oluşmaktadır. En üst bölümde ayrı bölümlerde üç göz yer almaktadır. Aralarından geçen dalgalı çizgiler kulaklarla sonuçlanmaktadır. Kulakların arasında yılanı doğru bir ışın yükselmektedir. Işının sonu yıldız olarak ifade edilebilecek bir yuvarlak şekil ile bitmektedir. Yüzün ortadaki kısmı

²⁶⁸Minusinsk Martyanov Müzesi, *a.g.d.* 2014.

boştur. Alttaki bölümde kalın bir ağız yer almaktadır. Çift çizgiyle gösterilmiş yüz çerçevesinin altında Okunyeve işareti vardır ve işaretin bir boynuzu eksiktir. Okunyeve işaretinin altında büyük ihtimal ile kadın göğsü gösterilmiştir. İşaretin yanlarından, taşın sol ve sağ taraflarında değişik biçimde ağız açık yaratıkların yüz tasvirleri yer almaktadır. Taşın sağ tarafında iki Okunyeve işareti vardır. Taşın arka kısmının en altında ve en yukarısında birer Okunyeve işareti daha vardır. Altan yukarıya doğru ise stilize yılan figürü yer almaktadır.

Katalog No: 061

Çizim No: 061

Resim No: 049

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge
Müzesi'ne 1958 yılında Lipskiy tarafından getirilmiştir.

Müze Envanter No: 396/12

Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

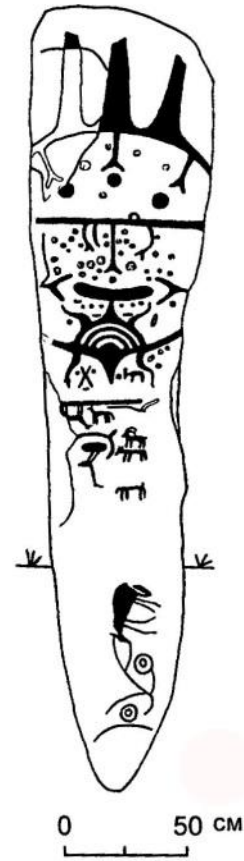
Boyutları:

- Yükseklik: 369 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 30 cm(orta)
- Kalınlık: 90 cm

Tanımı: Palganov'daki Tagar Kurganı'ndan bir stel (Askız ilçesi, Hakas Cumhuriyeti). Palganov yakınlarında, Askız Nehri'nin sol kıyısında Çitihız Çaatası'nın kuzeydoğusuna 150 metre uzaklıktaki büyük Tagar Kurganı'nın tepesinde bulunmuştur.

Taş levhada (stel) bir zoomorfik yüz yer almaktadır. Yüz iki bölümden oluşmaktadır. Üst bölümde üç adet göz ve her gözün üzerinde yukarı doğru uzantılar yer almaktadır. Yüzün alt bölümünde kalın ağız ve süslü bir çene betimlenmiştir. Çene ayrıca batmakta olan bir güneşe benzemektedir. Yüzün üstünden üç ışın yükselmektedir. Yüzün altında ise küçük ve bir kısmı ters hayvan figürleri yer almaktadır. Taşın en altında geyik figürü bulunmaktadır.

Katalog No: 062

Çizim No: 062

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Ermitaj Müzesi'nde saklanmaktadır.

Müze Envanter No: Bilgi bulunmamaktadır

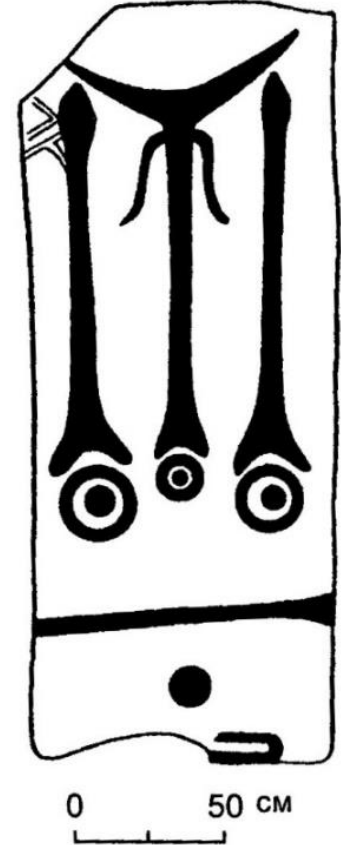
Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 135 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 3 cm(orta)
- Kalınlık: 55 cm

Tanımı: Çernovaya VIII mezarlıktan birinci taş levha (stel) (Bograd ilçesi, Hakas Cumhuriyeti). Çernovaya VIII Okunye mezarlığının 12. kurganının 2. mezarında kuzey duvarı olarak kullanılmıştır. Mezarlık Maksimenkov tarafından 1962 – 1963 yıllarında araştırılmıştır. Mezarlık Yenisey Nehri'nin sol kolu olan Çernovaya Nehri'nin sağ kıyısına 1,2 km mesafededir.

Taş levhanın ön tarafında üç göz ve kaşlardan taşın tepesine kadar yükselen üç ışın vardır. Ortadaki ışının ucu ay şeklinde sonlanmaktadır. Aydan aşağıya inen kısımda sağ ve solda uzantılar yer almaktadır. Şema yatay çizgiyle bölünmüştür alt bölümünde burun deliği ve kırılmalar yüzünden tam olarak gözükmeyen ağız şekli vardır.

Katalog No: 063

Çizim No: 063

Resim No: 050

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Ermitaj Müzesi'nde saklanmaktadır.

Müze Envanter No: Bilgi bulunmamaktadır

Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

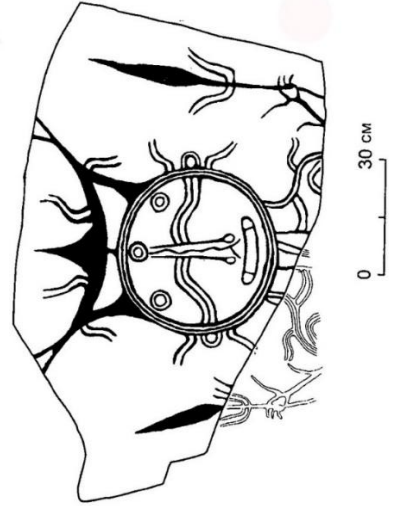
Boyutları:

- Yükseklik: 130 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 10 cm(orta)
- Kalınlık: 85 cm

Tanımı: Çernovaya VIII mezarlığının 2. taş levhası (stel) (Bograd İlçesi, Hakas Cumhuriyeti) Taş levha 4. kurgandaki 8. mezarda tabut duvarı olarak kullanılmıştır. Tasvir ölüye doğru bakmaktaydı. Tasvirin noktalama ve taşlama tekniği ile yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Çizgilerde kırmızı boya izleri kalmıştır. Tabutun karşı duvarı olarak katalogdaki 066 no'lu taş levhası kullanılmıştır.

Taş levhada tasvir olarak zoomorfik bir yüz şekli yer almaktadır. Yuvarlak yüzün üç gözü, uzun burnu ve bir ağzı vardır. Yüz, dalgalı üç çizgiyle ortadan yatay olarak bölünmektedir. Sağda ve solda küçük yuvarlak kulaklar ve kıvrımlı çıkıntılar mevcuttur. Başında "taç" olarak nitelendirilebilecek bir figür yer almaktadır. Yüzün altında bir boyun ve taştaki kırılmalar nedeniyle görünemeyen kol bulunmaktadır. Figür, elinde mızrak tutmaktadır.

Katalog No: 064

Çizim No: 064

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Ermitaj Müzesi'nde saklanmaktadır.

Müze Envanter No: Bilgi bulunmamaktadır

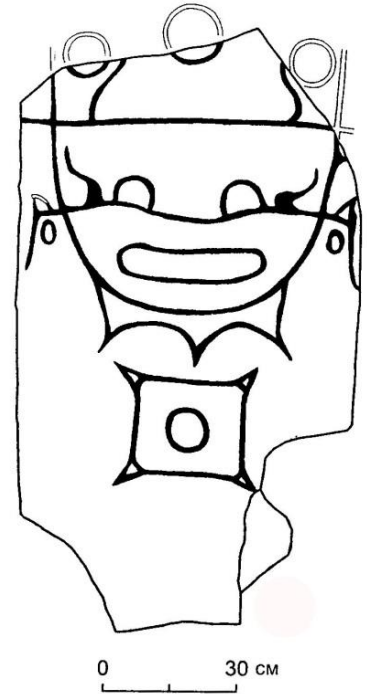
Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 145 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 8 cm(orta)
- Kalınlık: 85 cm

Tanımı: Çernovaya VIII mezarlığının 3. taş levhası (Bograd İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Taş levha 3. kurgandaki 7. mezarda tabut kapağı olarak kullanılmıştır. Tabutun duvarlarında hayvan tasvirleri bulunmaktadır.

Taştaki tasvirde gözlerin olduğu kısım kırılıp kaybolmuştur. Fakat üç adet göz bulunduğu açıkça anlaşılmaktadır. Yüz ortadan yatay bir çizgiyle ikiye ayrılmaktadır. Ayrıca alt bölümde burun deliklerinin ve bıyığın olduğu yerde dalgalı başka bir çizgi daha yer almaktadır. Onun altında ise büyük bir ağız ve ağızın altında ters tacı andıran bir figür vardır. Bu figürün hemen altında kare şeklinde Okunyev işareti bulunmaktadır.

Katalog No: 065

Çizim No: 065

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Ermitaj Müzesi'nde saklanmaktadır.

Müze Envanter No: Bilgi bulunmamaktadır

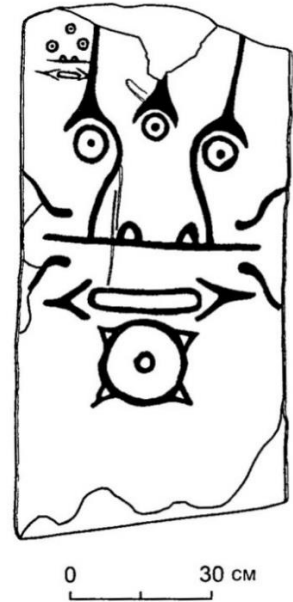
Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 124 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 8 cm(orta)
- Kalınlık: 62 cm

Tanımı: Çernovaya VIII mezarlığından 4. taş levha (Bograd ilçesi, Hakas Cumhuriyeti). Taş levha 5. kurgan 2. mezarda tabut kapağı olarak kullanılmıştır.

Söz konusu taş levhadaki yüz şekli: 3 göz, kaşlardan inen bir burun ve burun deliklerinden oluşmaktadır. Daha altta ağız ve onun altında Okunyev işareti yer almaktadır. Kaşlardan birer ışın yükselmektedir.

Katalog No: 066

Çizim No: 066

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Ermitaj Müzesi saklanmaktadır.

Müze Envanter No: Bilgi bulunmamaktadır

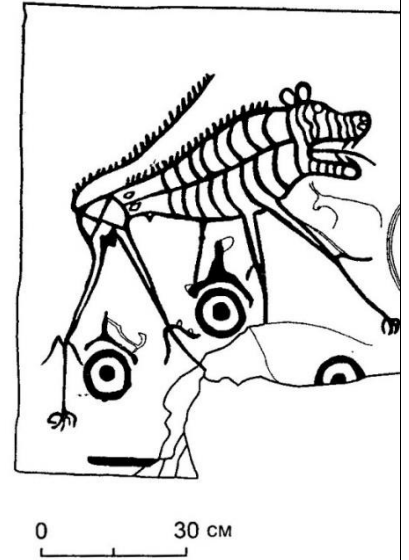
Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 110 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 8 cm(orta)
- Kalınlık: 90 cm

Tanımı: Çernovaya VIII mezarlığındaki 5. taş heykel (Bograd İlçesi, Hakas İlçesi). Taşın üst kırık kısımları 4.kurgandaki 7. ve 8. mezar tabutlarında duvar olarak kullanılmıştır.²⁶⁹

Taş levhasında erkek cinsi bir hayvan gösterilmiştir. Büyük hayvanın sırtında ve kuyruğunda tüyler açıkça görülmektedir. Hayvanın ağzı açıktır ve dili dışarı çıkmaktadır. Hayvanın küçük yuvarlak kulakları bulunmaktadır. Başı ve vücudu çizgilidir, kaplana veya parsa benzemektedir. Taş levha kırık olduğu için tasvirin büyük kısmı görülmemektedir. Buna hayvanın tam altındaki üç adet göz ve kaşları seçilebilmektedir.

²⁶⁹Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., ve Yesin, Y.N. (2006)., *a.g.e.*, s. 210.

Katalog No: 067

Çizim No: 067

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Ermitaj Müzesi'nde saklanmaktadır.

Müze Envanter No: Bilgi bulunmamaktadır

Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

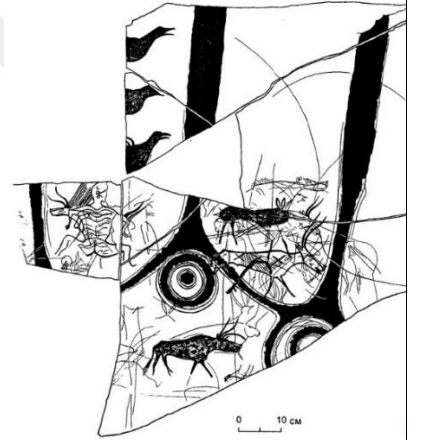
Boyutları:

- Yükseklik:
- Genişlik (üst, orta, alt):
- Kalınlık:

Tanımı: Çernovaya VIII mezarlığının 6. stelindeki üst bölümün parçaları (Bograd ilçesi, Hakas Cumhuriyeti).

Farklı tabutlarda kullanılmış parçaların birleşimi.

Taş levhanın büyük bölümü kırılmıştır dolayısıyla tasvir parçalı olarak gözükmektedir. İlk önce şunu belirtmek gerekir ki, bu taş levhada birçok gerçekçi büyük baş hayvan, gerçekçi kuşlar ve adeta ineğinden süt alan oturan insan figürü başarılı bir şekilde betimlenmiştir. Bunun dışında Okunye sanatına özgü karakteristiğiyle zoomorfik yüzün gösterilmesi de önem teşkil etmektedir.

Katalog No: 068

Çizim No: 068

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Ermitaj Müzesi'nde saklanmaktadır.

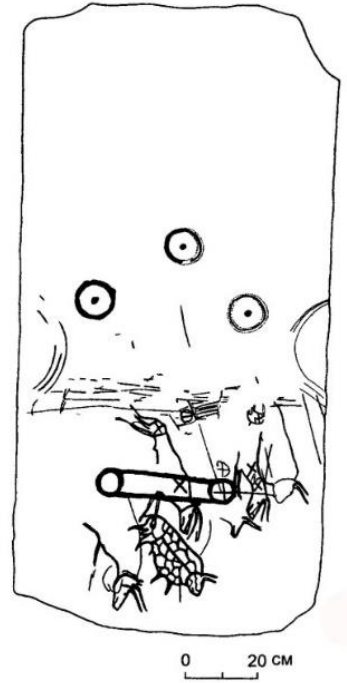
Müze Envanter No: Bilgi bulunmamaktadır

Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 145 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 8 cm(orta)
- Kalınlık: 75 cm

Tanımı: Çernovaya VIII mezarlığının 7. steli. (Bograd İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). 5. kurgandaki 2. mezarda tabut kapağı olarak kullanılmıştır. Tasvir tarafı tabutun içine doğru bakmaktaydı. Aynı tabutun karşısındaki duvar olarak 065 no'lu stel kullanılmıştır. Taş levhanın ön tarafında üç göz, ağız ile farklı formda ve pozisyonda değişik büyük baş hayvanlar gösterilmiştir.

Katalog No: 069

Çizim No: 069

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Ermitaj Müzesi'nde saklanmaktadır.

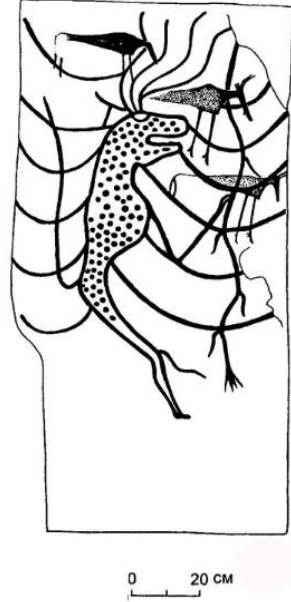
Müze Envanter No: Bilgi bulunmamaktadır

Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 180 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 90 cm(orta)
- Kalınlık: 70 cm

Tanımı: Çernovaya IX mezarlığından taş levha. (Bograd İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Çernovaya VIII mezarlığına bitişik olan Tagar Kurgan'larından 14 numaralı kurgandaki 2. mezarda tabut kapağı olarak kullanılmıştır. Taş levhanın ön kısmı zayıf inek figürleri ile donatılmıştır.

Katalog No: 070

Çizim No: 070

Resim: 076

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Minusinsk Martyanov Müzesi'nde saklanmaktadır.

Müze Envan No: Numarasız

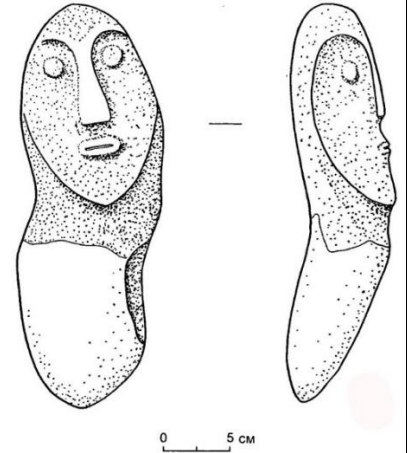
Taşın Cinsi: Yeşil Alevrolit

Boyutları:

- Yükseklik: 33 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 8 cm(orta)
- Kalınlık: 10 cm

Tanımı: İnsan figürü şeklinde minik taş heykel. Üst tarafındaki insan yüzü: uzun geniş burun, dudaklar, kaşlar ve gözler ile betimlenmiştir.

Katalog No: 071

Çizim No: 071

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'nde saklanmaktadır.

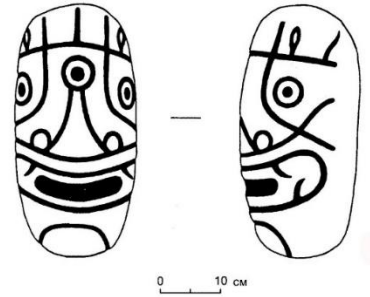
Müze Envanter No: 396/20

Taşın Cinsi: Gri Granit

Boyutları:

- Yükseklik: 30 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 20 cm(orta)

Tanımı: Uybat Nehri'nden minyatür taş heykel. (Ust-Abakan ilçesi, Hakas Cumhuriyeti) Bulunduğu yer tam olarak bilinmemektedir. Taşın ön tarafında zoomorfik yüz betimlenmiştir. Yüz, taşın tamamını kaplamaktadır. Yüzün üç adet gözü, yuvarlak burun delikleri ve kalın iri ağzı vardır. Ağız altında çene gösterilmiştir. Burun delikleri altında ise çıkıntılar ile bıyık kısmı belirtilmiştir. Gözlerin üzerinde küçük kulaklar vardır.

Katalog No: 072

Çizim No: 072

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Ermitaj Müzesi'nde saklanmaktadır.

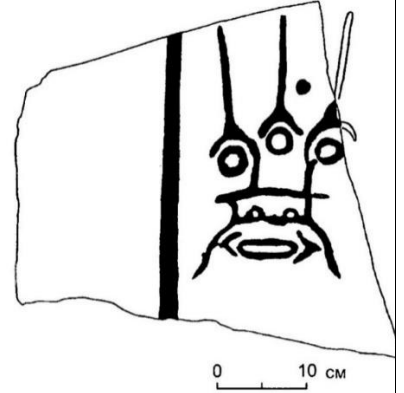
Müze Envanter No: Bilgi bulunmamaktadır

Taşın Cinsi: Gri Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 43 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 33 cm(orta)
- Kalınlık: 7 cm

Tanımı: Çernovaya VIII mezarlığından 8. stel. (Bograd ilçesi, Hakas Cumhuriyeti) Stelin üst kırık parçası 3. kurgandaki 12. mezar kapaklarında bulunmuştur. Taşın sağ tarafı eksiktir. Taş levhada zoomorfik bir yüz gösterilmiştir. Yüzün 3 gözü, kaşları, sağ ve sol kaşlarından inen iri bir burnu, burun delikleri, bıyığı ve ağzı vardır. Kaşlardan yukarıya doğru üç ışın çıkmaktadır.

Katalog No: 073

Çizim No: 073

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Ermitaj Müzesi'nde saklanmaktadır.

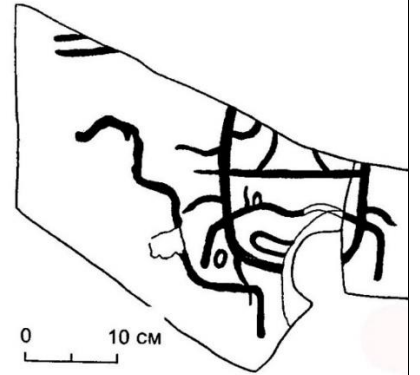
Müze Envanter No: Bilgi bulunmamaktadır

Taşın Cinsi: Gri Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 70 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 23 cm(orta)
- Kalınlık: 4 cm

Tanımı: Çernovaya VIII mezarlığından 9. stel. 1. (Bograd ilçesi, Hakas Cumhuriyeti) kurgandaki 4. mezarda bulunmuştur ve iki parçadan oluşan bir Okunyeve Kültürü tasviridir. Parçalarda zoomorfik yüz şekli gözükmemektedir. Gözlerin olması gereken bölüm eksiktir. Yüzde bıyık, burun delikleri ve ağız bulunmaktadır. Ayrıca yüz çerçevesinin sağından ve solundan çıkıntılar mevcuttur.

Katalog No: 074

Çizim No: 074

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Ermitaj Müzesi'nde saklanmaktadır.

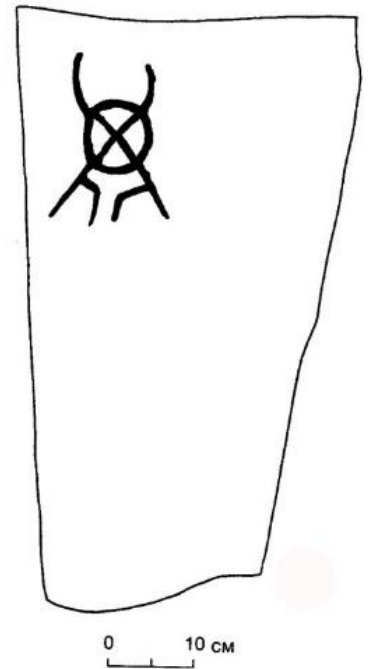
Müze Envanter No: Bilgi bulunmamaktadır.

Taşın Cinsi: Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 60 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 35 cm(orta)

Tanımı: Çernovaya VIII mezarlığından taş levha. (Bograd ilçesi, Hakas Cumhuriyeti) Bulunduğu yer kesin olarak bilinmemektedir. Taş levhada insan figürüne benzeyen halka şeklinde sembol yer almaktadır.

Katalog No: 075

Çizim No: 075

Resim No: 051

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'nde saklanmaktadır.

Müze Envanter No: 396/34

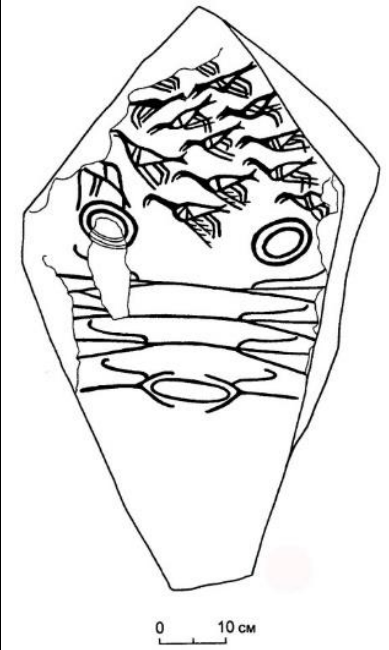
Taşın Cinsi: Gri Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 91 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 53 cm(orta)
- Kalınlık: 8 cm

Tanımı: Butrahtı Köyü'nden taş levha. (Taştıp ilçesi, Hakas Cumhuriyeti). Lipskiy tarafından 1952 yılında köy tarlalarında bulunmuştur. Taşın ön tarafında yüz şekli görülmektedir. Yüz; iki göz, süslü yatay çizgiler ve ağızdan oluşmaktadır. Taşın ön üst kısmında kuşlar gösterilmiştir.

Katalog No: 076

Çizim No: 076

Resim No: 052

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'nde saklanmaktadır.

Müze Envanter No: 314/15

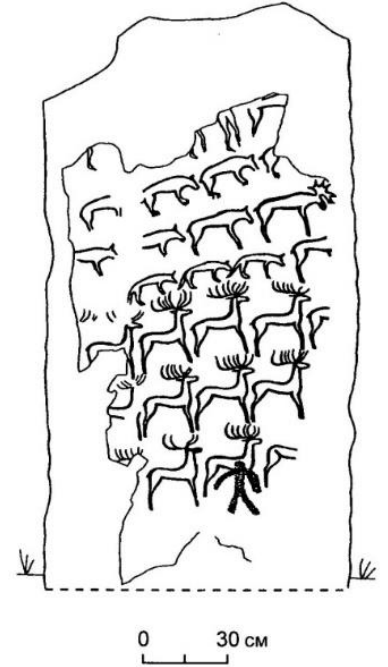
Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 215 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 103 cm(orta)
- Kalınlık: 12 cm

Tanımı: Kopenskiy Çaatası'ndan 2. Anıt (Bograd İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). 1739 yılında G.F. Miller ve İ.G. Gmelin tarafından bulunmuştur. 1960lı yıllarında L.P. Zyablin tarafından yeniden bulunmuştur. Ve o tarihten beri Hakas Milli Bölge Müzesi'nde saklanmaktadır. Düz olmayan taş kabuğu yer yer dökülmüştür. En altta ise insan figürü seçilebilmektedir.

Katalog No: 077

Çizim No: 077

Resim No: 053

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Minusinsk Martyanov Müzesi'ne 1998 yılında S.N. Leontyev tarafından getirilmiştir.²⁷⁰

Müze Envanter No: МК ОФ А 12911 (23. figür)

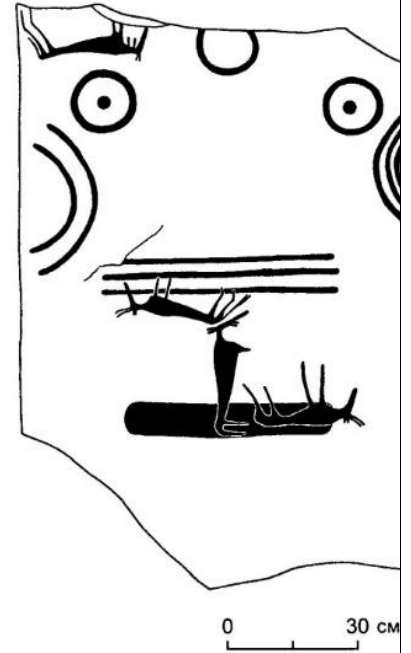
Taşın Cinsi: Kahverengi Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 125 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 93 cm(orta)
- Kalınlık: 9 cm

Tanımı: Çernovaya XI Kurganı'ndan 1. anıt (Bograt İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Okunyeve Kurganı'nda bir tabut kapağı olarak kullanılmıştır. Söz konusu Çernovaya XI Krasnoyarsk su birikiminin Çörnaya körfezinin güneydoğu kıyısında bulunmaktadır. Çernovaya VII Kurganı'ndan 500 metre uzaklıkta yer almaktadır. Taşın ön tarafında bir yüz şeması betimlenmiştir. Üç göz, yanaklar, yatay yüz çizgisi ve iri ağız bulunmaktadır. Yüzün üzerine dört adet zayıf inek şekli yapılmıştır.

²⁷⁰Minusinsk Martyanov Müzesi, (2014), *a.g.d.*.

Katalog No: 078

Çizim No: 078

Resim No: 054

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Minusinsk Martyanov Müzesi'ne S.N. Leontyev tarafından 1998 yılında getirilmiştir.

Müze Envanter No: MKM ОФ А 12912 (24. figür)

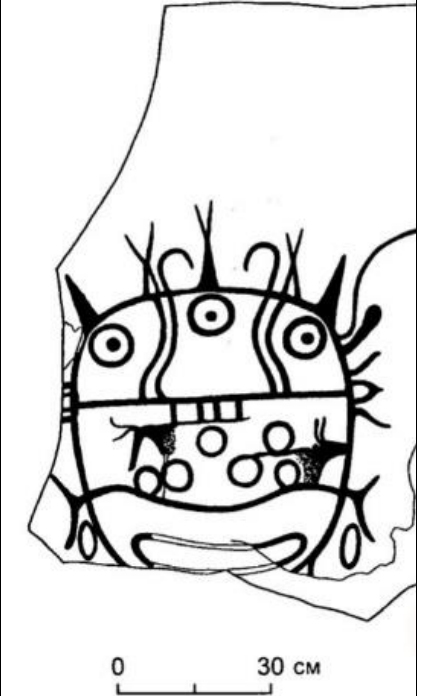
Taşın Cinsi: Gri Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 135 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 90 cm(orta)
- Kalınlık: 10 cm

Tanımı: Çernovaya XI Kurganı'ndan 2. anıt (Bograt İlçesi, Hakas Cumhuriyeti).²⁷¹Taşın sol ve alt kenarları kırılıp kaybolmuştur. Taşın ön tarafında zoomorfik bir yüz yer almaktadır. Yüzün 3 gözü, ortasında yatay bir çizgi, bıyığı ve ağzı vardır. Ayrıca çerçevesinden boynuzlar ile süslü uzantılar çıkmaktadır. Tasvirin üzerinde sonradan boğa figürleri yapılmıştır. Stel kurgandaki 1. mezarda tabut kapağı olarak kullanılmıştır.

²⁷¹Minusinsk Martyanov Müzesi, (2014), *a.g.d.*

Katalog No: 079

Çizim No: 079

Resim No: 055

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Minusinsk Martyanov Müzesi'ne S.N. Leontyev tarafından 1998 yılında getirilmiştir.²⁷²

Müze Envanter No: MKM OФ A 12913 (17. figür)

Taşın Cinsi: Kahverengi Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 90 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 77 cm(orta)
- Kalınlık: 10 cm

Tanımı: Çernovaya XI Kurganı'ndan 3. anıt (Bograt İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Taşın her tarafı rüzgârdan ötürü çok yıpranmıştır. Büyük ihtimal ile taşın doğal formu bir vahşi hayvanı betimlemek için yapılmıştır. Vücudun hatları görülmektedir. Fakat başı günümüze ulaşamamıştır. Söz konusu taş, kurganın doğu duvarının ortasından 1,5 metre uzaklıkta bulunmuştur.

²⁷²Minusinsk Martyanov Müzesi, (2014), *a.g.d.*.

Katalog No: 080

Çizim No: 080

Resim No: 056

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'nde saklanmaktadır.

Müze Envanter No: 319/10

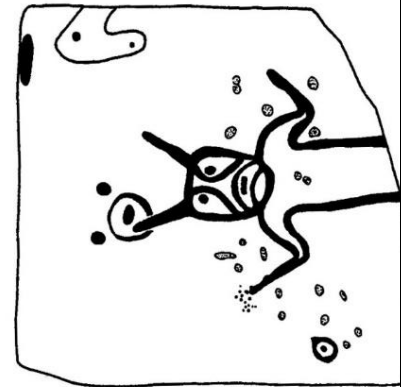
Taşın Cinsi: Kahverengi Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 68 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 64 cm(orta)
- Kalınlık: 10 cm

Tanımı: Kamışta büyük kurgan topluluğundan taş levha. (Askız ilçesi, Hakas Cumhuriyeti). Lipskiy tarafından 1959 yılında, Kamışta Nehri'nin sol kıyısında yer alan kurganda bulunmuştur. Kurganın 2. mezarında kapak olarak kullanılmıştır. Taş levhada dövme tekniği ile bir insan figürü betimlenmiştir. Başında iki ışın vardır. Taşın üzerinde başka tasvir denemeleri de mevcuttur.

Katalog No: 081

Çizim No: 081

Resim No: 035

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Minusinsk Martyanov Müzesi'nde saklanmaktadır.

Müze Envanter No: Numarasız

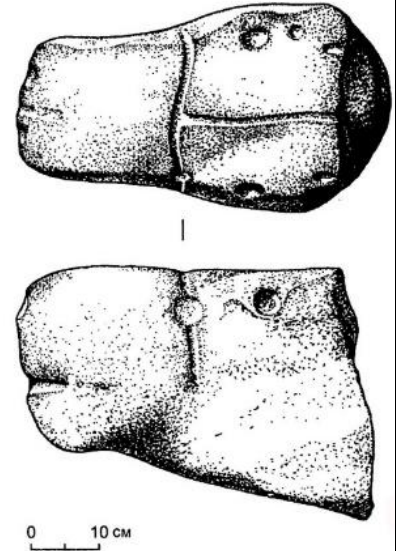
Taşın Cinsi: Gri Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 52 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 35 cm(orta)
- Kalınlık: 30 cm

Tanımı: Tugujekov Köyü'nden at başı (Ust – Abakan İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Askız Çaatası'ndaki taş heykel, Kamışta Nehri'nin doğduğu yerde bulunmuştur (Askız İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Terentiy Köyü'nde nehrin sol kıyısında tepede bulunmaktaydı. Taş heykelin ön tarafının alt kısmına zoomorfik yüz yontulmuştur. Yüz, yatay üç çizgiyle bölünmüştür.

Katalog No: 082

Çizim No: 082

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'nde saklanmaktadır.

Müze Envanter No: 319/7

Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 28 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 21 cm(orta)

Tanımı: Kamişta büyük kurgandan taş levha. (Askız İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). 3. mezardaki duvar taşları arasında bulunmuştur.

Taşın ön tarafında antropomorfik yüz şekli betimlenmiştir. Yüzün net bir şekilde seçilebilen çekik gözleri, yüksek tutulmuş kaşları ve iri bir burnu vardır. Burnun altında Okunyev tarzında küçük ağız ve çene gösterilmiştir. Yüz ortadan bir yatay çizgiyle ikiye ayrılmıştır. Yüz formu yuvarlağa yakındır.

Katalog No: 083

Çizim No: 083

Resim No: 057

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne 1952 yılında Lipskiy tarafından getirilmiştir.

Müze Envanter No: 314/28

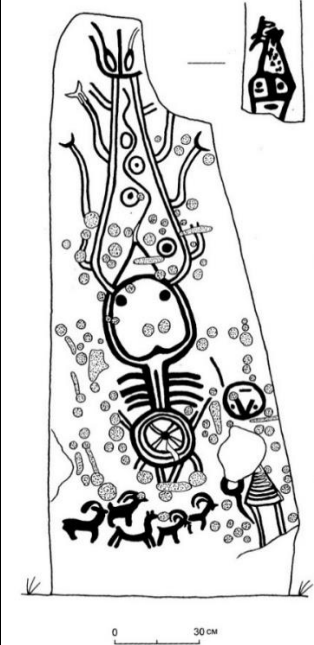
Taşın Cinsi: Kahverengi Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 225 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 65 cm(orta)
- Kalınlık: 10 cm

Tanımı: Sır Çaatası'ndan taş levha (Askız ilçesi, Hakas Cumhuriyeti). Kamışta Nehri'nin sağ kolu olan Sır Nehri'ndeki kurganda Menhir olarak kullanılmıştır. Taşın ön tarafında yuvarlak yüzlü böceğe benzeyen bir vücut şekli vardır. Üst kısımda yukarıdan aşağıya doğru Okunyev motifli yılan gösterilmiştir. Vücudun kaburgalara benzeyen kolları bulunmaktadır. Göbeğin olduğu yerde iç içe geçmiş halkalar, ortada nokta ve ondan dışarı çıkan ışınlar vardır. Daha aşağıda kuzular ve bir köpek gösterilmiştir. Onların yanında insan figürü olabilecek bir tasvir vardır fakat taştaki kırılmalar nedeniyle başı görünmemektedir. Ayrıca figürün üstünde ters çevrilmiş bir yüz şekli bulunmaktadır. Taş levhasının yönünde başka bir küçük yüz şekli daha gösterilmiştir.

Katalog No: 084

Çizim No: 084

Resim No: 058

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne Lipskiy tarafından getirilmiştir.

Müze Envanter No: 314/31

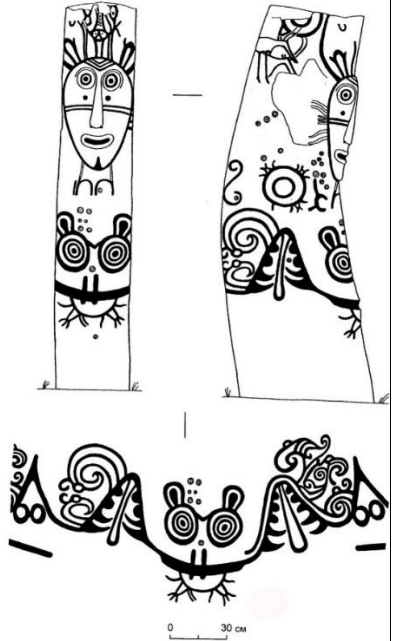
Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 280 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 40 cm(orta)
- Kalınlık: 90 cm

Tanımı: Böle Gölü'nden taş heykel (Şıra ilçesi, Hakas Cumhuriyeti). Taşın bulunduğu yer kesin olarak belli değildir. Taşın kabuğu rüzgârdan çok yıpranmıştır. Yer yer çatlamlar ve kabuk dökülmeleri mevcuttur. Taşın yanlarında birer Okunyev işareti vardır. 3. işaret taşın arka tarafında gösterilmiştir. Bu kısımda birbirini tamamlayan iki zayıf inek tasviri bulunmaktadır. Taşın ön tarafında antropomorfik yüz şekli gösterilmiştir. Yüz: iç içe yuvarlak iki göz, ince kaşlar, kaşlardan inen uzun burun, küçük burun delikleri, güzel ağız ve çeneden oluşmaktadır. Başın üstünde kulaklar ve boynuzlar vardır. Ayrıca alnından değişik uzantılar çıkmaktadır. Taşın üst kısmı kırıldığı için devamı anlaşılmamaktadır. Fakat benzer taş heykellerde bu yerde stilize yılan görülebilmektedir. Gözlerin altında birer nokta vardır. Ayrıca taşın alt kısmında kadın göğsüne benzer şekiller bulunmaktadır.

Katalog No: 085

Çizim No: 085

Resim No: 059

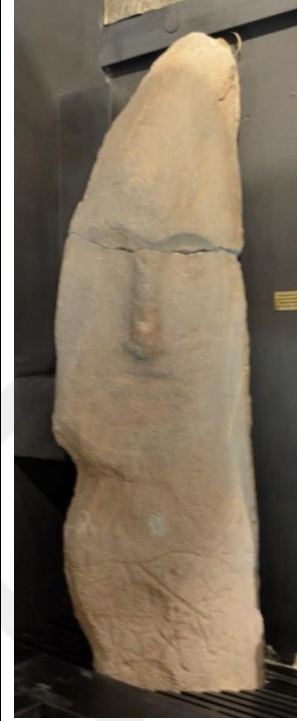
Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne Lipskiy tarafından getirilmiştir.

Müze Envanter No: 314/31

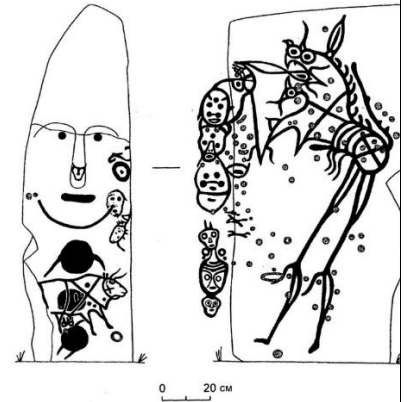
Taşın Cinsi: Gri Granit

Boyutları:

- Yükseklik: 140 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 68 cm(orta)
- Kalınlık: 40 cm

Tanımı: Beliy İyus Nehri'nden taş heykel (Şıra ilçesi, Hakas Cumhuriyeti). Troşkin Köyü civarında, Beliy İyus Nehri'nin sağ kıyısında bulunmuştur. Geniş olan ön tarafına insan yüzü yontulmuştur. Tasvirin kaşlardan aşağı inen burun ucunda minyatür olarak başka bir yüz betimlenmiştir. Yüzün yuvarlak gözleri, ağzı ve çizgisel olarak gösterilmiş çenesi bulunmaktadır. Yüzün altında bir inek tasviri yer almaktadır. Taşın ön tarafında daha değişik küçük figürler vardır. Arka tarafında ise insan bacaklı zoomorfik yaratık gösterilmiştir.

Katalog No: 086

Çizim No: 086

Resim No: 060

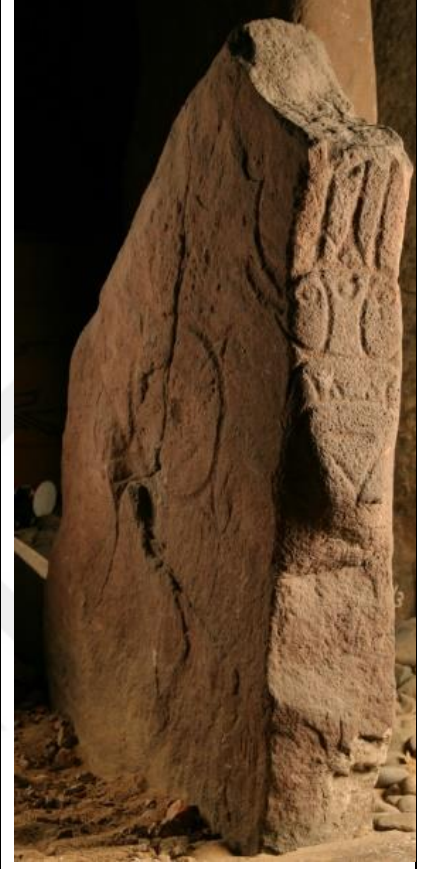
Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne Lipskiy tarafından getirilmiştir.

Müze Envanter No: 314/35

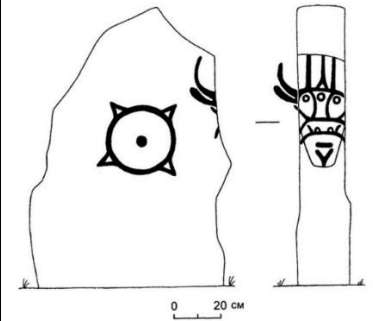
Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 85 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 20 cm(orta)
- Kalınlık: 65 cm

Tanımı: Kızlas Köyü'nden taş heykel (Askız ilçesi, Hakas Cumhuriyeti). Bulunduğu yer kesin olarak bilinmemektedir. Taşın ön tarafına zoomorfik yüz şekli yontulmuştur. Yüz üç bölümden oluşmaktadır. Üstteki kısımda ayrı tutulmuş gözler, orta katta burun delikleri ve bıyık, alt katta ağız ve 'Y' şeklinde çene yer almaktadır. Yüzün tepesinden 3 ışın çıkmaktadır. Onların yanlarında ise boynuz ve kulaklar vardır. Taşın sol tarafında Okunyev işareti bulunmaktadır.

Katalog No: 087

Çizim No: 087

Resim No: 061

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne Lipskiy tarafından getirilmiştir.

Müze Envanter No: 314/36

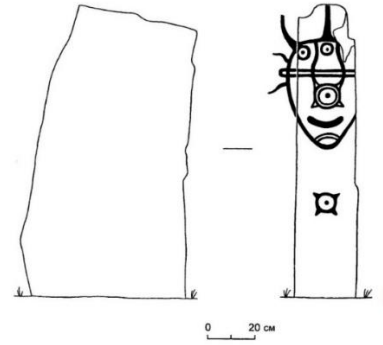
Taşın Cinsi: Sarı Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 170 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 26 cm(orta)
- Kalınlık: 95 cm

Tanımı: Bulunduğu yer belli değildir. Taşın tepesi eksiktir. Taşın ön tarafına zoomorfik olarak algılanan yüz şekli yontulmuştur. Yüz ortadan yatay çizgiyle ikiye bölünmüştür. Taştaki kırılmalar nedeniyle üst bölümünde sadece iki göz görülmektedir. Ortadaki gözün üzerinden bir ışın çıkmaktadır. Yüzde burnun olması gerektiği yerde net bir Okunyev işareti yer almaktadır. Onun altında geniş ağız ve çene gösterilmiştir. Yüzün yanlarında süslü çıkıntılar vardır. Yüzün ayrıca boynuzları vardır. Taşın ön tarafının alt kısmında diğer Okunyev işareti yer almaktadır.

Katalog No: 088

Çizim No: 088

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne Lipskiy tarafından getirilmiştir.

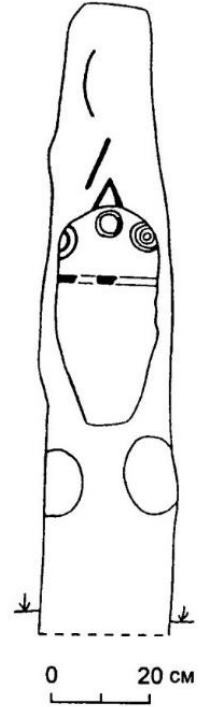
Müze Envan No: 314/37

Taşın Cinsi: Gri Granit

Boyutları:

- Yükseklik: 190 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 30 cm(orta)
- Kalınlık: 55 cm

Tanımı: Yerbinsk Köyü'nün etrafındaki kurgandan taş heykel (Üst – Abakan ilçesi, Hakas Cumhuriyeti). Köyden Kuzey batıya 1,5 – 2 km uzaklıkta Tagar kurganında Menhir olarak kullanılmıştır. Taşın ön tarafına büyük ihtimal ile zoomorfik yüz yontulmuştur. Yüz ortadan yatay bir çizgiyle ikiye bölünmüştür. Üst kısımda üç yuvarlak göz, ortadaki gözün üzerinde ise üçgen bir çıkıntı vardır. Yüzün alt kısmı rüzgâr sebebi ile kaybolmuştur. Yüz çerçevesinin altında adeta kadın göğsü vardır.

Katalog No: 089

Çizim No: 089

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Minusinsk Martyanov Müzesi'nde 1971 yılından beri saklanmaktadır.

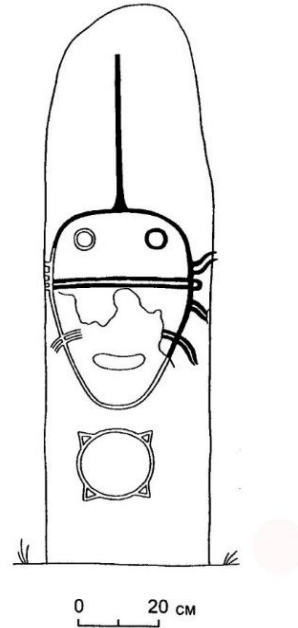
Müze Envanter No: MKM OΦ A 10029/2 (müze parkı)

Taşın Cinsi: Gri Granit

Boyutları:

- Yükseklik: 160 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 40 cm(orta)
- Kalınlık: 70 cm

Tanımı: Uybat bozkırından 10. anıt (Üst-Abakan ilçesi, Hakas Cumhuriyeti)²⁷³ Bozkırdaki bir kurganda menhir olarak kullanılmıştır. Doğa koşulları nedeniyle çok yıpranmıştır. Taşın ön tarafına antropomorfik yüz şekli yontulmuştur. Yüz, çift yatay çizgiyle ikiye bölünmüştür. Üst yarısında iki yuvarlak göz bulunmaktadır. Alt yarısındaki taş kabuğunun dökülmesi nedeniyle büyük kısmı görünmemektedir fakat ağzın olduğu yer bellidir. Yüz çerçevesinde Okunyev süslemeler vardır. Yüzün üstünden taş tepesine kadar bir ışın yükselmektedir. Yüzün altında Okunyev işareti bulunmaktadır.

²⁷³Minusinsk Martyanov Müzesi, (2014), *a.g.d.*.

Katalog No: 090

Çizim No: 090

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne 1952 yılında Lipskiy tarafından getirilmiştir.

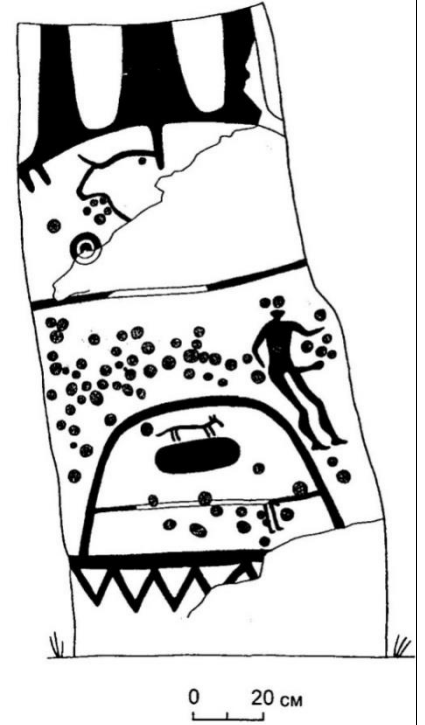
Müze Envanter No: 314/38

Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 250 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 95 cm(orta)
- Kalınlık: 40 cm

Tanımı: Töya Nehri'nden taş levha (stel) (Askız ilçesi, Hakas Cumhuriyeti). Nehrin sağ kıyısında Tagar kurganında köşe taşı olarak kullanılmıştır. Stelin kenarları kırılmıştır. Ön tarafında iki adet antropomorfik yüz şekli vardır. Birinin sadece alt kısmındaki ağız ve yatay desenli kemer günümüze ulaşabilmiştir. İkinci yüz şekli üstte üç çizgi ile gösterilmiştir. Büyük ihtimalle önce alttaki kemerli yüz yapılmıştır. Sonra ise diğerleri yerleştirilmiştir. Taş kabuğu dökülünce erken devir sanatçısı taşı ters çevirip diğer yüzü göstermiştir. Böylece altta olan ağız ve kalan başka unsurlar yeni tasvirde yeni usurlar olarak sayılmaya başlamışlardır. Onun dışında taşın ön tarafında boğa ve insan figürü mevcuttur.

Katalog No: 091

Çizim No: 091

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Minusinsk Martyanov Müzesi'nde saklanmaktadır.

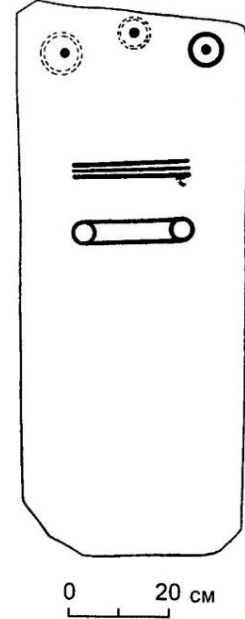
Müze Envanter No: Envanter numarası yoktur (müze parkı)

Taşın Cinsi: Kahverengi Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 250 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 105 cm(orta)
- Kalınlık: 12 cm

Tanımı: Sohoye Gölü'ndeki Andronovo mezarlığında bulunan bir taş levha (Bograd ilçesi, Hakas Cumhuriyeti).²⁷⁴ Yenisey Nehri'nin sol kıyısından batıya doğru 11 km mesafede yer almaktadır. Maksimenkov tarafından kazılmıştır. 430 nolu mezarda tabut kapağı olarak kullanılmıştır. Taşın üst parçası kırılmıştır. Taşın ön tarafında üç göz olarak algılanabilen bir görüntü bulunmaktadır. Gözlerin altında üç yatay çizgi vardır. Çizgilerin altında ağız olarak tanımlanabilecek enteresan bir geometrik form bulunmaktadır. Taşın deneme amaçlı kullanılmış olduğu veya bitirilmemiş olması muhtemeldir.

²⁷⁴Minusinsk Martyanov Müzesi, (2014), *a.g.d.*

Katalog No: 092

Çizim No: 092

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'nde saklanmaktadır.

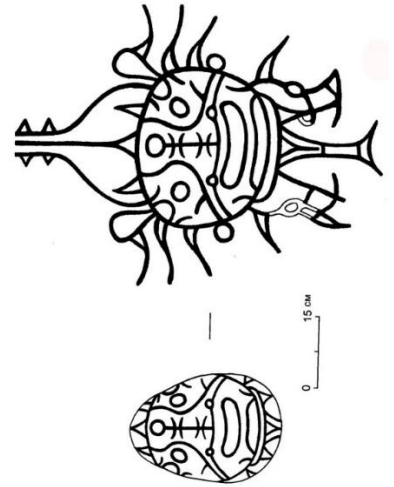
Müze Envanter No: 319/38

Taşın Cinsi: Gri Granit

Boyutları:

- Yükseklik: 35 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 25 cm(orta)

Tanımı: Askız Köyü'nden minyatür taş heykel (Askız ilçesi, Hakas Cumhuriyeti). 1972 yılında köy tarlalarında bulunmuştur. Yumurta formunda bir nehir taşıdır. Antropomorfik yüz şekli noktalı vurma tekniğiyle yapılmıştır. Taşın üzerinde ağzı açık bir hayvan betimlenmiştir. Tasvirin bazı hatları silinmiştir.

Katalog No: 093

Çizim No: 093

Resim No: 062

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Minusinsk Martyanov Müzesi'nde saklanmaktadır.²⁷⁵

Müze Envanter No: MKM ОФ А 10115 (12 figür)

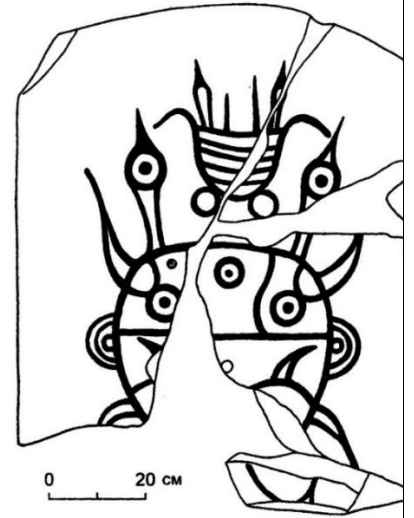
Taşın Cinsi: Kahverengi Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 110 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 87 cm(orta)
- Kalınlık: 10 cm

Tanımı: Üst- Bür Köyü'ndeki kurgandan taş levha (Üst- Abakan ilçesi, Hakas Cumhuriyeti). Çatlayıp birkaç parçaya bölünen stel, 1972 yılında L.R. Kızlasov tarafından kazılmış Okunyevev Kurganı'nda bir tabut kapağı olarak kullanılmıştır. Taşın ön tarafında bir yüz şekli betimlenmiştir. Çatlamalar yüzünden tasvirin bazı bölümleri görünmemektedir. Yüz yatay bir çizgiyle iki bölüme ayrılmıştır. Üstte üç adet göz, alt tarafta ise sadece bıyıklar görülmektedir. Yanlarda kulaklar bulunmaktadır. Yüzün tepesinde boynuzlar, ışınlar ve taş şeklinde bir kupa yer almaktadır.

²⁷⁵Minusinsk Martyanov Müzesi, (2014), *a.g.d.*.

Katalog No: 094

Çizim No: 094

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne Lipskiy tarafından getirilmiştir.

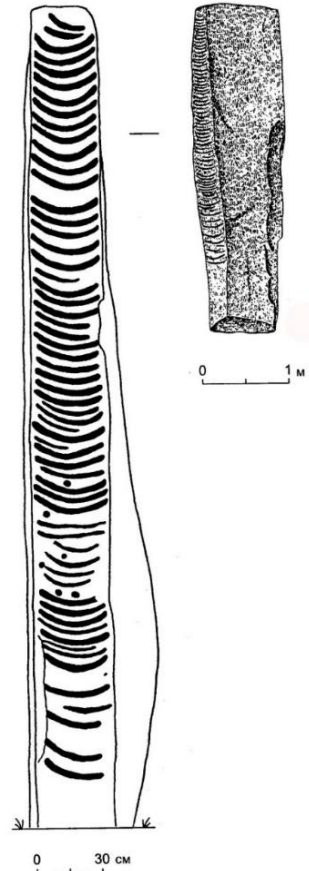
Müze Envanter No: 314/35

Taşın Cinsi: Kahverengi Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 380 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 40 cm(orta)
- Kalınlık: 10 cm

Tanımı: Üst-Yes Köyü etraflarında bulunan kurgandaki taş levha (Askız İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Köyün kuzey batısına 2 km uzaklıktaki Tagar Kurganı'nın içinde bulunmuştur. Taşın dar yönünde alttan tepeye kadar yükselen birbirine paralel yatay ve eğri çizgi sırası yer almaktadır.

Katalog No: 095

Çizim No: 095

Resim No: 063

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne Lipskiy tarafından getirilmiştir.

Müze Envanter No: 314/39

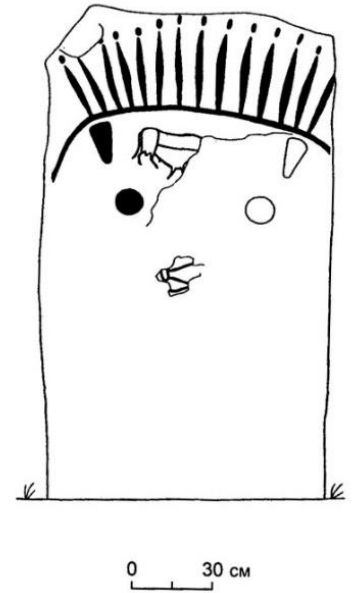
Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 180 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 108 cm(orta)
- Kalınlık: 25 cm

Tanımı: Şıra Gölü'nde bulunan kurgan steli (Şıra İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Şıra Gölü'nün kıyısındaki Tagar Kurganı'nda Menhir olarak kullanılmıştır. Taş kabuğundan sadece ön taraftaki üst kısım kalmıştır. Kalan parçada sadece ışınlarla gösterilmiş yüz şekli vardır. Aynı yere sonradan boğa tasviri yapılmıştır.

Katalog No: 096

Çizim No: 096

Resim No: 064

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Minusinsk Martyanov Müzesi'nde saklanmaktadır.²⁷⁶

Müze Envanter No: MKM OФ A 10122 (10. figür)

Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

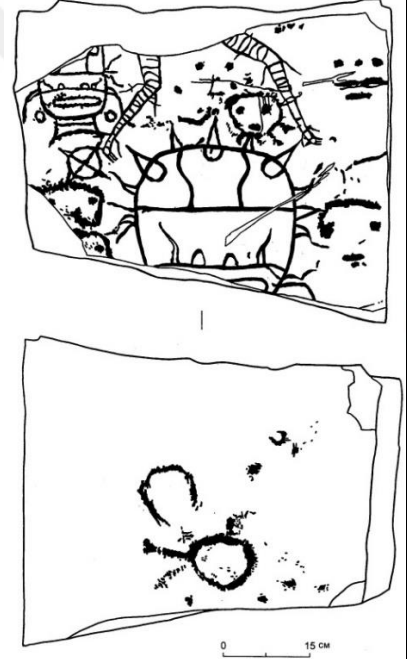
Boyutları: • Yükseklik: 66 cm

• Genişlik (üst, orta, alt): 87 cm(orta)

• Kalınlık: 3 cm

Tanımı: Lebajeye 1 mezarlığından birinci stel. (Krasnoturansk ilçesi, Krasnoyarsk İli). Stelin orta parçası Biryá Nehri'nin sol kıyısında Lebajeye Köyü'nün 2 km güneyindeki Okunyevev Kurganı'ndaki taş levhaları arasında bulunmuştur. Taşın ön tarafında bir yüz şekli betimlenmiştir. Üç göz, damla şekilleri ile yüz çerçevesinden dışarı çıkmaktadır. Alt yarısında burun delikleri ve bıyık gibi süslemeler vardır. Parçalı geniş ağız dikkat çekmektedir. Yüzün yukarısında yürüyen bacaklar vardır. Yine yukarı kısımda küçük bir yüz şekli daha bulunmaktadır. Yürüyen bacakların gerisinde yani taşın sol üst tarafında daha küçük ve parçalı başka bir yüz yer almaktadır. Yüzün altında Okunyevev işareti bulunmaktadır. Taşın arka tarafında birtakım anlamsız geometrik formlar yer almıştır. Taş tasviride önce çakma tekniği uygulanmış daha sonra ise zımparalanmış olmalıdır.

²⁷⁶Minusinsk Martyanov Müzesi, (2014), *a.g.d.*

Katalog No: 097

Çizim No: 097

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Minusinsk Martyanov Müzesi'ne 1985 yılında L.R. Kızlasov tarafından getirilmiştir.

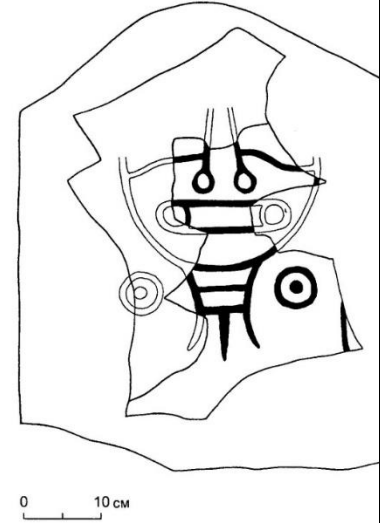
Müze Envanter No: Numarasız

Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 56 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 52 cm(orta)
- Kalınlık: 11 cm

Tanımı: Karış Nehri'ndeki mezarlıktan 1. stel (Şıra ilçesi, Hakas Cumhuriyeti). Karış Nehri'nin sol kıyısındaki Okunyeve Mezarlığı, 1980'lerin başında jeologlar tarafından bilinçsiz şekilde açıldıktan sonra ortaya çıkmıştır. Günümüze sadece tasvirin parçaları gelebilmiştir. Aynı yerde diğer (268) anıt bulunmuştur. Söz konusu taşın ön tarafında bir yüz şekli görülmektedir. Yüzün sadece burun, burun delikleri, ağzı ve sakalı seçilebilmektedir. Ayrıca sakalın sağında ve solunda içleri noktalarla vurgulanmış birer halka bulunmaktadır.

Katalog No: 098

Çizim No: 098

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Minusinsk Martyanov Müzesi'ne Maksimenkov tarafından getirilmiştir.²⁷⁷

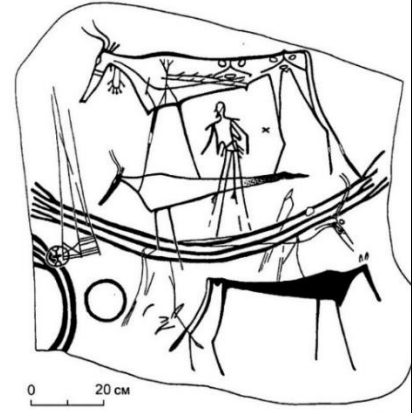
Müze Envanter No: MKM ОФ А 12701 (4. figür)

Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 105 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 100 cm(orta)
- Kalınlık: 12 cm

Tanımı: Askız Kasabasından kurgan steli (Askız İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Askız Kasabasının güney batısında bulunan Tagar Kurganı'nda duvar taşı olarak kullanılmıştır. Taşın üst kısmı kırılmıştır ve taş kurgan üzerinde yatar vaziyette bulunmuştur. Ön yüzeyde büyük antropomorfik yüzünün üst kısmı betimlenmiştir. Bu ana resim sonradan daha küçük tasvirlerle süslenmiştir. Zayıf inekler, insan figürü, at arabası ve daha farklı küçük resimler vardır.

²⁷⁷Minusinsk Martyanov Müzesi, (2014), *a.g.d.*

Katalog No: 099

Çizim No: 099

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Minusinsk Martyanov Müzesi'ne 1978 yılında getirilmiştir.²⁷⁸

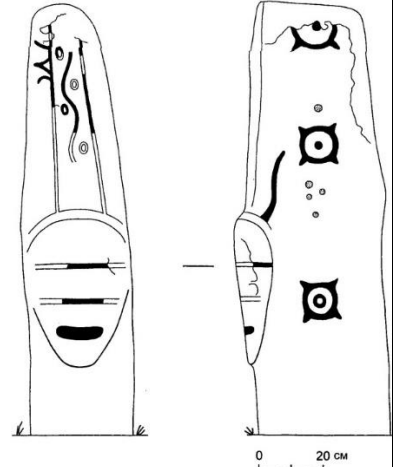
Müze Envanter No: Envanter numarası yoktur. (müze parkı)

Taşın Cinsi: Sarı Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 170 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 40 cm(orta)
- Kalınlık: 60 cm

Tanımı: Solyono Ozernoye Kurganı'ndan taş heykel (Şıra ilçesi, Hakas Cumhuriyeti). Köyün 2 km kuzeyindeki Tagar Kurganı'nda Menhir olarak kullanılmıştır. Taş kabuğu birçok yerde, özellikle sol köşesinde yıpranmış durumdadır. Tasvirin yüz hatları anlaşılmamaktadır. Yüz yatay çizgilerle üç bölüme ayrılmıştır. En alt bölümde kalın bir ağız görülmektedir. Yüzün diğer unsurları bulunmamaktadır. Yüz çerçevesinin sol üst tarafında boynuz yükselmektedir. Ayrıca taşın yüz tarafının tepesinde stilize bir yılan uzantısı vardır. Diğer Okunyevev anıtlarında da aynı uygulama mevcuttur. Taşın sol tarafında farklı seviyelerde üç Okunyevev işareti günümüze ulaşabilmiştir.

²⁷⁸Minusinsk Martyanov Müzesi, (2014), *a.g.d.*

Katalog No: 100

Çizim No: 100

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Minusinsk Martyanov Müzesi'nde 1971 yılından beri saklanmaktadır.²⁷⁹

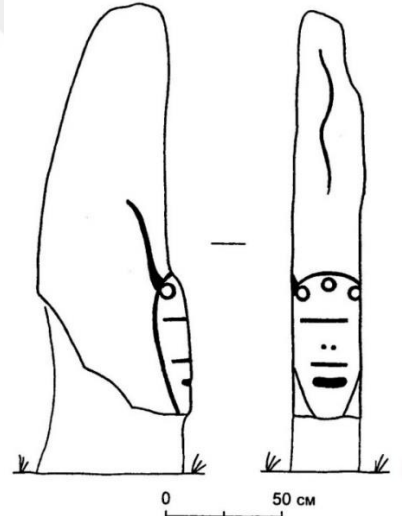
Müze Envanter No: MKM OΦ 10029/7

Taşın Cinsi: Kahverengi Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 230 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 80 cm(orta)
- Kalınlık: 30 cm

Tanımı: Uybat'tan taş heykel (Üst –Abakan İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Kurganların birinde Menhir olarak kullanılmıştır. 1971 yılında taş düşmüş haldedir, ayrıca taşın alt kısmı kırılmıştır. Taş kabuğu rüzgârın etkisiyle çok yıpranmıştır. Dolayısıyla tasvirin okunması zordur. Yüzde üç adet göz, yüzü üç bölüme ayıran yatay çizgiler, burun delikleri ve ağız bulunmaktadır. Yan gözlerden boynuzlar yükselmektedir. Taşın tepesinden yüze doğru dalgalı bir çizgi yer almaktadır.

²⁷⁹Minusinsk Martyanov Müzesi, (2014), *a.g.d.*

Katalog No: 101

Çizim No: 101

Resim No: 065

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne 1948 yılında Lipskiy tarafından getirilmiştir.

Müze Envanter No: 314/40

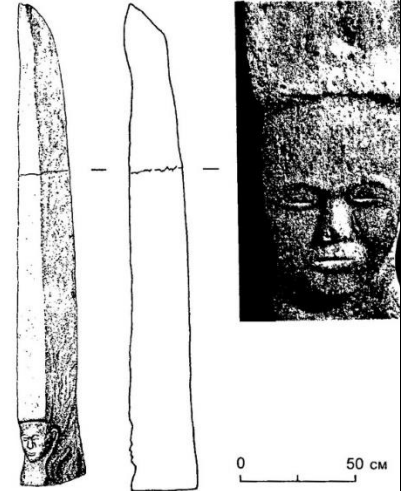
Taşın Cinsi: Kahverengi Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 235 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 19 cm(orta)
- Kalınlık: 30 cm

Tanımı: Kızlas Köyü'ndeki tapınma yerinden taş heykel (Askız ilçesi, Hakas Cumhuriyeti). Köyün kuzey sınırında bulunan sırayla dikilmiş tapınma yerinde Menhir taşların arasında ters şekilde durmaktaydı. Alttaki kısmı taş bulunmadan önce kaybolmuştur. Taşın üst kısmı çatlamıştır ve sonradan müzede kaybolmuştur. Taşın ön tarafında en altta gerçekçi bir yüz şekli yer almaktadır. Yüzün çekik, Asya tipi gözleri, bozkır topraklarında yaşayan halkların karakteristik yuvarlak yüz şekli, kalın dudakları bulunmaktadır. Taşın alt kısmı kaybolduğu için vücudun olması gereken bölümü eksiktir. Dolayısıyla taşın önceki halinin daha yüksek olduğu düşünülmektedir.

Katalog No: 102

Çizim No: 102

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'nde saklanmaktadır.

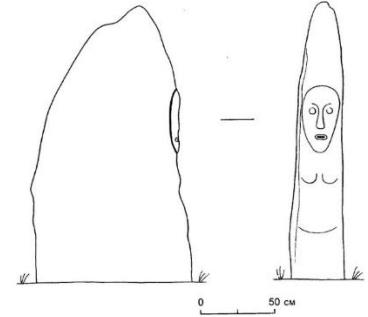
Müze Envanter No: 314/42

Taşın Cinsi: Kahverengi Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 190 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 22 cm(orta)
- Kalınlık: 115 cm

Tanımı: Bulunma yeri belli değil. Taşın kabuğu çok yıpranmıştır. Taşın ön tarafına yontulmuş antropomorfik yüz şekli bulunmaktadır. Yüzde kaşlardan inen uzun kalın burun, yuvarlak gözler, küçük ağız yer almaktadır. Yüzün altında kadın göğüsleri belirtilmiştir.

Katalog No: 103

Çizim No: 103

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'nde saklanmaktadır.

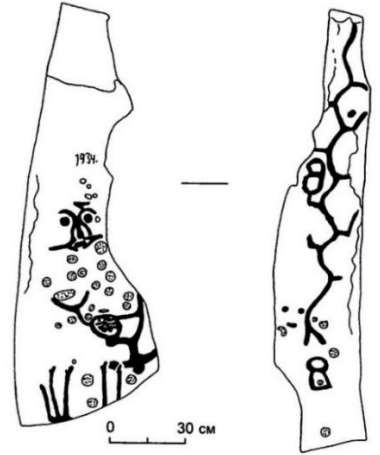
Müze Envanter No: 314/43

Taşın Cinsi: Kahverengi Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 160 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 60 cm(orta)
- Kalınlık: 37 cm

Tanımı: Nijnaya Töyandaki dağ geçidinden taş heykel (Taştıp ilçesi, Hakas Cumhuriyeti). Nijnaya Töya Köyü'nden Taştıp'a giden yolun 6. km uzağındaki dağ geçidinde bulunuyordu. Sonchukaşev'a göre taş heykel bu yere tapınma amacı ile getirilmiştir. Taşın alt kısmı önceden kırılıp kaybolmuştur. Taşın bir tarafında şema şeklinde iki yüz tasviri vardır. Ters olarak gösterilmiş inek tasviri bulunmaktadır. Taşın arka tarafında yılan şeması yer almaktadır.

Katalog No: 104

Çizim No: 104

Resim No: 066

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'nde saklanmaktadır.

Müze Envanter No: 314/45

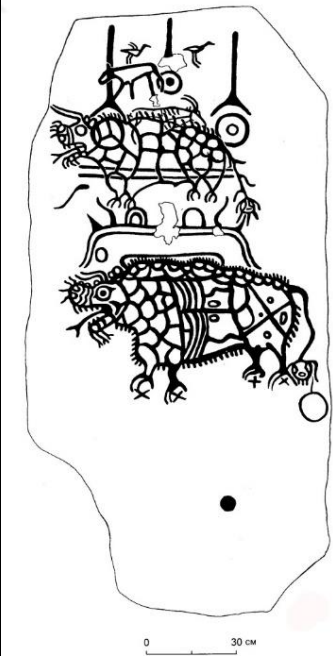
Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 210 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 105 cm(orta)

Tanımı: Askız Nehri'nin sol kıyısından 3. stel. (Askız İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Arkeolog Sevastyanova tarafından tarlanın sınırında diğer iki stel ile birlikte bulunmuştur. Taşın ön tarafında yüz çerçevesi olmayan zoomorfik yüz şekli bulunmaktadır. Yüzün üç adet gözü, ışınlı kaşları, gözlerin altında çift yatay çizgi, burun delikleri, bıyık ve ağız vardır. Ortadaki göz diğerlerinden küçüktür. Bu tasvir üzerine daha sonra iki tane çok süslü boğanın olduğu başka bir tasvir yapılmıştır. Boğaların üstünde kuşlar ve diğer büyük baş hayvanlar vardır.

Katalog No: 105

Çizim No: 105

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'nde saklanmaktadır.

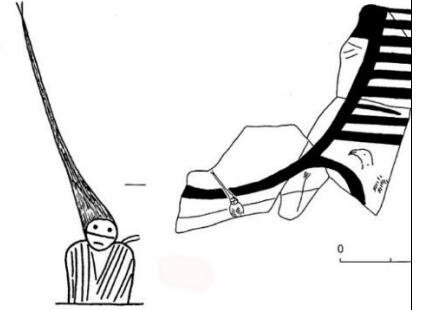
Müze Envanter No: 314/46 47

Taşın Cinsi: Kahverengi Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: fragman cm
- Genişlik (üst, orta, alt): fragman cm(orta)
- Kalınlık: 10 cm

Tanımı: Tas Hoza Kurganı'ndan taş levha parçası (Beya İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Taş levhanın parçaları tabut kapağındaki taşlar arasında bulunmaktaydı. Tasvir hatları derin ve taşlanmıştır. Hatlarda kırmızı boya izleri bulunmaktadır. Ana tasvirin sadece bazı parçalarına ulaşılmıştır. Söz konusu parçalar arasında paralel ışınlar vardır. Sonradan çok daha küçük unsurlar yerleştirilmiştir. Bu unsurların arasında kuş ve antropomorfik insan şekli vardır.

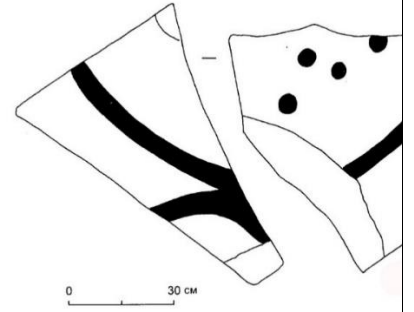
Katalog No: 106

Çizim No: 106

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge
Müzesi'nde saklanmaktadır.

Müze Envanter No: 314/50

Taşın cinsi: Kahverengi Kumtaşı

Katalog No: 107

Çizim No: 107

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'nde saklanmaktadır.

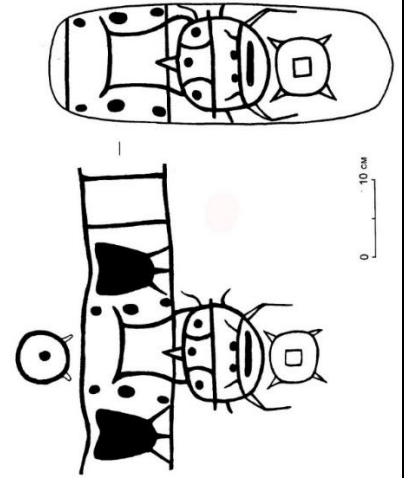
Müze Envanter No: 314/51

Taşın Cinsi: Gri Granit

Boyutları:

- Yükseklik: 44 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 14 cm(orta)

Tanımı: Ustinkino Köyü'nden minyatür taş heykel (Şıra İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Çerniy İyus Nehri'nin sol kıyısında köy tarlalarında bulunmuştur. Taş çizgilerle 3 bölüme ayrılmaktadır. Orta kısmında zoomorfik bir yüz gösterilmiştir. Yüzü bölen iki paralel çizgi vardır. Üst bölümünde birbirinden ayrı bölümlerde 3 göz yer almaktadır. Orta kısımda burun delikleri ve birtakım çıkıntılar ile en alt kısımda geniş bir ağız bulunmaktadır. Yüzün tepesinde bitişik boynuzlar ve boynuzların iki yanında üçer adet halka yer almaktadır. Yüzün altında Okunyev işareti bulunmaktadır. Taşın diğer taraflarında ana tasvirin devamı olarak birer kazan yer almaktadır. Taşın tepesinde iki boynuzu eksik Okunyev işareti vardır.

Katalog No: 108

Çizim No: 108

Resim No: 067

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'nde saklanmaktadır.

Müze Envanter No: 314/57

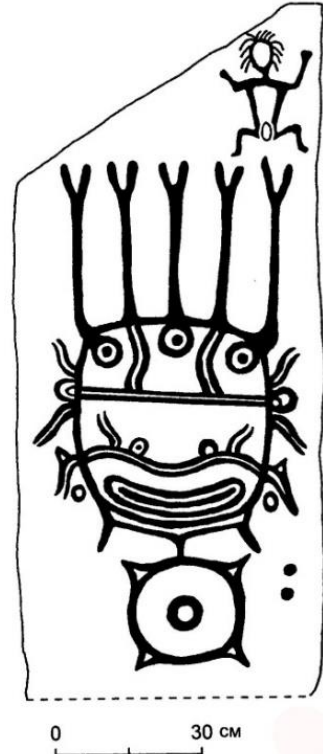
Taşın Cinsi: Gri Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 145 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 62 cm(orta)
- Kalınlık: 16 cm

Tanımı: Verh-Askız 1 mezarlığından 2. taş levha (Askız İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Verhniy Askız mezarlığında ikinci kurganda bulunmuş olup tabutun güney duvarı olarak kullanılmıştır. Taş levhanın tasviri dışa doğru bakmaktadır. Stelin ön tarafında güzel bir zoomorfik yüz şekli vardır. Yüz şekli üç bölüme ayrılmıştır. Üst bölümde 3 adet göz, orta bölümde burun delikleri, alt katta geniş bir ağız yer almaktadır. Gözlerden yukarıya uzanan 5 tane ışın vardır. Taş tasvirin altında Okunyev işareti bulunmaktadır. Yüz hatları dışında süslü çıkıntılar vardır. Taş yüzün üzerinde çıplak kadın şekli görünmektedir.

Katalog No: 109

Çizim No: 109

Resim No: 068

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'nde saklanmaktadır.

Müze Envanter No: 319/58

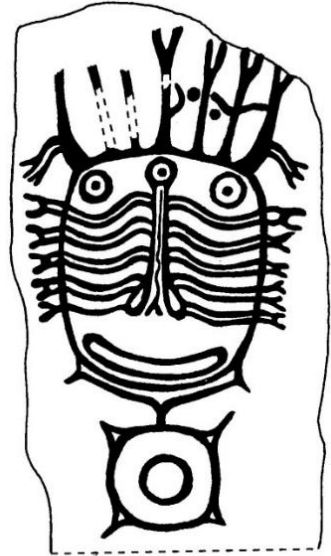
Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 320 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 50 cm(orta)
- Kalınlık: 70 cm

Tanımı: Verh-Askız 1 mezarlığından 2. taş levha (Askız İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Verhniy Askız mezarlığında ikinci kurganda bulunmuş olup tabutun güney duvarı olarak kullanılmıştır. Taş levhanın tasviri dışa doğru bakmaktadır. Stelin ön tarafında güzel bir zoomorfik yüz şekli vardır. Yüz şekli üç bölüme ayrılmıştır. Üst bölümde 3 adet göz, orta bölümde burun delikleri, alt katta geniş bir ağız yer almaktadır. Gözlerden yukarıya uzanan 5 tane ışın vardır. Taş tasvirin altında Okunyev işareti bulunmaktadır. Yüz hatları dışında süslü çıkıntılar vardır. Taş yüzün üzerinde çıplak kadın şekli görünmektedir.

Katalog No: 110

Çizim No: 110

Resim No: 069

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'nde saklanmaktadır.

Müze Envanter No: 314/58

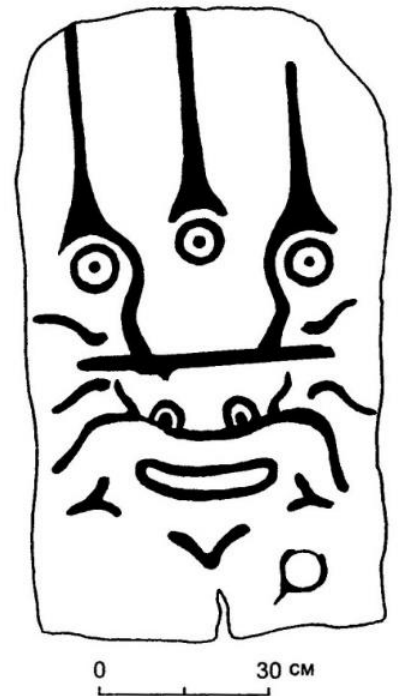
Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 116 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 68 cm(orta)
- Kalınlık: 25 cm

Tanımı: Verh-Askız 1 numaralı mezarlıktan 3. taş levha (Askız İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Verh-Askız mezarlığında ikinci kurgandaki 36. mezarda kapak olarak kullanılmıştır. Taşın ön tarafına zoomorfik yüz yontulmuştur. Yüzün çerçevesi eksiktir. Yüzün 3 gözü, kaşlardan inen burnu, burun delikleri, bıyığı, ağzı ve kaşlardan yükselen üç adet ışın bulunmaktadır. Farklı formda Okunyev süslemelerine de yer verilmiştir.

Katalog No: 111

Çizim No: 111

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'nde saklanmaktadır.

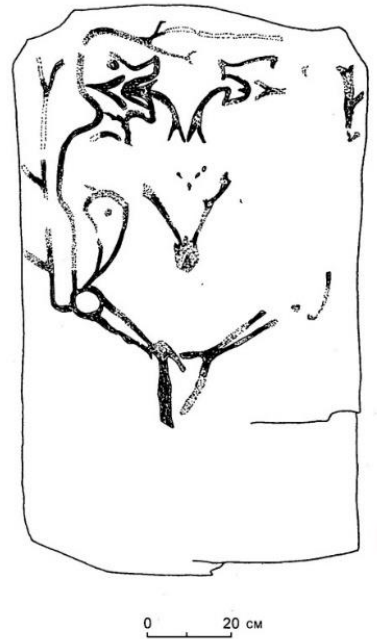
Müze Envanter No: 314/59

Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 140 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 80 cm(orta)
- Kalınlık: 10 cm

Tanımı: Verh-Askız 1 mezarlığından bir taş levhası (Askız İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). 2. kurganda 1. mezarda tabut duvarı olarak kullanılmıştır. Tasvir tarafı tabutun içine bakıyordu. Tasvirin sağ tarafı kurganın üstündeki su sızıntı yüzünden bozulmuştur, dolayısıyla büyük bir kısmı eksiktir. Tasvir kırmızı boya ile yapılmıştır. Taşın üzerinde birbirine bakar vaziyette simetrik olarak yerleştirilmiş iki zoomorfik vücut şekli bulunmaktadır. Şekilde uzun boynuzlu yılan, dil çıkarır vaziyette ağzı açık ve uzun kuyruklu olarak betimlenmiştir.

Katalog No: 112

Çizim No: 112

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'nde saklanmaktadır.

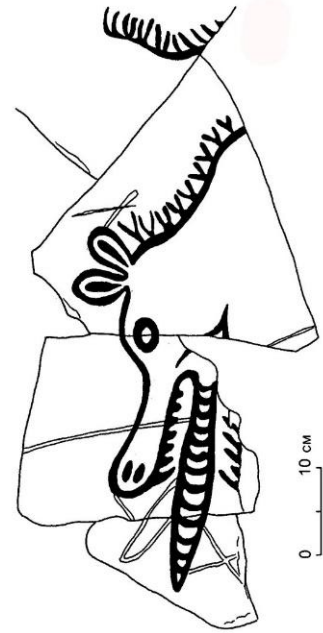
Müze Envanter No: 319/58

Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: Parçalanmış durumda
- Genişlik (üst, orta, alt): Parçalanmış durumda
- Kalınlık: 15 cm

Tanımı: Verh-Askız 1 mezarlığından fragmanlar. (Askız İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Verhniy Askız mezarlığında ikinci kurgandaki 9. mezarda tabut duvarları için kullanılmıştır. Fragmanları birleştığımızda karşımıza dilini çıkaran vahşi bir hayvan şekli çıkmaktadır.

Katalog No: 113

Çizim No: 113

Resim No: 070

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'nde saklanmaktadır.

Müze Envanter No: 319/57

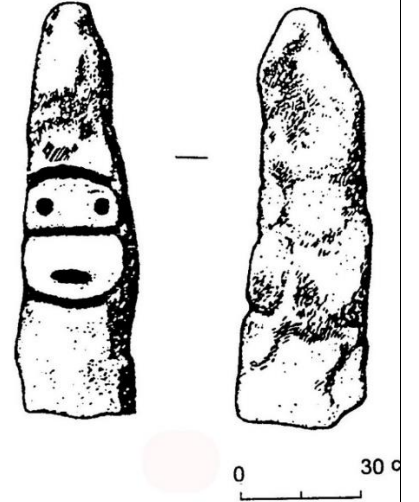
Taşın Cinsi: Kahverengi-gri Granit

Boyutları:

- Yükseklik: 115 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 32 cm(orta)
- Kalınlık: 32 cm

Tanımı: Uybat III mezarlığından 1. stel. (Ust-Abakan İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Dört köşe şeklinde yontulmuş taşın ön tarafında bir yüz şeması yer almaktadır. Yüz yatay bir çizgiyle iki bölüme ayrılmıştır. Altta ağız üstte iki adet göz bulunmaktadır.

Katalog No: 114

Çizim No: 114

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'nde saklanmaktadır.

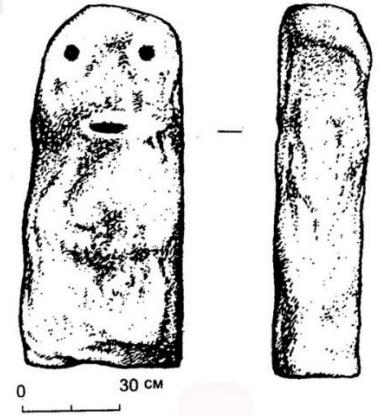
Müze Envanter No: 319/49

Taşın Cinsi: Gri Granit

Boyutları:

- Yükseklik: 120 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 52 cm(orta)
- Kalınlık: 28 cm

Tanımı: Uybat III mezarlığından 2. stel. (Ust-Abakan İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). 1. kurganın merkez mezarında batı köşesinde ters dikilmiş şekilde bulunmuştur. Taşın ön tarafının en üst kısmında bir yüz şeması yer almaktadır. Yüzün iki gözü ve ağzı bulunmaktadır.

Katalog No: 115

Çizim No: 115

Resim No: 071

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'nde saklanmaktadır.

Müze Envan No: 319/42

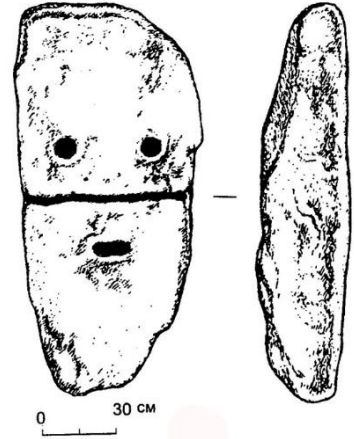
Taşın Cinsi: Gri Granit

Boyutları:

- Yükseklik: 158 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 71 cm(orta)
- Kalınlık: 31 cm

Tanımı: Uybat V mezarlığından 1. stel. (Ust-Abakan İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Merkezi mezarda tabutun güney duvarı olarak kullanılmıştır. Taşın ön tarafında bir yüz şeması yer almaktadır. Yüz yatay çizgiyle iki bölüme ayrılmıştır. Altta ağız üstte ise iki adet göz bulunmaktadır. Tasvir kırmızı boyayla boyanmıştır.

Katalog No: 116

Çizim No: 116

Resim No: 072

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'nde saklanmaktadır.

Müze Envanter No: 319/43

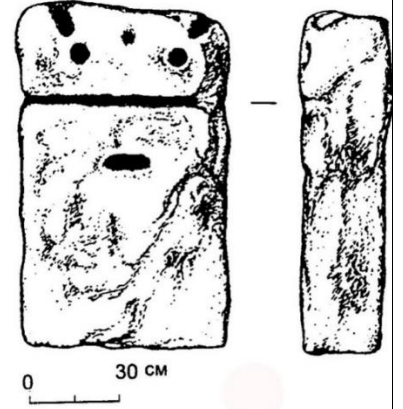
Taşın Cinsi: Gri Granit

Boyutları:

- Yükseklik: 115 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 68 cm(orta)
- Kalınlık: 27 cm

Tanımı: Uybat V mezarlığından 2. stel. (Ust-Abakan İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). 1. kurganın merkezi mezardaki tabutun batı duvarı olarak kullanılmıştır. Tasvir tabutun içine bakmaktadır. Tasvirin üzerinde okhra boyası vardır. Taşın ön tarafında bir yüz şeması yer almaktadır. Yüz yatay çizgiyle iki bölüme ayrılmıştır. Altta ağız üstte ise üç adet göz bulunmaktadır. Yan gözlerin üzerinde kaşlar belirtilmiştir.

Katalog No: 117

Çizim No: 117

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'nde saklanmaktadır.

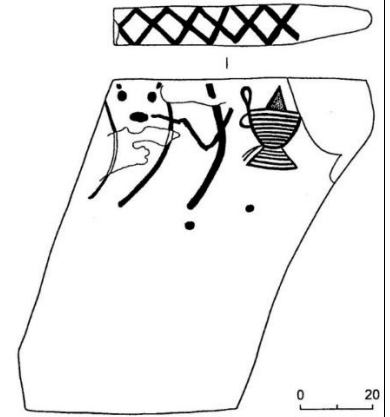
Müze Envanter No: 319/41

Taşın Cinsi: Kahverengi Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 86 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 55 cm(orta)
- Kalınlık: 10 cm

Tanımı: Uybat V mezarlığından tasvirli stel. (Ust-Abakan İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). 1. Kurganda, kırılmış olan 13. mezardaki taşlar arasında bulunmuştur. Taşın ön tarafında çizgili buhurdan yer almaktadır. Onun sol tarafında eğri 3 çizgi bulunmaktadır. Taşın tepesinde kare deseni yer almaktadır.

Katalog No: 118

Çizim No: 118

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'nde saklanmaktadır.

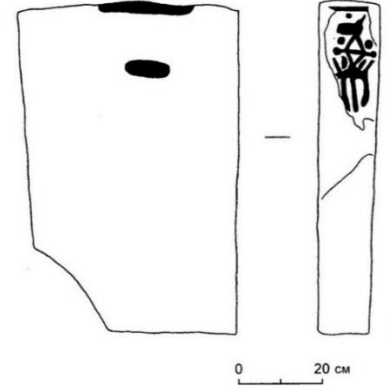
Müze Envanter No: 319/14

Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 79 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 52 cm(orta)
- Kalınlık: 14 cm

Tanımı: Uybat V mezarlığından 2. steli. (Ust-Abakan İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). 1. kurganda 5. mezardaki tabutun kapak taşları arasında bulunmuştur. Taşın ön tarafında parçalı yüz şeklini görmek mümkündür. Taşın yan tarafında ters olarak bir yüz şeması betimlenmiştir.

Katalog No: 119

Çizim No: 119

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'nde saklanmaktadır.

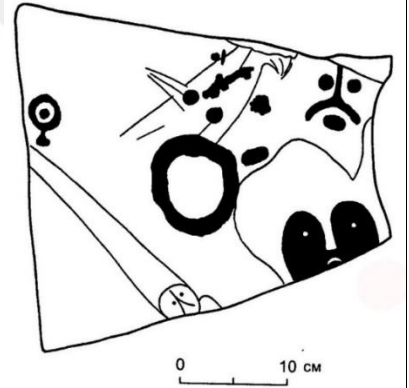
Müze Envanter No: 319/21

Taşın Cinsi: Gri Yeşil Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 30 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 30 cm(orta)
- Kalınlık: 10 cm

Tanımı: Bulunduğu yer belli değil. Tahminlere göre Lipskiy tarafından Üst – Yes Köy etraflarında kazılmış kurgandan gelmektedir. Taşın üzerinde farklı zamanlara ait ve farklı teknikle yapılmış tasvirler bulunmaktadır. Taşta tamamı taşlanmış yüz şekli, çerçevesi olmayan yüz şemaları, parçalı insan vücudu vardır.

Katalog No: 120 Çizim No: 120 Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Minusinsk Martyanov Müzesi'ne İ.L. Kyzlasov tarafından 1985 yılında getirilmiştir. Müze Envanter No: MKM OΦ A 12702 (1. figür) Taşın Cinsi: Kahverengi Kumtaşı Boyutları: • Yükseklik: 103 cm • Genişlik (üst, orta, alt): 50 cm(orta) • Kalınlık: 70 cm	
Tanımı: Uzun-Harış mezarlığından taş levhası (Şıra İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Antropomorfik ve zoomorfik figürler içeren Okunyeve Kültürü'ne ait bir tasvir. ²⁸⁰	

²⁸⁰Minusinsk Martyanov Müzesi, (2014), *a.g.d.*.

Katalog No: 121

Çizim No: 121

Resim No: 073

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Minusinsk Martyanov Müzesi'ne 1898 yılında Adrianov tarafından getirilmiştir.²⁸¹

Müze Envanter No: MKM OФ Ac 3 (9. figür)

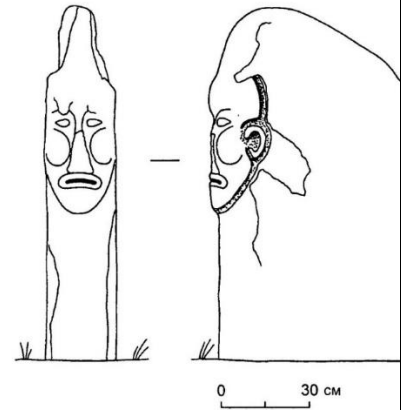
Taşın Cinsi: Gri Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 130 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 75 cm(orta)
- Kalınlık: 25 cm

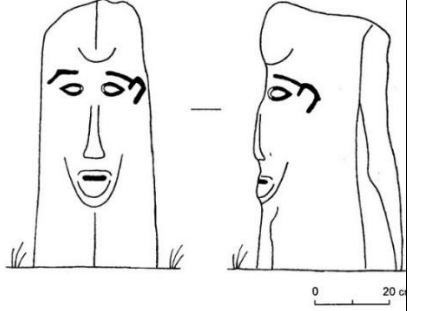

Tanımı: Taşoba'dan 4. taş heykel (Abakan, Hakas Cumhuriyeti). Kurganların birinde Menhir olarak kullanılmıştır. Taşın kabuğu birçok yerde dökülmüş durumdadır. Özellikle yan kısımlardaki dökülmeler fazladır. Taşın ön tarafında gerçekçi bir antropomorfik yüz bulunmaktadır. Yüzün çekik gözleri, kaşlardan inen kalın ve uzun burnu ile ağzı bulunmaktadır. Taşın sol tarafında yüz çerçevesi üzerinde taşlanmış gerçekçi bir kulak yer almaktadır.

²⁸¹Minusinsk Martyanov Müzesi, (2014), *a.g.d.*.

Katalog No: 122 Çizim No: 122 Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Minusinsk Martyanov Müzesi'ne 1898 – 1900 yıllarında Andianov tarafından getirilmiştir. ²⁸² Müze Envanter No: MKM ОФ Ac 4 (20. figür) Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı Boyutları: • Yükseklik: 72 cm • Genişlik (üst, orta, alt): 22 cm(orta) • Kalınlık: 26 cm	
Tanımı: Taşoba'dan 5. taş heykel (Abakan, Hakas Cumhuriyeti). 5. kurganda Menhir taşı olarak kullanılmıştır. Taşın ön tarafına antropomorfik yüz şekli yontulmuştur: çekik gözler, kaşlar, uzun burun ve ince ağız bulunmaktadır.	

²⁸²Minusinsk Martyanov Müzesi, (2014), *a.g.d.*.

Katalog No: 123

Çizim No: 123

Resim No: 074

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'ne Sevastyanova tarafından getirilmiştir.

Müze Envanter No: 319/15

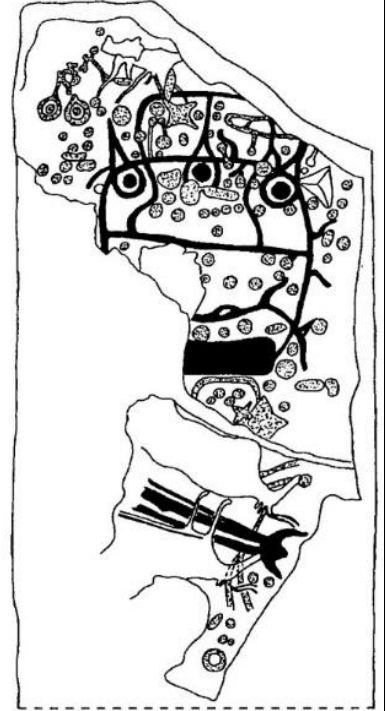
Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 216 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 103 cm(orta)
- Kalınlık: 12 cm

Tanımı: Askız tren istasyonu civarından bir taş levha (Askız ilçesi, Hakas Cumhuriyeti). Askız Köyü'ne giden yolun 1,5 km uzaklığındaki Tagar Kurganı'nın yanında düşmüş vaziyette bulunmuştu ve yer yer çatlamıştır. Kabuğu rüzgârdan çok yıpranmıştır ve bazı yerleri dökülmüştür. Taşın ön tarafında zoomorfik bir yüz şekli betimlenmiştir. Yüz ortadan iki bölüme ayrılmıştır ve üstteki kısımda 3 adet göz yer almaktadır. Altta burun delikleri ve kalınca gösterilmiş ağız bulunmaktadır. Gözlerden birer ışın çıkmaktadır.

0 30 CM

Katalog No: 124

Çizim No: 124

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'nde saklanmaktadır.

Müze Envanter No: 319/18

Taşın cinsi: kırmızı kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 28 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 20 cm(orta)
- Kalınlık: 5 cm

Tanımı: Beltırı Köyü'ndeki demir yolu geçidinde bulunan minyatür taş tasviri (Askiz İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Tagar Kültürü'ne ait kurganda bulunan taşın dar yüzeyine yerleştirilmiş yüz tasviri. Sonradan Lipskiy tarafından taştan ayrılmıştır ve müzeye getirilmiştir. Tasvir, Okunyev taş sanatına benzememektedir. Noktalı vurma tekniğiyle yapılmıştır.

Katalog No: 125

Çizim No: 125

Resim No: 075

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'nde saklanmaktadır.

Müze Envanter No: 319/33

Taşın Cinsi: Gri Kumtaşı

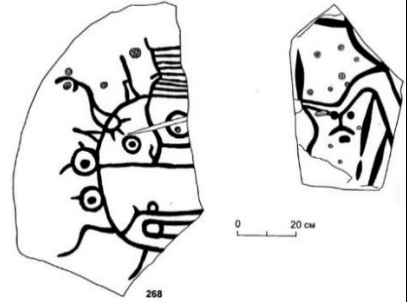
Boyutları: • Yükseklik: 60 cm

• Genişlik (üst, orta, alt): 38 cm(orta)

• Kalınlık: 8 cm

Tanımı: Yesino Sovhozu'ndaki mezarlığından parça. (Askız İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Tasvir parçaları 1950 yıllarında Yesino Sovhoz tarlalarında yer alan Tagar Kurganı'nda Lipskiy tarafından bulunmuştur. Taşın ön tarafında zoomorfik yuvarlak yüz şekli yer almaktadır.

Katalog No: 126

Çizim No: 126

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'nde saklanmaktadır.

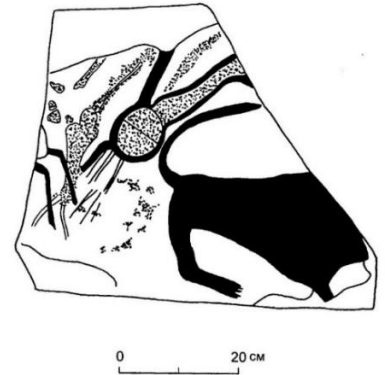
Müze Envanter No: 319/09

Taşın Cinsi: Kırmızı Kumtaşı

Boyutları:

- Yükseklik: 49 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 60 cm(orta)

Tanımı: Yesino Sovhoz tarlalarından taş levha parçası. Lipskiy tarafından mezar taşları arasında bulunmuştur. Taşın üzerinde farklı zamanlara ait resim öğeleri vardır: vahşi hayvan vücudu, yüksek başlığa sahip insan silueti bulunmaktadır.

Katalog No: 127

Çizim No: 127

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Hakas Milli Bölge Müzesi'nde saklanmaktadır.

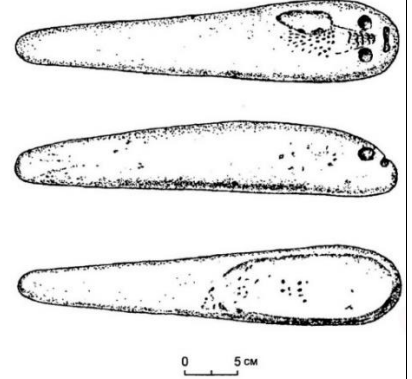
Müze Envanter No: 314/18

Taşın Cinsi: Gri Diorit.

Boyutları:

- Yükseklik: 49,3 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 10 cm(orta)
- Kalınlık: 9 cm

Tanımı: Karış Nehri'nden minyatür taş heykel (Şıra ilçesi, Hakas Cumhuriyeti). Daha kalın olan taşın bir ucunda hayvan başı şeklinde yontulmuştur. Tasvirde gözler ve ağız yer almaktadır.

Katalog No: 128

Çizim No: 128

Bulunduğu veya Getirildiği Yer: Minusinsk Martyanov Müzesi'nde saklanmaktadır.

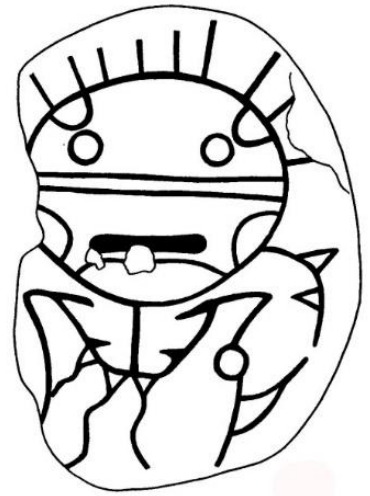
Müze Envanter No: numarasız

Taşın Cinsi: Gri-yeşil Alevrolit

Boyutları:

- Yükseklik: 55 cm
- Genişlik (üst, orta, alt): 38 cm(orta)
- Kalınlık: 12 cm

Tanımı: Tibik Deresinden taş heykel (Üst Abakan İlçesi, Hakas Cumhuriyeti). Uybat Nehri'nin sağ kolu olan Tibik Deresinde Lazarev tarafından 1997 yılında bulunmuştur. Taşın ön tarafında bir yüz şekli yer almaktadır. Yüzün ışınları, iki gözü, ortasında iki çizgi ve ağzı bulunmaktadır. Yüzün altında ağzı açık bir vahşi hayvan betimlenmiştir.

0 15 cm

IV. BÖLÜM.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

IV.1. Sanatsal anlatım

Okunyeve sanatının en parlak örnekleri arasında Şıra Gölü'nden taş heykel (katalog anıt 056), Tazmin taş heykel (katalog anıt 052), Verhnebecinsk koyunu (katalog anıt 050), Belö Gölü'nden taş heykel (katalog anıt 084) ve Devlet Ermitaj Müzesi'nde bulunan Uybat Çaat'as'dan taş heykel yer almaktadır. Antropomorfik ve zoomorfik tasvirleri olan bu anıtlar birçok yönden en özeldir ve tamdır. Bundan dolayı Okunyeve sanatının klasik eserleri olarak sayılabilirler. Özellikle bu klasik taşlarda Okunyeve Dünya modelini yansıtan erken devir senkretizm yani üslup birlikteliği. Okunyeve taş ustalarının ifade gücünün en iyi kullanımını klasik taş heykellerde görmek mümkündür, burada hem heykelcilik hem de kabartma veya diğer adıyla rölyef, taş üzerine gravür, renk verme teknikleri uygulanmıştır. Kabartmanın taş yüzeyi üzerine yapılan yükseltme ya da çöktürmelerin çeşitleri olarak alçak ve yüksek rölyefler kullanılmıştır. Ancak Okunyeve sanatı tam olarak modern değil ama ilkel heykel sanatının bir parçasıdır.

Örnek olarak aldığımız taşların yüz şekilleri genelde kabartmalı yapılmıştır. Her anıtın rölyef derinliği farklıdır. Kabartmanın ne derecede üç boyutluluk özelliği taşıdığını söylemek oldukça zordur çünkü bunların 4000 yıl içerisinde açık havada durması doğal koşullardan etkilenen taşın yüzeyini yıpratmıştır. Ayrıca yüzün üç boyutluluğunun taşın diğer tasvirlerinden ayrı olduğunu söylemek yanlış olur çünkü her taşın tasvir beraberliği vardır. Dolayısıyla dışa çıkık yüz ancak taşın tümüne yani gövdesine ekstra bir boyut kazandırır. Böylece rölyef sanatı Okunyeve taş heykellerinin yapımında bir üslup biçimi değil ancak bir enstrümandır. Bu rölyef bir teknik olarak da çeşitli anıtlarda farklı şekilde kullanılmıştır. Bundan dolayı Okunyeve ustalarının arasında ortak bir tekniğin olmaması enteresan bir olgudur. Diğer taraftan her anıtın bu kadar özel olması da belki bir sanat kuralı bir üslup olarak sayılabilir.

Kabartma ve gravür yöntemi ile meydana getirilmiş Okunyeve heykel sanatının bize göre en başarılı örneği Şıra Gölü’nden gelir (katalog anıt 056). En üstte üç boyutlu küçük gerçekçi yüz şekli, orta kısmında olan baröylefli (alçak kabartma) yüz şekli ve en altta gravürle yırtıcı hayvan yerleştirilmiştir. Söz konusu taş heykelin kısımları yine taş bir aletle yapılmıştır. Büyük yüz şeklindeki tasvirin ışık-gölge ilişkileri ile yüz hatlarının belirtilmesi, belirgin büyük gözlerin ve ağzın olması, orantılı burun altının yapılması, süs hatları ve onun silüetinden çıkan ağır kaşların olması bir portre niteliği gösterir ve bu özellikler kompozisyonun merkezidir. Üstteki yüz tasviri çok ince ve zarif hatlarla, yüz çerçevesinin geniş oval ve çıkıntılı elmacık yanaklarla gösterilmesi genel olarak bir saygı duygusu yaratmaktadır. Bunu sadece Hıs Tas olarak bilinen rölyefli taş heykelle (katalog anıt 051) kıyaslamak mümkündür.

Uybat Nehri’nden antropomorfik taş heykeli (katalog anıt 020) ve Ninya ve Kamışta nehirlerinin arasında bulunmuş antropomorfik taş heykelin (katalog anıt 010) “burun” plastiği dikkat çekicidir. Burnun varlığı bir yüz parçası değil, ancak kişiliği belirten bir karakter olarak ifade edilmiştir. Ust – Abakan İlçesi’nde Harlıgan Dağı’nın eteğinde bulunmuş taş heykelin (katalog anıt 008) ön tarafının orta kısmı olan yüz şekli taşın dar tarafıyla oluşmuş rölyefle belirtilmiştir. Fakat anıtın ifade gücü rölyefle değil gravürle verilmiştir. Rölyef bir ek olarak taş heykele akıcılık vermektedir. Aslında Okunyeve taş heykellerinin bu teknikle yapılması çok yaygındır. Yüzün şekli rölyefle, parçaları ise gravürle ve buna ek olarak boyamayla vurgulanmıştır.

Taş heykellerin ritüel özellik taşıdığını hatırlarsak ve sayısını önemine eklersek Okunyeve halkının ne kadar zengin bir mitolojiye sahip olduğunu anlamış oluruz. Onların, insanlar ve hayvanlarla dolu “zooantropomorfik” bir dünya modeli vardır. Dolayısıyla her taş heykel bir canlı evren parçası olarak düşünölmelidir. Belki de bundan dolayı Okunyeve insanları ve sanatçıları özellikle taş heykelciliği seçmişlerdir.

Taş heykelcilik bir sanat dalı olarak daha çok çoklu yüz şekilleri olan anıtlarda belli olur. Sanatçı bu tür taşlara her yüze ayrı boyut ve ayrı alan vermiştir. Katalog no. 056. anıtında

gösterilmiş taş heykelin üstte olan yüz şeklinin ayrı boyutu ve alanı verilmiştir, bunun sebebi belki mitolojide bulunan Okunyeve tanrılarının panteonundaki hiyerarşidir ve gösterilmiş tanrıların birbiriyle etkileşimidir. Tabii ki bu etkileşim mitolojiyle alakalıdır ve mitoloji, bilindiği üzere dünya ve doğa olaylarıyla ilişkilidir.

Okunyeve sanatının teknik açıdan kuralları yoktur. Fakat bize göre genel olarak ana mesaj verme kuralı mutlaka vardır. Bunu klasik Okunyeve taş heykelleri yani ritüel taş heykelleri ve bu çalışmada Çernovaya Grubu Kompleks alt grubunda olan taş heykeller ortak bir mesaj vermektedir. Lakin sanatçıların kurgusal, soyut hayali bir imajı iletmekte yapım tekniği olarak özgür seçimleri söz konusudur.

IV.2. Kozmolojik Model

Bu araştırmada ritüel Taş heykelleri olarak geçen ve bize göre bir görsel kitap olarak düşünülebilen taşlar Okunyeve mitolojisinin asıl sayfalarıdır. Okunyeve mitolojisi genel olarak tanrılar ve tanrıçalar, yıldızlar, insanlar ve hayvan türleri ile dolu bir mit birliğidir. Tema olarak mitler Dünya oluşumla, tanrıların hiyerarşisiyle ve tanrıların birbiriyle etkileşim içinde bulunmasıyla ilgilidir. Fakat taşların fazla sayısı özellikle bir mit yani bir mesaj vermektedir. Bize göre bu mesaj Dünya oluşumuyla ilgilidir ve izleyiciye Okunyeve halkının Kozmolojik dünya modelini anlatmakadır.

Her dinde hatta küçük inanışlarda bile inancın ilk meselesi Dünya oluşumu ve Evren anlayışıdır. Bu kültürün dünya oluşumunu anlayabilmek üzere bize göre Okunyeve sembolizmine bakmak gerekir çünkü sembollerde ana fikir yer alır. Okunyeve sembolü (işareti) Okunyeve mitolojisinden kaynaklanmaktadır ve bilim-inanç sisteminde ana konunun görsel ifadesidir (şekil 22). Şimdiki dinlerin karıştırılmaz sembolleri İslamiyet'in – ay, Hristiyanlığın – Haç, İsa'nın sembolü, Budizm'in meditasyonda olan Buda'nın figürü vs. Tüm bunlar bize ilk önce sembollerin ne kadar güçlü olduğunu gösterir, ikincisi ise insanların sembollere ihtiyaç duyması ve din felsefesinden alınan mesajdan ortakça

etkilenererek uygun sembol bulmasıdır. Zaman içersinde böyle sembollerin daha güçlü, daha derin anlamlar kazanması hem dinin gelişmesini gösterir hem de günlük hayata etkisini yaratır.

Bu araştırmada baktığımız klasik Okunyeve işaretini (şekil 2, şekil 22, 1-9) dört yön mantığını yansıtır. Okunyeve işaretinin anlatımına girmeden önce genel olarak Okunyeve sanatından bahsetmeyi uygun bulmaktayız.

Sanat teorisi araştırmacısı Favorski'ye göre resim alanı – sadece tuvalden, duvardan veya kâğıttan ibaret değildir. Resim alanı genel olarak resmin oluşum şeklidir veya dünyayı görerek algılama yoludur. Çünkü resmin ilk çıkış noktası ressamın kafasındadır. Dolayısıyla Taş heykel bir bütün olarak (burada tamamlanmış örnekleri kastediyoruz) Okunyeve sanatçıların dünyayı görerek algılama yolunun bir ifadesidir. Bu ifade, bize göre, mitoloji üzerinden verilen Kozmolojik Dünya (Evren) modelidir.²⁸³ Kozmolojik Dünya modeli yaratılışla ilgili bir mit olarak çeşitli kaynaklardan meydana gelmiş olabilir. Bunların arasında inanç gelenekler, çevre şartları, doğa, hayvanlar, günlük ve gece gök incelemeleri başta gelir. Bu incelemeler ve inançlar bir grup insan tarafından biriktiriliyor ve çeşitli yorumlara neden oluyordu. İnsanoğlu kendi tarihinde en önemli başarıları her zaman sonraki kuşaklara aktarma niyetindedir. Bu nedenle yazı, resim ve heykeller yaratılmıştır. Bunlar bilgileri, kendi görüşleri, hisleri diğer insanlara aktarmak, iletmek, ulaştırmak amacıyla var olan bir tür enstrüman, araçtır. İşte Okunyeve insanların başarısı, Dünya oluşumuyla ilgili mitler ve bunların sanata yansıtılmasıdır.

Okunyeve sanatını anlamak üzere bütün kısımları ve unsurları ele almayı uygun gördük. Taş heykel sanatı, kaya resimleri, mezar envanterleri, antropoloji, toplumun oluşumu, kurgan şeması vs. noktaları detaylı olarak incelemeye çalıştık. Birinci bölümde anlattığımız birçok Rus, Hakas ve diğer araştırmacılar semantik yorum arayışları izleyerek

---

²⁸³ Podolskiy, M.L. (2010). *Zver, kotoriy bil sam po sebe, ili Fenominologiya skifkogo zverinnogo stilya*. Saint Petersburg: Izdatelstvo ElekSis, s.4.

kendi yaklaşımlarını bulmaya çalışır. Bu araştırmanın yaklaşımı 3 genel prensibi bir araya getirerek oluşmuştur. Okunyeve sanatını, semantik anlatımını gerçekleştirebilmek üzere bize göre en mantıklı yol şu üç prensipten ibarettir:

- Esin'in ortaya koyduğu ve sonraki araştırmacılar tarafından ilgi duyulmuş Türk Evrenselci Dikotomi prensibi.²⁸⁴
- Rus ve Hakas arkeologların ve diğer bilim araştırmacılar tarafından Okunyeve sanatını birçok çözme denemelerinden sonra en uygun prensibi olan Dikey oluşum prensibi.
- Tarihsel karşılaştırma yöntemi.

1)Evrenselci Dikotomi prensibi.

Evrenselci Dikotomi prensibi Dünyanın (Evrenin) evrensel ve zıt kuvvetlerden oluşmuş kozmolojik sistemi olarak bilinmektedir. Bu kuvvetler çeşitli alanlarda iki zıt taraftan temsil edilebilir. Örneğin Kök Türklerin dikotomisi Gök yüzü ve Yer yüzü, İranlıların Zerdüş dininde iyilik ve kötülük, Taoizm'in her şeyin birbirinden ayrılamaz iki karşıt kutbu olan "Yin" ve "Yang", cennet ve cehennem gibi birçok alanda dikotomi Kozmolojik anlayışını görmek mümkün. Eski Türklerin dikotomi Kozmolojisini daha kapsamlı bir şekilde Esin ve Çoruhlu kitaplarında anlatmıştır. Bu çalışmada ise söz konusu detay M.Ö. II. binyılın sınırlarında olan İç – Asya Proto Türk Dönemi'den itibaren araştırılmıştır.

2) Klasik Arkeoloji Yöntemi.

Rus biliminde bu zamana kadar taş heykellerin mesajını en başarılı okuyabilme yöntemi ilk defa Şer tarafından gerçekleşti. Şer'a göre taş heykellerin tasvirleri dikey

---

²⁸⁴ Esin, E. (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, s.19.

yerleştirmiştir ve bu dikey yerleştirme 3 kattır. Hâtta, taşın üzerinde tek tasvirin bulunması, üst ve alt “katların” semantik bağlılığını korur. Bu fikir sonradan biręok Rus ve Hakas araştırmacı tarafından kabullenip devam ettirilmiştir.²⁸⁵ Örneğin L.R. Kızlasov, taşların üç katını Evrenin üç bölümüyle özdeşleştirmiştir: Üst Dünya, Orta Dünya ve Alt Dünya (Yer Altı).²⁸⁶ Ona göre taş heykel Evrenin eksenidir ve Dünya Dağıyla özdeşleştirilebilir. Taşın orta katında Ana atası yüzü tasviri, üst katında Gök Tanrısı (Tanrıları), alt katında ise korkunç bir canavar yer alır. Aynı dönemde Podolskiy de söz konusu taşların semantik anlatımı üzerinde durmuştur.²⁸⁷ Onun görüşü L. R. Kızlasov’un görüşüne biręok yönden yakındır. Ona göre taş heykel Kurban direğini (Dünya retüel direği) temsil eder. Onun dikey şemasında Evrenin çok katlı modeli yansımaktadır ve baskın ölçüde üç katlıdır. Taş heykellerin ortadaki antropomorf yüz şekli Orta Dünyanın "Baş yaratığını" temsil etmektedir. L.R. Kızlasov'un ve Podolskiy'in düşünceleri İ.L. Kızlasov'un, Hudyakov'un ve diğer araştırmacıların çalışmalarında devam etmiştir.²⁸⁸

3) Tarihsel Karşılaştırma Yöntemi

Tarihsel karşılaştırma yöntemi temelinde bir taraftan basit karşılaştırma, yani yakınlıkları ve farklılıkları ortaya çıkararak değerlendirmek, diğer taraftan arkeoloji ve tarih bilgilerine dayanarak değişen zaman koşullarında bilimsel yorum yapmaktır.

Basit karşılaştırma, Dünya objeleri incelemesi sırasında ortaya çıkan ilişkileri anlamaktır. Bu yöntem Dünyayı bir bütün olarak düşünür, birbirinden ayrı iki obje, bütünün parçaları olarak düşünülür. Bu yöntemde bir kültürün parçaları birbirinle

---

²⁸⁵ Sher, Y.A. (1980)., *a.g.e.*, s. 219 -222.

²⁸⁶ Kızlasov, L.R. (1986)., *a.g.e.*, s.188–236.

²⁸⁷ Podolskiy, M.L. (1997). *Ovladeniye beskonechnostyu*. Okunyevskiy sbornik, Saint Petersburg: Petro-RIF Izdatelstvo, s. 169-170.

²⁸⁸ Hudyakov, Y.S. (1988)., *a.g.m.*, s. 64-67.

bağlanarak bir bütünü oluşturur. Zaman içerisinde de olan kültürlerin ilişkileri ortak yönleri gösterir.

Okunyeve Kültürü'nün bir bütünü, haklı olarak, erken medeniyet ünvanını taşımaktadır, belki ondan dolayı L.R. Kızlasov “Eski Hakasya” kitabında Neolitik, Eneolitik, Erken Bronz dönemleri hakkında Kislov'un sözüyle ifade etmiştir – “Sibirya'daki Neolitik Çağ çok gelişmiştir”.²⁸⁹ Dolayısıyla, Neolitik Çağı anlamadan sonraki çağları anlamak zordur.

Erken tek din, toplumsal tabakalaşma, erken ama zengin resim-heykel sanatının olması ve diğer unsurları bize Hakas – Minusinsk Havzası'nda erken Bronz Çağı'nda erken medeniyetin şeklinin olduğunu gösterir. İnanç, görüşlerin sağlam temelini olmasını gösterir çünkü bu inanç görüşlerin bütünselliğini yüzlerce yıl koruyabilmiştir.

Maksimenkov tarafından başarılı bir şekilde ortaya konan soru “Okunyeve Kültürü ve onun çevresi problemidir”.²⁹⁰ Okunyeve çevresi kronoloji açısından doğuda Baykal önu – Glazkovo Kültürü, kuzeyde Krasno-Kansk bölgesinin anıtları, güneyde Tuva'daki ayrı Okunyeve anıtları, batı Sibirya – Samuysk Kültürü ve Çadatskaya Dağı, İtkul ve Doğu Kazakistan'da olan Kaynay Mezarlığı'dır. Aralarındaki doğrudan ilişkiler hâlâ tespit edilememiştir fakat ortak özellikleri tartışılmaktadır. Maksimenkov'a göre Okunyeve çevre kültürlerinin büyük ihtimal ile Okunyeve Kültürü'nün etrafında toplanması nispeten gerçek olabilir.

Okunyeve ve Karasuk arkeoloji kültürlerinin yan yana yaşamlarını sürdürdüklerini söyleyen olgular vardır. Onların ortaya çıkması arasındaki zaman dilimi bin yıla yakındır

---

²⁸⁹ Kızlasov, L.R. (1986)., *a.g.e.*, s. 11.

²⁹⁰ Maksimenkov, G.A. (1981)., *a.g.e.*, s. 35.

(Tuva'daki Arjan 2 Kurganı).²⁹¹ Okunyevev Kùltürü'nün direkt yankıları M.Ö. VIII.– IX. yüzyıllara kadar gelmektedir; Başka bir deyişle Tagar Kùltürü'ne kadardır. Okunyevev sanatını Bozkır sanat plastiğıyle kıyaslayan araştırmalar mevcuttur ve böyle araştırmalar çoğalmaktadır.²⁹² Bu araştırmaların sunulmuş fikirlerinin arasında Okunyevev Kùltürü'nün Bozkır plastiğini oluşturmada büyük rol oynadığını söylemektedir. Çünkü Okunyevev ve Bozkır kalıntıların çıkması arasında binyıldan fazla zaman dilimi vardır. Bu sorunun cevabını tarihçiler, arkeologlar, sanat tarihçileri sonraki araştırmalarda bulmaya çalışırlar. Şimdi ise dolaylı olarak olguları öneme alarak Okunyevev toplumunun tabakalaşmış olduğunu görürüz. Maksimenkov'un Okunyevev toplumunun bölünmüş olmasını ve kùlt hizmetçilerin olması fikrini ortaya koymuştur.²⁹³

Yaşam şekli nedeniyle hayvancılıkla ve avcılıkla uğraşanlar bu kadar net şekilde dünya ve inanç görüşlerini zaman ve uzay içersinde büyük olasılıkla aktaramazdılar. Bundan dolayı toplumunun bir kısmı öne çıktı. Bu kısım, din adamları topluluğudur. Bize göre bu din adamları söz konusu taş heykelerin ve stellerin kurucularıdır. Birçok Okunyevev mezarları arasında erkil mezarlıklar ayrı durmaktadır çünkü onlarda rituel için kullanılan envanter bulunmuştur. Örneğin Çernovaya VIII Mezarlığı'nda erkek kalıntılarında bel bölgesinde çantanın içinde bir riton, asa, büyük yuvarlak taş, turna kafası ve ritüel kaseler ele geçmiştir. Aynı mezarda okrayı tozlama aleti ve boyayı yağla karıştırmak için iki tane taş levha bulunmuştur.²⁹⁴ Dolayısıyla Okunyevev yerli olmasına rağmen kendi din adamları olan bir toplumdur. Bu din adamları doğayı izleyerek bilgi toplayıp sonraki kuşaklara aktarıyorlardı.

---

²⁹¹ Chugunov, K.V., Nagler, A., ve Parzinger, H. (2006). *Arzhan -2. Okunevskiy sbornik 2*, Saint Petersburg: Izdatelstvo Saint Petersburg Gosudarstvenniy Universitet, s. 301-321.

²⁹² Devlet, M.A. (1997). *Okunevskiy antropomorfniye lichiny v ryadu naskalnih izobrajeniy Severnoy i Tsentralnoy Azii*. Okunevskiy sbornik. Saint Petersburg: Petro-RIF Izdatelstvo, s.245.

²⁹³ Vadetskaya, E.B. (1986)., *a.g.e.*, s. 27-28.

²⁹⁴ Vadetskaya, E.B. (1986)., *a.g.e.*, s. 33-34.

Gömme sırasında kullanılmış tasvirli taş levhaları söz konusu bilgileri aktaramazlar. Dolayısıyla bilgi toplamının aktarma aracı toprak üstü ve özellikle ritüel taşlardır. Ritüel taşlar bu katalogta Çernovaya Grubu Kompleks taşlarıdır. Dünya oluşumunun tarifi bir Bronz Çağı kitabı gibi bu rituel taşlara koyulmuştur. Böylece Hakas – Minusinsk Havzası’nda dönemin Dünyanın diğer medeniyet bölgelerinde olduğu gibi doğa, astroloji ve din hakkındaki bilgilerin birbirinde ayrı değil bir tek anlayış biçiminde olduğu, bir tür ortakyaşarlık ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada Okunyevev işareti diğer araştırmacılar tarafından ortak adlandırılan “solarius -güneş sembolü” olarak değil, ancak başka anlamını taşıyan işaret olarak zikredilmektedir. Bize göre söz konusu işaret yani daireden dışa yönlendirilen dört köşe, güneş sembolü değil, bir kozmolojik modeldir. İşaretin dört köşesi ilk önce Astronominin ilkbahar ve sonbahar gün ılımları (Ekinoksu), yaz ve kış gün durumlarıdır (Gündönümü). Bu dört özel gün ayrıca dört mevsim olabilir. Böylece içindeki halka veya kare (bazı örneklerde) Dünyayı kasteder. Diğer kültürlerde olan Güneş sembolü halka, yıldız, haç ve diğer çizgili işaretlerle gösterilmektedir çünkü güneş yuvarlaktır ve ışınlıdır. Fakat Okunyevev işaretinin kare veya dikdörtgen şekilleri vardır, hatta yuvarlak işaretin içinde kare formda şekiller mevcuttur. Örneğin Çin’de ve eski Türk kozmolojisinde Dünya kare şeklinde gösterilmektedir.²⁹⁵

Taş heykelleri dikme geleneği L.R. Kızlasov’a göre Dünya’nın dikey oluşumunu gösteren bir Dünya direği – bir Dünya eksenidir. Okunyevev işaretlerinin çoğunun ortasında bir nokta vardır, bu nokta ise Dünya eksen, direğidir. Bu iki unsur Eksen ve Dört köşeli daire coğrafya konsayılarıdır. Birincisi uzayın dikeyi, ikincisi ise uzayın yatayıdır. Böylece uzayın dikeyi ve yatayı birbiriyle bağlayarak bir Dünya modeli ortaya çıkar. Bu modelde Taş heykelin kendisi Dünya modelinin dikey - eksen, aynı taş heykelde yer alan

---

²⁹⁵ Çoruhlu, Y. (2010). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı yayınevi., s.95.

Okunyeve işareti bir Dünya modelinin yatay - planı, yüzeyidir. Dünya modelinin yatay planı olarak tarif edilen semantik yorum Podolskiy tarafından 1987 yılında ilk defa kullanılmıştır²⁹⁶ fakat onun yorumunda dışa çıkık 4 köşe Kuzey, Güney, Batı ve Doğu olarak sunulmuştur. Bizim çalışmamızda Okunyeve işaretinin merkezdeki nokta ayrıca Dünya modelinin merkezidir ve eksenin geçtiği noktadır, yani taş heykeldir. Okunyeve Dünya modelini 3 boyutlu modeli (şekil 26) görmek mümkündür. L.R. Kızlasov ve diğer araştırmacılar Dünya modelinin dikey oluşunda bir tane daha dikkat çekici ortaklık fark etmişler. Neredeyse bütün taş heykellerin 3 kattan oluşması, taşın ortadaki katında yani taşın yüzünün yine 3 kattan oluşması ve ayrıca taşın yüzünün üst katında üç gözün (*güneşin*) olması dikkat çekicidir. Ayrıca birçok tasvirde görülen yatay oluşumun yine 3 unsurdan meydana geldiğini hatırlatmak gerekir. Bize göre bu üç unsur büyük ihtimal ile birincisi (içindeki) yaşanan topraklar, ikincisi gidilebilen dünya diğer topraklar ve üçüncüsü ulaşamayan, dış dünyadır. Ayırt eden çizgiler topraklar arasındaki sınırlar ve yatay oluşumdur yani Okunyeve işareti tümü bir Dünya modelinin planıdır.

Örnek olarak Katalog No. 056 taş heykeli dikkatlice araştırılmalıdır. Bize göre bu taş heykel Hakas topraklarındaki Bronz Çağı insanların Kozmoloji modelinin en gelişmiş ifadesidir. Taş heykelin ön tarafındaki tasviri 3 kata bölünebilir. Üstteki katta en üstte antropomorfik yüz şekli gösterilmiştir, büyük ihtimal ile bu Tuban yıldızıdır²⁹⁷ ve tanrıların (tanrıların dünyasının) tanrısı olarak düşünülebilir. Ondan aşağıya stilize edilmiş yılan şekli vardır.²⁹⁸ Yılanın altında küçük insan figürüne benzeyen bir tasvir görülmektedir, fakat bize göre bu yılanın dilidir çünkü diğer taşların hiçbirinde insan figürüne rastlanmamaktadır ve bu yerde yılan dili gösterilmektedir. İnsanların dünyası (görünen dünya) antropomorfik yüz şeklinde gösterilmiştir. Yüzün kendisi ise insan

²⁹⁶ Podolskiy, M.L. (1987). *Okunyeveskiye izvayaniya i olenniye kamni*. Skifo-Sibirskiy mir. Iskustvo i ideologiya. Novosibirsk. Nauka Izdatelstvo, s. 128.

²⁹⁷Tuban yıldızı hakkında bilgiler aşağıda verilecektir.

²⁹⁸Bu örnekte yılan şekli net gösterilmemiştir fakat diğer taşlarda yılanın olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır katalog anıtlar: 015, 019, 021, 028, 033, 042 vs.

dünyasının bir tanrısı olarak düşünülebilir. Yüz ortasından yatay çizgiyle bölünmektedir, bu çizgi ufuk olarak veya bir sınır olarak sayılabilir. Ufuğun üstünde 3 tane göz veya modelimize göre *güneş pozisyonları* (şekil 15 ve 16) gösterilmiştir. En üstteki Okunyeve işaretiyle vurgulanmıştır ki yılın dört günü ifade edilmek istenmiştir. Çünkü yılın bu 4 gününde öğle vaktinde güneşin 3 pozisyonunu fark etmek mümkündür. Daha doğrusu söz konusu güneş ılımları (Ekinoksu) ve durumları (Gündönümü) yılın özel dört gün hakkında değil ama güneşin 3 pozisyonu hakkındadır (şekil 16). Ufuğun altında insan dünyasının altı veya Yer Altı gösterilmiştir. Yüzün altında yani görünen dünyanın altında dünyanın temeli - strüktürü gösterilmiştir yani alt katta taşın en aşağısında olan büyük Okunyeve işareti yer almıştır. Görünen - Orta Dünyanın (insan dünyası) ve en aşağıdaki dünyanın arasında yani taşın yan taraflarında yırtıcı hayvan tasvirleri vardır.

Şimdi, en üstte olan Tuban yıldızına dönecek olursak; Tuban yıldızı M.Ö. 3000 ve 1500 yılları arasında Dünya kuzey kutubu olmuştur (şekil 28) ve bizim gezegen için gece gökte olan bütün yıldızlar Tuban yıldızının etrafında dönüyordu.²⁹⁹ 21 binyıl sonra Tuban tekrar bu Dünya kuzey kutubuna yaklaşacaktır. Tuban yıldızı Ejderha takımyıldızında büyüklük açısından 3. yıldızdır. Fakat parlaklık açısından sadece 8. sıradadır. Yıldızın adı Arapça'dan gelmektedir ve “yılan” anlamı taşımaktadır. Draco ya da Ejderha takımyıldızı, modern 88 takımyıldızdan biridir ve değişen Kutup yıldız yörüngesinin merkezinde bulunur. Büyük ve Küçük Kepçeler arasından geçerek uzanan daha sönük yıldızlardan oluşan takımyıldızı olarak bilinir. Ejderha'yı oluşturan yıldızların çizgisi, Küçük Kepçe'nin kasesinin etrafından sağa eğrilir ve sonra aşağıya kıvrılır. Daha sonra bu eğri ters döner ve doğuya (sağa) bir dirsek yapar. Küçük Kepçe'nin sonunda dörtgen bir kutu oluşturan dört yıldız, Ejderha'nın başıdır. Bu kutu, Küçük Kepçe'nin kasesi ile yaklaşık aynı büyüklükte ve parlaklıktadır.³⁰⁰ Bize göre Katalog No. 056. taş heykelde ve diğer bütün Okunyeve tasvirlerde olduğu gibi yılan motifi Ejderha takım yıldızından

²⁹⁹Hinckley, R.A. (1998). *Star Names: Their Lore and Meaning*. New York: Dover Publications, Inc., s.205.

³⁰⁰Hinckley, R.A. (1998)., *a.g.e.*, s. 203-206.

gelmektedir. Tabi ki takım yıldızların sistematik hale gelmesi ve gece gök yüzünün haritası olarak bilinmesi çok daha geç döneminden başlar. Fakat Okunyev’lilerin söz konusu Ejder takımı yıldızı parçalı olarak ve diğer medeniyet ocaklarından ayrı, bağımsız bir şekilde gelişmiş olabilir.

Tuban yıldızına ise diğer Erken Çağ kültürlerinde de rastlanmaktadır. Ünlü Mısır piramitlerin inşaatçıları Tuban yıldızı tanıyorlardı. Piramit sırlarından biri önce havalandırma sistemi olarak bilinen fakat sonradan belirli yıldızlara yönlendirici tünellerin olduğu ispatlanmıştır. Yönlendirici tünel sistemi piramit yapısında görülebilir (şekil 25). Eski Mısırlıların yanı sıra Sumer Kültürü’nde hükümdarların ortaya çıkması ile ilgili bir anıt vardır (şekil 32). Bu tasvirde uzun yılanın başında Okunyev işaretine benzeyen simge halkayı iple tutan insan gösterilmiştir. Yılanın altında 3 tane yıldız gösterilmiştir.

Katalog No. 056 taşın yüz şeklinde olduğu gibi ve bütün Okunyev sanatının ayrılmaz bir parçası olan “üç göz motifi” bu araştırmada üç güneş pozisyonu gösterilmektedir. Okunyev insanların gök yüzünü izlemesi ve doğa kurallarını tespit etmesi özellikle gün ılımlarını ve gün durumlarını farketmesi bize Okunyev dini adamları için güneş izlemelerin çok önemli olduğunu göstermektedir. Bu günleri bildikten sonra güneşin 3 pozisyonunu (şekil 15 ve 16) tespit etmek kolaylaşır:

Güneşin düşük pozisyonu Aralık ayının 22. gününe yani kış gündönümüne gelmektedir. O günde güneş öğle vaktinde yılın en düşük yüksekliğine çıkmaktadır. Ve gün geceye göre daha kısadır;

Güneşin orta pozisyonu 21 Mart ve 23 Eylül aylarına denk gelmektedir, onlar ilk bahar ve son bahar gün dönümleridir (Ekinoks). Bu günlerde güneş öğle vaktinde orta yüksekliğine çıkmaktadır. Dolayısıyla günün ve gecenin süreleri eşittir; Güneşin yüksek pozisyonu – 22 Haziran’a denk gelmektedir. Bu günde öğle güneşi en yüksek pozisyonundadır.

Böylece bu 3 güneş pozisyonu dikey 3 kattan oluşmaktadır. Bu olgu bizce sunulmuş kozmolojik modelinin kanıtlanmasının bir parçasıdır. Dolayısıyla güneşin bu 3 pozisyonu Okunyeve taş heykellerindeki yüz şekillerinde üç göz olarak gösterilmiştir.

Taş heykellerin yüz şekli genelde bir hayvan – zoomorfik veya insan – antropomorfik Tanrı yüzü olarak gösterilmiştir. Bize göre zoomorfik olan yüz şekli büyük baş hayvan tipinin bir yansımasıdır: inek, boğa veya öküz gibi. Ayrıca birçok inek türünde 3. göz yerinde enteresan tüy burgacı vardır (şekil 24). Bunu da belirtmemiz gerekir ki Ariel Golan “Myth and Symbol” kitabında Boğa ile ilgili bilgilerden söz etmektedir. Ona göre Boğa sembolü birçok kültürde mevcuttur özellikle Dünya (toprak) sembolü anlamına gelir. Yani yer yüzü tanrısıdır.³⁰¹

Katalog No. 056 taşın en alt katında yüzün hemen altında ağız açık yeraltı canavarı gösterilmiştir. Canavarın tasvirinin hangi hayvanlardan meydana geldiği belli değildir fakat tahminlerimize göre ayı, kurt, veya pars olabilir. Canavar bize göre gecenin tasvir edilmiş halidir. Ve bu canavar görünen dünyanın tümünü ağızına alıp karanlığı getirmektedir. Görünen dünyanın tasviri ise Okunyeve işaretiyle yani dünyanın modeliyle gösterilmiştir.

Tarif ettiğimiz taş heykeli ana kompozisyondaki tasvirler dışında Okunyeve sanatının, plastiğinin ayrılmaz unsurlarını içermektedir: Çift çizgiler, daire içi daire, üçgenler, kıvrımlı çizgiler, eğri buynuzlar, uzatılmış kulaklar, kusursuzluğun peşinde olan simetri, yılan konusu ve tabi ki yüz şekilleri.

Böylece bu üç tipi dört ana yönle göstermiş oluruz Esin, “Türk Kozmolojisine Giriş” kitabında³⁰² ve Çoruhlu “Türk Mitolojisinin Ana Hatları” kitabında sunulmuş ve yorumlanmış dört yön şemasıyla (şekil 31) kıyaslamak mümkündür.³⁰³ Çoruhlu

---

³⁰¹Golan, A. (1994). *Mif i symbol*. Moskova: Izvestiya izdatelstvo, s.52-61.

³⁰²Esin, E. (2001)., *a.g.e.*, s. 5-15.

³⁰³ Çoruhlu, Y. (2010)., *a.g.e.*, s. 90

kitabındaki Evren-Dünya tasarımları başlıklı ikinci bölümünde Türklerin ve Çinlilerin yeryüzünün bir dikdörtgen ya da dörtgen biçiminde ve ortada merkez – toprak olarak tasavvur ettiklerinden bahsediyor. " *bu dikdörtgen içinde var olduğu düşünülen daire, gökyüzünü temsil ediyor. Bu şeklin merkezindeyse kutsal olarak kabul edilen bir dağ ve Dünya Ağacı çeşitli katlara ayrılmış göğü ve yeri birleştiriyordu. Yeryüzü dört yöne bölünmüştür.*" ³⁰⁴ Çoruhlu'nun söz konusu kitabında Okunyeve işaretini gösterilmemiştir ve bununla ilgili örnek de yoktur. Fakat üstte sunulmuş dünya tasarımının tarifi ilginç şekilde bizim araştırmamızda anlatılmış ve M.Ö. II. binyıl önce ortaya çıkmış ve kayıda geçmiş Okunyeve kozmoloji modeline benzemektedir. Dolayısıyla bu araştırmada Türk kozmoloji mutlaka zikretmek gerekmektedir. Aynı anda Okunyevelilerin yaşadığı bölge tarihçiler M.Ö. I. binyılların ortalarında Türk kavimlere ev sahipliği yapmaya başlar. Bazı araştırmalara göre Tagar Kültürü'nün temsilcisi Dinlin Devletinde Proto-Türkçe konuşuluyordu. Çoruhlu'nun sunulmuş kozmoloji model hem yatay(plan) şeklinde hem de dikey (yükseliş kutsal dağ, kutsal ağaç) şeklinde bizim modelimize uyum sağlıyor.

Bize göre Türk kozmolojisinin dünya modeli yatay (plan) şeklini Okunyeve işaretinde görmek mümkündür. Burada hem daire ve dikdörtgen planlı, hem dört yön, hem merkez, hem de çok katlı olması unsurları mevcuttur. İki resmini kıyasladığımızda birbirine uyum sağladıklarını görmekteyiz.

Aynı şekilde dünya modelinin dikey oluşumu da birçok yönden benzerlik göstermektedir. Örneğin dikey oluşum yatay merkezden yükselmektedir, çok katlı olması, evrenin eksenin olması ve en önemlisi Yer altından başlayarak yıldızlara kadar yükselmesidir. Türklerde kutsal dağ veya kutsal ağacın kutupyıldızına kadar uzamasında olduğu gibi. Gökle ilgili inançların arasında da Hun Dönemi'nden başlayarak 28 burcun olması bu anlamda dikkat çekicidir.³⁰⁵ Kızlasov'un üç dünya fikrisi geleneksel Hakas Şamanizm inancından gelmektedir. Bizim araştırmamızda Okunyeve dünya modelinin

---

³⁰⁴ Çoruhlu, Y. (2010)., *a.g.e.*, s. 95.

³⁰⁵ Çoruhlu, Y. (2010)., *a.e.*, s. 102.

dikey şeması olan Taş Heykeli kutsal ağaçla veya kutsal dağla özdeşleştirmek mümkündür.

IV.3. Sonuç

Okunyevev Kùltürü Güney Sibirya Hakas – Minusinsk Havzası'nda Erken Bronz Çağı Dönemi'nde M.Ö. II-III. binyılların sınırında ortaya çıkmıştır. Uygun tabiat ve iklim koşulları erken metal zamanlarında hayvancılığın ve tarımın ilkel formların yayılmasına Okunyevev Kùltürü'nün gelişmesine katkıda bulunmuştur. Okunyevev Kùltürü farklı zamanlarda Afanasyevo, Andronovo, Karasuk kùltürü ile komşu olmuştur. Hakasya'nın kùltürlerin arasında en çekici Okunyevev Kùltürü'dür. Bu kùltürün parlak örnekleri ya taşın üzerinde ya da taştan yapılmıştır: ince plastik ve gravürler, petroglif ve rengarenk kaya tasvirleri, anıtsal taş heykelleri ve steller. Türk Dünyası'nın bir parçası olan Hakas topraklarında söz konusu arkeolojik kalıntıların çok sayıda bir yerde bulunması Türk Bilimi için göz alıcıdır. Bu yüzden Okunyevev taş heykelleri araştırılmalıdır.

Bilim adamları tarafından yapılan araştırmaların tarihi 6 yüzyılı aşmıştır. Bu uzun dönem içersinde bölge bölge Okunyevev Kùltürü sanatı farklılıklar göstermektedir. Leontyev'a göre taş heykelleri büyük üç gruba bölmek mümkündür. Onlar Uybat, Tas-Hazaa ve Çernovaya gruplarıdır. Çernovaya Grubu'nun alt grupları arasında ritüel taş heykelleri içiren Kompleks Grubu (Tazmin Grubu) vardır.

Kompleks Grubu'ndaki taş heykellerin dikilişi Kızlasov'a göre yılın özel günlerinde yapılmaktadı. Bu günler güneş durumları ve güneş ılımlarıdır. Ayrıca bu ritüel taşlar ortak bir tasvir konusu taşımaktadır. Bize göre bu taşlar Okunyevev mitolojinin bir "kitabı" olarak düşünülebilir ve bu kitapta Dünyanın oluşumuyla ilgi görsel model verilmiştir.

Okunyevev Dünya modelini anlayabilmek üzere Esin'in ortaya koyduğu ve sonraki araştırmacılar tarafından ilgi duyulmuş Türk Evrenselci Dikotomi prensibi sonraki araştırmacılara da kılavuz olmuştur. Arkeologlar tarafından Okunyevev sanatını birçok çözme denemelerinden sonra en uygunu Dikey oluşum prensibine katkıda bulunmuştur. Türk Evrenselci Dikotomi presibinin seçilmesinin nedeni Türk kavimlerin aynı bölgede yaşamaları, aynı antropoloji tipinden olmaları (Asya Avrupa meles tipi) ve yaklaşık aynı

hayat kuşullarına sahip olmaları ve dolayısıyla “torun” halkı olarak sayılabilmeleridir. Türkçe konuşan kavimlerin kozmolojisine ve Kızlasov’un arkeolojik çalışmalarının sonuçlarına dayanarak Okunyeve Kültürü’nün ayrılmaz parçası olan Okunyeve işareti – sembolü Dünya’nın yatay planı olarak sayılmasını uygun gördük. Ayrıca Taş heykellerin dikey oluşumunu Dünya’nın dikey eksenini olarak düşündük ve dolayısıyla bunları birleştirdiğimizde Kozmolojik Dünya Modelini çıkardık. Dünya modelinde taşın kendisi bir dünya eksenini olup, Okunyeve işareti ise dünyanın yatay planıdır. Taş heykellerin tasvirlerinin kat kat yerleştirilmesi dünyanın çok katlı olduğunu gösterir. En üstteki katında Ejder takım yıldızında bulunan ve 4000 yıl önce kuzey kutbu olan Tuban yıldızı yer almaktadır. Yılan şeklinde olan Ejder takım yıldızı kuzey kutbundan yani gece gök yüzünün merkezinden aşağıya inmektedir. Ortadaki dünya ya zoomorfik yüzüyle – ya da antropomorfik yüzüyle gösterilmiştir. Yüz şekilleri genelde 3 gözle gösterilmiştir, bize göre bunlar yılın 3 güneş pozisyonudur.

Taş heykellerin sanatsal özelliklerini ritüel taşlarda aramayı uygun gördük ve bize göre bu taşlar erken devir senkretizm yani üslup karışıklığı üslubu ile yapılmıştır. Ritüel taşlar arasında en tam ve en başarılı örnekleri klasik taş heykelleri olarak yakından araştırdık. Bu taşlarda heykelcilik, kabartma veya diğer adıyla rölyef, taş üzerine gravür, renk verme tekniği kullanılmıştır. Kabartmanın taş yüzeyi üzerine yapılan yükseltme ya da çöktürmelerin çeşitleri alçak ve yüksek rölyefler kullanılmıştır. Bu noktada belirtmek gerekir ki, Şıra Gölü’nden taş heykel kabartma ve rölyef yöntemlerinin uygulandığı önemli bir örnek olarak karşımıza çıkar (katalog anıt 056).

Son zamanlarda Okunyeve Kültürü’nün diğer bölgelerle ve zaman içindeki ilişkileri ile ilgili araştırmalar genişlemektedir. Altay’daki Karakol Kültürü’yle tasvir benzerlikleri ile ilgili Molodin’in çalışmaları vardır. Benzerliklerin arasında efsanevi boğa boynuzlu güneş başlı ve yüzünde yatay çizgisi olan antropomorfik ve zoomorfik tanrılar

başta gelmektedir (şekil 33).³⁰⁶ Samusk Kültürü'yle olan benzerlikleri "Okunyeve - Samusk ortamı" teriminin kullanılmasına neden olmuştur. Samusk ve Okunyeve kültürlerinin sanat yakınlığı akrabalık bağlantılarının olduğunu gösterir. Sembollerin çizilme ve tasvirlerde kullanılma yöntemleri çok yakındır. Fakat iki kültürün sembol sistemleri farklıdır, benzerliklerin nedeni Yesin'a göre ritüel ve inanç yakınlığından kaynaklanmaktadır, bunun sebebi göç hareketleridir.³⁰⁷ Okunyeve - Samusk ortamının batı sınırlarında, Batı Sibirya'da döneminin envanteriyle ilgili Matyushenko çalışmalarda söz edilmektedir (şekil 32).

Sunulmuş Kozmoloji dünya modeli başka çağlarla ve başka mitlerle benzerlikler göstermektedir. Örneğin model olarak Okunyeve işareti Amerika Maya takvimiyle (şekil 27), Dendera Tapınaktaki burçlar kuşağıyla (şekil 30), Sümer hükümdarın ortaya çıkması ile şematik benzerlik göstermektedir. Onun dışında Okunyeve taş heykelleri ayrıca Pasifik Kuzeybatısı Kızılderilileri Kültürü'nde kullanılan Totem direğiyle yakınlığı göstermektedir (şekil 7).

Böylece Okunyeve Kültürü'yle ilgili çalışmalar devam etmektedir. Bize göre arkeoloji, antropoloji çalışmalarının yanı sıra Sanat tarihi ve tarihsel kıyaslama yöntemleriyle çalışmaları sürdürmek gerekmektedir. Kataloğtaki her taşta ana konuyu oluşturan ayrı bir Okunyeve miti vardır. Mitlerle ilgili düşüncelerin arasında Okunyeve işaretinin bir takvim fonksiyonu taşımasıdır. Bu konunun üzerinde gelecek çalışmalarda durmak mümkün olacaktır. Bunun dışında ayrıca içerik olarak ritüel taşlardaki tasvirleri Türk mitolojisiyle kıyasladığımızda yakın ilişkiler bulunur.

Başka bir deyişle diyebiliriz ki Okunyeve taş heykelleri Türk mitolojisi ve sanatının önemli köklerinden birini oluşturmaktadır. Okunyeve din adamlarının (şamanlar) doğa

---

³⁰⁶ Molodin, V.I. (2006). *Karakolskaya kultura*. Okunyevskiy sbornik 2, Saint Petersburg: Izdatelstvo Saint Petersburg Gosudarstvenniy Universitet, s. 273- 282.

³⁰⁷ Yesin, Y.N. (2002). *Iskusstvo Samusskoy kultury. (Candidate Dissertation)*. Institut arheologii i etnografii Sibirskogo otdeleniya Rossiyskoy akademii nauk. Retrieved from <http://cheloveknauka.com/v/104592/d/#?page=1> . bölüm 5.3.

hakında biriktirdikleri bilgiler ve inanç sistemi ile hafızalarında canlandırdıkları evren modelini taşa yansıtmışlar, bu kültür ve bilgiyi yüzyıllarca kitap gibi nesilden nesile aktarmışlardır.

KAYNAKÇA

Amzarakov, P.B. (2008). *Okunyevsкая культура. Oчерки istorii Khakasii*. Abakan: Hakas Devlet üniversitesi Izdatelstvo.

Aratyunov, S.A. (1982). *Etnicheskiye obshnosti doklassovoy epohi*, Moskova: MGU Izdatelstvo.

Bobrov, V.V. (1987). *Nekotoriye aspekti smeni arheologicheskikh kultur. Smeni kultur i migratsii v Zapadnoy Sibiri*, Tomsk: TGU Izdatelstvo.

Burov, V.A. (2007). *Drevnaya kosmogoniya Sibiri: Mifologicheskkiye syujeti iz tvorchestva akademika Okladnikova A.P.* Abakan: Hakaskoye Izdatelstvo.

Chebodayev, P.I. (1992). *Istoriya Khakassii*. Abakan: Hakasskoye izdatelstvo.

Chugunov, K.V., Nagler, A., ve Parzinger, H. (2006). *Arzhan -2. Okunyevskiy sbornik 2*, Saint Petersburg: Izdatelstvo Saint Petersburg Gosudarstvenniy Universitet.

Çoruhlu, Y. (2010). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı yayınevi.

Davletov, T.B. (2014). *Taşlardaki Türkler*. Türk Yıl Başı (Yeni Yılı) Ulu Günü Çerçevesinde Sibirya Türkleri Üzerinde Düşünceler. https://tarihvearkeoloji.blogspot.com/2014/01/taslardaki-turkler_31.html Erişim tarihi 31.01.2014.

Devlet, M.A. (1976). *Petroglifi Ulug-Hema*, Moskova: Nauka Izdatelstvo.

Devlet, M.A. (1990). *O kosmogonicheskikh predstavleniyakh drevnih jiteley srednego Yeniseya. İzobrajeniya na Beyskoy stele iz Khakassii. Simantika drevnih obrazov*. Novosibirsk: Nauka Izdatelstvo.

Devlet, M.A. (1997). *Okunevskiy antropomorfniye lichiny v ryadu naskalnih izobrazeniy Severnoy i Tsentralnoy Azii*. Okunevskiy sbornik. Saint Petersburg: Petro-RIF Izdatelstvo.

Ermolova, N.M. (1977). *Ohota i priroda Yuzhnoy Sibiri v kamennov veke*. Peleoekologia drevnogo cheloveka, Moskva: Izdatelstvo Akademii nauk

Esin, E. (2001). *Türk Kozmolojisinin Giriş*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Esin, E. (2015). *Miniatürniye izobrajeniya iz roga okunevskogo mogilnika Itkol II. v kontekste iskusstva skifo-sakskogo kruga*. Arhiologiya Zapodnoy Sibiri i Altaya: Opiit mejdistseplinarnih issledovaniy. Barnaul: Izdatelstvo Altayskogo gosudarstvennogo universiteta.

Formozov, A.A. (1966). *Pamyatniki pervobitnogo iskusstva*. Moskova: Nauka izdatelstvo.

Golan, A. (1994). *Mif i symbol*. Moskova: Izvestiya izdatelstvo.

Gotlib, A.I. (2003). *Eneolit i brozoviy vek Minusinskoy kotlovini. Afanasyevskaya kultura*. Abakan: Hakas Devlet Üniversitesi izdatelstvo.

Gotlib, A.I. (2008). *Okunevskaya kultura*. Ensiklopediya Respubliki Khakassia. Krasnoyarsk: Izdatelstvo Polikor.

Gromov, A.V. (1995). *Antropologicheskiye osobennosti naseleniya okunevskoy kultury*. Problemi izucheniya okunevskoy kultury, Saint Petersburg: Petro-RIF izdatelstvo.

Gromov, A.V. (1997a). *Kraniyoskopicheskiye osobennosti naseleniya okunevskoy kultury*. Okunevskiy sbornik. Saint Petersburg: Petro-RIF izdatelstvo.

Gromov, A.V. (1997b). *Proishojdeniye i svazi okunyevskey kultury*. Okunyevskiy sbornik, Saint Petersburg: Petro-RIF izdatelstvo.

Gryaznov, M.P. (1950). *Minusinskiye baby v svyazi s nekotorymi materialami*. Sovyetskaya arheologiya, Moskova; Izdatelstvo Akademii nauk.

Gvozdetskiy, N.A., Mihaylov, N.I. (1978). *Fizicheskaya geografiya SSSR*, Moskova: Izdatelstvo Mysl.

Hakas Milli Devlet Etnografi müzesi. (Aralık, 2014). *Okunyev taş heykelleri envanter listesi*. Abakan. Dokuman tarihi: 20.03.2014.

Havrin, S.V. (1997). *Mogilnik Verhniy Askiz 1, kurgan 1*. Okunyevskiy sbornik, Saint Petersburg: Petro-RIF izdatelstvo.

Hinckley, R.A. (1998). *Star Names: Their Lore and Meaning*. New York: Dover Publications, Inc.

Hlobistina, M.D. (1962). *Bronzoviye noji Minusinskogo kraya i nekotoriye voprosi razvitiya karasukskoy kultury*, Leningrad: Izdatelstvo Akademii nauk

Hlobistina, M.D. (1969). *Etno-kulturniye sootvetsviya v drevney istorii Yujnoy Sibiri*. Novosibirsk: Izdatelstvo Sibirskogo otdeleniya Akademii nauk

Hlobystina, M.D. (1971a). *Drevneyshiye yujnosibirskiye mifi v pamyatnikah okunyevskogo iskustva*. Pervobytnoye iskustvo, Novosibirsk: Izdatelstvo Sibirskogo otdeleniya Akademii nauk.

Hlobystina, M.D. (1971b). *Kultovaya simbolika petroglificheskikh risunkov v kulture ranney bronzy Yujnoy Sibiri*. Sovyetskaya arheologiya, Moskova: Izdatelstvo Akademii nauk.

Hlobistina, M.D. (1973). *Proishojdeniye i razvitiye kultury ranney bronzy v Yujnoy Sibiri*, Saint Petersburg, Nauka Izdatelstvo

Hlobystina, M.D. (1979). *Kultura ranneskotovodcheskih plemyon basseyna Abakana*. Arheologiya Yuzhnoy Sibiri. Kemerovo: Kuzbas Izdatelstvo.

Hudiyakov, Y.S. (1988). *Po povodu nekotoryh realiy na okunevskiy kamennih izvayaniyah*. Hronologiya i kulturnaya prenadlejnost pamyatnikov kamennogo i bronzovogo vekov Yujnoy Sibiri, Barnaul: Altayskoye knizhnoye izdatelstvo.

Hudiyakov, Y.S. (1999). *K voprosu o datirovke pogrebeniya na Chulymskom Chaatase*. Yevrazia: kulturnoye naslediyе drevnih civilizatsiy, Novosibirsk; Izdatelskiy cent NGU.

Kiselyov, S.V. (1933). *Semantika ornamenta karasukskih stel*. Iz istorii dokapitalisticheskoy formacii. Moskova: Izdatelstvo Akademii nauk.

Kiselyov, S.V. (1951). *Drevnyaya istoriya Yujnoy Sibiri*. Moskova: Izdatelstvo Akademii nauk.

Kiselyov, S.V. (1962). *K izucheniyu minusinskih kamennih izvayaniy*. Istoriko – arheologicheskiy sbornik. Moskova: Izdatelstvo Akademii nauk.

Koltsov, L.V. (1989). *Mozolit Yuga Sibiri i Dalnogo Vostoka*. Mezolit SSSR, Moskova: Nauka Izdatelstvo.

Komarova, M.N. (1981). *Svoyeobraznaya gruppa eneoliticheskikh pamyatnikov na Yeniseye*. Problemi zapadnosibirskoy arheologii. Epoha kamnya i bronzy. Novosibirsk: Izdatelstvo NGU.

Kotlyakova, V.M. (2006). *Slovar sovremennyh geograficheskikh nazvaniy*. Yekaterinburg: Yekaterinburg.

Kovalyov, A.A. (1997). *Mogilnik Verhniy Askiz 1, kurgan 2*. Okunyeveskiy sbornik, Saint Petersburg: Petro-RIF izdatelstvo.

Kozincev, A.G., Gromov, A.V., Moiseyev, V.G., (1995). *Amerikanoyidy na Yeniseye?* Saint Petersburg; Izdatelstnvo Saint Petersburg.

Kubarev, V.D. (1988). *Drevniye rospisi karakola*, Novosibirsk: Izdatelstvo IAET SO RAN.

Kubarev, V.D. (1998a). *Okunyevesko-karakolskiye pamyatniki Khakassii i Altaya. Korrelyatsiya i hronologiya. (Candidate dissertation)*. Novosibirsk: IAET Sibirskoye Otdeleniye Rossiyskoy Akademii Nauk.

Kubarev, V.D. (1998b). Drevniye rospisi Beshozeka. *Gumanitarniye nauki v Sibiri Dergisi*, 3, 34-36.

Kubarev, V.D. (2006). *Mifi i ritualy, zapechatlenniye v petroglifakh Altaya*. Arheologia, etnografia i antropologia Evrazii. Novosibirsk: Izdatelstvo Sibirskogo otdeleniya Akademii nauk.

Kubarev, V.D. (2007). *Aral-Tolgoy: Noviy pamyatnik naskalnogo iskusstva Mongolii*. Arheologia, etnografia i antropologia Evrazii. Novosibirsk: Izdatelstvo Sibirskogo otdeleniya Akademii nauk.

Kyzlasov, L.R. (1956). *Andronovkiye figurki iz Sredney Azii*. Kratkiye soobsheniya Instituta istorii materialnoy kultury. Moskova: MGU Izdatelstvo

Kyzlasov, L.R. (1970). Khakasskaya arheologicheskaya ekspeditsiya 1968 goda (predvaritelniye soobsheniya). *Ucheniye zapiski. Seriya Istoriya, Dergisi*, 2, 15,

Kyzlasov, L.R. (1983). *V Sibiryu nevedomuyu za pisminami tainstvennimi*. Puteshestviye v drevnost. Moskova: MGU Izdatelstvo.

Kyzlasov, L.R. (1986). *Drevnaya Khakassia*. Moskova: MGU Izdatelstvo.

Kyzlasov, L.R. (1992). *Ocherki po istoriyi Sibiri i Centralnoy Azii*. Krasnoyarsk: Krasniyarsk Izdatelstvo.

Lazaretov, I.P. (1997). *Okunyeviskiye mogilniki v doline reki Uibat*. Okunyeviskiy sbornik, Saint Petersburg: Petro-RIF izdatelstvo.

Leontyev, N.V. (1969). *Kundusukskiye rospisi*. Sovyetskiya arheologiya, Moskova; Izdatelstvo Akademii nauk.

Leontyev, N.V. (1970). *Izobrajeniya zhivotnih i prits na plitah mogilnika Chernovaya VIII*. Sibir i eyo sosedi v drevnosti. Novosibirsk: Izdatelstvo Nauka.

Leontyev, N.V. (1975). *Kamenniye figurniye zhezly Sibiri*. Pervobytnaya arheologiya Sibiri. Leningrad: Nauka Izdatelstvo.

Leontyev, N.V. (1976). *Naskalniye risunki Korovyego loga*. Izvestiya Sibirskogo otdeleniya AN. SSSR, Novosibirsk: Izdatelstvo IAET SO RAN.

Leontyev, N.V. (1978). *Antropomorfniye izobrazheniya okunyeviskoy kultury*. Sibir, Centralnaya i Vostochnaya Aziya v drevnosti. Neolit i epoha metala. Novosibirsk: Izdatelstvo IAET SO RAN.

Leontyev, N.V. (1980). *Gravirovanniye izobrazheniya zhivotnih v mogilnike Chernovaya VIII*. Pamyatniki okunyeviskoy kultury. Saint Petersburg: Izdatelstvo Nauka.

Leontyev, N.V. (1995). *K voprosu hronologiyi petroglifov Minusinskoy kotlovini epohi eneolita i bronzi*. Naskalnoye iskusstvo Azii, Kemerovo; Kuzbassvuzizdat.

Leontyev, N.V. (1997). *Stela s reki Askiz*. Okunyeviskiy sbornik, Saint Petersburg: Petro-RIF izdatelstvo.

Leontyev, N.V. (2000). Obraz Mirovoy gory v pamyatnikah iskusstva okunevskoy kultury. *Gummanitarniye nauki v Sibiri, Dergisi*, 3, 15

Leontyev, N.V. (2001). Stela okunevskoy kultury iz ulusa Tazmin. *Gummanitarniye nauki v Sibiri, Dergisi*, 3, 30-35.

Leontyev, N.V. (2002). *K voprosu differenciacii seramicheskogo kompleksa okunevskoy kultury*. Severnaya Aziya v epohu bronzi, Barnaul: Izdatelstvo Altayskogo Universiteta.

Leontyev, N.V., ve Kapelko, V.F. (2002). *Steinstelen Der Okunev-Kultur*. Archäologie in Eurasien: Bd. 13, Deutsches Archäologisches Institut, Eurasien-Abteilung, Mainz von Zabern.

Leontyev, N.V., Kapelko, V.F., Yesin, Y.N., (2006). *Izvayaniya i steli okunevskoy kultury*. Abakan: Khakaskoye knizhnoye Izdatelstvo.

Lipskiy, A.N. (1952). *Afanasyefskiye pogrebeniya v Khakassii*. Kratkiye soobsheniya Instituta istorii materialnoy kultury. Moskova: Nauka Istadelstvo.

Lipskiy, A.N. (1954). *Afanasyefskiye pogrebeniya v nizovyah rek Esi i Tei (Khakassia)*” Kratkiye soobsheniya Instituta istorii materialnoy kultury, Moskova: Izdatelstvo Akademii nauk.

Lipskiy, A.N. (1961). *Noviye danniy po afanasyefskoy kulture*. Voprosi istorii Sibiri i Dalnego Vostoka. Novosibirsk: Nauka Istadelstvo.

Lipskiy, A.N. (1970a). *Yeniseyskiye izvayaniya*. Putivoditel, Abakan: Khakasskoye izdatelstvo.

Lipskiy, A.N. (1970b). *K voprosu o semantiki solnceobraznih lichin Yeniseya*. Sibir i eyo sosedi v drevnosti. Novosibirsk: Nauka Istadelstvo.

Losev, A.F. (1957). *Antichnaya mifologia v yeyo istoricheskoy razvitii*, Ministersvo prosvesheniya. Moskova: Izdatelstvo Ministersva prosvesheniya.

Machinskiy, D.A. (1989). *Bospor Kimmeriyskiy i Tanais v istorii Skifii i sredizemnomorya VIII-V vv. do n.e.* Novocherkesk: Izdatelstvo Nestor – Istoriya.

Maksimenkov, G.A. (1968). *Okunevskaya kultura i yeyo sosedi na Obi*. Istoriya Sibiri. Leningrad: Izdatelstvo Akademii nauk.

Maksimenkov, G.A. (1980). *Mogilnik Chernovaya VIII - etolonnny Pamyatnik okunevskoy kulture*. Pamyatniki Okunevskoy kulture. Leningrad: Izdatelstvo Nauka.

Maksimenkov, G.A. (1981). *Suzhety okunevskogo iskusstva*. Drevniy vostok i mirovaya kultura. Moskova: Izdatelstvo Akademii nauk.

Martynov, A.I. (1966). *Lodki v stranu predkov*. Kemorovo: Kuzbas Izdatelstvo.

Martynov, A.I. (1983). *Rastitelnaya simbolika na izvayaniyakh okunevskoy kulture*. Arheologiya Yuzhnoy Sibiri. Kemerovo: Kuzbas Izdatelstvo.

Matyushenko, V.I. (1988). *Zapadnaya Sibir i Sayano-Altayskoye nagorye v epokhu neolita i bronzy*. Epokha kamnya i paleo-metalla Aziatskoy chasti SSSR. Novosibirsk: Izdatelstvo Sibirskogo otdeleniya Akademii nauk.

Matyushenko, V.I. (2006). *O severo-zapodnih granicah samussko – okunevskoy obshnosti*. Okunevskiy sbornik 2, Saint Petersburg: Izdatelstvo Saint Petersburg Gosudarstvenniy Universitet.

Mendelstam, A.M., ve Stambulnik, E.U. (1980). *O nekotorykh problemakh ranney istorii kochevnikov Tuvi*. Noveyshiye issledovaniya po arheologii Tuvi i etnogenezu tuvincev, Kyzyl: Izdatelstvo Centr RHTU

Minusinsk Martyanov Müzesi. (Nissan, 2014). *Okunyeв taş heykelleri envanter listesi*. Minusinsk. Dokuman tarihi: 15.04.2014.

Molodin, V.I. (2002). Otkritiye mogilnika samuskoy kultury v Krohalevskom arheologicheskom mikrorayonne. *Tyumenskiy vestnik arheologii, antropologii i etnografii*, 4, 34.

Molodin, V.I. (2006). *Karakolskaya kultura*. Okunyevskiy sbornik 2, Saint Petersburg: Izdatelstvo Saint Petersburg Gosudarstvenniy Universitet.

Nazaretyan, A.P. (1993). *Tehnologiya i psihologiya: k koncepcii evolucionnih krizisov*. Moskova: Izdatelstvo Uchitel.

Oskin, A.V. (1985). *Petroglifi Centralnih Kyzylkumov kak istoricheskiy istochnik dla izucheniya arhaicheskikh kultov*, Moskova: Izdatelstvo MGU.

Pauls, E.D. (1995). *Istoki kulturnogo edinstva stepey Yevrazii*, Saint Petersburg: PIOK SPB.

Pauls, E.D. (1997). *Dva okunyevskikh pamyatnika na yuge Khakassii*. Okunyevskiy sbornik, Saint Petersburg: Petro-RIF Izdatelstvo.

Podolskiy, M.L. (1985a). Drevniye lichiny maksі Yeniseya. *Dekorativnoye iskusstvo SSSR Dergisi*, 3, 45-47.

Podolskiy, M.L. (1985b). *O mirovozrencheskikh osobennostyakh sibirskogo izobrazitelnogo iskusstva epohi bronzy (okunyevskiye lichini)*. Mirovozreniye narodov Zapodnoy Sibiri po arheologicheskim i etnograficheskim dannym. Tomsk: Izdatelstvo Tomskogo Universiteta.

Podolskiy, M.L. (1987). *Okunyevskiye izvayaniya i olenniye kamni*. Skifo-Sibirskiy mir. Iskusstvo i ideologiya. Novosibirsk. Nauka Izdatelstvo.

Podolskiy, M.L. (1988). *Dusha byka'' na okunevskih stelakh*. Istoriko – kulturniye svazi narodov Yuzhnoy Sibiri. Abakan; Khakasskoye knizhnoye izdatelstvo.

Podolskiy, M.L. (1995). *Stanovleniye skotovodstva na Sayano-Altaye i okunevskaya problema*. Saint Petersburg: Izdatelstvo Saint Petersburg Gosudarstvenniy Universitet.

Podolskiy, M.L. (1997). *Ovladeniye beskonechnostyu*. Okunevskiy sbornik, Saint Petersburg: Petro-RIF Izdatelstvo.

Podolskiy, M.L. (2010). *Zver, kotoriy bil sam po sebe, ili Fenominologiya skifkogo zverinnogo stilya*. Saint Petersburg: Izdatelstvo ElekSis.

Polyakov, A.V., ve Yesin, Y.N. (2015). *Miniatyurniye izobrazheniya iz pogrebeniya okunevskoy kultury na ozere itkul v Khakassii*. Arheologia, etnografia i antropologia Evrazii. Novosibirsk: Izdatelstvo Sibirskogo otdeleniya Akademii nauk.

Pyatkin, B.N. (1987a). *Proishojdeniye okunevskoy kultury i istoki zverinnogo stila rannih kochevnikov*. Istoricheskiye chteniya pamyati M.P. Gryaznova. Omsk: Izdatelstvo Omskogo Gosudarstvennogo Universiteta.

Pyatkin, B.N., ve Martynov, A.I. (1985). *Shalabolinskiye petroglifi*. Krasnoyarsk: Izdatelstvo Nauka.

Rumin, V.V. (1988). *Dinamika i evolucia Yuzhno sibirskih geosystem*. Novosibirsk: Nauka SO RAN.

Samayev, S.V. (2010). *Geograficheskiye kultury kedra sibirskogo v dmitrevskom lesnichestve moskovskoy oblasti*. Lesnoy vestnik. Moskova: Izdatelstvo Nauka

Savinov, D.G. (1997a). *Antropomorfniye izvayaniya iz Yuzhnoy chasti Askizskoy stepi*. Okunevskiy sbornik, Saint Petersburg: Petro-RIF Izdatelstvo.

Savinov, D.G. (1997b). *Problemi izucheniya okunyevskey kultury*. Okunyevskiy sbornik, Saint Petersburg: Petro-RIF Izdatelstvo.

Savinov, D.G., ve Podolskiy, M.L. (1997). *Vvedeniye*. Okunyevskiy sbornik, Saint Petersburg: Petro-RIF Izdatelstvo.

Semyonov, V.A. (1984). *O dvuh etapah okunyevskey kultury v Tuve*. Problemy istorii Tuvy. Kyzyl: Tuvinskoye knizhnoye Izdatelstvo.

Sher, Y.A. (1980). *Petroglifi Sredney i Centralnoy Azii*. Moskova; Nauka Izdatelstvo.

Shnirelman, V.A. (1989). *Vozniknoveniye proizvodyashego hozaystva*. Moskva: Nauka Izdatelstvo.

Sokolova, L.A., (1995). *Problemy slojeniya okunyevskey kultury*. Saint Petersburg: Saint Petersburg Gosudarstvenniy Universitet.

Sokolova, L.A. (2006). *Tipologiya pogrebalnih sooruzheniy Okunyevskey kultury*. Okunyevskiy sbornik 2, Saint Petersburg: Izdatelstvo Saint Petersburg Gosudarstvenniy Universitet.

Stambulnik, E.U., ve Chugunov K.V. (2006). *Pogrebeniye epohi bronzi*. Okunyevskiy sbornik 2. Saint Petersburg: Izdatelstvo Saint Petersburg Gosudarstvenniy Universitet.

Tarasov, A.Y. (1998). Maliye formy okunyevskih kamennih izvayaniy. *Yezhegodnaya Mezhdunarodnaya konferenciya po pervobytnomu iskusstvu*, Kemerovo, Kemerovskay oblast, Russian Federation: Ağustos 3-8.

Vadetskaya, E.B. (1965). *O kamennih stelakh epohi bronzi v Khakassko – Minusinskoy kotlovine*. Sovyetskaya Arheologiya. Moskova. Izdatelstvo Akademii nauk.

Vadetskaya, E.B. (1967). *Drevniye idoly Yeniseya*. Leningrad: Nauka Izdatelstvo.

Vadetskaya, E.B. (1970). *Zhenskiye siluety na plitah iz okunyeveskih mogilnikov*. Sibir i eyo sosedi v drevnosti, Novosibirsk; Nauka Izdatelstvo.

Vadetskaya, E.B. (1980a). *Izveyaniya okunyeveskoy kultury*. Pamyatniki okunyeveskoy kultury. Leningrad: Izdatelstvo Nauka.

Vadetskaya, E.B. (1980b). *O kultye golovy po drevnim pogrebeniyam Minusinskih stepy*. Duhovnaya kultura narodov Sibiri. Tomsk: Izdatelstvo tomskogo universiteta.

Vadetskaya, E.B. (1986). Sibirskiy kurilnitsy. *Kratkiye soobsheniya instituta arheologii Dergisi*, 121, 35-65

Vadetskaya, E.B. (1986a). *Arheologicheskiye pamyatniki v stepyakh Srednego Yeniseya*. Moskva: Nauka Izdatelstvo.

Vadetskaya, E.B. (1988). *Drevneyshiye mogili Khakassii*. Hronologiya i kulturnaya prenadlezhnost pamyatnikov kamennogo i bronzovih vekov Yuzhnoy Sibiri. Barnaul: Izdatelstvo Altayskogo universiteta.

Vadetskaya, E.B., Leontyev, N.V., ve Maksimenkov, G.A. (1980). *Pamyatniki okunyeveskoy kultury*, Leningrad; Nauka Izdatelstvo.

Yesin, Y.N. (2002). *Iskusstvo Samusskoy kultury. (Candidate Dissertation)*. Institut arheologii i etnografii Sibirskogo otdeleniya Rossiyskoy akademii nauk. Retrieved from <http://cheloveknauka.com/v/104592/d?#?page=1> . Erişim tarihi: 10.12.2014.

Yesin, Y.N. (2005). *Mir bogov drevney stepi*. Abakan: Khakasskoye kinzhnoye izdatelstvo.

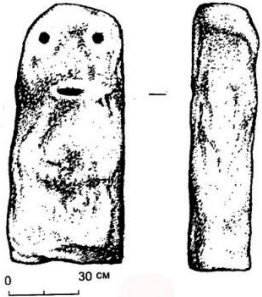
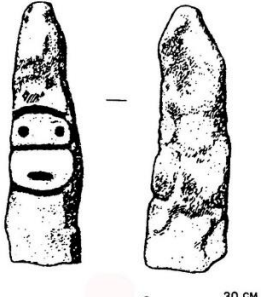
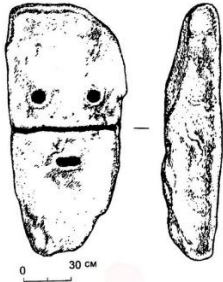
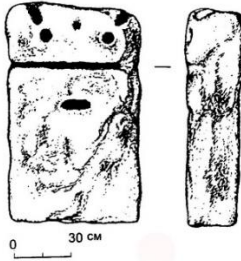
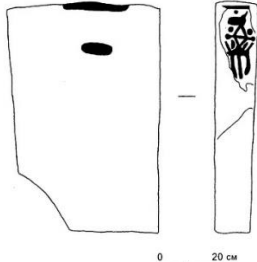
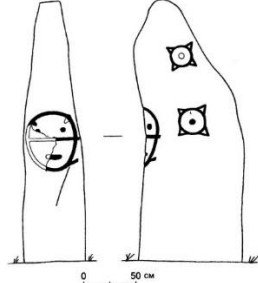
Zaika, A.L. (2000). *Yugo-vostochniye motivi v naskalnom iskusstve Nizhney Angary*. Prirodniye usloviya, istoriya i kultura Zapodnoy Mongolii i sopredelnykh territoriy. Tomsk: Izdatelstvo Tomskego Universiteta.

Zubkov, V.S. (2007). *Kamenniy vek Hakassko-Minusinskogo kraya*. Enciklopediya Respubliki Hakasiya. Krasnoyarsk: Polikor.

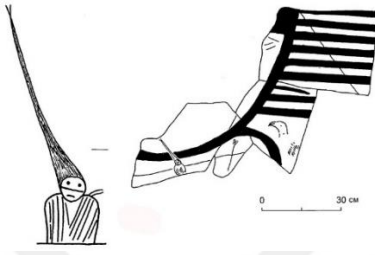
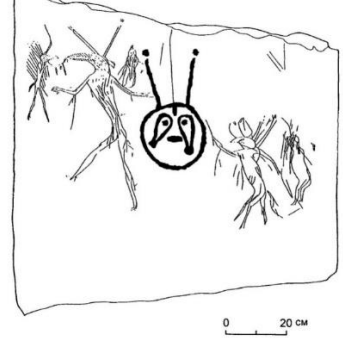
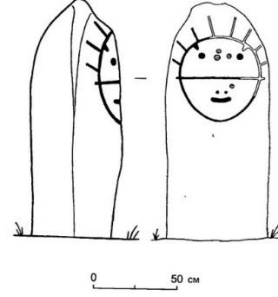
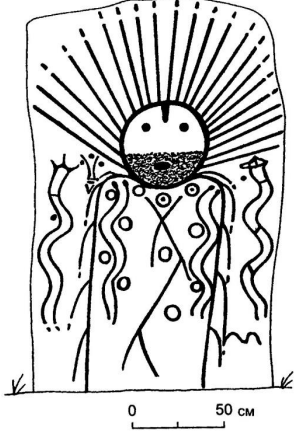
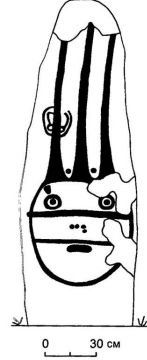
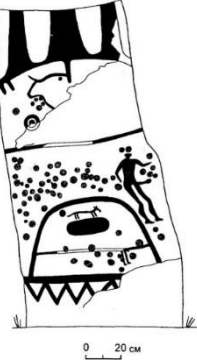
GRUPLANDIRMA

Tablo 1: UYBAT GRUBU

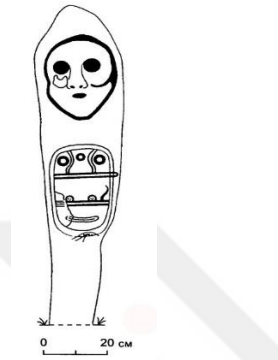
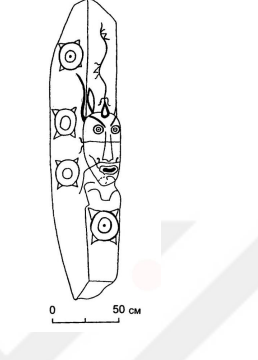
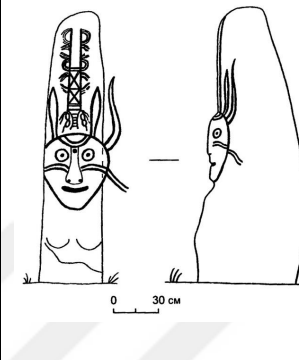
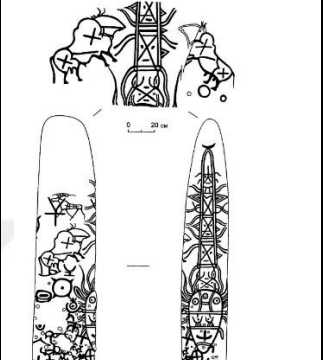
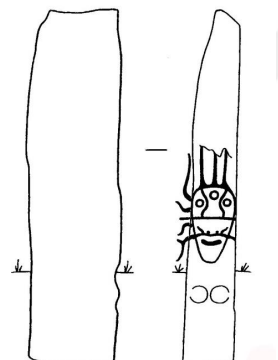
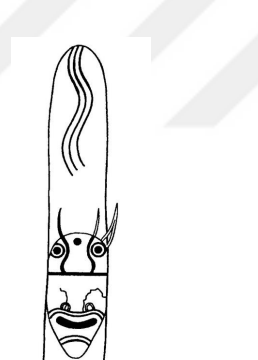
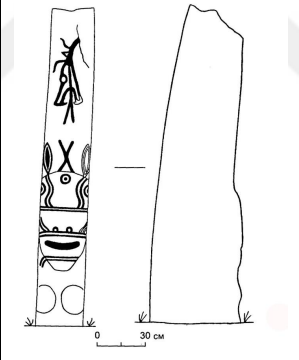
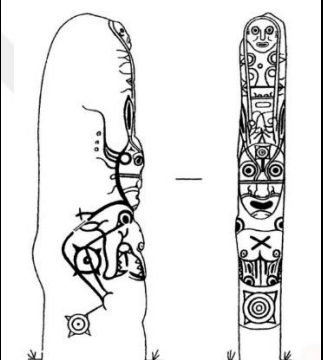
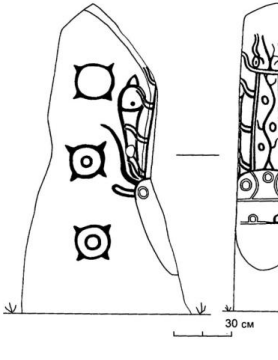
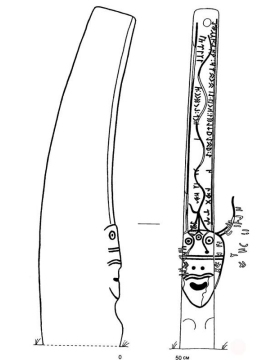
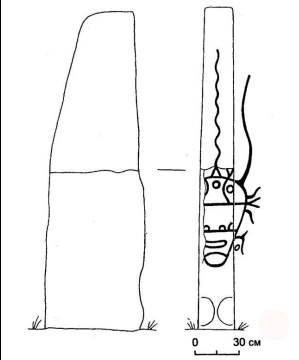
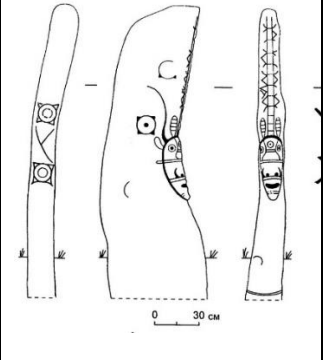
Kat.no	Çizim		
114		113	
115		116	
118		008	

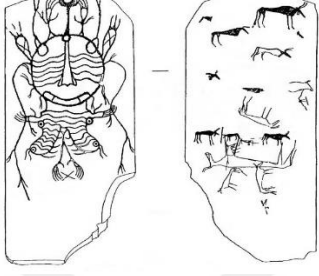
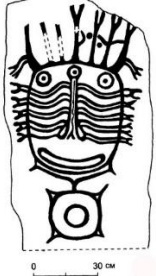
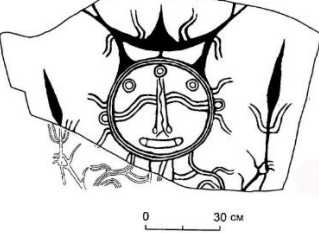
Tablo 2: TAS-HAZAA GRUBU

Kat.no	Çizim		
105		048	
001		018	
026		090	

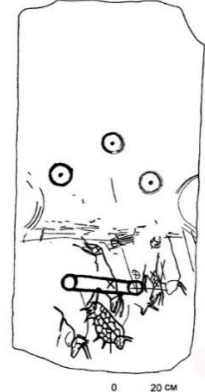
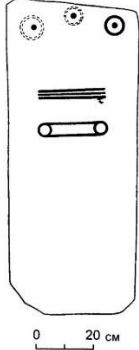
Tablo 3: ÇERNOVAYA GRUBU. KOMPLEKS (TAZMİN)

057	019	021	059
025	027	028	056
029	033	034	047

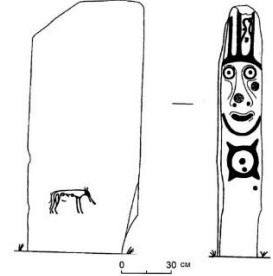
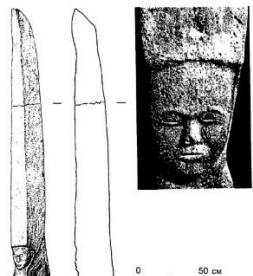
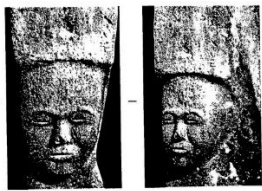
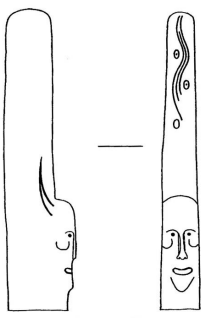
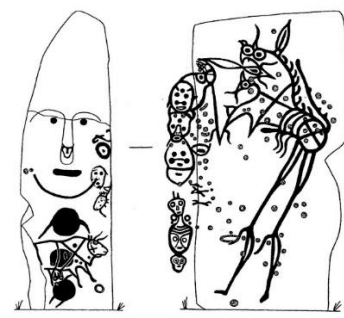
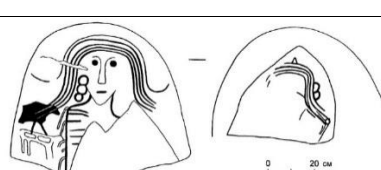
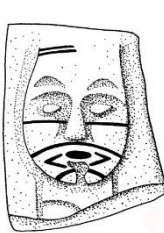
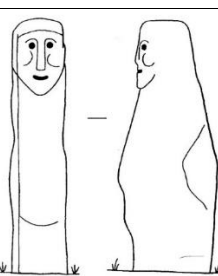
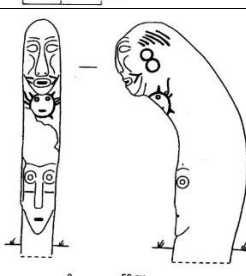
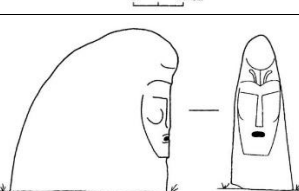
Tablo 4: ÇERNOVAYA GRUBU. RAZLIV

Kat.no	Çizim	Kat.no	Çizim
ŞEKİL 17		109	
063			

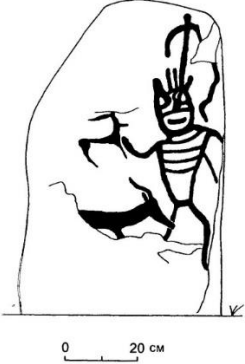
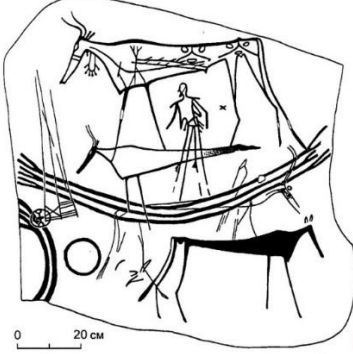
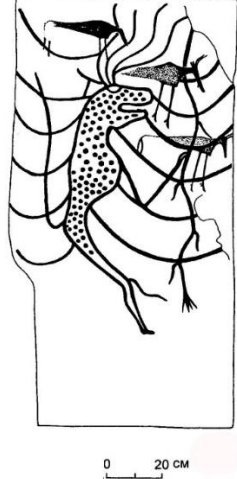
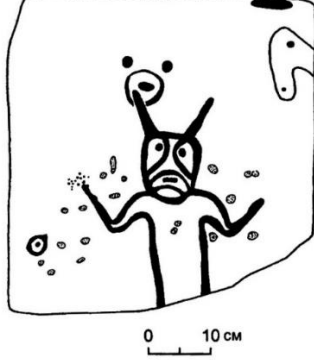
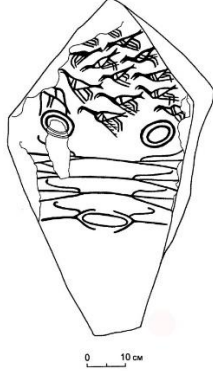
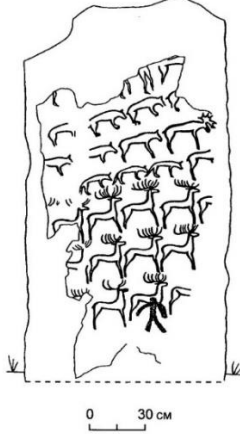
Tablo 5: ÇERNOVAYA GRUBU. ÜÇLÜ TİPİ

Kat.no	Çizim	Kat.no	Çizim
068		130	

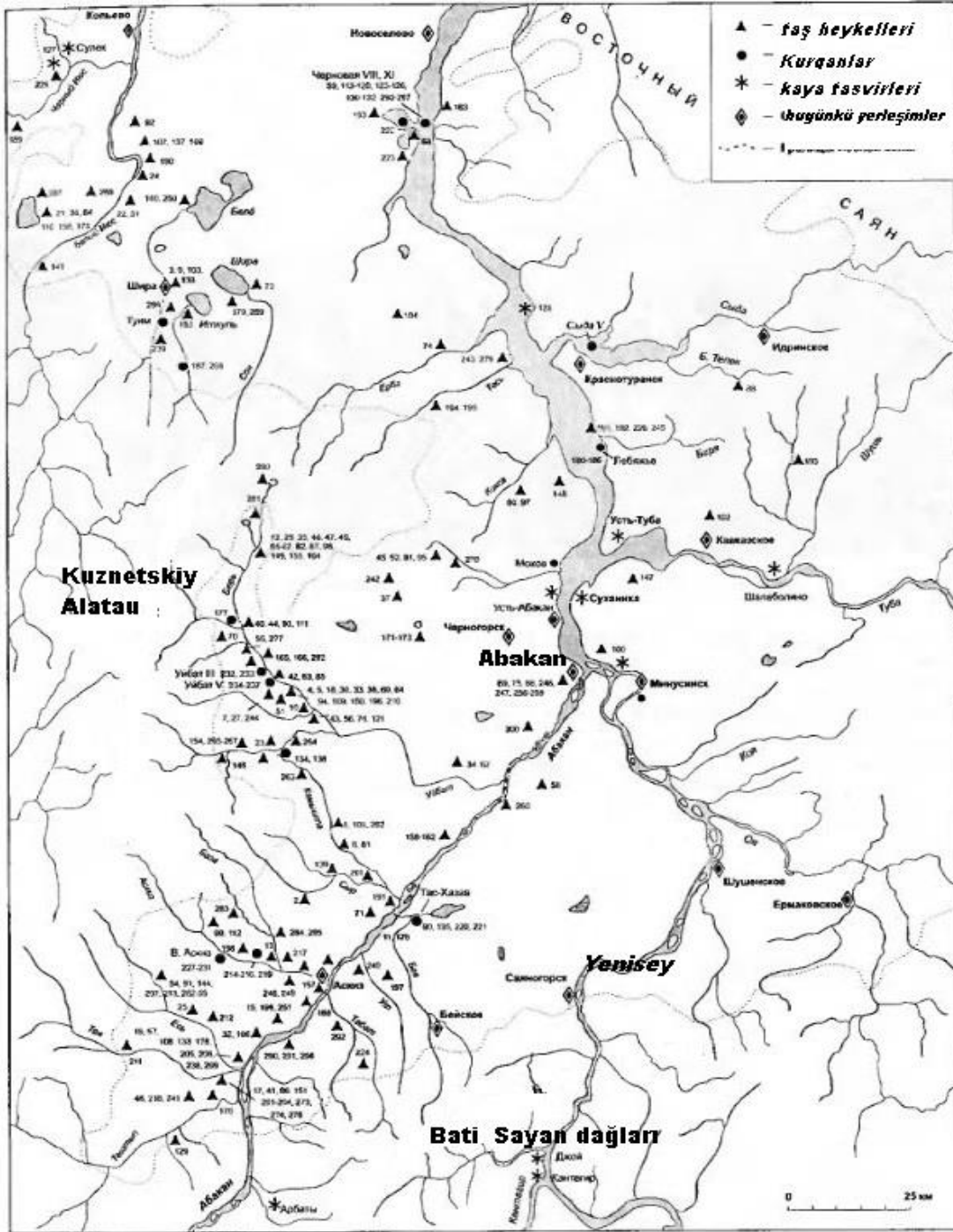
Tablo 6: ÇERNOVAYA GRUBU. REALİSTİK

Kat.no	Çizim	Kat.no	Çizim
004		101	
024		085	
006		082	
010		051	
005			

Tablo 7: ÇERNOVAYA GRUBU. HAYVAN TASVİRLİ TİPİ

Kat.no	Çizim	Kat.no	Çizim
Kat.no. 002		098	
Kat.no 069		080	
Kat.no 075		076	

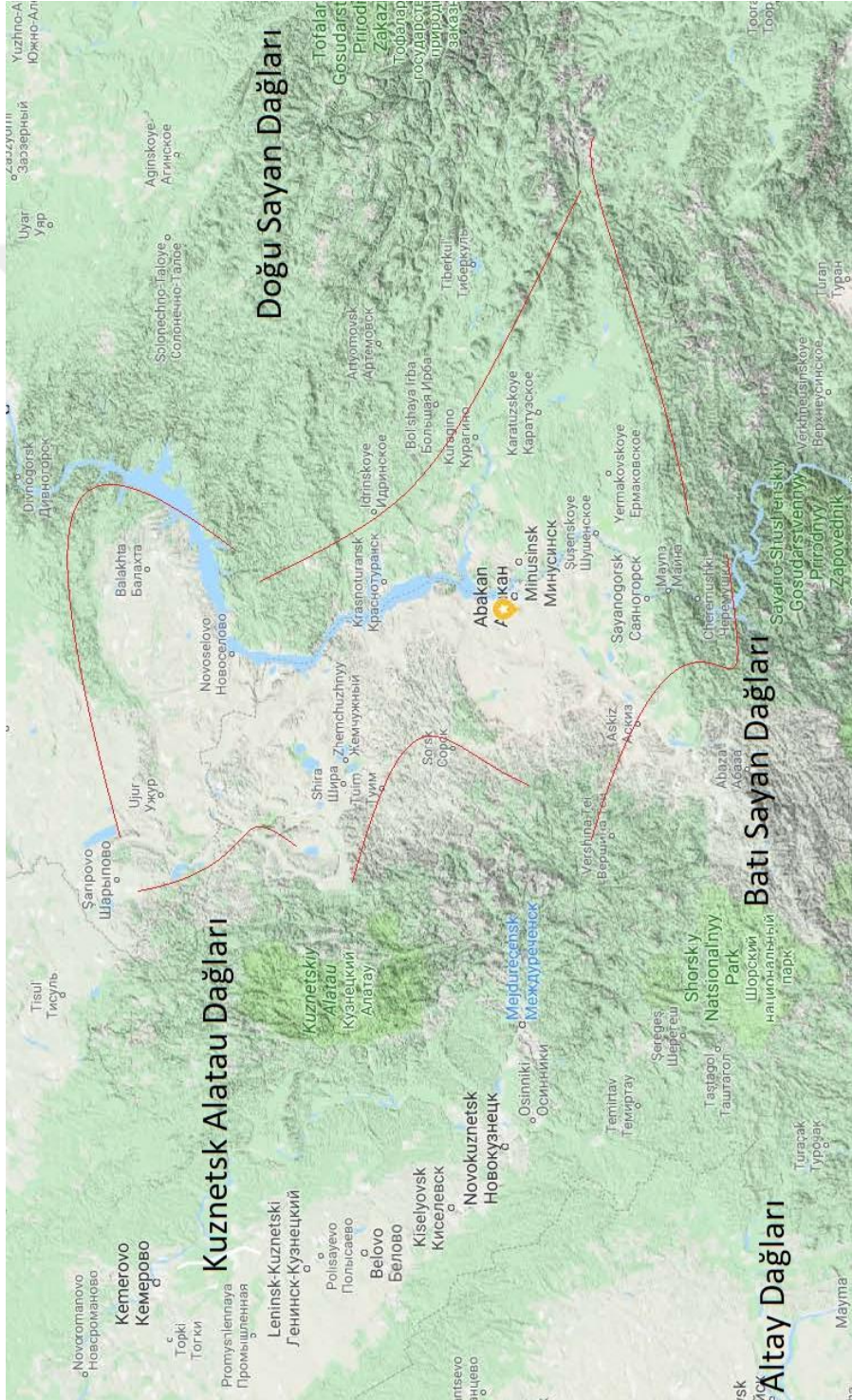
Harita 1. Okunyev Dönemi Taş heykelleri, bulunduğu yerler.

Harita 1. Okunyevo kültürün anıtların haritası

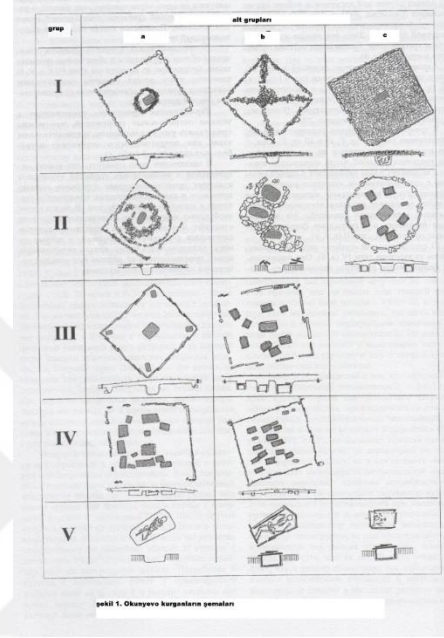

Harita 2. Hakas-Minusinsk Havzası

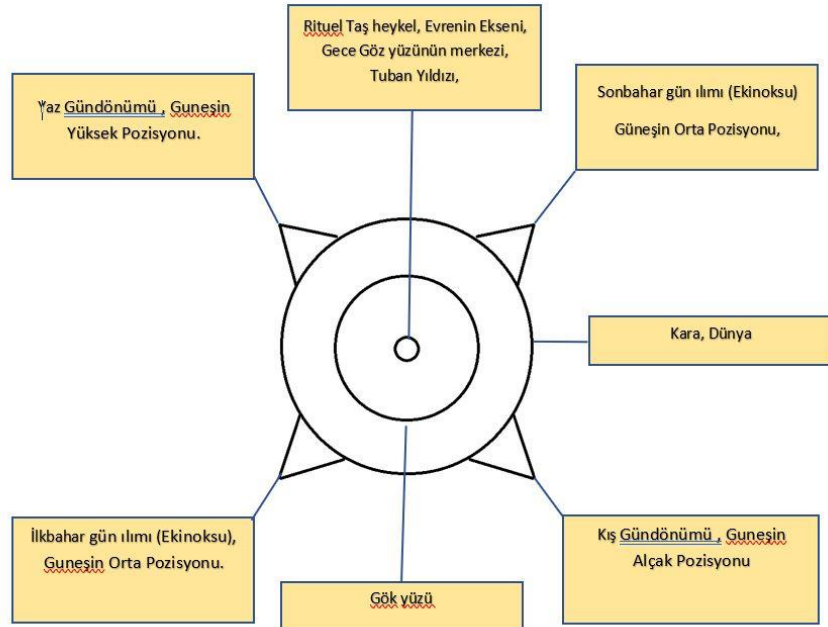

ŞEKİL TABLOSU

Şekil 1.

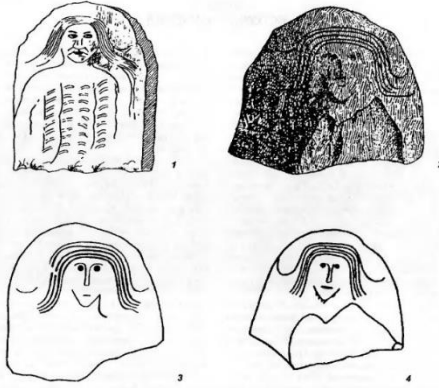

Şekil 2.

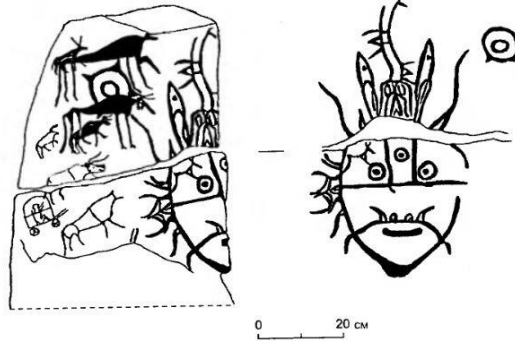

Şekil 3.

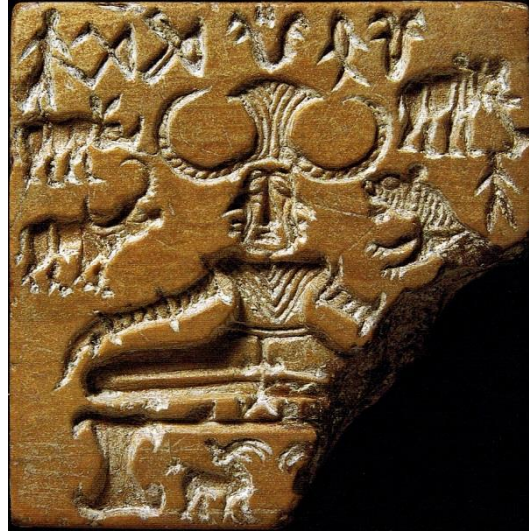

Şekil 3. His Tas anıtının farklı çizimleri: 1-Messerschmidt, 2 – Apperlgrenu –Kivalo, 3 – Vadetskaya, 4 – Graznov,Shaider

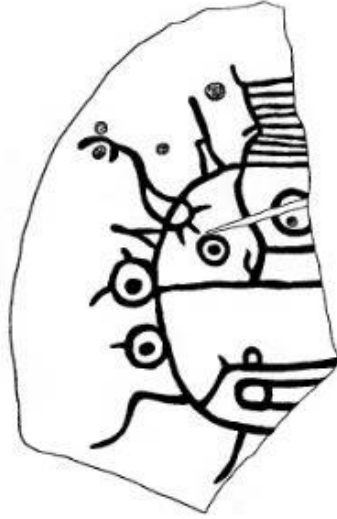
Şekil 4.

Şekil 5

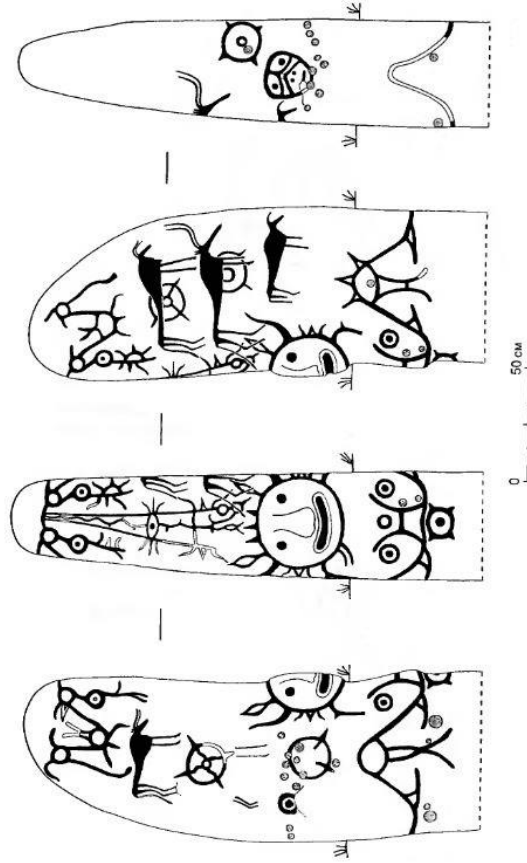
Şekil 6.

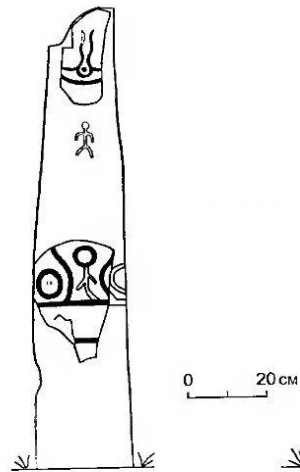
Şekil 7.

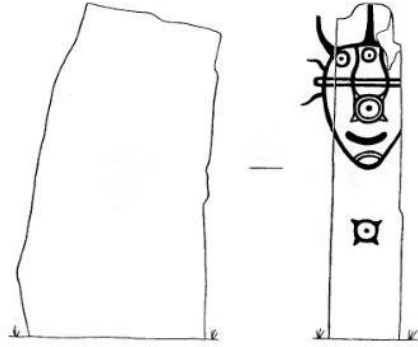
Şekil 8

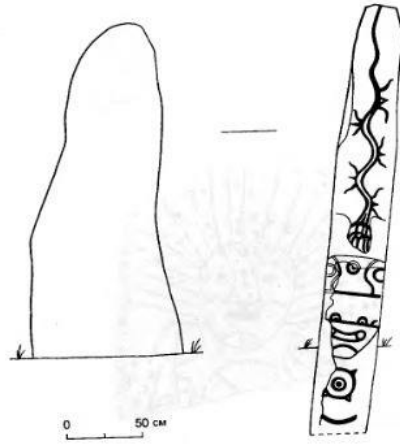
Şekil 9

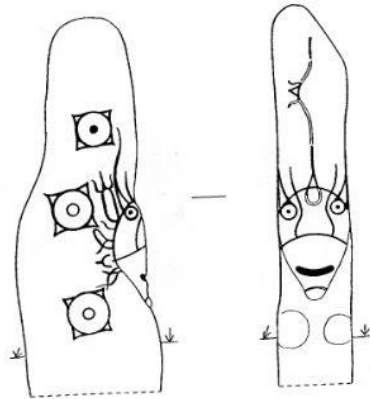
Şekil 10

Şekil 11

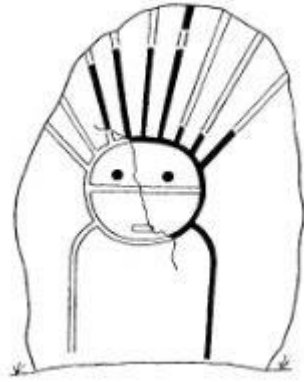
Şekil 12

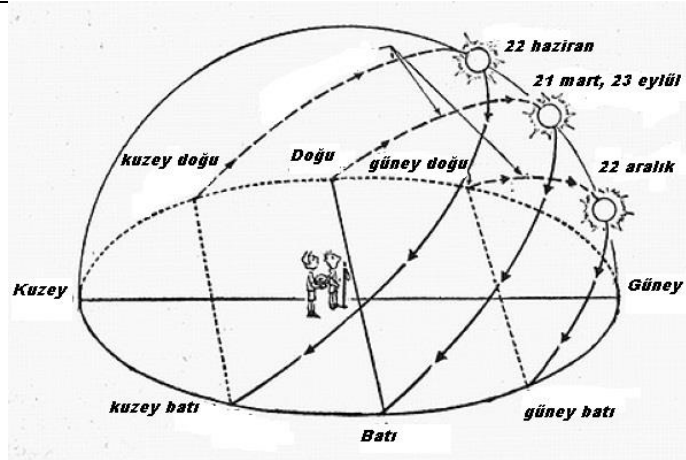
Şekil 13

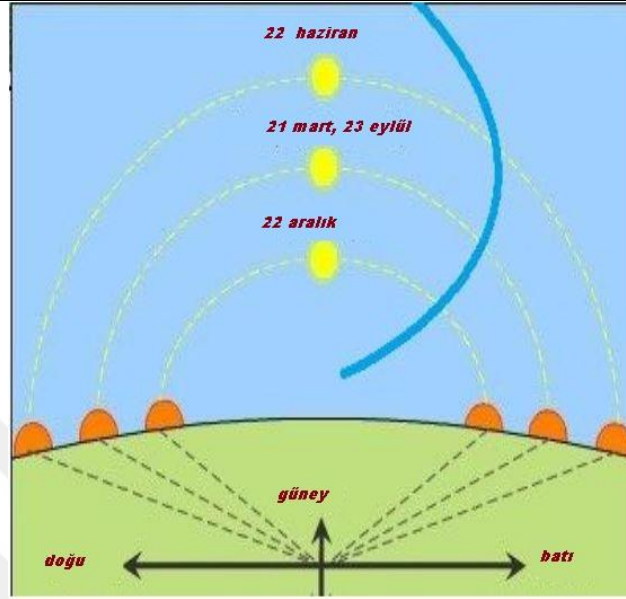
Şekil 14

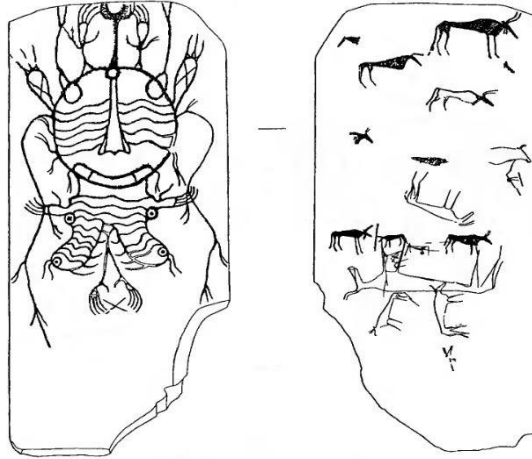
Şekil 15

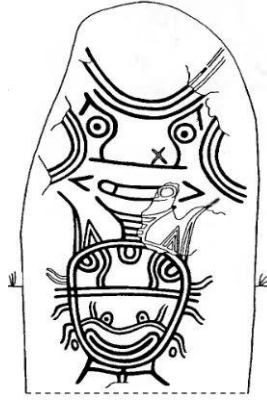
Şekil 16

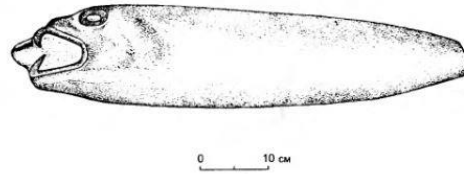
Şekil 17

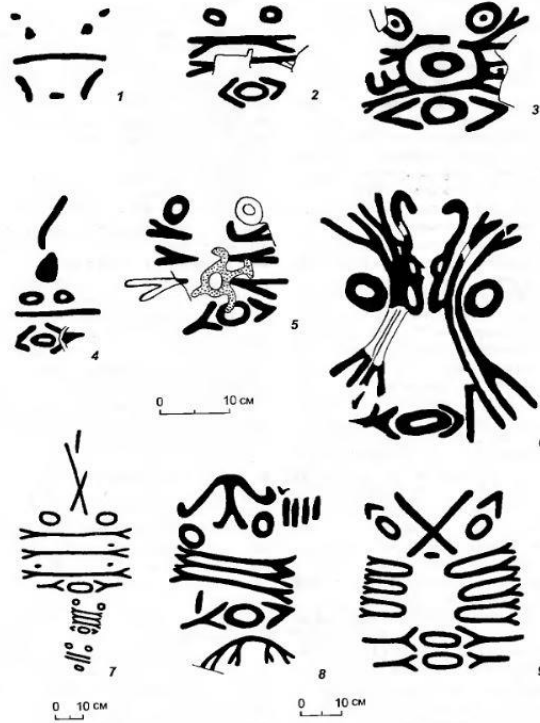
Şekil 18

Şekil 19

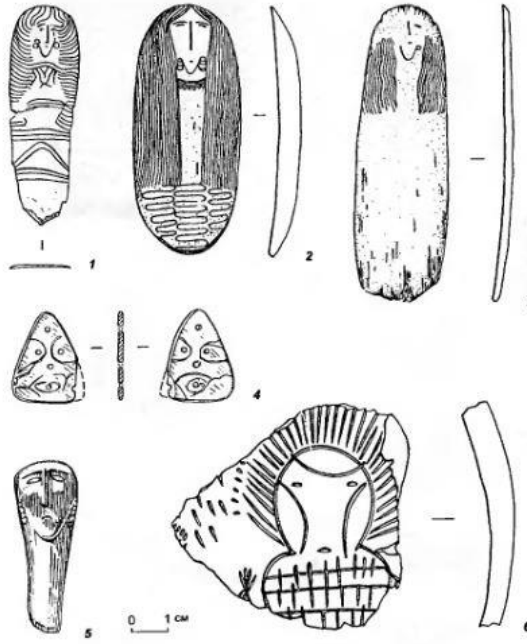

Şekil 20

Şekil 20. Djoy tipi kaya tasvirleri: 1 - 5 - Arbatı, 6 - Tuha nehindeki, 7 - 9 - Kundusuk

Şekil 21

Chernovaya VIII, 2 - Verh Askiz1, 3 - Uybat5, 6- Askiz; 1-3 - kemik, 4-5 - taş, 6 seramik.

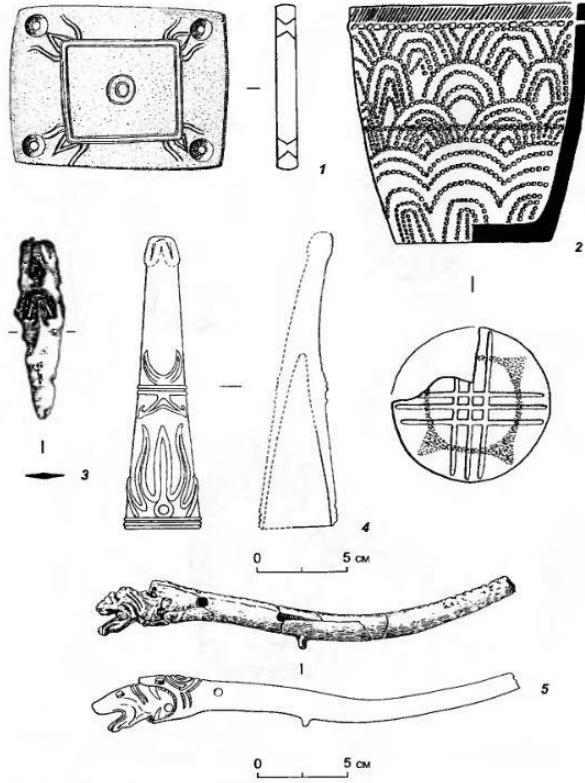
Şekil 22

Grup	Çeşitleri
I	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17
II	18 19 20 21 22 23
III	24 25 26 27 28 29 30 31 32
IV	33 34
V	35 36 37
VI	38 39 40 41 42 43

Okunyeve işaretlerinin çeşitleri

Şekil 23

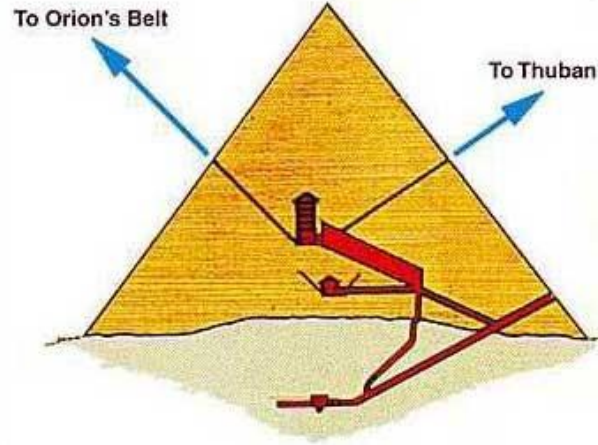

Şekil 23. Okunevo mezarlarından eşyalar: 1,3 - Uybat5, 2- Lebyajeye1, 4- 5 - ChernovayaVIII; 1 - tağ, 2 - seramik, 4-5 kemik

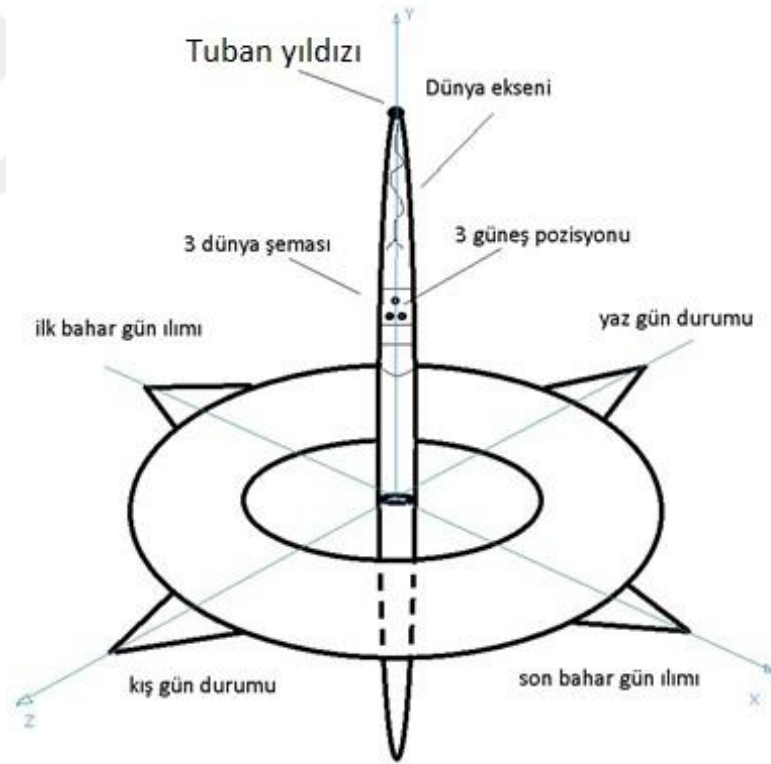
Şekil 24

Şekil 25

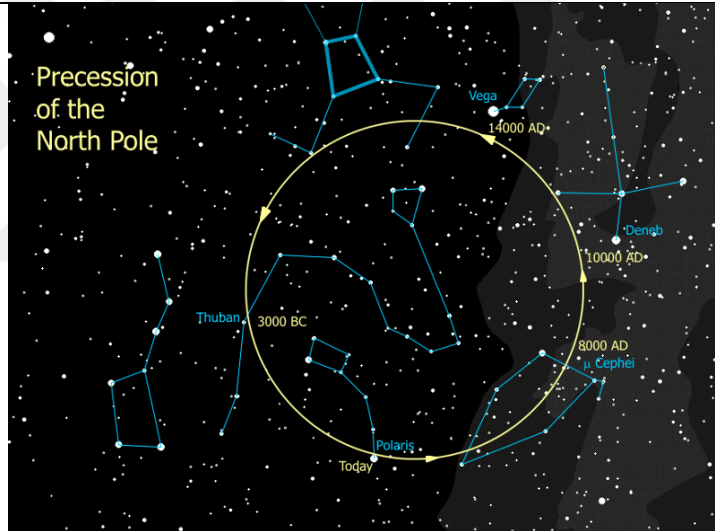
Şekil 26

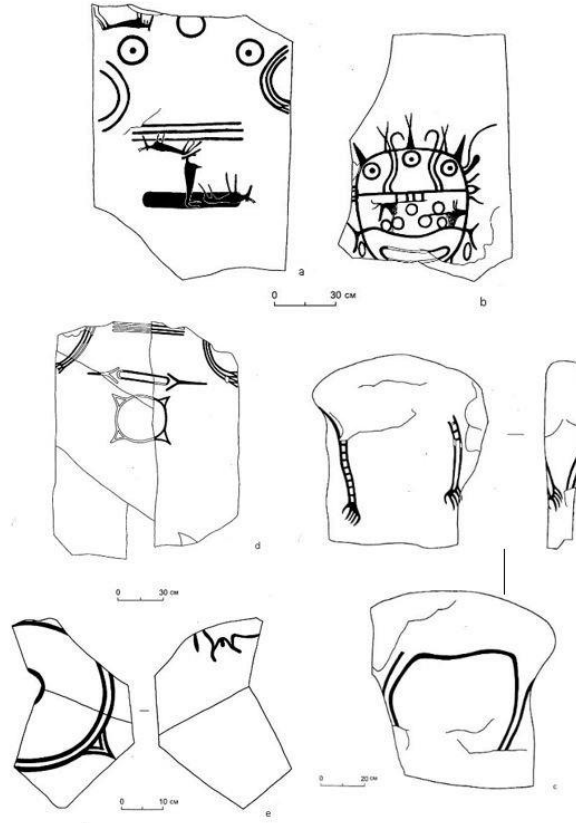
Şekil 27

Şekil 28

Şekil 29

Şekil 30

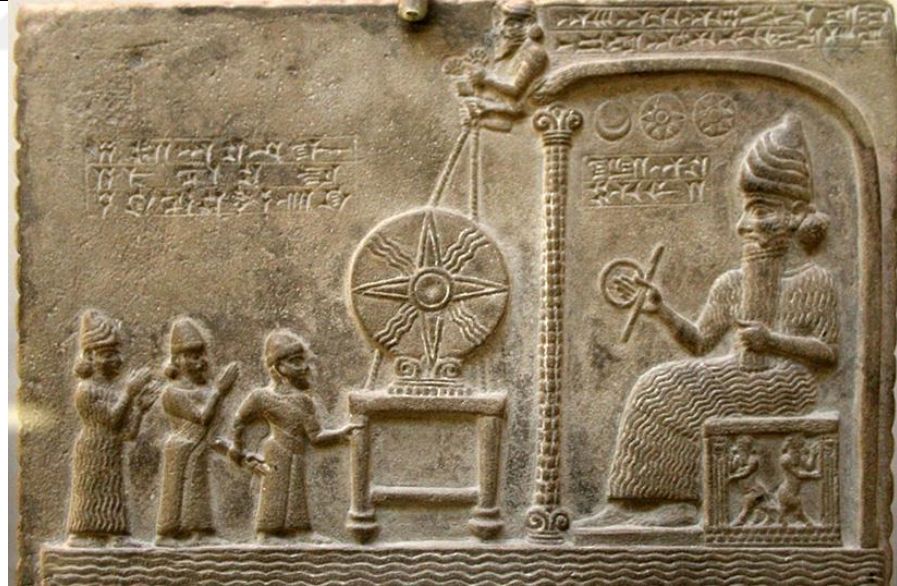

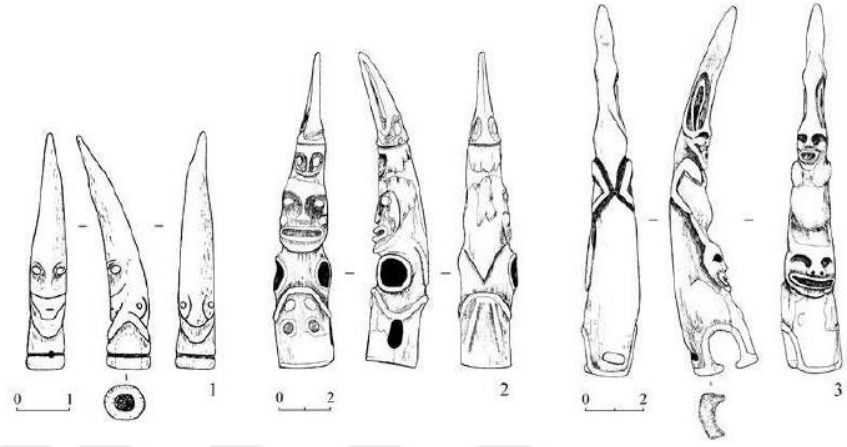
Şekil 31

						KUZEY						
						gece yarısı						
						kış						
						kara						
						kertenkele (yılan)						
						su						
BATI	akşam	güz	ak	pars	maden	MERKEZ ORTA sarı/yaldız toprak	Tahta	ejderha	mavi/yeşil	ilkbahar	sabah	DOĞU
						ateş						
						kuş (saksagan)						
						kızıl						
						yaz						
						öğle						
						GÜNEY						

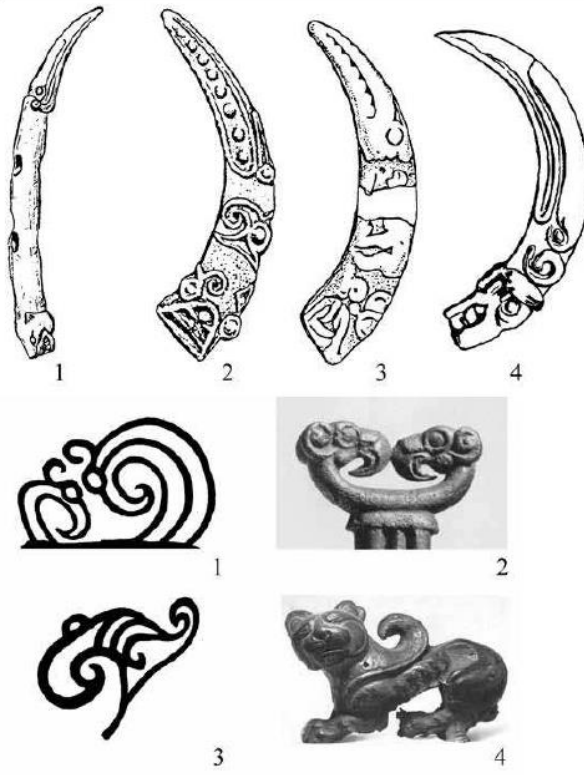
Şekil 32

Şekil 33

Şekil 34

ÖZGEÇMİŞ

18 Aralık 1983, Abakan Hakas Cumhuriyeti Rusya Federasyonu'nda doğdu, **Anadolu Üniversitesi** Turizm ve Otel İşletmeciliği bölümünü 2009 yılında bitirdi, **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi**'nde 2010 yılında Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Türk İslam Sanatları programında yüksek lisansa başladı. Ayrıca 2013 yılında Katanov Hakas Devlet Üniversitesi, 2014 yılında Moskova Devlet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nde lisans sonrası eğitimini tamamladı.

